

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

61.

JÓKAI MÓR

FRÁTER GYÖRGY

(1893)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1972

Sajtó alá rendezte
OLTVÁNYI AMBRUS

Magy. ir. I 3
96,203/H

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1972

Printed in Hungary

XXXVII. FEJEZET

AZ ELSŐ BANKÓ

A szultán visszatért Sztambulba, pusztulást, ínséget hagyva maga után mindazon a vidéken, amelyen táborával végigvonult.

Pesten és Budán háromezer janicsárt, és besliát hagyott a török nagyvezér, Kászon vajda és Momyn vajda vezérlete alatt, akik fölött parancsnokolt a szultán kegyence, Gritti Alajos.

Ezek pedig olyan istentelenül viselték magukat a városban, hogy asszonynak, leánynak veszedelem nélkül nem lehetett kimenni az utcára fényes nappal. A templomokat és a temetőket is megfertőztették.

Ezeknek a barátsága miatt olyan gonosz híre futamodott János királynak és a pártjának, hogy a pápa exkommunikálta mind a királyt, mind a vele tartó magyarokat.

— Így mi nem öröködünk meg Magyarországon — monda Fráter György a királynak, midőn egy este egyedül maradt.

— Hát mit cselekedjem?

— Gyűjts hadsereget a magyarok közül, hogy a magad erejével védhesd meg magadat, s a törököket hazaküldhesd.

— Ahhoz előbb országgyűlés kell, mely a nemesi fölkelést elrendelje.

— Ne várj te a nemességre, azzal már megpróbáltad a harcot Ónodnál, Tokajnál, Szinnánál. Fordulj a parasztokhoz, akikkel bejöveteled napjaiban győztél.

— A parasztnak meg zsold kell. A kincstár üres. Az arany-, ezüstbányákat az ellenkirály bírja. Adót, füstpénzt senki sem

fizet, mert senki sem jár utána. A sóbányák Anthinay Deák Simonra vannak bízva, de az csak ad calendas græcas biztat a jövedelemmel. A harmincadok jövedelmét Gritti veszi által, de annak a kasszájában alig gyűl össze annyi, amennyi az ő saját pompás udvartartására s a török had zsoldjára elég: annak is a nagy része hamis pénz.

— Bízd rám a kincstartást, s én megtöltöm a hadipénztáradat.

A király rábízta Fráter Györgyre a kincstartóságot, teljes hatalmat adott neki a király nevében intézkedésre.

Fráter György azon kezdte, hogy lement Kolozsvárra, ahol már volt egy könyvnyomtató intézet, s ott nyomtatott sok százezer forintra menő papiros jegyeket: aranyra és ezüstre szólókat. Kétféle pénzjegyeket nyomtatott. Külön a pápistáknak, külön a kálvinistáknak. Amazokét díszíté a kereszt, cmezekét a kakas jelvénye; mind a kettőt Magyarország címere. Az egyikken felyül ez állt: „Dicsértessék a Jézus Krisztus”, alul: „Minden lélek dicséri az Urat.” A másikon pedig felyül: „Az erős Isten uraknak Ura!”, alul pedig: „Erős várunk nekünk az Isten.”

A jegyek szóltak aranyakra és forintokra, és ki volt rajtuk írva, hogy azok minden adófizetésnél elfogadandók, s a harmincadoknál és sóhivataloknál kész arannyal és ezüsttel beváltandók.

Akkor aztán szétküldé a biztosait Fráter György bort, búzát vásárolni.

Azon évben ugyan meghallgatta a teremtő azt a zsolozsmát, hogy:

„Ez esztendőt megáldjad!
Bő zsírral ékesítsed!”

Olyan termés volt búzában és rozsban a Tisza és Temes közt, hogy nem győztek elég vermet ásni az áldásnak. A gerezd is ontotta a levét: hitelben is adták a bort.

Fráter György potom áron felvásárolta a fölösleget.

Lengyelországban pedig ugyanazon évben nagy volt a szárazság. Magas ára volt az életnek. Fráter György nagy társzekerekkel hordatta át Halicsba a magyar terményeket, s ott készpénzt kapott értük: teljes értékű, jó lengyel aranyat és tallérokat.

Rövid időn megtelt a király hadipénztára. Zápolya azonnal megbízta Nádasdy Tamást és Czibak Imrét a hadtobozással. Volt ember elég, aki fegyvert fogjon, csak fizessék a zsoldját. Nádasdy a Dunán túl, Czibak Imre Erdélyben gyűjté a zászlóaljokat; maga János király Pesten, Budán alakított magyarokbul, rácokbul derék csapatokat. Nem nézték már le a királyt; mert tudott fizetni.

De annál nagyobb volt a morgolódása a két kincstárnoknak: Diák Simonnak és Gritti Alajosnak, mikor a kasszáikat tele látták keresztes és kakasos papirosokkal. A nép fizette már az adót nagy buzgósággal, csakhogy szabaduljon a cédulájától; vették a sót mázsával, akiknek máskor fonttal mérték; rengeteg jövedelme lett a sóbányáknak. Csakhogy az mind papiros volt.

Azt ugyan Fráter György megint mind átvette készpénz gyanánt, s aztán ismét bort, búzát, vágómarhát, posztót, sáfránt, fűszerszámot vásárolt rajta: maga volt pék, kocsmáros, szatócs, olajkáros. S az üzlet pompásan sikerült. A király hadipénztára mindig arannyal, ezüsttel volt tele, a tavernicus, pisetarius, kamarás és bérlő ládája pedig töltekezett cédulákkal. Ezek aztán kénytelenek voltak az ország jövedelmével beszámolni, mert a papirospénzből nem csináltathattak kelyheket, tálakat, miként a hajdani boldog időkben. S ez volt a fődolog: hogy Fráter György rendszere mellett nem lehetett *lopni!* Az ércpénzt ő vette át a terményekért, s azt a király fordította az ország céljaira. *Ők ketten nem loptak.*

Hullott is a szidás a barát fejére, mint a jégeső.

Hanem János királyon segítve lett.

A HÉT VENDÉGFEJ

A rákövetkező télen át a Budán maradt magyarok elég vígan farsangolának. Télen nincs hadjárat; a Duna is végig be van fagyva; gályákkal nem lehet járni. Az ember mit csinálhat ilyenkor okosabbat? Iszik, meg táncol.

Amint kitavaszkodott az idő, János király Fráter Györggyel együtt leutazott Erdélybe, Kolozsvárra, ahol a barátnak sikerült a nemzeti rendeket, éppen úgy, mint a székelyeket és szászokat János király pártjának megnyerni. Ezzel egy hatalmas mentsvárat szerzett meg a nemzeti ügynek. Erdély magában egy külön ország. Azalatt Bánffy János kormányzott Pest-Budán a király nevében.

Időközben a Ferdinánd-pártiak, felhasználva a király távollétét, egy merész kézcsapással megkísérték Budát elfoglalni; de biz ők Kászon vajda török ezredeitől véresen visszavertének, s egész Esztergomig űzetének.

A nyár derekán aztán nagyobb készüléttel jöttek vissza. Ferdinánd király Roggendorf Vilmos tábornokát küldé le az ostromló sereggel Buda visszavívására. Voltak abban a seregben németek és csehek, spanyolok, Károly király segédhadai és a magyar németpárti urak ezredei: Török Bálint, Báthory András, Bánffy Boldizsár és a Thurzók vezetése alatt. Nagyszámú ostromágyúikat vitorlás gályák szállíták alá Ó-Budáig.

Ezekkel szemben állt János királynak a védelmére Momyň vajda és Kászon vajda török dandára; egypár ezer ember, Petrovich rác zsoldosai s Nádasdy és az Ártándyak mezei

hadai. Mindössze háromezer harcos. Az utolsó napokban szaporítá a védő tábort a Szambulból visszatérő Gritti négyszáz lovassal.

De a Ferdinánd-pártiak ostromló serege sem ment többre kilencezernél.

Valóban komédiának látszik, hogy Magyarország két ellenkirálya ilyen hadseregeket állított egymással szembe.

De könnyen tragédia lett volna abból, ha Fráter György nem áll a résen.

János királynak senki sem volt igaz híve. Ezek az urak, papok, katonák, mind csak a saját szerencséjüket vadászták.

János király, amint megtudta Roggendorf közeledését, megparancsolá Czibaknak, akit Erdély vajdájává nevezett ki, hogy jöjjön gyorsan Budára segélyére. Czibak el is jött, de csak a hajdúit hozta magával, az erdélyi sereget otthagya a Királyhágón túl, s midőn ezért a király megtámadta, azt felelé neki:

„Hisz ezt sem tudod élelmezni, aki már itt van.”

Egész Buda várában nem volt több nyolc ágyúnál. De még az is sok volt, mert pattantyús nem akadt hozzá több, mint kettő. Az egyik egy Augustinus-barát volt: Fráter András, a másik egy László nevű ezermester. Azonkívül volt még egy német pattantyús is, de az szándékosan annyi puskaport tömött az ágyúba, hogy rögtön szétrepedt. El kellett csapni. Golyójuk meg éppen nem volt. A király tizenkét dénárt fizetett a polgároknak minden behordott ágyúgolyóért, melyet a németek belövöldöztek; azokat lövöldözteté vissza. Az ellenpártiaknak pedig hatalmas ágyútelepeik voltak: egy nap száz lövést is tettek a várfalakra. Azonban tüzes golyókkal nem lövöldözének, s így a házakban kárt nem tettek; különösen ügyeltek pedig arra, hogy a királyi vár tájékára ne tévedjenek a golyóik.

Annálfogva a polgárságnak nagy mulatságára szolgált az egész ostromjáték. A nemesség is részt vett abban, naponkint

kirohanva lóháton a várkapun, amidőn a szemben levő német táborbul szintén előnyargalának a magyar labanc urak a bandériumaikkal, s ott aztán a mezőn előre-hátra nyargalásztak, mintha lovagjátékos kontratáncot járnának, a kardjaikat összecsapkodták, de senkit meg nem vérezének, ellenben a János-párti kapitányok a Ferdinánd-pártiakkal egész diskurzust folytattak, sőt egy ízben Török Bálint Ártándy Baláznak egy szatyorban két csukát is ajándékozott, vigye fel Zápolyának, jó lesz tormával. Azoknak a halaknak a gyomrában pedig levelek voltak elrejtve a János-párti vezérekhez.

Fráter György ismerte jól az embereit; de úgy tett, mintha semmiről sem tudna. Hadd mutassák ki még jobban a foguk fehérét.

Egy reggel azonban, amidőn a német táborbul ismét előszáguldottak a magyar leventék, kötekedő szóval hívogatva vitézi ellenkezésre a várbeli magyarokat, a hirtelen felnyitott kapun Ártándy magyarjai helyett Gritti török szarácsijai rohantak ki rájuk. Abból aztán komoly verekedés támadt, mely nem maradt halottak nélkül.

És ezen gorombaság után a német tábor magyarjai helyett a spanyolok álltak az első csatába, mint akiknek nagyobb gyönyörűséget okoz a törökökkel verekedni. Néha egész róttákban, de egyenkint is kiálltak a vitézek összemérkőzni. Egy ízben egy spanyol lovag rúgdatott ki a vár előtti mezőre, párviadalra hívogatva a várbelieket. Erre egy gyalogos janicsár jött ki a kis ajtón, egy szál karddal. A spanyol vitéz neki-sarkantyúzta a paripáját, s halálos dőfést mért felé a hosszú spádéjával. A janicsár azonban félreapta a spádét a kardjával, s oldalt ugorva, bal kézzel megragadá a hidalgó selyempalástját, mely arany skófiummal volt kivarrva. A spanyol eleget gyakdosott feléje a spádéjával; de a janicsár folyvást rángatta a palástjánál fogva, s emiatt sosem bírta eltalálni. Eközben folyvást forogtak egymás körül, *mint Ezékiel próféta víziójában a szárnyaiknál összenőtt kerubimok*, a kétféle nézőközönség nagy

mulattatására: a spanyol egyre szurkált, a török folyvást ráncigált; utoljára az okosabb engedett: tudniillik a selyempalást; az leszakadt a láncárul, s a török kezében maradt. Ekkor aztán a spanyol lovag megfordult, s hazament palást nélkül, a török is megtért a várba a kezében maradt cifra paláستtal.

Ilyen hiábavalóskodással töltöttek el heteket, hónapokat.

Eközben három szökevény érkezett fel Budára a Ferdinánd-párti táborbul: egy magyar, egy spanyol és egy német. Ennek a neve volt Kristóf diák. Megszökésének az volt az oka, hogy kockajáték közben a pajtásának, aki a pénzét, palástját elnyerte, dühében levágta a kezét. Hogy az akasztófát kikerülje, átszökött az ellenséghez. Szabadszájú, fecsegő fickó volt.

Beszállásolták a várnagyhoz, aki tudott németül, s az jól megvendégelte a diákot; ott volt a vacsoránál Nagy Gergely és Miklós lovász, Keresi Ferenc étékfogó a káplánnal együtt. A király és Fráter György pedig egy oszlop mögé voltak elrejtözve. — A bor nagy hamar felnyitotta a diáknak a száját, s a barátkozó cimborák kérdezősködéseire híven elmesélte, hogy *a német táborban azért halogatják az erősebb ostromot, mert arra várnak, hogy a János király melletti főurak beváltsák az ígéretüket, miszerint a királyt élve elfogják, s megkötözve adják át a Ferdinánd-pártiaknak; a hintót is készen tartják, négy fehér lóval, amelyen Bécsbe fogják szállítani a fogoly királyt.*

A várnagy nem akarta ezt elhinni: „Hazudsz, diák! Te most extemporizálsz.”

— De bizony magam szemével olvastam a levelet, amit Roggendorfhoz írtak; az uraknak neveire is emlékszem, akik erre ajánlkoztak. *Van köztük egy Czibak püspök meg két Ártándy testvér.*

A várnagy befogta a diák száját:

— Elhallgatsz, istentelen!

— De igazat mond ez! — állítá Keresi.

A király Fráter Györggyel észrevétlenül hagyá el a várnagy

szobáját, s aztán megparancsolá a lakomán jelenvoltaknak, hogy semmit abból el ne mondjanak, amit Kristóf diáktul hallottak. Ezt pedig felruháztatá díszesen, s Gritti Alajos mellé adta íródeáknak. Szegény Kristófnak szomorú sorsa lett utóbb.

Maguknak az említett uraknak egy szemhunyorítással sem adta tudtul, amit róluk hallott, sem a király, sem Fráter György. De titokban úgy intézkedének, mint akik világosan látnak előre is, hátra is.

Roggendorf végre komolyan hozzáfogott a váríváshoz. Ágyúí négy helyen törtek rést a falakon: az országpalotánál, a Szent Miklós kolostornál, a boldogságos szűz templománál, s a Gellérthegy felőli bástyán. Egyszerre indult meg az ostromló hadtömeg mind a négy rés ellen.

Az országpalota alatti rést a németek és csehek vívták, a kolostor előttit a spanyolok, a templom előttit a magyarok, a Gellérthegyre nézőt a naszádosok.

Ezek ellenében így osztá fel a király a várvédő csapatokat: a spanyol ellen állítá fel a rácokat, a németek ellen a tótokat, s a magyarok ellen a törököket. A magyar csapatoknak, szégyenszemre, a legártatlanabb hely jutott: a Gellérthegyre néző bástya, amelynek magas párkányához csak lábtókon lehetett eljutni. Ezekhez legkevésbé lehetett bízni.

Az ostrom megindulása előtt a király meghagyta a várban levő papoknak, hogy összegyűjtve a koldusokat, rendezzenek nagy búcsújárást és létániát az ég segítségének megnyerése végett. Azok énekelve és imádkozva térdepelték körül a szent szobrot a piac közepén. Maga a király is együtt énekelt és imádkozott velük.

A harci lárma minden oldalról növekedett. Eközben egy lovas vitéz jött nyargalvást a piacra a királyhoz.

— Vízet, uram! Vízre van szükségünk. Az ellenség felgyújtotta a kolostort. — (Látszott a fekete, gomolygó füst a vár végén.)

A király és a szerzetesek rögtön siettek a kúthoz, mely a Dunáról kapta a vizét, s töltötték a *dobosokat*: a király maga adogatta fel a vedret. A rabokat kiereszték a börtönből, azok vonták a lajtokat a tűzoltáshoz.

Leghevesebb küzdelem folyt ott, ahol a Török Bálint magyar hadai ostromoltak. Itt voltak Zápolyának legelszántabb ellenségei. De szemben velük hasonló jó vitézek álltak: Gritti Alajos török besliái.

A beslia, mikor harcba indul, minden öltözetet levet magáról: nincs rajta semmi fegyverzet, egyedül a férfiizmok rettentő pompája egész meztelen dicsőségében kábítja el az ellenséget. Ördögi harcmód ez! Mind a két kezükben egy kard, vérző homlokukba szúrva egy sastoll.

Gritti Alajos maga, lóháton ülve, buzdította a harcosait. A résen már gát emelkedett elesett magyar és török vitézekből. Az ostromlók erőt kezdtek venni: mind többen hágtak fel a résen, már a bástya lépcsőzetét is elfoglalták.

Ekkor Gritti a tarsolyába markolt, s odaszórta tele kézzel a fényes aranyakat az ellenség közé.

Erre a besliák, mint az őrült démonok rohantak az ostromlókra. A vérszomjjal párosult az aranyszomj. Egy arany megér egy kardcsapást. A magyar ostromcsapat vissza lett vetve. Hét hadnagyuk, aki elől harcolt, halva maradt, azoknak a levágott fejcit a diadalmas besliák kopjahegyre szúrták. S oda-szúrták a kövek közé — az ostrom három oldalon vissza lett verve. A tüzet is elolták.

Hanem a negyedik oldalon sikerült a roham. Ahol éppen a magyar csapatok álltak. Azok elnézték tétlenül, hogy a naszádosok hogyan másznak fel a lábtókon a bástyákra, s rögtön hátat adtak, amint kettő-három felkapott a párkányra.

Fráter György megragadta a király kezét.

— Uram, ha király vagy, ne térdepelj most, hanem állj sarkodra, kapd a fegyvert, s öld az ellenséget!

Az utcán már jött rohanva a muskétáshad, és ordította:

„Végünk van! Az ellenség elfoglalta a toronyt, nem bírjuk visszaverni!”

— No ha ti nem tudtátok visszaverni, nemes vitézek, hát majd visszaverem én — és a koldusaim! — kiálta a király elkeseredetten. A fájdalom egyszerre hőssé alakította: kikapta az egyik futó kezéből a puskát. Példáját követték a szerzetesek és a koldusok. Ezek is elhajigálták búcsújáró görbe botjaikat, elszedték a katonák kezéből a puskát, s futottak a király után: az István torony felé.

A torony párkányán már akkor négy naszádos állt, négy Ferdinánd-párti zászlóval.

A király híres vadász volt: lelőtte mind a négyet.

A barátok és a koldusok aztán visszafoglalták a toronyt, s leverték a naszádosokat a falakról. Ez a példa a budai magyar polgárságot is magával ragadta. Most már ők is kardra kaptak, s vitézül megállták a helyet a bástyákon.

S ezzel Roggendorfék ostroma minden ponton kudarccal lett visszaverve.

Budavára összes harangjai Te Deum laudamus-ra zúgtak.

Az ostromló sereg bontotta a sátorait. A megszállás a balsiker után véget ért.

A diadal után a király nagy lakomát adott a palotában.

A várőrség utolsó lovai szolgáltatták hozzá a sültet.

Hanem azért volt egy pompája a lakomának, aminő ritkán szemlélhető.

Annak a hét előkelő hadnagynak a fejét, akik a magyar dandárt vezették az ostromnál: odaállíták sorba, egy-egy virágvederbe téve, a lakoma-asztalra. A király ismerte valamennyit személy szerint.

Elmondá a nevüket, beszélt hozzájuk.

— No te Lőrinc! Jó barátom! Hát így jöttél a látogatásomra? Ellenségképpen? Mennyi jót tettem én veled! Milyen nagyon szerettelek! Emlékezel még rá?

Azután a másik fejhez fordult.

— Jarosláv pajtás! Nézzétek ezt a jó barátomat. Gróf volt Morvaországban, tíz vára volt. Mégis az én váramat akarta elvenni.

Majd a harmadikhoz.

— Ez is kedves pajtásom volt. Hányszor poharaztunk egymás barátságára. Hét vára volt otthon. És szép felesége. Kire maradnak az apró árvái? Így jössz hozzám, Gottfrid?

— Ez meg itt templomos lovag volt. Vig cimbor! Ráismerek a szétálló füleiről. De sok tréfánk volt egymással néhanapján. Ugyebár, Tibáld?

És a király evett és ivott amellet. Folyvást beszélgetve a rémséges vendégekhez, a levágott fejekhez.

És a magyar uraknak ott kellett sorban az asztalnál ülni és látni maguk előtt a halott cimborák kőmercv arcát, üvegfenyű szemeit, a vádoló ajkakat. .

Czibak Imrének híres evőtehetsége elmaradt ezen a lakomán. Egy falat nem ment le a torkán. Annál többet ivott.

Ellenben Gritti Alajos egész falánksággal látott a lakomához, török létére bort is eleget ivott. Azt mondá, hogy az efféle asztaldíszítéshez hozzá van már szokva, felséges urának, a szultánnak ünnepélyes lakomáiból.

Czibak Imrével szemközt ült Dóczy János kapitány. Ez is derckasan hozzálátott a gyömbéres tokmányhoz, amit lóhúsból veresbor mártással főzetett a király szakácsa. Megszolgált érte. Ő vezette a paraszt zsoldosokat — onnan a szigetből — a cifraruhás, de lágybélű spanyolok ellen: el is űzte ezeket a falról.

Czibakot bosszantá ez az érzéketlenség. Nem hagyhatta észrevétel nélkül:

— Ejha, Dóczy kapitány uram. Bizony úgy hozzálátsz a sült konchoz, hogy a kutyának sem hagysz belőle.

Dóczy csipősen viszonzá.

— Már hiszen teveled, Czibak Imre, evés dolgában nem mernék kikötni; mert te nyolc tyúknak megfelelsz egy ülő

helyedben; de azt az egyet ma is elvállalom, hogy mindazt az ellenséget csutkástul megeszem, akit te a mai dicsőséges harcunkban levágtál.

Erre a megbántásra Czibak Imre olyan haragba jött, hogy székéről felugorva egy hatalmas ökölcsapást adott a szemben ülő Dóczy fejére.

Dóczy is felugrott az ütésre, s a handzsárját ragadta. Jó szerencse, hogy Fráter György és Frangepán, a két barát, ott volt a közelben. Azok közbevetették magukat, s csitíták a két összekapott főurat, hogy hagyják ezt a vitát máskorra: ne sértsék vele a jelenlevő királyi felséget.

Dóczy ajka tajtékozott a dühtől.

— Ráemlékezzél, Czibak, erre az ütésre! Ezért megfizetek neked!

— Csak legyen hozzá elég *kongó* pénzed — vágott vissza dölyfösen a vajda.

— Bizony *pengővel* fizetek meg érte. Csak te győzd számlálni! — hörgé a kapitány.

Gritti Alajos hidegvérrel ropogtatá az olasz mogyorókat, megkínálva vele János királyt.

S János király úgy tett, mintha jobban érdekelnék az olasz mogyorók, mint annak a két főúrnak a civakodása.

Gritti hét darab felroppantott mogyorót kínált oda a királynak, de volt a tányérján még több is.

— A többi, ami még nincsen felroppantva, talán még jobb lesz!

Ha értette ezt valaki.

Mogyoró! Emberfej! Mindegy az!

Az árulás nem sikerült. Valamennyi magyar főúr mind ellene volt Zápolyának, még Petrovich Péter is, akiről köztudomású volt, hogy „féltestvére”, Zápolya István természetes fia. Ezek mind eladták volna őt „huszonkilenc” ezüstpénzért. De még veszedelmesebb ellenségei voltak, akik nem fújtak egy követ a magyarokkal: Gritti Alajos és annak a barátja, Laszkó Jeromos. Amaz egy törökbe ojtott olasz; emez egy sok fábul faragott lengyel: mindenféle hájjal megkent csalafinta mind a kettő; aki csak addig tolta János király szekerét előre, amíg maga felkapaszkodott rajta. Most aztán, hogy a tetőre elértek: azon voltak, hogy őt félrelökjék, s maguk osztozzanak meg Magyarország birtokán.

Egyedül Fráter György volt János királynak igazi híve. A fehérruhás barátnak nem volt semmi indulatja, egyedül a hazája sorsa fölötti aggodalma. Ő nem szomjazott se világi vagyon, se dicsőség után. Ő nem szövetkezett az áruló országnagyokkal; hanem felhasználta egyiknek a haragját a másik ellen, hogy egyiket a másik által irtsa ki az útból.

Maga a nép jó volt: az, aki báránybőr süvegben jár; de akinek már nyusztkalpag, tarajos sisak, tiara, vagy barétum volt a fején, az mind olyan szent volt, akinek maga felé hajlik a keze.

Roggendorf kudarcot vallott várostroma után a vérszemre kapott várvédők kirohanást intéztek a Rózsák hegyén levő német főhadiszállás ellen, s olyan jó sikerrel, hogy Roggendorf a sátora hátrahagyásával menekült a Dunán álló naszádaihoz.

A német fővezér sátorában a többi hadizsákmány között megtalálták azt a *szerecskereket* is, melyet az akkori hadvezérek használtak a hadviselésük alkalmával.

Ez ugyanis egy forgatható kerék volt, melynek talpaira és küllőire különféle signumok, mondások és számok valának feljegyezve. A fergettyű által megindított kerék megállapodása s annak az egy helyben álló figurák és mondások konstellációja szerint azután világosan ki lehetett találni a hadvezéreknek, hogy mi módon intézzék az ütközet rendjét. Ami igen szép tudomány volt.

Az elfogott németek bizonyága szerint kitudódott, hogy a bécsi csillagvizsgálók bölcs praktikája ezen szerecskerék segítségével kifundálta, miszerint Roggendorfnak a „rozsmák” havában és a „Mars” órájában kell ostromot intézni Budavára ellen, s akkor minden bizonnyal győzedelmeskedni fog. — De bizonyára az egyszer nagyon csalatkoztak a csillagvizsgálók.

János király aztán hazaküldé Bécsbe Ferdinánd királyhoz azt az elzsákmányolt horoszkópot, azzal az izennel, hogy csak használja azt a király bölcsen ezután is, s annak a megkérdezésével csinálják jövőben is a hadvezérei a csataterveiket.

A Ferdinánd-párti sereg, a török naszádoktól üldöztetve, visszavonult Esztergomig.

A prímás, Várday Pál, a kibékítő szerepét játszotta a két ellenkirály között.

Ferdinánd király ugyanabban az állapotban volt, amiben Zápolya. Senki sem volt híve: csak az önérdek tartott mellette mindenkit, s akinek a saját kívánsága nem teljesült, az rögtön áruló lett ellene. — János királynak még legalább volt egy Fráter Györgye.

Egy ízben erre a szóra fakadt Ferdinánd király: „Sokat adnék érte, ha énnekem egy olyan hívem volna, mint ez a barát! Fráter György egymaga annyit ér, mint tízezer harcos!”

A prímás megkísérté a két ellenkirályt kibékíteni.

Mind a kettő rá volt fanyalodva az egyezkedésre. A fegyvernek nem volt éle a kezükben: nem volt „Brandja” a puskájuknak.

Zápolya Laszkó Jeromost küldé Ferdinándhoz alkudozásra; Ferdinánd pedig Hobardanáczt János királyhoz: a két hajdani ellenlábás követet Szolimán udvaránál.

Hobardonáczt már a szultán előtt is megmutatta, hogy két balkezű ember: csak rontani tud. Budára a primás levelel érkezett meg, s a király elé kívánt vezetetni.

Zápolya elfogadta a követet. Hajdanában az is egyik kapitánya volt, míg el nem pártolt Ferdinánhoz: vitéz, vakmerő katona.

Hobardanáczt azzal a feltett szándékkal jött János királyhoz, hogy őt megöli.

E tördőfessel meg lesz oldva az országos gubanc.

Ha Zápolya halott, az egész ország meghódol az élő királynak.

Ámde ezúttal is rcsen állt Fráter György.

Midőn a követet a király elé vezették, egyedül maradtak: a király, a követ és a barát.

A barátira szüksége volt a királynak, hogy a primás levelét tolmácsolja előtte, minthogy az latinul volt írva, amiben a király nem volt eléggé járatos.

Amint együtt olvasták a levelet: egy szemközt álló tükörből meglátta Fráter György, hogy a követ, dolmánya alul kirántva egy kétélű tört, azzal a király felé rohan.

A barát hirtelen eléje veté magát az orgyilkosnak, s felfogta annak a tördőfését. A fehér csuha alatt páncél volt: az orgyilok lesiklott az acélról.

A király kiáltására aztán berohantak az ajtónállók, s megragadták és megkötözték a vakmerőt.

— Mért akartál engemet megölni? — kérdé tőle Zápolya.
— Urad, királyod bízta ezt rád?

— Saját szívem bízta ezt rám — felelt reá Hobardanáczt.

— A te vezéred, a fekete cár legyilkolta az én apámat, testvéreimet. És én megesküdtem, hogy terajtd állok értük bosszút.

Az udvaroncok ott helyben össze akarták aprítani az orgyilkost.

Fráter György kivette őt a kezükből.

— Hagyjátok élve. Van egy igaz híve János királynak, Pekry Lőrinc, aki mind e napig Bécsújhely börtönében szenved: ajánljunk cserét Ferdinánd királynak. Adja ki nekünk Pekryt, s mi visszaadjuk őneki Hobardanácztot.

De Ferdinánd nem állt rá a cserére.

Azt felelte büszkén:

„*Ebet ebbel maratok!*”

Akkor aztán Hobardanácztot zsákba kötötték, s a Szent Gellért ormáról aláguríták a Dunába.

A visszavert budai ostrom után mély elcsüggedés lepte meg Zápolya kedélyét. Bezárkózott a szobájába, s csak zárt ajtókon keresztül beszélt mindenkivel, akinek valami előadnivalója volt nála. Kivételt csak két emberre nézve tett: az étekgogójára, aki az ebédjét felhordta, s akinek a szeme láttára kellett minden ételt sorba kóstolni elébb, nehogy meg legyen mérgezve. Reggel megnyitá az ajtaját az udvari káplánja előtt, hogy misét mondasson magának vele.

Elszörnyedt, mikor Szerémit meglátta. Alig volt azon emberi ábrázat: — az arca teleragasztva flastromokkal. A káplán elmondá a siralmas történetet. Vitézségét akarta bebizonyítani az ostrom alatt, a németek által töretett rést egy hordóval kellett volna bedugaszolni. A káplán vállalkozott rá, hogy azt a hordót, kötéltre kötve, bele fogja illeszteni a falon támadt lyukba: s amint így a levegőben függve ügyeskedék, a német pattantyúsok olyan helyesen lőttek egy golyót feléje, hogy az éppen a hordót törteszéjjel: a káplán lezuhant, s mind összetörte az ábrázatját; most annak a nyomorultja.

— Mondtam, hogy ne járj ott, ahová nem küldenek. Ilyen betapasztott szájjal most nem misézhetsz: küldd ide nekem Fráter Györgyöt.

A barát ott volt a király előszobájában, s bebocsáttatva hozzá, elvégzé a kápolnában a misét. Az ájtatosság után a király behívta őt a hálószobájába.

A király nyoszolyája melletti asztalon volt az angyali korona és a hozzá tartozó jelvények.

— Nézd! — monda a király, megfogva a barát kezét. — Ezeket őrzöm. Éjjel-nappal őrzöm a koronámat. Már kétszer elüték a kezemről. Nehogy még harmadszor is ellopják.

Fráter György észrevév, hogy a király keze hideg. A hangja is tompa.

— Egész életemen át ezt kergettem, erről álmodtam. Most megvan. Hát mi nyereségem belőle? Nem tudok miatta alunni.

— Uram, Teneked lázad van. Megcsömörlöttél. Hívass kenő asszonyt, s dömöcköltesd ki a hátadból a csömört.

— Igen. Megcsömörlöttem; de nem az ételtől, hanem az emberektől. A lelkemben van az, ami bánt: onnan azt ki nem vajákolja semmi asszony.

— Hát talán majd én.

— Tudsz valamit a félelem ellen? Meg tudod azt tenni, hogy ne féltsem ezt a koronát? Hogy ki merjek menni a szobámból, mikor azt tudom, hogy nincs a fejemen? Vagy untalan a fejemen hordjam, mint a kártyakirályok? Akárkit nevezek ki koronaőrnek: az mind átszökik az ellenkirályhoz, s eladja egy várért, egy dominiumért a koronámat.

— Hát ezen a félelmeden igen könnyen segíthetünk. Nekem van egy kincstáram, ahol mindazt az aranyat halmozva tartom, amit az ország szükségeire összegyűjték. Ez a kincstár itt van a királyi vár pincéjében. Egy nagy boros hordó, a többiek sorában. Ennek kettős feneke van. Az ászok felőli részén az akona csapja. Ezen bor jön ki: a fal felé fordított feneke egész sima; a felnyitásának a titkát egyedül én bírom. E tulsó rekesztékben vannak a kincseim. Azok között elfér a korona is. Ott senkinek sem kell azt őrizni. Ott megőrzi a jó veres bor.

A királynak annyira megtetszett ez az ötlet, hogy elnevette rá magát. — Volt már a korona annál szentetlenebb helyen is.

A barát előszobájából egy csigalépcső egyenesen a borospincébe vezetett le.

A király és a barát a koronát és a jelvényeket a számukra készült ércszekrénybe rakva, maguk vitték le a pincébe, anélkül, hogy az udvari cselédség észrevette volna.

A pince gondja Fráter Györgyre volt bízva. A borkezelés az ő szakmája volt. Már a budai pálosoknál is őrá volt bízva a kulcsári hivatal. S amióta az egész magyarországi borkezelést magához ragadta: igen rendes dolog volt őt a pincekezeléssel elfoglalva látni.

Miután a királynak megmutatta a furfangot, melynek segítségével a kettős fenekű hordó hátulját fel lehet nyitni: bevilágított a gyertyával annak az üregébe. Az ötvenakósnak egy harmada külön volt rekesztve, s e rekesztékben voltak láthatók az egymás mellé helyezett zacskók, melyeknek átlátszó szövetén keresztülcsillámlott az arany.

— Íme, uram. Itt vannak az országnak a kincsei; amelyekről a kincstárnokaidnak nincsen tudomása. Ha eljön az ideje, hogy az országodat a magad erejével megvédelmezd, akkor ezeket itt találod. A koronád nagyon jó fundamentumon fog itt pihenni: egy tele kincstáron. És most jer: igyál egy pohár bort, országod boldog napjainak áldomására.

A királynak egyszerre melege lett, amint azt a tömérdék kincset maga előtt látta. Milyen jó hideglelésűző az arany!

A pincében voltak alacsony asztalok, székek, apró kelyhek, kancsók, borlopó kobakok. A barát megtöltötte a kancsót ugyanabból a borból (egri *bikavér* volt), amely a kincseket őrzé. Ketten leültek egy olyan asztalhoz, egy szál viaszgyertya világa mellett, s borozgatva tanakodának. Senki sem hallgathatta ki, mit beszélnek.

— Szomorú az én lelkem mindhalálig — mondá a király. — Nemde nem azt mondtam-e neked, hogy megcsömöröltem az emberektől. Király vagyok, s nincs egy szolgám, akiben megbízhatok. Aki erős és bátor, az irigyem és áruló ellenem; aki igaz hívem, az lágylelkű, gyáva. Czibak, Athinay, Nádasdy, az Ártándyak, Bánffy vitéz emberek: és lásd, ők elárultak

volna huszonkilenc ezüstpénzért, egy pénzzel kevesebbéért, mint Iskariot a mesterét. Verbőczy, Frangepán becsületes, hű emberek; de amint a veszedelmet megorrontották, mind a kettőnek egyszerre nagy mehetnékje volt Lengyelországba, hogy majd ők onnan segítséget hoznak. Az egész ostrom alatt vissza sem tértek. Ma hallottam őket az ajtómon kopogtatni. Azt se feleltem nekik, hogy „ott kinn tágasabb!” Aki pedig megszabadított: ez a Gritti, ez a legveszedelmesebb ember: ez rosszabb az ellenségnél, rosszabb az árulónál; ez egy versenytárs. Úgy viseli magát máris, mintha ő volna az úr Budavárában. Pártfogóm, a török szultán, úgy játszik velem, mint a szelídített oroszlánjával, akit zsámolyul használ: mert ki vannak tördelve a fogai s levagdálva a körmei. Maga a saját népem kigúnyol. Az ajtón keresztül hallom, hogy kérdezzetik egymástul az apródok, a csatlósok: „ébrek van-e már Katalin király?” Asszonyoknak csúfolnak! Amiért nem tudok többé kegyetlen lenni: amióta Dózsa György halálra kínzásáért vaksággal vert meg az Isten. Nincs egy emberem az egész országban, akire rábízhatnám az ügyemet!

— Hát nem vagyok-e én itt?

— Igaz! Te valódi hívem vagy: s hűségedhez erős lélek, erős kéz is járul. Rád nem is gondoltam. Hisz te olyan vagy nekem, mintha saját jobbik felem volnál. De te csak egy ember vagy.

— Hát nem elég az neked?

Erre a merész, fennhéjázó szóra nagyon szemébe nézett a barátnak a király. De az kiállta a szembenézést.

— Te mondád! — szólt Zápolya. — Ez erős szó volt. Tehát adj tanácsot. Mit tegyek, hogy mindazok, akik ellenségeim, egyszerre híveimmé legyenek?

— Vásárolj meg őket. Minden ember: ember. Minden ember megvehető; csak el kell találni az árát. Még a szultán is megvehető, nem is drágán, csak egy kis orcapiruláson. A nagyvezér már drágább. — A fondorkodó főurakat mind

lekenyerezheted, csak azt tudd meg, hogy mi tölti be a titkos óhajtaikat. Én mindvalamennyinek tudom az árát, amiért megvehető.

— Grittinck az árát is tudod?

— Azt is tudom. S majd te is rájössz magadtul.

— S ha mind kielégítettem őket ma, egy év múlva nem fognak még többet követelni?

— Bizonyosan fognak. De te ne állj velük többet szóba. Hanem válassz ki egyett közülök, akit a többi fölé emelj: azt hadd itt kormányzónak Budán; magad jöjj velem Erdélybe, járj vadászni, mulasd magad. Az az egy majd aztán el fog bánni a többivel, s a többi mind annak az egynek a kígyófején fogja fújni a követ.

— S ki legyen az az egy?

— Az, akit legrosszabnak tartasz valamennyi között.

— Gritti?

— Látod, hogy rájöttél magadtul, mi az ára a szultán kegyencének? Ez le fogja gyűrni mindazokat, akik teellened áskálódnak.

— De ki fogja aztán Grittit legyűrni, ha egyszer az hatalomra kap? — kérde a király, felfordítva a kupáját, annak a jeléül, hogy nem iszik többet.

A barát ellenben csendesesen szüröcsölte a borát, s meg gondoltan felelt a királynak.

— Minden féregnek van ellenkező férge. Gritti is magával hordja az árnyékát, s keresztül fog botlani benne, mikor nem is sejtí.

— Te tudod Gritti árnyékának a nevét?

— Tudom. De azt még neked sem mondom meg.

— Jól van. Tehát vegyük rendre: kinek mit osztogassunk? Gritti lesz Magyarország kormányzója.

— Dóczy János alkormányzó.

— Azért Czibak Imre meg fog orrolni.

— Czibak lesz erdélyi vajda.

- Hiszen már kineveztem nagyváradi püspöknek.
- Még a vajdamente is elfér a vállán a püspöki casula mellett. Így majd ki lesz elégítve, ha két széken ülhet.
- Mi legyen Nádasdy Tamás?
- Kincstartó.
- Hiszen már te vagy az.
- De csak titokban. Ami pénzt én gyűjtök, annak az eredetéről nem tud senki semmit. Én az adókat nem szedem be. Legyen ez az ő tiszte.
- Hát Athinay Diák Simon?
- Az legyen a sóbányák bérlője. A két Ártándy kapja meg a harmincadokat. Frangepán üljön be a kalocsai érseki székbe.
- Itt van még Laszkó Jeromos.
- Azt megtehetjük szepesi grófnak.
- Kevesleni fogja.
- Adjuk neki még ráadásul Debrecen városát.

Ilyenformán az egész úri rendet sorba vették, Bánffy megkapták nádornak. Somlyói Báthory Istvánt erdélyi vicevajdának, Petrovichot temesi grófnak és vajdának. Verbőczy maradt kancellárnak. Egy kancsó bor elfogyása alatt rendben volt minden közigazgatás, igazságszolgáltatás, pénzügy, hadügy, szépen letárgyalva.

János király szépen megköszönte Fráter Györgynek a bölcs tanácsadást, s aztán rábízta, hogy mármost csak intézze el az egész dolgot az illető urakkal. Ő maga, nem nyomván többé a lelkét a korona őrizgetése, rögtön felkerekedett a pecéreivel és solymáiraival, s elment a Velencei-tóra kócsagot vadászni.

Fráter György legelőször is Grittinél kezdte.

A szultán kegyence fényesebb udvart tartott Budán, mint maga a király: kapuját a testőrökön kívül két kerek ágyú őrizte, mely mellett égő kanóccal ácsorgott két nagysüvegű komparadzsi.

Aki Grittivel beszélni akart, azt előbb az ajtónállók meg-

mozdították, hogy nincs-e nála rejtett fegyver. A renegát kegyetlen volt és félnék. Dolmánya alatt finom páncélinget viselt, s oldalán mérgezett hegyű tórt hordott, aminck a markolatát folyvást kezében tartá, amíg az előtte állóval beszélt; s egy széles asztal állt közöttük. Nem is volt magában soha. Egy alacsony széken ült mellette Memhet bég, a tolmács.

Gritti, a hajdani velencei dogefiú, ha akart, tudott latinul, s ezen az idiómán beszélhetett volna közvetlenül is Fráter Györggyel; de szokása szerint csak a török nyelvet használta társalgásul. Ha értette is a kérdést, megvárta, míg a tolmács törökül mondja azt el.

Fráter György azon kezdé, hogy a király elhatározását tudatá Grittivel, országkormányzói kineveztetése dolgában.

A renegát arca kőmerev maradt: nem mutatott se örömet, se meglepetést.

— Ezt vártam a királytól — mondá hidegen. — Tudattad már az országtanácsosokkal?

— Még nem. A te beleegyezésedre vártam.

— Tehát várj még két napig. Kevés a katonám arra, hogy rögtön válaszoljak. Előbb behívatom a lovasaimat a falvakból.

— Értelek.

— No hát értesz. — Ahol pedig kormányzó van, ott alkormányzónak is kell lenni, aki helyette intézkedik, amíg ő az országtól távol van.

— Dóczy János lesz az.

Arra helyeslően bólintott a renegát.

— Hát a többi főméltóságok miként lesznek betöltve?

Fráter György elmondta sorba, amit a királlyal megállapítottak. Gritti minden névnél bosszúsan dörmögött közbe, s önkénytelenül kiszaladt a száján egy-egy olasz mondás:

„Kecskére bízni a kertet!” — „Ugyanazok a kutyák más nyakörvvel.”

Mikor vége volt a lajstromnak, azt kérdezé, minden tolmács nélkül, diákul:

— Nos? Hát a fiannak semmi hivatal sem jutott?

Arról bizony megfélekedkezénc, a király is, meg a barát is, hogy Grittinek van két fia is, akik őt minden jártában kísérik, s az egyik közülük már olyan nagy, hogy beszéltet magáról; már *tizennyolc* esztendő; nagy híre van Pest városában a tivornyáiról, melyeken a város ifjú hölgyeit gavallér módra mulattatni szokta. Ezt már megilleti valami tekintélyes állás Magyarországon.

Mit lehessen neki adni?

— Még üres az egri püspöki szék.

— Az jó lesz az én fiannak. Szereti a vörös bort.

Azt, hogy van-e valami sejtelve a keresztény vallásról, nem kérdezték: A dézsirát be tudja hajtani. Egyéb tudomány nem kell hozzá.

Erre azután nyájasabban kezdett a renegát a baráttal beszélni.

— Hát ugyan te, Fráter György, a magad számára mit választottál?

Most aztán itt volt az alkalom, hogy Fráter György elővegye egész színjátszói tehetségét. Fel tudta fogni, hogy ha ő most az igazi arcát mutatja meg, a renegátot egyszerre gyanakodóvá fogja tenni. Alázatosan összehúzta magát, két kezét keblére téve.

— Óh uram! Én magamra nem gondolok. Engemet az én királyom alacsony szolgai állapotbul emelt fel magához, s énnekem ez is érdemeim felett való jutalom. Hogy mernék én az én jóltevőmtül annál nagyobb kegyelmet kérni, mint hogy állandóul az ő árnyékában lehessek. — Hanem te hozzád volna egy alázatos folyamodásom. Midőn Magyarországnak s a szerémi szigetnek kormányzója fogsz lenni, emlékezzél meg felőlem, s az én nevem után az én testvérhúgomrul, kit a törökök kizavartak az én atyáim ősi várából. Adasd neki vissza a kastélyát és egyéb földi birtokait, s ajándékozd meg némi barmokkal, hogy a gazdaságát folytathassa. Én magam,

szerzetesi fogadalmam szerint, semmi világi birtokra nem áhítozom; de a szegény véretem kívánnám megsegíteni.

— Ez meglesz — mondá Gritti. — De engem te, Fráter György, ezzel az alázatos pofával rá nem szedsz. Én jobban ismerlek téged, mint gondolod. Én láttalak már téged kevélynek! Emlékezzél csak vissza Buda ostromára, mikor a királyt kiráncigáltad a koldusok közül, s vitted magaddal harcolni. Akkor láttam az igazi arcodat. Te büszke lélek vagy.

Fráter György átlátta, hogy ez az alakoskodás nem sikerül. Elővett egy másikat.

— Hát az vagyok! — szólt büszkén felegyencesedve. — Nem tagadom, hogy vannak magasra törő vágyaim. Azt hittem, hogy amidőn a király Czibak Imrét megteszi erdélyi vajdának, akkor majd az utána megürült nagyváradi püspöki székre engemet helyez be. Csalatkozám. Azt is meghagyta Czibaknak.

Ezzel a szóval megvette Gritti bizodalma.

— No hát én majd rajta leszek, hogy az a váradi püspöki szék minél előbb megürüljön.

Gritti elhitte, hogy ő most egy cinkostársra akadt a barátban.

Daróczyban már talált egyet: azt a királyi asztalnál kapott arculcsapás tette hű cimborájává. — A nagyravágyásában megsértett pap nagyon jól fog illeni hozzá. Fráter György mester volt a színjátásban. Kortársai (különösen az ellenségei) mind azt írják róla, hogy ez az ember mindenféle szerepet tud játszani, és úgy, hogy azt mindenki igazba veszi.

Most azután nem kellett többé tolmács Grittinek, hogy Fráter Györggyel beszélgetést folytasson. Beszért ő latinul is. Már úgy, ahogy akkori időkben szoktak: időt, nemet, ejtegetést, igeajtást, egyest és többest nem ismerve s keverve olással.

— Én a kormányzói hivatalt elvállalom; de ezt a nyilatkozatomat ne tudasd az urakkal addig, amíg a katonáimmal

és a fiaimmal együtt hajón nem leszek. Első fúriájukban gonoszul bánhatnának velem. Ismerem a természetüket. Én előbb leczezek Nándorfchévára, s onnan sietek tevéhaton Sztambulba, a nagyvezérrel és a szultánnal tudatni a dolgot. Az ő megerősítésük nélkül Magyarországon nem kormányoz senki. Majd ha visszatérek, akkor hatalmam is lesz rangomat megőrizni minden tekintetben. Te írd meg a kinevezési diplomát, úgy, hogy a pergamen két részre legyen osztva: az egyikben a latin szöveg, a másikon a török. A török fordítást Memhet bég fogja belcírni. Mind a két szöveget írja alá a király: az egyikben „Johannes Rex”, a másikon „Jankó Král” névvel. De a saját pecsétjén kívül még az ország pecsétjének is rajta kell lenni. Kinél áll ez a pecsétnyomó?

— Verbőczy kancellárnál.

— Annak nem szabad erről megtudni semmit.

— Megvan nálam a párja az ország pecsétnyomójának — szólt mosolyogva a barát.

(— Ez az én emberem! — gondolá magában Gritti.)

Fráter Györgyről Szerémi is azt jegyezte föl, hogy nem restellte használatba venni azt a tudományt, amit Sforza Bona királynétul tanult, s még magának Szolimánnak a titkos pecsétnyomóját is utánoztatta, amellyel a szultán János királyhoz küldött leveleit szokta hitelesíteni. Ez mind az akkori idők diplomáciai furfangjaihoz tartozott. Grittinek tetszett az ilyen cimborá.

Memhet bég közbeszólt:

— Úgy tapasztalom, hogy nincs szükségetek tolmácsra többé: megértitek egymást nálam nélkül. Én megyek az abdesztánt végezni.

(Ez a töröknek az esteli szertartásos mosakodása.)

S azzal indult az ajtónak, nem kérve Grittitől az elbocsátást.

— Majd jöjj fel hozzám, Memhet bég, az írásért — monda neki Fráter György, — Ott lakom a királyi várban.

— Azaz, hogy te jössz fel énhozzám az írásoddal, György barát — veté oda, félre sem tekintve, a tolmács. — Ott lakom a Rózsák hegyén a tuskóházban.

Azzal se nem köszönt, se nem szelámozott, kiment az ajtón.

— Bolond fejű ez! — mondá Gritti. — Igazi vakbuzgó mozlem.

Fráter György elhallgatta, amit gondolt: „Jobban ismerem én Memhet béget, mint te! Ez a te árnyékos, akiben egyszer keresztül fogsz bukni, s nyakadat szeged.”

Azzal ő is búcsút vett Grittitől, s sietett a várpalotába, a kinevezési okmányt latin szövegben megírni.

Amint elkészült vele, az összegöngyölt pergament a csuhája belső zsebébe rejtve, kezébe fogta a pálcáját, egy egyszerű vadkörtehajtást, s elindult a Rózsák hegyére a bég tuskóhajlékát felkeresni.

Memhet bég nem talált egész Budavárában s annak hostádjaiiban sem magához méltó lakhelyet. Azok mind meg voltak már fertőzve a gyaurok leheletétől. Hanem a „Rózsák hegyén” volt egy tuskóhajlék, melyet a törökök tákoltak össze vastag, faragatlan faderekből, mikor az ozmán felmentő sereg heteken át farkasszemet nézett a Gellérthegyen levő németek ostromló táborával. — Az ostrom után ez üresen maradt: a tolmács elfoglalta magának. Ott hált az esteli mosakodástól a reggeli ájtatosságig. Maga szolgálta ki magát; pedig a Dunáról kellett hordania a vizet.

A tuskókalyibának kerítése is volt, hegyes sánckarókból, s azon egy nehéz tölgyfaajtó.

A hegy alatt lapultak meg hosszú sorban a külváros utolsó házikói, többnyire szőlőművesek, kapások hajlékai; egy vízmosás árka képezte az ösvényt fel a hegytetőig.

Már messziről lehetett hallani az áhítatos üvöltést a tuskóhajlék udvaráról: „La illa, il Allah: Mohammed razul Allah!”

Mikor Fráter György felkerült a kalyiba elé, annak a palánkjára már tele volt pajkos sihederekkel, akik a sánckarókra ka-

paszkodva, csúfondáros tréfákat űztek azzal az egy szál törökkel odabenn. Az izlámhivő pedig se lát, se hall olyankor, amikor ájtatoskodik. Nem törődik vele, nézik-e, hallgatják-e az idegenek? Nevetnek rajta? A nyelvüket öltögetik rá? Az neki mind közönyös dolog. Ő csak a paradicsomot látja maga előtt, s annak a gyönyöreit érzi előre.

— Eltakarodtok innen, léhűtők! — kiálta Fráter György a pákosz suhancokra, s a pálcájával jó sort vert a hátaikra. — Mit háborgatjátok az imádkozót?

Lekergette őket a hegyről.

Maga pedig megállt a kerítés ajtajában, s megvárta, míg Memhet bég végigénekelte a szúrát. Egy, a földre leterített tevébőr szőnyegen végzé az ájtatosságát a török, hol térden állva s karjait az ég felé terjesztve, hol arcra borulva s összeszorított ujjait az ajkaihoz értetve s aztán csókokat hintve nyugat felé, ahol a próféta sírja van.

Mikor ennek vége volt, akkor belépett Fráter György a palánk ajtaján; hanem előbb lehúzta lábairól a facipőket, s betakarta a fejét a csuklyával. A fedetlen fő és a fedett láb tiszteletlenség jele a török előtt.

A szokások megtartásáért szelámmal üdvözlé a bég látogatóját.

— Béke veled! — monda a barát. — Nem akartalak háborgatni, amíg imádkozol.

— Az izlámhivők nem imádkoznak soha — monda Memhet bég. — Mi csak hitet vallunk, Istent magasztaljuk, hálákat adunk. De sohasem könyörgünk semmiért. Allah tudja azt jól, hogy kinek mire van szüksége, mert Allah mindentudó; meg is adja azt, amit megérdemeltünk; mert Allah jósága véghetetlen. Ha a világon nem adja meg — önála van a bölcsesség, — megadja a paradicsomban. Azért a muzulmánoknak tiltva van a könyörgés. Mert megsérti az Isten jóságát, bölcsességét és hatalmát, aki őt tanítani akarja, hogy mit cselekedjék, s azt véli, hogy ember könyörgése megfordítja

az Isten akaratát. Ami öröktől fogva meg van írva, az örökké megváltozhatatlan.

— Elismerem, hogy ez magasztos alaptétel az izlám vallásban.

— Ez az elismerés téged mint keresztény papot jobban ékesít a drágaköveknél; mert saját magad ellen vallasz. Hisz a keresztényeknél a pap a közbenjáró az Isten és a halandó emberek között. S ezért azok a papnak adót fizetnek. A ti papjaitok fényesek, kövérek és tudósok, az izlám papjai rongyosok, tetvesek és ostobák. De Isten magasztalásában kifogyhatatlanok. Ezekért a féreg marta papokért lettem én mohamedánná! Azokért az aranyos papokért hagytam én el a keresztény vallást.

— Rajtam ím nem látsz semmi aranyosat — szólt a barát, egyszerű fehér csuhájára mutatva.

— De alatta páncélinget viselsz, s a páncéling alatt aranylánc van, a király képével. Azt hiszed te, Fráter György, hogy engemet is olyan könnyen elámítasz, mint ezt a felfuvalkodott olaszt, azzal a mesével, hogy neheztelsz a királyodra, amiért nem ültetett még egy püspöki székre. Hiszen te több vagy minden püspöknél és vajdánál. Te vagy a királynak a tanácsadója. Te, ha akarsz, fürödhetsz az aranyban, ha akarsz, bíboros hintóban járhatsz. De te többet akarsz annál. Ismerlek én jól.

— Kölcsönbe esik. Én is éppen oly jól ismerlek téged, Memhet bég, éspedig még a tarnovi találkozás óta. Te Grittinek nem szolgája vagy, hanem felvigyázója, a szultán megbízottja. Te, Memhet bég, nap nap után, minden éjjel egy kengyelfutót bocsátasz el lepecsételt levéllel Szambulba, aki azt egycnesen a szultánhoz viszi, a nagyvezér tudta nélkül. És azt is tudom, hogy tencked mindenkor szabad bejárásod van a szultánhoz. Egy kis kerek rézlap van az övedbe dugva, annak az előmutatására minden ajtó megnyílik előtted, még a boldogság aranykapuja is. Tehát tegyük le az álorcáinkat, s mutassuk meg egymásnak az igazi ábrázatunkat.

Memhet bég leült a földre, keresztbe vetve a lábait.

— Tehát mondd meg, hogy mi az én igazi ábrázatom; majd én aztán elmondom a tiedet.

— Te buzgó muzulmán vagy.

— Te pedig buzgó keresztény.

— És mégsem egymásnak vagyunk ellenesei, hanem egy harmadiknak.

— Ki az a harmadik?

— A hitetlenség. Azok miatt szenvedünk lélekkárhozatot, akik csúfot űznek a vallásból és tagadják az Istent: akár Jehova, akár Allah néven.

— Lelkemből beszélsz. Én hétszer elolvastam az alkoránt, kilencszer a bibliát. De ki tartja azokat a lelkében? Ha két ember összevész, nem egymást káromolja, hanem az Istent. A nép maga buzgó minálunk; tinálatok már az sem istenfélő. A rút átkozódások üldöztek el hazám földjéről engem. A törökök kegyesebbek. A török paraszttól nem hallod, hogy a prófétát szidná, mint ahogy szidja a messiást a magyar, a tót, az oláh. Hanem aztán ami felyül van: a basák, a bégék: azok között nagy a hitetlenség. Mikor magukra maradnak, bort isznak, és elmulasztják a mosakodást, a szúraéneklést, csúfot űznek Mahomet parancsolataiból.

— Mondsza csak, Memhet bég, Gritti fiai izlámhiten vannak-e?

— A külső szertartás szerint igen.

— Hát szabad volt egy muzulmánának keresztény püspökké kineveztetni a fiát?

Eddig csak nyugodtan ült a keresztbe vetett lábain a tolmács, de erre a szóra felugrott helyéből; az egész arca meg volt dicsőülve a fanatizmus lángjától.

— A „morhud” vermében fog érte megégni! A hetedik, a legelső pokolba fog vettetni, aki azt a csúfságot elkövette úgy a prófétán, mint a messiáson.

Fráter György kebléhez ölelé Memhet béget, az viszonzta

az ölelést, s azzal mind a ketten megcsókolták egymásnak az arcát.

— Mármost ismerjük egymásnak az igazi képét — monda Fráter György. — Végezzük a hivatalos dolgunkat.

A tolmács meggyújtotta a függőméceszt; egy tuskó volt az asztal, amelyen írni szokott, elővette az írószereit.

— Azonban én még ma nem ettem semmit — mondá a török.

— Magam sem. Mi a rendes vacsorád?

— Rizs, amit magam főzök meg egy ibrikben.

— Arra most nincs időnk, sietős a dolog. Én megosztom veled az étkeimet, amit magammal hoztam.

— Nem tudod, hogy muzulmánoknak nem szabad ételt ízlelni, amit keresztény sütött?

— Az enyimet az Isten maga készítette.

Ezzel kivett a csuhája zsebéből a barát egy marék *susinkát*, s a tuskóra tette. Így híjják a magyarok azt a körte- és alma-szeletekből álló csemegét, ami a napfényen aszalódott meg.

— Ez az én rendes eledelem.

Ezt a töröknek is szabad megenni.

S a száraz körtét ropogatva, elkészíték együtt a tuskó-hajlékban azt a nagy fontosságú okmányt, amely korszakot képezett Magyarország történetében: a Gritti-korszakot.

— Holnap viheti magával Gritti Sztambulba.

— Holnap? — kérdé elbámulva a tolmács. — Úgy tudom, hogy János király elment vadászni, s egy hétig vissza sem jő. Amíg utána küldöd a kengyelfutódat, s az megint vissza-kerül, három nap beletelik.

— Három napot pedig veszedelem volna várni, mert az alatt minden veréb csiripelni fog róla. Sosem kerestetem én ezzel az írással János királyt a velencei mocsarak közt. Add ide azt a nádat.

S azzal Fráter György szép nyugodtan aláírta mind a „Johannes rex”-et, mind a „Jankó Král”-t az okmányoknak.

— Mit cselekszel? Hisz ez hamisság! — rebegé elképedve a tolmács.

Fráter György nyugodtan törülte a sűrű hajához a tintás tollát.

— Ha csak ennyi teher nyomná az én lelkemet! — Egyébiránt majd meggyónom úrnapiján az elkövetett bűnt; — de nem a király káplánjának, hanem a királynak magának.

— Hallod-e, te barát, én még tetőled sokat fogok tanulni!

Egészen János király beleegyezésével történt az, hogy Fráter György helyettesíté a névalírását. A király nagyon szerette a kényelmet, s fejedelmi luxust űzött vele, hogy ő maga nemcsak a hogy fejét nem töri azon, miféle okiratokat bocsásson ki, de még a névalírását is elvégzi helyette más. Ő maga a kócsagvadászat után átrándult a közeli Bakony-erdőbe szarvasvadászatra, s azalatt a barát megírta a nevében az összehívó királyi leveleket az országtanácsosokhoz, alá is írta, le is pecsételte, s szétküldözte utánuk „ibi, ubi”. A király azalatt sok dánvadat összelőtt.

A főméltóságok fel is jöttek Budára, két-három napi késéssel, ami már ősi szabadság a magyaroknál.

Erre a haladékra szükség is volt, hogy azalatt Gritti a fiaival, Dóczyval, meg a hozzá szegődött többi magyar főurakkal hajóháton jó egérutat nyerhessen Belgrád felé.

Amint aztán a tanácsurak mind felgyülekezének a királyi várba, ott Fráter György fogadta őket, eléjük téve a király megbízó levelét, melyben őt hatalmazza fel királyi elhatározásainak közlésére. Nyílt titok volt már, hogy a barát a királynak legbizalmasabb embere.

Ott volt Verbőczy, Bánffy nádor, Frangepán, a két Ártándy, Petrovich, Athinay Diák Simon, Nádasdy Tamás, Laszkó Jeromos. Csak Czibak Imre hiányzott; azt nem találta sehol a levél.

Fráter György sorba elmondá a királlyal megállapított kinevezéseket. Minden egyes tételnél helyeslő köhintés volt

a jó hatás kifejezése. Ki-ki megkapta azt, ami után szíve vágyott. A vége felé jött a sor a távollevő Czibakra. „Erdélyi vajda!”

Ezt is elismerő susurratio követte. Egyik úr azt suttogta a másik fülébe: „Előlépett, hogy üres helyet hagyjon maga után”.

— Hát a nagyváradai püspökség? — kérdezé Diák Simon törelmetlenül.

Mindenki azt várta, hogy erre Fráter György azt fogja mondani: „Ez pedig az én szolgálataim jutalmát képezi”

Nagy volt a meglepetés, midőn a barát azt felclé:

— Abban megmarad továbbra is Czibak Imre.

— És *teneked* mi lesz a hivatalod? — aposztrofálá Diák Simon.

— Én megtartom azt a címet, amit ti adtatok nekem, méltóságos urak, maradok „Fráter György”.

Hiszen címezhetette volna magát apátúrnak is, sőt a király belső tanácsosának; hivathatta volna magát régi jó nemesi nevén: Utyessenovics Martinuzzi Györgynek, de őneki tetszett azt a gúnynevet elfogadni, amivel a háta mögött csúfolták: Fráter György.

— Azonban még egy új hivatalt is alkotott a király — mondá a barát —, amelynek az ország szükségét érezi: egy kormányzói állást.

Az urak már az első hallásra is megbokrosodtak.

„Kormányzó? — Mi lesz az?”

— Hát ugyanaz a hivatal lesz, ami volt Hunyadi János, I. Ulászló király és V. László idejében.

„Hohó! Lassan a testtel! Az Hunyadi János volt!”

— Talán ismét akad ember, aki ezt a hivatalt betölti — monda a barát.

„Ki az? Halljuk a nevét! Hadd süvegeljük meg.”

Mindenki bizonyosra vette, hogy Fráter György azt fogja mondani: „az én vagyok magam”.

NO lesz arra nagy gúnykiáltás! „Hátrább az agarakkal, barát!” Mindenki készítette magát a nagy kacagáshoz.

Hanem aztán lett a szándékolt kacagás helyett általános felhördülés, mikor a barát kimondta a kormányzó nevét.

— A király Magyarország kormányzójául kinevezte Gritti Alajost.

— Grittit! A török renegátot! A dózse fattyát! A gyűrűkereskedőt! — kiabálták összevissza.

Verbőczy komolyanszólta a barátához.

— György apátúr! Nagyon kérek, ne űzz tréfát belőlünk: országtanácsosokbul. Ez a móka nem illik se a te reverendádhoz, se mihozzánk.

— Uraim. Világosan és kereken beszélek hozzátok. Hogy kicsoda Gritti, kívül és belül? afölött én veletek nem ortályoskodom. Csak azt mondom, hogy ő a szultán megbízottja. Mikor a szultán Mohács alatt szövetséget kötött János királlyal, már akkor a király ott a padisah sátorában megfogadta, hogy az ország kormányzatát Grittire fogja bízni. Ismételte, midőn a Rákoson újból találkozott a szultánnal. Ez volt az ára a koronának. Ez volt a föltétele annak, hogy mi most a budai várakban tanácskozhatunk. — Hát mit akartok? — Aki az ördöggel kezét szorít, ne restellje, hogy kormos lesz a tenyere.

— De már azt ne adj Isten, hogy énnekem, Magyarország nádorának, parancsoljon egy török pribék! — kiálta Bánffy, haragosan dobva oda az asztalra a tollas buzogányát.

— Meg hogy énnekem, az ország korlátnokának, szabjon törvényt egy tudatlan idegen! — szörnyűködék Verbőczy, akiben elfulladt a szó a nagy indulattól.

— Hát ebre bízzák a hájat! — kiálta Nádasdy. — Én egy tolvaj alatt legyen kincstárnok? — Még Petrovich Péter, a király rokona is ilyen szókra förmedt: „Gyermek-e a király, hogy ilyen bolondságokat cselekszik?”

Leginkább fel volt gerjedve Frangepán Ferenc.

— Mit? Hogy én egy pogány töröknek, egy hitchagyott-nak a kormánya alatt viseljem az érseki tisztséget?

Fráter György úgy tett, mint aki oltani siet a tüzet, csak-hogy (talán nem is véletlenül) víz helyett olajat talált rá önteni.

— Én azt hiszem, urak, hogy Gritti magától is be fogja látni, hogy amidőn Magyarország kormányzói hivatalát elfoglalja, ugyanakkor a keresztény hitre vissza kell térnie. Ezt annyival bizonyosabbra veszem, mert Grittinck saját kívánata az, hogy az elsőszülött fiát, atyjának kedvencét, egri püspökké nevezze ki a király.

Nem is olaj, de puszkapor volt az a tűzre.

Hajh, hogy ugráltak fel az urak a székcikről! Hogy ütötték ökleikkcl az asztalt.

— Azt a nyáladék kölyket! Azt az országos kurafit! Egri püspöknek! Hahaha! Borinni, menyecskézni, káromkodni! De nem pontifikálni! Az ebszülte fattya!

— Ha ez megtörténhetik, én rögtön kálvinista leszek! — fogadkozték Nádasdy.

— S én feltűzöm a tornyaimra a kettős görög keresztet! — lihegő Frangepán.

— Csillapuljatok le, urak! Beszéljünk nyugodtan — mondta Fráter György. — Üljetek le a helyeitekre.

Ártándy Balázs nem akart leülni.

— Nem! Én nem akarok nyugodtan tanakodni! Akiben egy csepp magyar vér van, az nem enged ilyen gúnyt az arcához vágatni! Ha tetszett a királynak ilyen farsangi bolondságot kikölni, lássa, hogy mi lesz belőle! Én magamhoz veszem a hajdúimat, s koncokra aprítom az egész Gritti familiát. Tessék aztán Katalin királynak összeszedni a darabjaikat, s csináljon belőlük gubernátort, vagy püspököt.

S már ekkor a kezében villogott a kivont kard. A többi urak is a kardjaikhoz kapkodtak: általános volt a felgerjedés a tanácsban.

— Tisztelet, becsület a nemes haragnak! — csitítá az urakat a barát. — Azonban dugjátok vissza a kardjaitokat a hüvelybe. Gritti még tegnap elutazott a fiaival együtt Sztambulba, a szultántól utasításokat venni; azt most össze nem apríthatjátok. Beletelik fél esztendő, míg visszajön, azalatt csakugyan ráérünk higgadtan tanakodni afelől, hogy mitevők legyünk. Kár nekünk most emiatt felkeverni az epénket.

Az a szó, hogy Gritti elutazott az országbul: egyszerre véget vetett a fellobbanó haragnak.

— Hát elutazott? — kérdezé Verbőczy. — Akkor talán vissza sem tér többet.

— Az egészen mirajtunk — tirajtatok — függ, hogy vissza ne térjen — mondá Fráter György. — De mármost arra kérlek benneteket, hogy miután nincs a kezetek ügyében az, aki ellen tüzeskedtek, hallgassatok ki engem egész nyugodtan. Én azt éppen nem tanácsolom tinektek, hogy a török szultán megbízottját gorombasággal illessétek. Szegény Lajos király példája, nemzetünknek nagy veszedelme Mohács alatt, eléggé megtaníthatott bennünket arra, hogy a török szultán az ő képének viselőjéért rettenetes bosszút tud állani. Ellenben, ha megtartjuk a vele kötött szövetséget, ahogy illik, akkor a török szultán nagylelkűségét meg lehet találni, a vezértanácsosainak a hajlandóságát pedig meg lehet vásárolni. Én is azt kívánom, hogy Gritti ne térjen többé vissza Magyarországra.

Ezzel a nyilatkozatával úgy-ahogy lecsillapítá a felháborodott indulatokat a barát.

— Tehát add elé a te szándékaidat — hívta fel Verbőczy.

— Olyan szót hallottam köztetek, hogy „*gyermek-e a király?*” A király nem gyermek; hanem a nemzet az. Aki nem bír a maga lábán járni, hanem ölben hordatja magát. Azt mondja az írás: „semmit sem utálok úgy, mint a kevély akoldust”. Mi egyebet sem teszünk, mint koldulunk: egyik frésze a nemzetnek a németnél koldul, a másik a töröknél.

Mind a kettő minket gázol a lába alá. Hasonló a sorsunk a kutyaéhoz, akinek az asztal alá dobálják a koncokat; de ha az abroszra meri feltenni a fejét, az orrára ütnek. Mit koldul örökké a magyar nemzet? Nem vagyunk-e mi még most is erős, derék nép? Csak volna, aki lelket öntsön belénk. Pattogó szóval el nem verjük az ellenséget. Ha mi magunk a tíz körmünkre állnánk, s kivívnánk a hódoltság alul magunkat, amivel Bécs leigázott, nem szorulnánk a török segítségre. S ugyan mi kellene hozzá! Csak éppen az a buzgóság, amit itt találtam, midőn Lengyelországból küldetve Zápolya által, keresztüljártam az országot. Nem állíttatatok-e akkor fegyveres dandárokat elő, ti Ártándyak, te Athinay Simon és a Drugethek? Nem vertük-e széjjel azokkal a németek hadait? Hát amit egyszer tudtunk, ne tehetnők meg újra? Mindcgyikünk magára vállalhat egy vidéket, amelyben ismerős, s ott fegyveres erőt gyűjthet. Nádasdy a Dunántúl, Frangepán a Szerémségben, Petrovich a Bánságban és Bácskában, Czibak az Alföldön, Athinay, Ártándy a Felvidéken, Laszkó a Szepességben. Én magam Erdélyt vállalom, a székelyekkel együtt. Magam jótállok hat-nyolcezer emberről. Ha a többiek is így buzgólkodnak: fél esztendő alatt lesz ötvenezer harcos a király zászlói alatt, s akkor aztán egy kézcsapással visszaszerezzük Kassát Serédytól, Trencsént Kacziánitól, Esztergomot Várdaytól, Palotát Mórétól, Szigetvárt Török Balinttól, s urai leszünk az országnak. Akkor aztán azt mondhatjuk a török szultánnak: „Csókoljuk a kezedet az eddigi szép segítségért, de mármost nem kérünk többet a besliákból és jancsárokból, s köszöntjük Gritti uramat odahaza”.

Ez a beszéd nagyon tetszett a főuraknak. Mind föllelkesülve fogadkoztak rá, hogy elvállalják a feladatot.

Csak a sokat tapasztalt Laszkónak volt ellenvetése.

— Ez mind jó volna, urak, csakhogy mai világban már a régi hadipraktikával nem lehet boldogulni. Én jártam Bécsben, ismerem Ferdinánd hadiképességét. Őneki a Török Bálint-

féle portyázó dandárokon kívül derék, rendes zsoldoseredei is vannak, tábori ágyúí, betanult, jó pattantyúsokkal. Neckünk ezekkel hasonló sereget kellene szembeállítanunk; nagy szám, a vitézség nem győz; hanem a jó hadirend és egyverzet. Ahhoz pedig legelőször is pénz kell.

— Magam is rendes zsoldban tartott seregre gondoltam — szólt Fráter György. — Jól fegyverzett, ágyúkkal ellátott csapatokra. A hozzá való pénzért sem kell a szomszédba mennünk. Kitelik magunktól. Én a magam részéről felajánlok ötvenczer aranyat, melyet fél év alatt a hadipénztárba leteszek.

Az urak egy része gúnyosan mosolygott.

— Honnan veszed te ezt az ötvenczer aranyat, Fráter György? — kérde szelíd lenézéssel Verbőczy.

— Az az én tudományom. Ti is vegyétek elő a magatok tudományát, s hozzátok össze a másik ötvenczret.

A pénzkérdés pedig mindig olyan téma volt a magyaroknál, ami jelt adott az asztalbontásra. Ez az olaj a tengerre. Mind azt mondták: „jó lesz! meglesz!”, de elkezdték az óráikat nézegetni. Valamennyinek volt valami sürgős mehetnékje. In theoria mindnyájan elfogadták a barát terveit, s aztán azt határozták, hogy holnap fognak határozni.

Verbőczy jámbor gonoszkodással kérdezé Fráter Györgytől:

— És te mikor szándékozol Erdélybe lemenni?

— Ma!

Azzal fogta a székéhez támasztott pálcáját, s otthagya az úri társaságot.

Szavának állt. Még aznap elutazott Erdélybe. A királynak megizente, hogy ott vár rá Kolozsvárott. Az is utána költözött. Zápolya ugyan őrizte a lábait attól, hogy Budavárába belépjenek, s a sok felfortyant tanácsúr mind az ő nyakába rohanjon, pogányzsinatot csinálni Gritti miatt. Erdélyben bizton érezhette magát, oda nem terjedt ki Gritti kormányzósága.

Erdély is tele volt Zápolya ismerőseivel; azok között voltak jók is, rosszak is. De a jók igazán jók voltak: jó vitézek, jó barátok. A papokkal sem volt annyi baja, mint Magyarországon. Statileo püspök tűrhető kedélyű úr volt, a magyar urak között pedig nagyon el volt már terjedve a proteztantizmus: templomaik is voltak már.

Fráter György pedig komolyan hozzálátott a hadszervezéshez és az aranycsináláshoz.

Akárhogy nevettek rajta a budai urak, hogy Fráter György feltalálta a „leo ruber”-t, mellyel alchymia útján aranyat lehet csinálni; — hát persze, hogy feltalálta.

Ócska pandekták nyomán rájött, hogy a régi rómaiak idejében gazdag aranybányamívelés volt Dáciában, s addig kutatott, fiúrkészett és turzott, míg szerencsésen rátalált a verespataki aranytermő hegyre.

Szerémi György írja a maga klasszikus latinságával:

„Deo adjuvante inveni vobis aureum montem Transsylvaniae. Nunc etiam illa „bánya” aurea producit bonum aurum, attamen prius Rex Joannes inceperat fodere, et Deus sibi commiserat sibi invenire.” (Isten segítségével találtam nektek aranyhegyet Erdélybe. Most is terem az az aranybánya jó aranyat; azonban János király kezdte el ásni, és Isten megengedte neki, hogy magának megtalálja.)

Verespatakon mindjárt olyan gazdag telérre találtak, hogy tíz, tizenkét fontos terméсарany nem volt ritkaság. Az ekként nyert aranyat azután Fráter György pénzül kiverette a saját titkos pénzverőgépein, melyeket nagyenyedi házában egy mély pincében tartott elrejtve. Azt a ravaszságot is követte, hogy nem magyar, hanem lengyel aranyakat veretett. Nagy gondjának kellett rá lenni, hogy semmit az urak ebből meg ne tudjanak; mert különben a vajdák azt a bányát is lefoglalták volna: s abból sem látott volna a király egy aranyat sem. A becsületes embernek úgy kellett lopni a pénzt a király számára — a tolvajok háta mögött.

Ezenközben egy rendkívüli véletlen eset is a kezére játszott Fráter Györgynek; ami ekképpen történt.

Emlékezünk rá, hogy Budavár ostroma alatt egy Kristóf nevű német fiatalember szökött át a magyarokhoz a német táborból, aki elárulta a János király elleni áruló cselszövényt a magyar főuraknak. Akkor ezt az ifjút a király jól megjutalmazá, s aztán Gritti Alajos szolgálatába fogadta, s Sztambulba utazván, oda is elvitte magával. Ez a Kristóf diák, amilyen könnyű szívvel átállt magyarnak, épp olyan hirtelenséggel kitért törököknek is; lett belőle muzulmán. Meg is kapta a jutalmát. A nagyvezér kinevezte őt teszkeredzsinek, s a szultán fényesen felruházta.

Gritti Alajos Sztambulban időzése hatodik hónapjában ezt a meghitt emberét bízta meg azzal, hogy Törökországból titokteljes leveleket hozzon be Magyarországra. Azok között volt egy János királyhoz is.

A fiatal pribék, akit török nevén Zülfikár bégnek hívtak, ügyességénél fogva gyorsan megtanult rácul, s annál fogva igen könnyen utazott mindenütt; mivelhogy mind Törökországban, mind Magyarországon nem volt már falu, ahol rácul ne értettek volna.

Midőn azonban Szegedre megérkezék, ott megtudta, hogy János király Erdélyben van. Ő is azonnal útját fordítá, s ellovagolt a Maros mentén Erdélybe, s ott megszállt Nagy-Enyed városában. És úgy esett, hogy amely gazdához éjjeli szállásra betért, az éppen szász volt. A török vendég tiszteletére még több szász atyafi odasereglett, ki-ki hozott magával egy cinkancsóban bort, mivelhogy a szászoknál az a dicséretes szokás uralkodott, hogy minden vendég a maga borát issza; a házigazda elég ha a gyertyát adja ingyen lakomához.

A szászok a magok nyelvén beszélve, sajnálták, hogy a vidám török ifjúval nem diskurálhatnak; de még inkább, hogy azt, török vallása tiltván, egy ital borral meg nem kínálhatják.

Az ifjúnak pedig ott állt a háta mögött a Belzebub, aki beletaszította a verembe. Nem tudta lakaton tartani a száját; csak kikottyantá, hogy tud bíz ő a szászok nyelvén, s a bortul sem iszonyodik.

Erre aztán még jobban megszerették; sorba kínálták a kancsóikkal, mindaddig, míg a legénynek a bor egészen feloldotta a nyelvét, s bolond fővel mind elmondá, hogy ő kicsoda micsoda; hogy elébb Ferdinánd király katonája volt, azután Jánosé lett, most a szultáné.

A pribék kótyagos fővel mindent elbeszél az atyafiak előtt, s nagyokat nevetett hozzá. Neki tréfa volt az egész élet. Egyik táborbul a másikba átszökni csak afféle diákkaland, mint mikor az ember a kocsmáros elől a bor árával elillan; hitet, nemzetet változtatni nem ment nála nagyobb számításba, mint maskarát játszani: Tyll Eulenspiegel volt a mintaképe, akit utól akart érni.

A szász atyafiak azonban nagyon kevés fogékonysággal bírnak a tréfa iránt.

A házigazda becsületes céhbeli mécsáros volt. Egyszer csak közbemordult.

— Gott sei bei uns! Te pernahajder pribék, te fukszsventzer! Hiszen te rosszabb vagy a *veresingeseknél*. Hát elárultad a királyodat? Megtagadtad a nemzetiségedet? Eladtad a Jézusodat? No hát „ne” üssön beléd a mennykő, ahogy megérdemlenéd. *Nem kívánom*, hogy beléd üssön, mert jó keresztény ember vagyok.

S azzal a jó keresztény ember úgy vágta a fejéhez a pribéknek a nehéz cinkancsót, hogy az menten lefordult a székről, s egyszerre félrenyaklott a feje.

Az atyafiak aztán felszedték a földről a cimborát, s próbálták helyreállítani a fejét; de biz az csak félredült megint. Elég volt annak az az egy ütés, amellyel a mécsárostemester megkímélte a magas mennykővet attól a fáradságtól, hogy a hitehagyotton az ítéletet végrehajtsa.

— No ez tiszta munka volt, sógor uram! — mondták a hüldező vendégek a házigazdának. — Ez nem eszik több piláfot a szultán bográcsából!

De mit csináljanak mármost a szultán agyonütött kengyelfutójával?

Azt csinálták vele, hogy székérre tették, szalmával betakarták, kivitték a város végére, ott volt egy elhagyott ó kút, abba beledobták.

A corpus delicti hát el lett volna takarítva.

De mi történjék a levelekkel, amiket a kengyelfutó magával hozott, s melyek egy táskában voltak elzárva? Azok a királynak szólnak és más főuraknak, a többek között Fráter Györgynek. Ha azokra a török szultán választ nem kap, nyomoztatni fogja a küldöncét, hogy hová lett? Kisül, hogy Enyeden vészett el. Akkor nagy baj éri nemcsak a várost, de az egész királyföldet. A szultán rájuk ereszti a krimi tatárokat, s végigpusztíttatja az egész tartományt.

— Megálljatok csak — monda a mészáros, aki a bajt szerezte —, fordítok én ezen a veszedelmen. Most éppen itt tartózkodik közöttünk az a fehér barát, akiről azt mondják, hogy János királynak a mindense. Házat is vett a városban, aminek a kapuja egész nap zárva van. Senki sem tudja, mit művelnek ott benn, csak azt hallják a szomszédok, hogy éjjel-nappal zuhog valami a föld alatt. A barát minden vasárnap lejön a templomba, és misét mond, azután pedig gyóntat. A pápista templomban most nincs pap, amióta valamennyien az új hitre tértünk. Hát én jövő úrnapján felmegyek a templomba, s elviszem magammal azt a táskát. Azután meggyónok a barátnak. Megvallosm neki, hogy egy pribéket keresztényi felindulásomban véletlenül agyoncsaptam; a leveleket pedig átadom neki. A papnak esküje tartja, hogy a gyónás titkát megőrizze, és tovább ne adja. Eszerint én, egyheti böjtölés és kétszáz niatyánk elmondása mellett megkapom az abszolutiót, amire különben, mint lutheránusnak, nincs is különös

szükségem; de hát ha megvan, nem árt. A levelek pedig eljutnak a maguk helyére, hová a szultán által küldve voltak. S a szászok békében maradnak.

— Nagyon okos ember kend, sógor! Nem hiába van az ökörfej a címerében!

S a mézárosnak az okoskodása egészen helyes volt. A gyónás révén megkapta Fráter György a Gritti által küldött leveleket. Az ő dolga volt azután, hogy azokat rendeltetésük helyére elküldözze.

Csakhogy azt Fráter György nem cselekedte.

Három levél volt a táskában. Az egyik szólt öncki magának, a másik János királynak, a harmadik Laskó Jeromosnak. Gritti címeres pecsétjével volt lezárva mind a három.

Legelőször is saját levelét bontotta fel.

Abban rövideden értesíté Gritti, hogy a szultán helyben hagyta kormányzóvá kineveztetését, s mihelyt a szükségeseket megkapja, azonnal sietni fog Budára. Pénzt tartson készen, mert sokra lesz szükség.

A János királyhoz szóló levelet minden aggság nélkül bontá fel a barát. Erre rég fel volt szabadítva.

S ugyan jó, hogy az ő kezébe került ez a levél, nem János királyéba! Azt tudatta Gritti a királlyal, hogy Sztambulban nagy csemények készülnek. A szultán oly dologra határozta el magát, mely az egész világot meg fogja rendíteni. Ebben a munkában János királynak is nevezetes osztályrész fog jutni. Azért igyekezzék Budán az országtanácsot előre elkészíteni rendkívüli cselekedésekre és hazafias áldozatokra. Sok katonát gyűjtsön. Nemsokára ő is meg fog érkezni.

Ha a király ezt a levelet elolvassa, bizonyos, hogy nem megy vissza Budavarába, hanem ott marad Erdélyben. Azt az örömnapot, amelyen Gritti Alajos be fogja magát mutatni Budán az országnagyoknak, mint a szultán által megerősített kormányzót, János király szívesen átengedte a kalendáriumi „szökő napok” közé.

Ezt a levelet egyenesen a tűzbe lehetett dobni.

A harmadik levél szólt Laszko Jeromosnak. Ez három pecséttel volt lezárva.

De hát ha a hét gelsei ördög ült volna azokon a pecséteken, nem nyitotta volna-e fel a levelet Fráter György?

Tudta jól, hogy főbenjáró bűn a másnak szóló levelet feltörni, de aki politikát csinál, annak nem írtak törvényt a Sion hegyén.

S nagyon jól lett megjutalmazva -- a bűne.

Csoda dolgokat tanult meg Grittinek Laszkóhoz írott leveléből.

Hogy ez a két uraság már Laszkónak legelső sztambuli útja alkamával messzcható terveket koholt ki egymással.

„János király csak kitömött báb, akit a népnek felmutatnak, s nevében cselekesznek. Mikor betelik az ideje, akkor félredobják.”

„Gritti egyenesen Magyarország koronájára vágyik, s Laszkónak a nádorispánságot ígéri.”

„A szultán még ez idén rengeteg nagy táborral fogja meg támadni Ferdinánd királyt, elfoglalja tőle egész Magyarországot, s ostrommal beveszi Bécset.”

„Ezzel egyidőben Zápelya Jánosnak Esztergom várát kell megostromolni s a prímástól elfoglalni.”

„Fráter Györgynek oda kell ígérni az érsekprímási széket, hogy a királyt ösztönözze.”

„Az ostrom hevében a kézre került prímást a dühöngő katonák kivégzik. Helyébe rögtön behelyezi a király Fráter Györgyöt.”

„Ezért aztán a római pápa excommunicálni fogja mind a kettőt.”

„Az excommunicált királyt elhagyja az egész ország.”

„Akkor azután jöhet a földönfutó király helyébe Gritti.”

„Ennek az egész tervnek a keresztülvi... meg van nyerve maga a nagyvezér, Ibrahim. Meg van nyerve szép asszony

által, akit viszont Gritti fia tart meghódítva. Az a szép asszony a szultán leánya, Ibrahim kedvenc neje.”

„A szultán azt cselekszi, amit Ibrahim mond neki. Szolimán csak egy játékbáb a nagyvezér kezében, aminőt a perzsa szemfényvesztők dróton rángatnak.”

E levél olvasása után Fráter György a felhőkön ült, s onnan nézett le a földre.

Minő veszedelmes ármánnyal van átszöve ez az ország!

Két vakmerő kalandor hogy alkuszik meg egy nemzet sorsa felett!

Emlékezett rá, hogy még az ellentáborból is figyelmeztették János királyt Laszkó megbízhatatlanságára. Maga a Ferdinánd-párti Thurzó Elek azt írta a királynak: „Csodálkozunk rajta, hogy tudtad ez embert olyan nagy méltóságra emelni? — aki ugyan jó ivó, kurafi, részeges, kártyás, csélcsap!”

Ezt a levelet elrejté a csuhája legtítkosabb zsebébe.

Valamikor lehet még ebből a levélből sok mindenféle: — fegyver, — pajzs, — halálítélet, — megszabadulás.

Ennek a levélnek a feltörését bizony nem gyónta meg Fráter György senkinek: — jó cselekedet számba vette.

Mégis derék ember, okos ember volt az a szász atyafi, aki a pribéket agyoncsapta!

Tehát ez a sors vár jó Magyarországra! Egy Gritti-dinasztia. Alapítója egy korcsszülött, a velencei dózse törvénytelen sarja, egy hitehagyott kalandor, törökké lett renegát; de töröknek is hitetlen: a szultánnak és a nagyvezérnek kegyence, akihez feleségül adták a szultánnak valamelyik bajramünnepi háremhölgyét. Az lett anyja két fiúnak, akik méltó ivadécai nemzőiknek, az egyik tizennyolc, a másik tizenkilenc esztendő, romlott minden csepp vérük, istentelenség minden gondolatjuk; verekedők, méregkeverők, nőcsábítók, iszákosok, akik előtt nincs semmi szent, se földön, se égben. Rablott templomi kelyhekből isznak az ördög tiszteletére, s apáca-

kolostorokat fertőztetnek meg dobzódó tivornyáikkal. S ezekre fog szállni Magyarország koronája.

Ha ezt megtörténhetők hitte volna Fráter György, kétségbe kellett volna esnie az isteni gondviselés fölött.

De hát van egy régi közmondás: „Jobb az Isten száz papnál”. Még ez mind nincs elvégeztetve.

Most már azon volt a barát, hogy János királyt visszaédesgesse Budára. Aranyos-vidéki székelyekből válogatott ki a számára udvari ajtónállókat, akik mind óriások, herkulések: s a nagy testben hűséges lélek lakik. Tizenkét ilyen székely legény meg tudja védeni a királyt minden orgyilkostul, ha sereggel jönnek is.

A királynak elébb ott kellett lenni Budán, mint Gritti Sztambulból visszaérkezik.

Fráter György a kivert aranyakat is magával vitte, jó őrizet alatt. Egy átalagban elért az egész: sok arany kis helyet foglal el.

Mikor Budára megérkezének, sok hintóval, szekérral és vezetéklovakkal, melyek mint a király kíséretéhez tartozók a királyi palota istállóiban lettek elhelyezve: csak jön ám hirtelenében Fráter Györgyhez a lovászmester jelenteni, hogy nincs se egy szál széna, se egy szem zab az egész istállóban és félszerben.

Nyomban utána jön az udvari szakács, lamentálva, hogy üres minden éléstár, s a konyhában nincs egy hasáb fa, amellyel tüzet rakjanak. Egyidejűleg a pincemester is szörnyűködött, hogy a hordók mind üresek: nincs bor! A királynak nem lehet Budavárában ebédet főzni! Éppen, mint dicső emlékeztető Dobzse László és II. Lajos király idejében.

Fráter György kérdőre vonta a várnagyot.

Még mindig Sente uram viselte ezt a hivatalt; még inkább megviselte ez a hivatal őtet. Nyolcvan éven túl volt már a derék ember, egy foga sem volt már; ha megszólalt, az sírás volt már inkább, mint beszéd. (Szerémi, aki minden alkal-

matos magyar nevet latinra fordított: „*Tranquillus*”-nak nevezi a jó urat.)

— Jaj, szentatyám! Pogány gazdaság folyt itten, amióta a király elment Budáról. Elhordtak innen mindent, ami csak megmozdítható volt. Nyilván azt hitték az urak, hogy a király sohasem tér vissza Erdélyből. Egyik nap a nádorispán rontott rám, másik nap a kincstárnok, aztán meg a főkapitány; a Vojvodics (Laszkó) éppen beplántálta magát a királyi várba. olyan lagzit csaptak itt az Ártándyakkal, meg a Diák Simonnal; mindent felzabáltak, torkukra ceszettek: énekeltek, virgináltattak, a hegedűs diákkal verseket mondatnak, leányokat sikongattattak, hogy az csupa lélekkárhózat volt. Addig odább sem mentek, amíg az utolsó ejtlen borban tartott. Ha én felszólaltam, kilöktek, leszídtak. Magam sem láttam már két hét óta színét sem a főtt ételnek; csak úgy lóg a lábam a csizmaszárban.

— Jól van, öreg. Azért ne sírj! Majd segítünk ezen.

Fráter György felment a királyhoz jelentést tenni a talált állapotokról. Ezt már mégis megsokallta a király, s első indulatában rögtön egy új hivatalt teremtett: *Budavár főtisztartóságát*, s erre kinevezte Fráter Györgyöt, amit a barát el is fogadott.

Volt tehát már egy nyilvánosságosan bevallott hivatala, amit nem kellett titokban tartania. Meg is felelt annak erélyesen. Rövid időn úgy el volt látva a királyi vár élelmiszerekkel, az istálló szénával, abrakkal, a pince jó borokkal, mintha nagy megszállás elé készülnének. Az urakat nem érte semmi szemrehányás a furcsa gazdálkodásért. Nagyobb dolgokat is el kellett tűrni a királynak a híveitől.

Amint a konyha és a pince rendben volt a királyi várban, rögtön meg is jelenének az ország tanácsosai a királynál. Együtt voltak valamennyien a minapi tanácskozás részesei.

A lakoma után, midőn a király délutáni álmra visszavonult, áthívta Fráter György az urakat a saját szobájába.

— Hát, urak, én elvégeztem, amit magamra vállaltam. Erdélyben készen áll hatezer zsoldoskatonám, a derék Kun Gothárd vezetése alatt, a hadiköltségekre pedig elhoztam magammal az ígért summát. Itt van ötvenezer arany. Abban a kis hordóban ott az ágyam mellett. Aki nem hiszi, hogy arany van benne, próbálja felemelni.

Aki csak megpróbálta, egy sem bírta vele; az a kis hordó többet nyomott három mázsánál.

— Hát mármost mondjátok el ti is, hogy hát ti mit fundáltatok ki ez idő alatt.

Az urak egymás szeme közé néztek, s aztán unisono nagyot nevettek.

De bolond ez a barát, aki azt hiszi, hogy amit az ember szörnyen felfogad, azt szépen meg is teszi.

Ki sem tették azóta a lábukat Budavárából. Se pénzt, se katonát nem szerzett senki.

— Hiszen nincs a török a hátunkon! — monda Athinay.

— De majd mindjárt a hátunkon lesz — szólta Fráter György. — Hát még nincs híretek róla, hogy két-három nap múltán itt lesz Gritti Budán?

— No hát csak hozza ide a borotvált fejét! — hetvenkedék a harmincadbérő. — Majd megtudja, hogy mire jó a gerezdes buzogány.

— Hát egyszóval, ti urak semmi egyébben sem serénykedtetek, mint hogy János király pincéjéből kiittátok a borokat? — No hát váljon egészségetekre. Most megint tele a pince. Én vagyok a tisztartó. Szívesen látlak benneteket lakomára.

S aztán nem beszélt velük többet országos dolgokrul.

Pedig azok most már szerettek volna rátérni a komoly tárgyra. Faggatták, hogy mit tud. Mi hír érkezett Sztambulból? Mit hoz Gritti? De Fráter György nem volt okos beszédre bírható.

— Nem tudok semmit. Én barát vagyok. Én csak imád-

kozni tudok. Annyit tudok, amennyit a királytól hallottam, hogy Gritti jön.

(Pedig a király nem tudott arról semmit. Dehogyan mondá ezt meg neki Fráter György.)

Laszko Jeromosnak nagyon fúrta ez a dolog a fejét.

— Igen csodálkozom rajta, hogy engem sem értesített senki Gritti jövelele felől.

— Olyan jó barátságban vagy te Grittivel? — kérdé ártatlan képpel Fráter György.

Laszko akkor vette észre magát, hogy rossz szót szalajtott ki a száján, s elkezdett ötlöni-hatolni.

— Nem Grittivel egycenesen, hanem a tolmácsával, Memhet béggel; az még Lengyelországból ismerősöm.

Fráter György megvakargatta a szőrös fülét, amiről nevezetes volt, s mosolyogva nézett Laszkóra, amitől az egész fülig vörös lett. Ha tudta volna, hogy Gritti levele ott fülél a barát csuhája zsebében!

Fráter György az ország tanácsurainak elejtett szavaiból, célzásaiból azt vette ki, hogy ők az egész Grittit nem veszik valami komolyan; azt hiszik, hogy ugyanazt a tréfát produkálhatják majd vele, amit Lajos király idejében, a rákosi és hatvani országgyűléseken rendeztek, ahol a nádort, országbírókat megugratták, s a kertek alatt menekülni kényszeríték, meg amikor Szerencsés Imrét az ablakon át való búcsúvételre ösztönözték. Mit nekik ez az olasz kalandor? — Csak úgy fitymálva beszéltek róla.

No, de hát saját kárán tanul a magyar! — Ha ugyan tanul?

Rövid időn János király megérkezte után Gritti Alajos is elkövetkezett Buda alá.

Tizenkét gályával jött fel a Dunán, melyeket bivalyok vontattak víz ellenében. Mindannyinak az árbocán az ozmán félhold és csillag díszítette lobogó.

A Kelenföldön kötöttek ki, s ott partra szállának.

De Gritti nem úgy tett, ahogy a magyar főurak számítá-

nak reá: nem ment fel a várba, rendes palotájába, hanem odalenn tábort üttetett, s sátor alatt maradt. Kétszáz janicsárt és besliát hozott magával kíséretül.

Még ez nem olyan nagy haderő, hogy a várban lakó főurak hajdúi és huszárjai meg ne birkózzanak vele.

Azonban Gritti, a megérkezése utáni reggelen, dob és trombitaszó mellett kihirdettette, hogy minden embernek, aki az ő zászlói alá rendes zsoldba akar állni, előre megfizeti a *hópénzt*: három forintot a gyalogosoknak, négyet a lovasoknak.

Rendkívüli hatást idézett elő e hirdetéssel. Özönlött a sátoraihoz a sok kiéhezett, elzüllött nép, a kifosztott, kiszarolt földönfutók. Ezerével álltak a zászlói alá. A káplárok görnyedő termettel hurcolták a zsákba rakott piasztereket a katonáik számára. Csak úgy dűlt a pénz! S a pénz komoly dolog!

És Gritti rögtön hozzáfogott a zsoldoskatonák felfegyverzéséhez, puskát, kardot, kopját hozott eleget a burdzsellákon, s a zászlóaljakra osztott csapatokat ott gyakoroltatta a tágas Vérmezőn, a király és a magyar főurak szeme láttára.

Egyszer aztán a király megsokallta a dolgot: leizent a sátorban tanyázó Grittihez, hogy jöjjön fel hozzá a várba egy szóra.

Gritti azonnal engedelmeskedék a király parancsolatának, visszazent, hogy még ma déli harangszóra megteszi a látogatását a királynál.

De ugyan furcsa parádét csapott ennél a tisztelgő látogatásnál!

Ő maga páncélingbe öltözve, sisakosan, lóháton: előtte, utána kétszáz janicsár, puskával, karddal; közben két keresztes-ágyú, melyet komparadzsik követtek égő kanóccal a kezükben.

A jó Szerémi, ezt a felvonulást látva, ijedten mondá az országtanácsba összehívott uraknak: „Vigyázzatok, mert bizony ott hagyjátok a fejeteket a királlyal együtt ennek a pogánynak a kezében”.

Gritti Alajos, a két fiától, Dóczytól, Batthyányitól és a többi hozzá szegődött magyar főuraktól környezve, azonkívül testőrtiszteitől kísérve, ment fel a király elé.

A király a trónteremben fogadta őt, a főméltóságok gyülekezetében.

Már az első megszólalásnál meglepé Gritti a jelenlevőket azáltal, hogy minden tolmács nélkül, magyar nyelven beszélt a királyhoz. — Azon idő alatt, hogy távol járt, minden könyv segítségével nélkül, csupán a kísérő magyar főuraktól megtanulta a magyar nyelvet. Ezzel bizonyítja, hogy komoly szándéka megöröködni ebben a hazában.

Megadta a királynak a teljes tisztességet, két tenyerét mel- lén összetéve, török szokás szerint, háromszor meghajtá a fejét egész térdig, azután büszkén kiegyenesedék, s az övébe dugott függőpecsétes levelet átnyújtá Zápolyának.

— Üdvözöllek trónusodon, felséges király, I. János! Isten tartson meg, s növelje meg az árnyékokat. Íme, kezembe teszem a felséges Szolimán szultán, a mi kegyurunk, athnáméját, melyben az általad történt kineveztetésemet, Magyarország kormányzójává, megerősíti.

Az elégedetlen főurak mind a királyra néztek, tőle várták, hogy mit fog erre válaszolni.

Zápolya zavarban volt. Fráter György tudatá ugyan vele, hogy a kinevezési dekrétumot az ő nevében aláírta s átadta Grittinek, ez az ő hallgatag belecgyezésével történt. De mégis a királyi tekintélyét fenn kellett tartania.

— Én a felséges szultán athnáméját hódolattal fogadom; de mégis azt kívánom tudni, s ezért idéztelek ide, hogyan van az, hogy amidőn én, a koronás király, Budán vagyok, te nem jössz fel a királyi várba hozzám, megérkezésedet bejelenteni, hanem hadakat toborzasz, pénzt, fegyvert osztogatsz, s gyakorlatokat tartasz a vár alatt? Akarom tudni, hogy király vagyok-e én Magyarországon, vagy nem?

Ez a férfias beszéd tetszett a magyar tanácsosoknak.

— Bizonyára te vagy a király — felelt nyugodtan Gritti —, és én térdet, fejet hajtok előtted. Ámde én *nem tudtam*, hogy te jelen vagy budai váradban.

— Hiszen fel van a vár tornyára húzva a címeres zászlóm, s a király takarodóját fúvják a trombitások reggel, este a bástyákon.

— Én nem a zászlókból és a trombitásokból tudom meg a király hollétét, hanem az őt körülvevő hadseregből. Hát hol van a hadsereged?

Erre a király nem tudott mit felelni.

— Itt látom körülötted az ország főkapitányait mind egy gyülekezetben; de hol vannak a dandáraik? a bandériumaik? *a csatáik?* Egyetlen zászlóaljat sem látok, se gyalog, se lóháton. Hol vannak?

Erre meg az urak nem tudtak mit mondani.

Ekkor aztán Gritti fordult támadóra.

— Hát mármost én kérdezem tőled, János király, mire használtad fel királyi hatalmadat azóta, hogy én megírtam neked sürgős levélben a szultán elhatározását?

— Én nem kaptam semmiféle leveledet — hebegé a király.

— Amit Zülfikár bég, kengyelfutó által küldtem?

— Én nem láttam a te Zülfikárodát.

— Az egykori Kristóf diákok, Roggendorf táborából.

— Úgy éljek, hogy a Kristófrul sem tudok semmit.

Gritti Alajos Laszkó Jeromosra nézett; az némajátékkal mutatta, hogy ő sem kapta meg a levelét; Fráter György pedig áhítatosan fölneézett az ég felé, mind a két kezét csuhája alá dugva.

Most már aztán haraggal tört ki Gritti: „De hát gyilkosokkal van-e tele ez az ország? Hogy a szultán kengyelfutóját elemécsztik, s a királyhoz írt leveleket elfogossák?”

Olyan jól tudott haragudni, mint egy megsértett becsületes ember, akinck igaza van. A jelenlevő urak csakugyan meg voltak szeppenve; csak Fráter György nézett féloldalt igazi szerzetesi fitymálással a hatalmaskodóra.

És Gritti egyre magasabb hangon kiabált.

— Én megírtam a királynak jó levele, hogy Szolimán szultán őfelsége újabb hadjáratra indul Ferdinánd ellen. Háromszáz ezer főnyi tábort húzott össze, négyszáz ágyúval. Most már nem titok többé, mert a padisah előhada immár Nándorfehérvár alatt táboroz.

„Szent Isten!” hangzott az önkénytelen sóhajtás a tanácsurak sorában.

— A szultán ezúttal teljesen össze fogja zúzni Ferdinándot, a pártfogójával, Károly császárral együtt, s Magyarországot egészen felszabadítja a németek uralma alól.

„No, jaj nekünk, szegény magyaroknak!” fohászkozik fel Nádasdy.

Meghallá ezt Gritti.

— Legyetek nyugodtak, magyar főurak. Ezúttal nem Buda felé hozza a táborát a szultán. Az én könyörgésemre megkíméli a nagyúr a táborjárás iszonyúságaitól Magyarország belsejét. Összes hadaival Horvátországon és Stírián keresztül fog Bécs ellen felnyomulni, s a döntő ütközetet Bécs alatt vívja meg. Ez volt az, amit én a leveleimben közöltem a királlyal és tiveletek. Hogy ti is tegyetek magatokért valamit; ne várjatok mindent a dajka kezéből, mint a pólyába kötött csecsszopó gyerek. Ha nem tartjátok az országra nézve kívánatosnak, hogy török martalóc hadak hódítsák be a németek által megszállt tartományt, foglaljátok vissza ti magatok a tulajdon erőttökkel. Ez volt, amire leveleimben felszólítam a királyt és tanácsosait. Hogy addig, amíg a fölséges szultán a cseh király és a spanyol király armadáival diadalmasan megharcol, azalatt János király dandárai ostromolják meg a magyarországi várakat, melyekben Ferdinánd vezérei parancsolnak; különösen János király Esztergomot siessen elfoglalni a hűtlen prímástól, mert addig a hadihajókkal nem hatolhatunk fel Bécs alá.

— Sajnos, hogy ezek a levelek elvesztek — mentegetőzék a király.

(— Nagyon is jó helyre kerültek! — gondolá Fráter György.)

Gritti tovább beszélt.

— Mármost tudni fogja felséged az okát, miért sietek én most nyakra-főre hadsereget toborzani? Idejövök abban a hitben, hogy egy kész hadsereget találok Buda alatt, s az sincs, aki *halberdót* kiáltson élém. Azon csodálkozom, hogy egy éjszaka Móré László Palotárul ide nem ront, Budavarába, s az urakat, királyostul együtt mind el nem fogja. Mesének vettem, mikor ezt a szándékát hallottam a rablóvezérnek; de most már lehetőnek tartom.

De már ez mégis sok volt János királynak! Hogy ötet Budavarában elfogja Móré László, ez az éjszakai támadásairól, rabló portyázásairól hírhedett martalóckapitány! Méregbe jött.

— No hát majd kiforgatom én Móré László uramat Palota várából, s kötéllel a nyakán hozatom Budavarába. Manapság megindítjuk a hadsereggyűjtést, s a legelső dandárral Laszkó Jeromos fog Palota vára ellen megindulni, és földig rontatja az egész rongy kastélyt; élve nem hágy senkit a tolvajok közül.

Ez az első kitörése a nemes dicsvágynak valami lelkesedést idézett elő a főuraknál. Mindnyájan fogadkoztak, hogy sietnek hadakat gyűjteni.

Gritti vette észre a kedvező hatást, s sietett azt felhasználni.

— Méltóságos főrend! Én nem avatkozom az ország igazgatásába. A törvényt ti szolgáltassátok, az országgyűlésen ti tanácskozzatok, a vármegyéken ti parancsoljatok. Én csak az ország *hadügyeiben* viszem a kormányzói tiszteletet, ahová kemény kéz kell a vezetéshez.

Ezzel a jó szóval mindvalamennyit kiengesztelé magáiránt a kormányzó.

De még egy zárszó is volt hozzá.

— És azután az ország *pénzügyeire* nézve tartom fenn a kormányzói felügyeletet, mert azok is nagyon kívánják a rendet.

Ezzel a rossz szóval aztán megint magára haragította valamennyit.

— — — — —
A főnemesek között egyedül Nádasdy Tamás tartotta meg előkelő büszkeségét Grittivel szemben Nem is szemben, mert folyvást hátat fordított neki.

Gittinek besúgták azt a hozzá szító magyar főurak, miszerint Nádasdy azzal a szándékkal van ellene, hogy majd egyszer összevész vele, s akkor lovagias párbajra kényszerítve az olaszt, bizony le fogja őt kaszabolni, s ckképp egész tisztességes úton szabadítja meg tőle az országot. A szultán sem haragudhatik meg érte, ha a kegyencét és meghatalmazottját vitézi párharcban ölték meg.

— Kár pedig úgy hátat forгатni Nádasdy Tamás uramnak — monda Gritti, egyenesen belekötve a főúrba. — Mert ha akarom, tudom ám én kegyelmedet arra kényszeríteni, hogy a szemem közé nézzen.

— Állok szolgálatára az úrnak — szólt Nádasdy, szemközt fordulva, s kardmarkolatára téve kezét.

— Óh, ezt nem karddal végezzük el. Mi olaszok nem nyúlunk mindjárt a spádéhoz. Különben sem szokás, hogy egy kormányzó az alattvalóival verekedjék. Nekem van más fegyver a kezemben.

— Aqua toffana?

— Még annál is kellemetlenebb. Bizonyítékaim vannak rá, hogy kegyelmed Ferdinánd királlyal levelezésben áll.

— Azokért a bizonyítványokért ugyan kár volt a pénzét vesztegetni nagyságodnak. Családi ügyben fordultam a cseh királyhoz.

— De igen kényes családi ügyben. Kegyelmed szerelmes? No az egész rendén van. Az urak nem is tudják még, hogy a kincstárnok úr házasodik. Felhasználja a portyázásokat, hogy gyöngéd kalandokat keressen. Nekem minden járásáról biztos értesítéseim vannak. Szigetvárat nem tudta bevenni;

hanem be tudta venni a szép Kanizsay Borbálának a szívét. Ez a legújabb konspirációja.

Az urak néhány nevetésre fakadt.

Nádasdy ingerülten kiáltá:

— Erről pedig nem illik társaság előtt gúnyosan beszélni.

— Én nem beszélek gúnyosan. Ez félig szívbeli ügy, félig országos ügy, amennyiben Nádasdy uram éppen a menyasszonya érdekében fordult már jó ideje, még a Roggendorf ostroma előtt, Ferdinánd királyhoz.

— Ezt nem tagadom. Mi bűn van ebben?

— Semmi sincs. Még abban, hogy egy János-párti zászlós-úr egy Ferdinánd-párti grófkisasszonyba szerelmes, nem keresünk fölségsértést.

— Hát akkor mért hozta ezt kigyelmed az országtanács elé?

— Csak azért, hogy bebizonyítsam kegyelmed iránt való jóakaratomat. No hát ítéljétek meg, urak, mi lehetne egy vőlegényre nézve elviselhetlenebb csapás, mint az, hogy ha az a minden szépséggel megáldott hajadon, akit menyasszonyának nevez — egy szép napon — megszűnne leány lenni, és fiúvá változnék?

Ezt már egyszerre elérték az urak, s ezen még Zápolya maga is nevetett.

— Ahá! — mondá János király — az én Nádasdy abban mesterkedik, hogy a szép Kanizsay Borbálát Ferdinánd király által *fiúsíttassa*, hogy így aztán törvényes örökösévé lehessen atyja nagy birtokainak, amik most még Ferdinánd hatalmában vannak? No ez ellen semmi kifogásom. Ferdinánd ám csináljon a Boriskából fiút, kegyelmed pedig asszonyt. A lakodalmán majd együtt táncolunk. S hogy alkalmat adjak a derék Nádasdynak szívbeli ügyét előmozdítani, megbízom egy kellemetes követséggel — Bécsbe. — Én egy szép nagy remekművű ezüst paizst készítteték ajándékol Ferdinánd számára. Ezt vigye el neki, szíves izenetem mellett. *Azért küldöm*

neki ezt a paizst, hogy legyen mivel betakargatnia magát, majd mikor meg fogom támadni. Egy füst alatt aztán a menyasszonyát is fiúsíttathatja.

A király előhozatá a szép vert munkájú ötvösremeket, s megbámultatá azt az urakkal. Erdélyi ötvös készíté azt.

— S mármost Nádasdy uram, mehet ezzel a megbízatással hivatalosan Bécsbe — mondá a király. — S ott elvégezheti a menyasszonya ügyét.

Gritti orrolt ezért a megbízatásért.

— Kár lesz Bécsbe fáradni a kincstartó úrnak, akár a király, akár a menyasszony dolgában. A király dolgában azért, mert ezért Szolimán szultán könnyen megneheztelhet. A menyasszonya dolgában pedig azért, mert az ő ügyét már én egészen megfordítottam.

— Kegyelmed megfordította az én ügyemet? — kérdé Nádasdy.

— No nem olyanformán, mintha a menyasszonyát elraboltattam volna, sőt inkább nagyon is meghagytam leánynak; hanem a fiúvá lételét akadályoztam meg. Köztudomású dolog, hogy néhai Kanizsay László grófnak volt egy elsőszülött fia, akit a dajkája, asszonya iránti bosszúból, elsikkasztott. Ez az eltűnt gyermek most, férfikorában, előkerült. Az én szárnyaim alatt van; igen jeles ifjú. Velem volt Sztambulban, ahol a szultán megkedvelte, s kinevezte őt teszkeredzsijének. Német nevelést kapott. Dajkája Bécsbe vitte, ott rejtette el.

(Fráter György sejtett valamit: „Ez a Kristóf diák — Zülfikár bég!”)

— Mesebeszéd! — kiálta fel Nádasdy,

— Majd meglátja kegyelmed, hogy nem mesebeszéd. Kezemben vannak az írott bizonyítékok, melyek az ifjú Kanizsay Kristóf eredetét igazolják. A minap, hogy Ferdinánd követe, Jurisich Sztambulban járt, be is mutattam neki ezt a nemes ifjút, úgyszintén a születését, eredetét bizonyító írásokat is.

(— Kitelik tőle, hogy Kristóf diákkal összecimborázva, hamis okiratokat készíttetett Gritti.)

Nádasdy arca lángolt a dühtől. Nem tekintve a király jelenlétét, haragosan távozott el a teremből. Gritti utána kiálta gúnyosan: „Nemsokára bemutatom kegyelmednek szeretetreméltó süvét!”

(— Ott fekszik az már a nagyenyedi ó-kút fenekén! —)

Tehát megindult a *fátum*. A kornak leghatalmasabb emberi alakjában személyesítve. Ez volt Szolimán szultán. Egy olyan hatalmas hadsereg közepett, aminőhöz hasonló alatt Attila óta nem reszketett Európa földje. Minden emberi számítás szerint el volt döntve a világrész sorsa. Háromszázezer főre jmenő, diadalmas hadjáratban kitanult, a hadászat minden eszközeivel ellátott, fanatizmustól lángoló, a halált gyönyörnek tekintő hadsereggel szemben, az egymással való harcban kifáradt keresztény fejedelmek, hadsereg nélkül, lelkesedés nélkül, egyetlen kiváló hadvezérrel nem rendelkezve; még csak egy közös zászlóval sem bírva, mely körül egyesüljenek! Ki volt már mondva az ítélet.

És ekkor támadt egy ember; csak egy ember! Aki belemarkolt a fátumnak az üstökébe: „Parancsolhatsz az isteneknek! Parancsolhatsz Jupiternek, az egész olympusi istentanácsnak, de nem parancsolsz a magyarok Istenének!” S egy merész vonással keresztülhúzta a fátum ítéletét. Tett olyan dolgot, ami lehetetlen, ami elhíhetetlen, ami abszurdum! Amit ha százszor elolvasunk, végigruminálunk, nem tudunk megérteni, felfogni, egész képtelen nagyságában végigtekinteni. Egyetlen magyar ember *hétszáz paraszttal* megállítja Szolimán győzhetlen hadseregét diadalútjában, s megzárítja az egész hadjáratát. Ez a mesebeli csodahős volt *Jurisch Miklós*.

Végre-valahára egy fénypont a rettenetes sötétség közepett. Egy maroknyi parasztnép angyalokhoz hasonló honszerelme, melyért meg kell bocsátania Istennek az egész magyar nemzet

minden bűneit, hogy ne juttassa ez országot Szodoma és Gomorrha sorsára!

Milyen jól esik az ember szívének, mikor Kőszeg ostromát és védelmét lelki szemei előtt végignézi! Az maga a legszebb hősköltevény. Úgy, ahogy megtörtént. Költőnek nem szabad egy vonást hozzáadni. Csak azt mondhatja az olvasónak: „Keresd fel a történelemben Kőszeg ostromát, s olvasd el végig! — Feléledsz benne.”

Huszonöt napig tartotta fenn ez a kis város, ez a hadnagy, ez a hétszáz paraszt Szolimán szultán és Ibrahim rettentő táborát; minden ágyúik erre okádták a tüzeiket, a janicsárok színe-virága ennek az árkait temette be hulláival. Fele elhullott a hős parasztoznak, maga a vezérük is két sebet kapott. A tizenkettedik ostromnál már a janicsárok a piac közepéről futottak vissza, ordítva, hogy nem emberek, hogy túlvilági szellemek harcolnak ellenük; s utoljára is Ibrahim könyörgésre fogta a dolgot, hogy csak egy éjszakára engedje Jurisich a török zászlót kitűzni a várfalakra, akkor a szultán békén meghagyja a várában.

S ez a huszonöt nap elég volt Ferdinánd királynak és Károly császárnak, hogy egy hatalmas hadsereget összpontosítsanak Bécs alatt. Spanyol, olasz, magyar, cseh, német, morva, kilencvenezernyi gyalog és harmincezernyi lovas tömegben volt egyesítve; oly hatalmas sereg, minél erősebbet a keresztény világ nem látott régóta. Ha egy derék vezére van, diadalmasan ütközhetik meg az ozmán hadsereggel, mely már akkor a szultán és Ibrahim vezérlete alatt alig volt számra erősebb. A sok rendetlen török-tatár had szerteszét portyázott Sűrűában.

A szultán Kőszeg alól előbbre vonult egész táborával, Bécs felé igyekezve.

Ekkor azonban a két tábor közé odaállt egy harmadik harcoló fél. A „*csuma*”. Így nevezi a népajk. Rém, aki az arcát nem mutatja, csak a keze nyomását érezteti. A lélegzete

öl. Ott jár a nagy hadseregek nyomában; ülőszéke a tetemhalmok, miket a csatateréken emelnek, ágya a mocsár. Mikor előjön a kaszájával, csak úgy dűl előtte a „rend”.

Egy napon azt jelenté Ibrahim a szultánnak, hogy a török hadsereget tizedeli a csuma. Aki este borzongást érez a tagjaiban, éjjelre tüzlángban van; reggelre hideg halott.

A Fertő mellett táboroztak.

A szultán maga meg akart győződni a való felől. Előjött a sátorából, paripájára ült, s vezérei kíséretében körüljárta az egész tábor. Nagy volt a halandóság a katonák között. Akármerre lovagolt a szultán, mindenütt sírásó, halotthordó rabszolgákat látott; a sátorokból keserves kínordítás hangzott eléje. Néhol roppant nagy vermeket ástak, amikbe tömegesül hányták a hullákat, oltatlan meszet döntve föléjük. A halott rabokat csak a tóba dobálták. Éjszaka roppant máglyákat gyújtottak meg, s azok körül álltak a katonák dideregve. Az a kék köd, mely lassan elterül a tó felől jövet, az a csumának a palástja. — Jaj annak, akit betakar!

Mikor hajnalhasadásra visszatért a szultán a sátorába, azt látta, hogy a sátora előtti őrk ott ülnek gubbadva, fejüket térdeikre hajtva.

— Hát ti alusztok! — rivallt rájuk a nagyúr.

Halálban aludtak azok.

Belépett a sátora pitvarába. Ott ült két testőr a tevebőr szőnyegen. Azok is meg voltak halva.

Majd a kedvenc háremhölgye fülkéjéhez sietett. A hű cunuch ott feküdt, görcsöktől összehúzott tagokkal, életelenül arcvonásokkal a függöny előtt. Azon is keresztül-gázolt a rettenetes csuma.

Felrántá a kárpitot, s ott látta a nyugágyon kedvenc tündérét, diadaljárata megédesítőjét, a szép Semsz-Unnahárt, márványfehéren, halottan.

— El innen! — ordítá a szultán, kirohanva a sátorából — el ez átkozott országból! — S azzal paripájára kapott, s meg-

adta a jelt a visszavonulásra. Az egész török tábor oly gyorsan kerekedett fel, hogy még a szultánnak a sátorát is ott hagyták, s az előhad ágyúit, amelyeknek a lovait elvitték a futó janicsárok, a komparadzsik a Fertő mocsaraiba ásták el. — Vége volt a hadjáratnak.

S ezt nevezték a török krónikások: fényes diadalnak.

János király ezalatt Esztergomot vívta. Volt valami tízezer embere hozzá: fele magyar, fele török. A szárazföldről a király vezette az ostromot, a Dunáról Gritti. Hatalmas török hajóhad állt a rendelkezésére, mely öreg ágyúkkal törette a bástyákat.

Várday primás jó eleve elmenekült a várból. Őt Fráter György értesíté Gritti pogány szándékáról, s ezzel mindjárt megghiúsította a renegát tervét, amit a primás meggyilkoltására épített.

Esztergomot tarták a Ferdinánd-pártiak Magyarország második fővárosának, s a legjobb német és spanyol ezredeiket helyezték el benne védősergöl. Azok harcoltak is emberül.

A két Gritti fiú, Péter és Antal (az egri püspök) ezalatt abban tüntette ki a vitéségét, hogy a portyázó török csapatokkal bekalandozta a szomszédos vármegyéket, s a legszebb leányokat, fiatal menyecskéket elragadozta. *Valamennyit összehordták egy pompásan felszönyegezett török gályába*, mely a Duna közepén horgonyzott. Egész hárem, egész rabnő-bazár volt ottan már, melyet eunuchok őriztek. A két ifjú vitéz testvérileg osztozott e paradicsomban. A sok ártatlan szűznek keserves sírása áthangzott nappal-éjjel a parton táborozó magyarokhoz szépen.

A király bosszankodott ez istentelenség miatt; de nem tehetett semmit; a hajókon Gritti parancsolt.

Derék naszádos flotilla volt a törököké. Vízi ütközetet is tolytatott a Ferdinánd-párti ágyús hajókkal, s azokat a Piszke melletti hajósharcban tönkrevverte, s egész Komáromig űzte.

Mikor aztán jött a rémhír, hogy Szolimán szultán vissza-

fordult, s olyan gyors futásban igyekeznek a Dráva felé, hogy Kaczianer nem bírja utolérni: az Esztergomot vívó seregnél nagy lett a riadal. A szultán, Ibrahimmal együtt, sietteben elfelejté a szerzeszt helyezett kisebb hadtestek vezéreit értesíteni gyors visszavonulása felől: azok ám lássák, merre meneküljenek?

Egy egész lovashadtest, tizenötezer főre becsülhető, Veli basa vezénylete alatt arra volt kiküldve, hogy Stíriát, Karantánt, Felső-Ausztriát beszáguldozza, dúljon és pusztítson. Ezek ellen a Ferdinánd-pártiak Török Bálint és Bakics szabadcsapatjait küldték, akiknek összevéve nem volt több háromezer lovasuknál; azzal a feladattal, hogy amíg Kaczianer szemben fog rájuk támadni, vágják el a törökök visszavonulási útját.

Mikor a magyar és rác szabadcsapatok a Fertőhöz értek, a tó túlsó oldaláról átevező halászok értesíték őket a nagy török hadseregnek hirtelen történt visszavonulásáról. Török Bálint rögtön éjjel útnak indult, s hajnalra odakerült az elhagyott táborhelyre.

A török szultán bíboros, aranyos sátora ott állt a lovak patkóitól feketére gázolt sík mező közepett, a tépett zászlót rongyokban lebegtette a kupoláján a szél.

A törökök annyira megrémültek a ragálytól, hogy senki sem mert a sátorhoz hozzányúlni, hogy azt szétbontsa. Ott hagyták vcszni. A magyarok aztán megosztottak a selymen, bársonyon, amiből a szultáni sátor tákolva volt.

Az is nagyon kedvükre esett, hogy a pákászok rávezették őket a törököktől elásott ágyúkra; azokat kiszabadították, lovakat fogtak eléjük; lőpor, golyó szintén előkerült: most már pattantyússággal is el voltak látva.

Ekkor ismét menekülő parasztok hírül hozták a két kapitánynak, hogy jön Ausztria felől egy nagy török tábor errefelé.

Ez volt Veli basa dúló serege.

Ugyanazon az úton, amelyen bevonultak Ausztriába, vissza nem jöhettek, midőn hírét vették a szultán visszavonulásának,

mert útjokban minden falvat, eleséget elpusztítottak; kénytelenek voltak magyar földre térni.

Bakics Pál jó vitéz volt, azt mondá Török Bálintnak: „Eléjük megyek én, s majd kitudom, hogy milyen számmal vannak”. A rác vezér szokva volt az ilyen merész kalandokhoz: török ruhát öltött, nyeregszerszámot, kengyelt változtatott, s egyedül, egymagában beszáguldozott a török sereg közé, ott mindent kikémlelt, s estére visszatért Török Bálint-hoz.

— Veli basa egész martalóc dandára jön errefelé; tizenöt nagy lófarkas zászlót számláltam meg; iszonyú erővel vannak. Nem állhatunk velük csatát.

De Török Bálint nem veszté el a szívét.

— Csak hadd legyenek ők baromsokasággal; mi ellenben rendezett csapatokban vagyunk; ők összekeveredve; ha megütjük őket, Istené lesz a dicsőség, szétzavarjuk őket.

Erre a magyar és rác kezét adott, hogy megvívják egymáshoz ragaszkodva az egyenetlen harcot.

S a vakmerő hadifortély fényesen sikerült. A bozótban elrejtőzött magyar és rác csapatok elébb engedték a martalócsereget jól előrchaladni, addig jelt nem adtak, mikor aztán már a török had dereka vonult el előttük, akkor egyszerre kisütötték ellenük a zsákmányul elfoglalt ágyúkat, s azzal rájuk rohantak nagy „Szűz Mária” rivallással.

A török martalóchad szétbomlott tömegben vonult előre, hasonlatos a vándorpatkányokhoz: a magyar és a rác úgy dúlt benne, mint az oroszán a tulkok csordájában. A török lovas elől-hátul meg volt terhelve zsákmánnyal, amit idegen országból elharácsol; az is gátolta a harcolásban. Fővezérük, Veli basa, mindjárt a csata elején elesett Török Bálint kardcsapása alatt; amint ennek a dárdára tűzött fejét megpillanták a szarácsiak, elveszett a szívükből az erő; leugráltak a lovaikról, gyalog menekültek az erdőnek. Ott meg a menekült parasztok fogadták őket fejszével, kaszával. *Egy faluban*

három asszony nyolc törököt vert agyon dorongokkal. A Veli basa dulár hadából egy szakasz sem menekült meg épen. Csak úgy ötével, tízével érkezének meg Budára az erdőkön keresztül, gyalog, fegyvertelen.

Ezek hozták meg a „jó” hírt Esztergom alá is.

Gritti elébb megtudta azt, s már ki is adta a parancsot a naszádosainak, hogy fel kell szedni a vasmacskákat és alávezni a Dunán Buda felé.

Hanem a két ifjú levante ekkor is kinn portyázott, szép szüzeket vadászni, a Mátyus földjén.

Mikor aztán a futó siserahadtól megtudták a nagy veszedelmet, mely a török hadat érte (a vert had rendesen tízszeresnek híreszteli a megverőjét), akkor a két ifjúnak is az inába szállt a bátorsága: ugyancsak igyekeztek visszafelé cefolni a táti szárnya alá. — Az pedig már akkor evezett Buda felé: meghagyva a fiai hajóján kormányzó eunuchnak, hogy ha előkerülnek a drágák, szedje fel őket, és vigye utána Budára.

Fráter György azonban, amidőn látá, hogy az az egy cifra gálya ott marad a Duna közepén, midőn a többiek éjnek idején aláfelé eveznek, hirtelen dereglyére szállt egy csapat hajdúval, s odaevezett a gályához. Ott semmi ellentállás nem fogadta. Az őriző cunuch felnyitá előtte az ajtókat. A barát előhívta a hajóterembe elzárt leányokat, s mondá nekik, hogy szabadon bocsáttatnak, s mehetnek haza búsuló családjaikhoz. Volt nagy öröm és hálálkodás! A lányok vígan énekelve szálltak a dereglyébe, mely őket, többször fordulva, kiszállítá a partra, ahol szekerek vártak reájuk, amelyek rögtön hazájukba vitték.

Csak egy fiatal menyecske nem akart kimenni a hajóból; azt mondá, hogy ő jobb szereti azt a törököt, aki elrabolta, mint az otthon hagyott urát; ő csak a rablójánál marad.

— Hejh! Te beste lélek! — kiáltá elszörnyedve Fráter György. — Hát te akarsz példát tenni a magyar asszonyok becsületében?

S fogá a körtefa pálcáját, s istenesen végigvert amaz asszonyi dlaton, akit az ördög megszállott, mindaddig, amíg az ördögöt ki nem verte belőle. Akkor végre ezt is a dereglyébe lökte.

Mikor aztán a két Gritti fiú nagy loholva megérkezék Esztergom alá, s átvitete magát a horgonyon álló hajóhoz, csak az árván maradt háremőrt találta ottan: a paradicsom üres volt.

Az eunuch elmondá, hogy biz' a szép hurikat kiszabadítá valamennyit az a fehér barát: a szőrös fülű.

— Hát a szép Katica, aki engem úgy megszeretett? — kérde Péter, az ifjabb fiú.

— Az váltigt maradt volna; de a barát jól rávert pálcával, erővel elhajtotta.

Erre a levante keservesen sírva fakadt; ami bizony nem illett egy deli béghez.

— Megállj, barát! — kiáltá dühösen Antal, a nagyobb fiú. — Ezért a véredet iszom meg!

Ez pedig nem illett egy egi püspökhöz.

Szolimán és Ibrahim egész Sztambulig meg sem pihent. A Grittiek is velük futottak. János király után senki sem kérdezősködött. Ő is Erdélybe húzódott, a hadai maradékát ott hagyva Budán, a *hűség*es vezérei alatt.

Egyedüli sikert Laszkó Jeromos vívott ki, aki két hónapi ostrom után elfoglalá Palota várát a rablólovag Móré Lászlótul. Magát Móré Lászlót ugyan futni hagyta, váltságul a kincseiért, amelyeket a híres dulár összerabolt. Azokon aztán a győztesek megosztottak. A király és az ország kincstára nem kapott belőlük semmit.

Ferdinánd király egyedül maradt a csatatéren. Volt száz-húszezer katonája, vitéz, rendezett hadcsapatokban. Elég nagy haderő, hogy azzal Magyarországot elfoglalja Jánostul, aki maga is félt már a kardja markolatátul. — A tenyerén volt Ferdinándnak egész Magyarország, csak a markát kellett összeszorítania.

Nem úgy jegyezte fel Clio.

Ez a kisasszony, aki a történetíráásra van hivatva, **nem ismeri** se a mathesist, se a logikát.

Ha egy regényíró, egy poéta merne kifundálni olyan **képtelen** mesét, aminőt Clio kigondolt, **holyan vesszőt futtatná** vele! Ilyen csekélységen fordult meg a világtörténet!

Török Bálint, Bakics Pál, miután Veli basa **dulárhadát** pocsékká verték, természetesen összeszedték a török-tatár **had** által a csataterén hagyott zsákmányt; amivel azok, Ausztriát bekalandozva, kastélyokat, templomokat kirabolva, **megtölték** az általvetőiket.

Erre a szüretre azonban megérkezék Kacziáner a **maga** hadaival, mely németekből, csehkekből, olaszokból és **spanyolokból** volt összeállítva, s azt mondta, hogy az a **zsákmány** ötlet illeti meg, mert a törökök azt a németektől **rabolták** el. — S ebben Kacziánernek **igaza** volt.

Erre Török Bálint azt felelte, hogy mikor már a **zsákmány** a törökök kezében volt, akkor az a töröké volt. **Annak van** tehát joga hozzá, aki fegyveres kézzel elvette tőlük. S ebben **megint** Töröknek volt **igaza**.

De amidőn Kacziáner ezzel szemben a „lex Bajovariorumra” hivatkozott, melynek erősségénél fogva az **ütközet** **megnyerése** mindig a fővezérnek az érdeme, és nem az alvezéré, az pedig bizonyos, hogy Veli basa **dulárhadát** ő maga, az öreg, **kergette** ki Ausztriából, annál fogva a diadal, a **zsákmánnyal** együtt, ötlet illeti meg, — hát ebben **megint** a **lex Bajovariorum**nak volt **igaza**.

Úgy, de ezzel szemben Török Bálint egy másik törvényre, még sokkal régebbire **apellált**: a vadásztörvényre, melynek alapján a **hajtásba** került dűvad, medve, farkas, mint **vadász-zsákmány**, nem azt a **lövészt** illeti meg, aki az **első sebet** ejtette a vadon, hanem amelyik az utolsó **lövéssel** földre terítette; — már akkor **megint** Török Bálintnak volt **igaza**.

Míg aztán fővezér, alvezér **ckként** **ungorkodék** a **princi-**

piális kérdés felett: Kacziáner olaszai és spanyoljai átvitték azt a praktikus térre, s hozzáláttak, hogy ők maguk induljanak el rabolni, ott, ahol zsákmányt kapnak, a németektül. Úgyhogy utoljára Ferdinánd királynak a német és cseh ezredeit arra kellett fordítani, hogy a fosztogató idegen segédc csapatokat kiveresse velük az országból, Véges-végül a sok idegen és hazai harcosnép úgy összeveszett egymás között, hogy a bécsiek Te Deum laudamust tartottak, mikor a nagy ármádia végképp otthagya őket, s ki-ki hazament a maga országába.

És így a két rengeteg nagy ellenséges tábor, a török és osztrák, szétbomlott, elpusztult, anélkül, hogy egymást bár csak látta volna.

Folytatását lelte ez a nagyszerű háború-paródia a rá következő békekomédiában.

Mind a két ellenkirály átlátta, hogy fegyverrel nem tudják egymást legyőzni. Hátha szép szóval lehetne.

Elkezdődött a verseny-térdencsúzás a szultánhoz.

János király részéről maga az országkormányzó, Gritti csúszott-mászott Szolimán trónjához, Ferdinánd részéről pedig a két teljhatalmú követ, Wese és Nogarola. Elhozták a szultánnak Esztergom vára kulcsait selyemvánkoson. Könyörögtek, hogy fogadja a szultán *fiául* Ferdinánd királyt, hagyja meg az elfoglalt országrész birtokában, engedje lábaihoz rakni az ajándék-adót. A szultán azonképpen fiául fogadta az ellenkirályt is, s engedte (*a kezeit nem véve elő a palástja alól*) a követek által *a térdeit csókoltatni*.

A trón mennyezete mögött csak úgy fogta az oldalát neveltében Ibrahim és Gritti. Ők rendezték ezt a komédiát — a saját tervükre, s nagyokat nevettek Ferdinánd király, János király rovására, akik, mint két durcás fiú, ketté repesztették a szép Magyarország mappáját, s a kezükbe szakadt résznek szomorúan örültek. De akit legnagyobbban kinevetett a két csclszövő, az maga Szolimán szultán volt. Ezzel a kibékítési

színjátékkal most már egész Magyarország Ibrahim és Gritti hatalmába lett adva; csak az alkalomra vártak, hogy a birto-
kot egész brutális őszinteséggel átvegyék.

Háborúról azután szó sem volt többé — nagyban; —
hanem kicsinyben szépen megmaradt az a két ellenkirály
várurái között, mint nemes mulatság.

Hát az országnagyok ugyan mit műveltek ezalatt jó Buda-
várában? János király nagy vadászatokon járt; a barát aranyat
ásatott, borral, búzával kereskedett, a többi vígan gazdálkod-
hatott.

Húshagyó kedden azzal végezték a farsangot a budai főu-
rak, hogy felnyitatták Gritti palotáját Budán (egykor a
Fuggereké volt), s abban rendeztek egy, a római saturnáliákra
emlékeztető tivornyát; amelyben fő-fő mester volt Athinay
Diák Simon. Ő válogatta ki a lakomára meghívandó szép
menyecskéket Pest-Budáról, akiknek a férjeiket a vacsoránál
leitatták, s aztán kedvük szerint mulathattak a szépségekkel.
Végre mindannyit gazdagon megajándékozták.

Az ilyen dínomdánom azonban tudvalevőleg sok pénzbe
kerül, s Diák Simonnak a ládája feneke is kongott már: a
sóbányák jövedelme mind elfogyott rendén. Odament hát
Nádasdy Tamáshoz pénzt kérni. A kincstartó felnyitogatta
előtte az ország ládáit: nem volt azokban egyéb, mint afféle rossz
pénzek, amiket senki sem akart már ajándékban is elfogadni.

— Hát a harmincadosok jövedelme hol van? — kérdé Diák
Simon.

— Azt Bogadi Diák János őrzi, akit Gritti nevezett ki
harmincados tárnokmesternek. — Ártándyt elcsapta a hiva-
taltól, akit a király nevezett ki azzá.

Bogadi János Diák éppen a Gritti palotájában lakott.
Athinay Diák Simon, maga mellé véve társul Dalkay Pozaka
Pál cimboráját, rajta hajtott a harmincadoson, s követelte
tőle, hogy adja át neki vagy a kincstárnoknak a harminca-
dokbul begyűlt pénzt.

Diák János kereken megtagadta azt a kívánságot, kijelentve, hogy őneki csak Gritti Lajos, a kormányzó parancsol; ha az megjön, annak fogja átadni a summát.

— Dejsz' azt hiába várod már — monda neki Diák Simon —; megölette azt a török szultán, afölötti bosszújában, hogy a hadjáratot elvesztette; le is húzatta a bőrét, kitömette szalmával, úgy húzatta fel karó hegyébe az Athméidán piacon.

— Hazugság ez ! — monda Diák János. — Éppen ma kaptam a kormányzó levelét, hogy három nap múlva megérkezik Budára. Én kegyelmeteknek nem tartozom számadással; engem a kormányzó nevezett ki harmincados tárnoknak. Annak fogom a pénzt átadni.

Ekkor az urak erőszakkal megragadták Diák Jánost, megkötözték, bedugták egy sötét kamrába. Aztán a kulcsokat megtalálva, felnyitották a vasládát, s ami pénzt aranyban ott találtak, több, mint kétezer márkát, elvitték magukkal. Diák János feleségét ott hagyták egy szál öltözetben.

Ők maguk is elhitték a kósza hír meséjét, hogy a szultán megnyúzatta s kitömette Grittit.

S harmadnapra ott volt Budán Gritti Alajos.

Palotája szobáit felnyitva találta, a tivornya minden undok nyomaival. „Ki garázdálkodott itten?” A kulcsár megmondá: „Diák Simon, meg az urak” — Kereste Diák Jánost; azt megtalálta a rázárt kamrában, csaknem éhen halva. Megtudta tőle, hogy mi történt itt a távolléte alatt.

Erre Gritti, kétszáz janicsárt maga mellé véve, maga ellovagolt Zsámbékra, ahol Diák Simon kastélya állt; berontott hozzá; nem is vonta vallatóra; csak megkötöztette, a szekrényét felnyitva, abban megtalálta a harmincadtárnoktól elhozott erszényeket, az ország pecsétjével volt ellátva valamennyi: csak egy volt felbontva s félig kiürítve.

Azzal Gritti Alajos, minden törvényszék nélkül, kiviteté Athinay Diák Simont a kastélya elé, s ott a saját házának a kapubálványára felakasztatta.

Azután a másik főúrra került a sor, Pozakára: Gritti azt is felkötötte.

Hallatlan eset volt ez! Hogy magyar főnemeseket felakasztsanak! Bírói ítélet nélkül! Apelláta nélkül. A király kegyelméhez sem engedték folyamodni! És még akasztással kivégezni. Holott ez a pórok büntetése; a nemesembert megillető dísszel szokták pallos által kivégeztetni!

Bánffy nádor és Verbőczy kancellár emiatt erélyesen fel is szólaltak a kormányzó előtt, s tiltakoztak az ország törvényeinek flagrns megsértése ellen.

— Jól van! — mondá Gritti — tehát ezentúl az ország törvényei szerint fogok *nyakasztatni*.

S rögtön elfogatta az Ártándy testvéreket, és a csonka tornyba záratta.

Diák Simonnál az elharácsolts közpénzeken kívül még egy csomó levelet is találtak, melyekből világosan kiderült, hogy Athinay, a két Ártándy és Nádasdy Tamás régóta összeesküvést forralnak a Ferdinánd-párti urakkal, s csakugyan való az, amit Kristóf diák elhistorizált, miszerint maguk a János király fő-fő tanácsosai ajánlkoztak, hogy Budavárát, a foglyul ejtett királlyal együtt, kiszolgáltadják a németeknek.

Nádasdynak jó angyala volt a szerelme. Ő ugyanezen napokban egész titokban lóra kapott, s ellátogatott a menyasszonyához, Kanizsay Boriskához, Csákvárra; ott érte utól a rémhír, hogy Gritti a vérbíróság elé állíttatá a két Ártándyt, nagyhamar elítélteté, s le is ütteté a fejeiket a „*csatornakút*” melletti téren. Nádasdy nem is ment aztán többet vissza Budára; hanem egyenesen felszaladt Pozsonyba, magával vivén a hegedűsét is, Tinódi Sebestyén diákot, aki e gyász-esetnek szemmel látott tanúja volt: ő is vitte meg annak a hírét a patrónusa után. Nádasdy ezzel nyíltan átpártolt Ferdinánd királyhoz.

János királyt elrémíték e négyes kivégzés hírei, melyeket

Fráter György által tudott meg, mikor a hátszegi bölény- vadászatról hazakerült.

— Ezt nem vehetem a lelkemre, amit a kormányzó elkö- vet — monda a barátnak. — Négy főnemest kivégeztet az én tudtom nélkül! S az ötödiket átkergeti Ferdinándhoz.

— Összeesküvők, árulók voltak — monda a barát.

— Tudtam én azt régen. De ők hajdan jó barátjaim voltak. Ők fogadtak hadsereggel, midőn Lengyelországból vissza- tértem; ők harcoltak, győztek az én nevemben. A pataki diadal az Ártándyaké volt, meg Athinay Simoné. S most porba hull a fejük énmiattam!

— Elvégre valakinek rendet kell csinálni az országban. Te, uram, királyom nem tudsz, nem akarsz;* Gritti tud és akar. Nekem is a szívemet szorítja, hogy ilyen két derék magyar főúrnak, mint az Ártándyak, meg kellett halni; Athinayt nem sajnálom. Az Ártándyakat nagyon szerettem, de jobban szeretem fölségedet és a hazámat. Athinayt és Pozakát közönséges rablásért végezték ki. Ezekből nem lett prédikációs halott. A két Ártándyt a törvényszék ítélte el. Aktáikat leteszem fölséged elé. Csak azt a négy levelet olvassa el belőlük, amelyet Ártándy Pál írt Athinaynak.

A király csak egy levelet olvasott el, attól is könnybe lábadt a két szeme.

— Milyen ocsmány árulás! Hadsereget gyűjtött alattom- ban a Tisza mögött, hogy engemet elfogjon, mikor Erdély- bül visszatérek, s aztán kiszolgáltasson Ferdinándnak! — Mi- lyen kedves komám volt. Két fiát én tartottam a kereszt- vízre! — Most azok árvákká, földönfutókká lettek.

A király igazán nem tudta, hogy magát sirassa-c, vagy az áldozatul esettek. — Ismét más tárgyra ugrott át az esze.

— De hát, mondsza csak, hogy lehetett Ártándy Pált

* A király káplánja drasztikus kifejezéssel veti ezt Zápolya sze- mére: „sub miti pastore lupus vellera cacat”.

fogságra ejteni, ha ő egész hadcsapattal vette magát körül a Tisza mögött, ahová csak réven keresztül lehet jutni?

— Nagy praktikával. A kormányzó Laszkó Jeromost bízta meg Ártándy Pál megfogdosásával, aki ezt így en hajtá végre. Csak négy szekérrel utazott le a Tiszához, s csak tizenkét hajdút vitt magával. Három szekeret a hajdúkkal együtt elrejtett a nádasban; maga egy szekérrel lehajtott a Tiszához, csupán egy puskafeletekerője kíséretében, s ott elkezdett kacsákra vadászni. A durrogásra odajött a túlsó parton sátorozó Ártándy, s amint egymásra ismertek, átkiabáltak egymáshoz a vízen keresztül. „Mit csinálsz itt, cimbora?” kérdé Ártándy. „Kacsázok, gyere át, van jó borom, egri vörös, nagyot igyunk”. Ártándy, látva, hogy Laszkó csak másodmagával van, nem tartott semmitől; ő is maga mellé vett egy csatlóst, s azzal átevezett a jó pajtáshoz, s aztán együtt vadászgattak. Egyszer aztán leültek falatozni. „Ugyan bizony jó volna egy kis borsos halászlé!” mondá Laszkó. „Eredj, szolgálám, a szekérhez, hozd ide a pendelyhálót.” Azalatt a két úr tüzet rakott, felakasztotta a bográcsot a szolgálóra, amelybe Ártándy beleaprította a horoggal fegott kecségeket. „Ejh, lassan megy ez így!” mondá Laszkó, midőn a hajdú a hálóval megérkezett. „Majd mindjárt csinállok én egy jó fogást ezzel a hálóval: tudom, hogy fogok vele egy nagy csukát!” S azzal nekikerekítve a pendelyhálót, olyan ügyesen hajította azt a tűz mellett guggoló Ártándy fejére, hogy az egészen belekeveredett a háló szövevényébe. Erre a lesben álló hajdúk előrohantak a nádasból, Laszkó kiáltására. Ártándy eleget kiabált a túlsó parton levő katonáinak, hogy jöjjenek segítségére; de míg azok átúszattak a vízen, Laszkó a négylovas szekérével, amelyre Ártándy Pált feldobták, nagy egerutat vett. Üldözték Egerig, sarkában nyomulva; de ott nyomát veszték, s egész éjjel futtatva, reggelre felhozta Budára Laszkó Ártándy Pált, s rögtön bedugták a Haragos tornyába.

— S mi történt Ártándy gyülevész hadával?

— Vezér híján ki szétugrott, ki pedig Czibakhoz ment; bosszút esküdni Gritti fejére vezérük halála miatt.

— Rossz aspektusok ezek! — szólt a király csüggeteg kedéllyel. — A csillagokban van a hiba. Megjövendölte ezt nekem a káplán, mikor a múlt nyáron az a *hosszú farkú csillag* megjelent az égen, amilyent ember nem látott még az én emlékezetemre. — Én azt álmodtam a múlt éjjel, hogy kibékültem Ferdinánddal — és azután, hogy fölébredtem is, sokat gondolkoztam rajta. Mi a te tanácsod?

— Fölséges uram! Ez az én papi köntösöm megmondja az én tanácsomat. Nckem hitemben áll a békesség az emberek között. Tégy próbát vele. Csak arra kérlek, hogy Laszkóra ne bíz a Bécsbe járást, ahogy már egyszer tevéd; mert annak sokféle húr van a hegedűjén; s ha Gritti megtudja a te békülési szándékodat az ellenkirállyal, bizony rád uszítja a török nagyvezért; mert az ő búzájuk nem virágozik a béke napja alatt.

János király megbízta vele Fráter Györgyöt, hogy fundálja ki a föltételeket, melyek alatt Ferdinánddal megköthetné a békét. Belefáradt már teste-lelke az uralkodásba, amelyben a király nem más, mint egy koronás rabszolga, akinek a szultán minden csivasz cselédje parancsol, az ő parancsolatait pedig úgy fogadják, hogy *a levelét leköpi, széttépi, csizmával tapossák*.

Fráter Györgynek ez a békekísérlet is beleillett a messze-látó tervébe. Először időt nyert vele és alkalmat a kábító zűrzavarban valami rendet csinálhatni; — azután pedig tudta jól, hogy nem lesz annak a békekísérletnek semmi befejezése. A két király szívesen elfogadná a kibékülést: de az apró emberek, akik körülveszik őket, azok meghiúsítják azt.

Rossz vigasztalás ugyan: de mégis elégtétel, hogy azok a magyar főurak, akik Ferdinánd királyt támogatták, még a János-pártiaknál is önzőbbek voltak, s a német tanácsosok még túltettek rajtuk. Egyik fél sem szégyenlheti magát a másik előtt; maga előtt mind a kettő.

Jánosnak legalább volt „egy” híve, aki egy magas célért

ragaszkodott hozzá; de Ferdinándnál mindenki csak azt kérdezte, hogy „mit adsz?“, s mentül jobban tömte őket, annál éhesebbek voltak.

Hát még ha valami „koncot” ki kellene adni a kezükből? Mi lesz akkor?

Pedig a békeajánlat erre nagyon alkalmas volt.

Ferdinánd a koronát követelte vissza Jánostól; János viszont cserébe követelte a maga ősi birtokait, várait, uradalma-
it, melyeket atyjától örökölt. Ez a legigazságosabb, a legbecsületesebb föltétel volt.

Ámde azok a várak, uradalmak mind ki voltak már osztva Ferdinánd által a hozzánőtt magyar főuraknak: a Thurzóknak, Báthoryaknak, Serédyeknek, Bebekeknek, s inkább ég-föld
összeszakadjon, mind hogy azt ők visszaadják. Azt mondták, adja oda Ferdinánd Jánosnak inkább az özvegy királyné birtokait; az pedig testvére volt a királynak. Senki sem akarta kiadni a maga prédáját a kezéből.

Végre találtak egy jó megoldást.

Itt van Török Bálint! Az is sok birtokot kapott már Ferdinándtól. Azok mind a Dunán túl feküdtek. Ezeket lehetne cserébe adni Zápolyának a szepesiekért.

Török Bálint ugyan hatalmas, derék vitéz, sok szolgálatot tett Ferdinándnak; de a hadizsákmány ki nem adásáért a német vezérek előtt ingratisissima persona; különösen Kacziánér dühöng ellene, s szítja a haragot az udvari körökben.

Kedvező alkalom jött a megoldásra.

Gritti, összeszedve minden pénzt, amit az ország különböző
ládáiban talált (ezt nevezte ő kormányzásnak), a fiaival együtt ismét visszament Sztambulba. Az itt maradt uraknak megígérte, hogy küld maga helyett még rosszabbat.

Ezt az időt felhasználta Asszán basa, a belgrádi alvezér, hogy egy erős hadsereggel betörjön Horvátországba.

Ferdinánd leküldé ellene Kacziánert, derék haddal, akinek előhadát Török Bálint vezette.

Amint a dcrék magyar vezér a Muraközben tábort ütve, farkasszemet nézne Asszán basával, odavetődik hozzá Tinódi Lantos Sebestyén, akinek énekes verseit mindenha kedvelte a magyar főúr.

Ezúttal azonban a verses krónikák helyett valami mást énekelt a lantos.

Pártfogója, Nádasdy Tamás asztalánál hallotta a vendégeskedő főuraktól, midőn a bor feloldotta a nyelveket, azt a tréfás kabalát, amiben a pozsonyi és bécsi urak megegyeztek. Hogy János királyt kielégítsék, de mégis a felső-vidéki főuraktól semmit el ne vegyenek, hát (ahogy a népmesében van) feláldozzák maguk közül azt, *akinek a neve legrútabbul hangzik*: jó Török Bálintot. Annak a birtokait ajánlják fel Zápolyának.

És hogy ezért Török Bálint meg ne haragudják, arról is nagyon szépen gondoskodtak. Úgy tesznek vele, mint Dávid király Uriással. Kacziáner parancsot ad Török Bálintnak, hogy kezdje meg az ütközetet Asszán basa ellen. Mikor aztán a harc javában folyik, akkor Kacziáner takarodót fúvat; de Török Bálintot elfelejti értesíteni a visszavonulásról. Azt azután a törökök mindenestül lekaszabolják.

A poéták mindig becsületesek! Lantos Sebestyén nem bírta ezt a cselvetést elnyögni; otthagya a borozó társaságot, s késő éjjel nekivágott az útnak, gyalog felkereste Török Bálintot, s elmondta neki, amit megtudott.

Török Bálint emiatt szertelen haragra gerjedt, hogy így jutalmazták meg azt a sok diadalmas harcot, amit ő Ferdinánd javára megvívott: most az ő vérével és vagyónával akarják kifizetni János királyt. A barátai esküsznek össze ellene.

Rettenetes bosszút állt ezért.

Amidőn Kacziáner fővezértől megkapta a parancsot, hogy kezdje meg az előhaddal az ütközetet Asszán basa ellen, Török Bálint ahelyett egy oldalsétával kihúzta a maga dandárát az ellenség és Kacziáner hadserege közül. Ekkor aztán a belgrádi

basa a német hadsereget egész készületlenül lepte meg, s a nem várt ütközetben úgy szétverte, hogy maga Kóczány vezér is alig menekült meg belőle, kevesedmagával. Otthon Bécsben aztán Ferdinánd király, mint árulót, börtönbe vetteté.

A halálosan megsértett Török Bálint pedig derék csapataival együtt egycenesen felment Budára, s felajánlá a szogálatát János királynak.

A barát meg volt elégedve a kimenettel.

Íme a békealkudozásnak az lett az eredménye, hogy Ferdinánd király elvesztette a számba vehető hadseregét, János király pedig kapott egy derék, begyakorlott dandárt s ahhoz egy kitűnő hadvezért, eddig legerősebb ellenségét, akinek hűsége a legbiztosabb fundamentumon nyugszik, az elhagyott párt elleni engesztelhetlen gyűlöleten.

És mindez nem került neki semmibe.

Most már jöhet vissza Gritti!

(A korszak jellemzésére azt is jegyezzük fel, hogy ezen viszontagságos idők alatt országgyűlések is tartottak Magyarországon: mégpedig Babocsán, Bélaváron, Zákányon és Kenesén. Mindezek ma is létező helységek. Akinek jó szeme van, megtalálhatja őket a térképen. Ezekre az országgyűlésekre mind a Ferdinánd-párti, mind a János-párti urak felgyűlkeztek, amennyi éppen a faluban elért; indítványaik között, melyek határozatra sohasem emelkedtek, legderekasabb az, hogy nekik sem Ferdinánd, sem János nem kell királynak, mert ők inkább a töröknek magának adják oda az országot.)

Gritti ismét visszatért Sztambulból; de ezúttal nem Belgrád felől jött be, hanem Erdély felől. Hozott magával a kétszáz rendes janicsár testőrön kívül még kétezzer török és görög lovast és puskást.

Hatalmaskodó szándékát már a Dunán átkelésnél elárulta, ahol a szilisztriai kormányzó bojárt, Illést, azért, mert nem rendelt elég hajót az átszállításra, a parton felakasztatá.

Memhet bég előre tudatá Fráter Györggyel Gritti szándo-

kait, hogy királlyá akarja magát tenni Magyarországon, Zápolyát elfogtja, s lánkra verve Sztambulba küldi, Dóczy Jánost kinevezi nádornak, Batthyányi Orbánt temesi bánnak Petrovics helyett, Laszkó Jeromost erdélyi vajdának.

Fráter György nem szólt a királynak erről semmit; hanem a saját zsoldoscsapatait Kun Gothárd vezetése alatt összegyűjté Erdélyben.

Gritti Brassó felől jött be, ahol a határon a nagyobbik fia, Antal fogadta egy magyar lovasszerezzel s a pártjához tartozó magyar főurakkal. Brassóban mind a János-, mind a Ferdinánd-párt vezérei jöttek eléje üdvözlésére; amaz volt Kun Gothárd, emez Majláth István, Fogaras kapitánya.

De nem jött üdvözlésére Czibak Imre. — Pedig ő volt az erdélyi vajda.

Grittinek elmondta azt már Dóczy János, hogy minő szép címeikkel szokta őt Czibak emlegetni. Szabadszájú ember volt a vajda, aki mindenkit megsértett a szavaival, s emiatt volt legtöbb ellensége. — Dóczy azonfölyül nem tudta neki elfelejteni a királyi asztalnál kapott arculcsapást. — Most itt volt az ideje a visszafizetésnek.

A jó ürügy megvolt rá. Czibak Imre, akinek szintén sohasem volt elég, amivel bírt, addig zsarolta János királyt, hogy adományozza neki Vajda-Hunyadot, míg Zápolya beleegyezett. Úgyde annak a várnak Ferdinánd volt a névszerinti ura; Czibak tehát ostrommal foglalta azt el. Ezért a kormányzó maga elé idézte őt a béke megszögeése miatt, melyet a szultán Ferdinánddal kötött.

Czibak Imre, amennyire egész ember volt test dolgában, annyira félember volt lelki állapotban. Fél öklével leütött egy tulkot, s *egy szapu búzát egymaga feltöltött a garadra*; sőt nem volt az a kovácsüllő, amit a kardjával ketté ne vágott volna; hanem erős elhatározásra nem volt elég lelki adománya.

Gritti távollétében egyre kente a markát, hogy majd így meg amúgy kifordítja ő a bőrét a renegát olasz fattyúnak;

gyűjtött is maga körül elég jó dandárt, amellyel a bitorlót bizony összecépelhette volna; de mikor kenyértörésre került a dolog, akkor elhagyta a lelki ereje. A testi erejében még bízott. Biztosra vette, hogy ha ő az egyik kezébe fogja a tollas buzogányát, másikba a damaszkuszi szablyáját, nincs az a török tábor, akin ő keresztül ne vágja magát.

Mégis előreküldé Grittihez az udvari káplánját, Péter pátert, holmi arany, ezüst ékszerekkel, többek között egy színaranyból készült s drágakövekkel kirakott serleggel, mely még azonfölül aranypénzzel volt megtöltve, hogy engesztelje ki a kormányzó haragját; majd maga is el fog következni.

Dóczy János azonban elszedte az ajándékokat, s megvesztegeté a papot; adott neki egy zacskó rézpénzt, hogy csak térjen vissza, s mondja Czibaknak, hogy szívesen látja a kormányzó, jöjjön bátran.

A saját káplánjától elámítva, nem is hozott magával Czibak valami nagy kísérő csapatot; csak huszonöt lovast, azokat is Felmér helységéhez érve, elhelyezé kvártélyra a házakban; ő maga pedig künn a mezőn ütteté fel a sátorát, s abban aludt éjszakára.

Nagy testű, vérmes ember lévén, sohasem aludt szobában, félt a gutaütéstől; hanem télcnyáron sátor alatt húzta ki az éjszakát, farkasordító hidegben is. Ekkor pedig éppen nagy kánikula volt.

Gritti azonban megértve, hogy Czibak közeledik, rendeletet adott Dóczy Jánosnak, az pedig Batthányi Orbánnak, hogy menjenek eléje, s fogják el útközben.

Süketes éjszakán érkezének meg a magyar főurakkal küldött janicsárok, s mindjárt rátaláltak Czibak sátorára, mely egy vadkörtefa alatt volt felhúzva.

Dóczy elkiáltá magát:

„Kelj fel, Czibak Imre! Itt vagyok a tartozást megfizetni.”

Erre a szóra felébredt Czibak Imre, s kitekintett a sátora

nyílásán. Az egyik kezében volt a kardja, a másikban a buzogánya. Mikor meglátta a kétszáz janicsárt, azt mondá: „Hát csak ennyien vagytok?”

Arra a janicsárok Dóczy jelszavára, megrohanták a vajdát, fegyveres kézzel. De Cibak jobb és bal kezével osztogatva emberölő csapásait, nagy hamar egész sáncot emelt maga körül holttestekből. Ahányszor odacsapott, annyiszor nyikorogott a Mohamed paradicsomának kapuja sarka.

Végre azt találták ki, hogy elvagdalták a sátorának a feszítő köteleit, s erre a ponyvák a fejére hullván, ott elnyomták a tehetetlenné lett vitéz embert a ráröfent janicsárok, s kivégezték számos tördőféssel. Végre egy lovashadnagy, *Ghyczy István* levágta a fejét. A testét bevitték Szebenbe, s ott eltemették.

Harmadnapra éjjel *egy nagy meteorkő esett alá nagy robajjal azon a helyen, ahol a vajdát megölték*, a nép nagy eseményeket jövendölt a csillaghullás csodájából, s azok nagy hamar be is következének.

Gritti Alajos (vagy ahogy a törökök hítták „Ogli bég”) ezalatt vígan mulatozék Brassó alatt. A városon kívül ütteté fel a sátorát a fegyveres hadai közepett. Oda hívta meg a lakmározásra a magyar urakat. A kormányzó egész keleties pompával utazott. Tevcháton szállították utána a drága szőnyegeket, arany, ezüst edényeket, bőrkereteket, akárcsak a szultán utazásánál. Bajadéreket és abelérákat is hozott magával, akik táncaikkal, tagficamításaikkal mulattaták a lakomázó társaságot. Éppen szüret ideje volt, s az akkorán a törököknek is megengedi, hogy must korában a kiforrotlan bort megigyák; annálfogva gazdák és vendégek torkig lakhattak a jóbul. *Kun Gothárd* és *Majláth István* is ott voltak a lakomán.

A kormányzónak ilyen nagy parádéval történt megérkezésére minden világrészből odaszaladának az idegen nemzetbeli „fukarok”.

„Fukar” volt az elnevezése a hajdankorban annak a vállal-

kozónak, aki nagyban vásárolt, kereskedett, a királyi javadalmakat kibérelte, az uraknak és fejedelmeknek pénzt adott kölcsön, s aztán ő látta, hogy kivel fizetteti vissza — négyszeresen, ötszörösen.

Háromféle fukar is serénykedett a szolgálataival Gritti körül: egy zsidó, egy görög meg egy örmény. Üres kézzel egyik sem jött.

Az örmény az erdélyi sóbányák bérletét akarta elnyerni; a görög abban sántikált, hogy a nemrég Erdélyben feltalált aranybányát és pénzverést elkaparítsa; a zsidó pedig szabadságot követelt az összes gabona-, bor-, gyapjú-, és bőr-kivételre.

Mind a hárman tolmács által beszéltek Grittivel. Memhet bég mondta el törökül az ajánlataikat, úgyhogy a jelenlevő magyar urak nem értettek azokból semmit. Memhet bég azonban mindazt a legelső találkozásnál elmondta Fráter Györgynek; innen tudta meg Szerémi.

Csuda dolgokat ígértek Grittinek. *A zsidó fukar azt fogadta, hogy Grittinek az egész udvartartását egymaga ellátja, ha a kereskedelmi monopóliumot megkaphatja, s azonfölül tízezer aranyat fizet évenként. A görög arra vállalkozott, hogy Budavár utcáit veresréz tetővel fõdi be; az örmény pedig valamennyi budai hévíz-fürdõ pompás átalakítására ígérkezett; amelyekhez a várból egyenes tornác vezetne, gyantáros fõdéllal.*

Gritti azt felelte nekik, hogy a külsõ kereskedést meg a verespataki aranybányát még most a „barát” tartja a kezében.

— Lehet azon segíteni — mondá ravasz hunyorgatással a görög fukar. — A barát szereti a fûgét. Majd küldünk neki olyant, amilyennel a nyemecek a Szibinyáni Jankó fiát, a Mátyus Krált elküldték a paradicsomba.

A miroboláns ígéreteknel még jobban beszéltek a hozott ajándékok. Mindegyik fukar odarakta Gritti elé az asztalra a táskájából a „foglalót” Arany dobozákban ritka szép drágaköveket. Ez volt Grittinek a gyõngesége: a gyémánt,

rubint, smaragd, zafír; meg a csodálatos macskaszem s a nemes opál. A magyar urak bámultak ennyi felhalmozott kincs láttára, ami Gritti előtt összegyűlt. Vajon mi lesz ennek az ára?

Utoljára tartogatták a fukarok a legnevezetesebb ajándékait: mikor a fekete-kávét hozták. A mokkanedv már akkor kedvenc itala volt a török uraságoknak. Azt Arábia termék.

Ekkor a zsidó fukar erszényéből egy ökölnyi világossárga kristálytömeget vett elő.

— Ezt ízleld meg, kegyelmes uram. Ez a kristállyá vált méz. Az Újvilágból hozták, amit a portugálok fedeztek fel. Ez a kővévált méz ottan a nádban terem; azért nádméznek hívják. Ez még a török császár asztalán sem volt; te ízleld meg először.

S hogy bebizonyítsa, miszerint nem valami gálickő az, amit kínál, a késével letört belőle egy darabot, s azt a fogai alatt megropogtató. Arra a többi urak is bátorságot vevének a csodálatos csető kristálynak a megkóstolására, s mindnyájan azt mondták, hogy ez valóban edesebb a lépesméznél, s igaza van a fukarnak, hogy ez a kávéban felolvasztva, azt mennyei itallá nemesíti. (Még ma is nádméznek hívják Erdélyben a cukrot.)

— Ilyennel ellátom én a te asztalodat. Pedig drágább az aranynál.

Azonban az örmény fukar sem maradt hátra. Ő pedig egy arany dobozkát felnyitva, abban tíz szem — *kukoricát* tett a kormányzó elé.

— Ezt nézd meg, kegyelmes uram. Ez az Újvilágból való búza, amelynek a szára olyan magasra nő, hogy a lovaskatona nem látszik ki a vetésből; egy szem után ezer terem. Ezzel az egész országodat beültetheted. Még most senkinck sincs; én hozattam az első magot. Ez annyit fog érni a te kezében, mint Faraónak a hét kövér tehene.

Végre a harmadik fukar állt elő: a görög. Amit az egy bőr-

zacskóbul előmarkolt, az nem volt egyéb, mint holmi száraz levél, apróra összevagdalva, ami olyan, mintha szemét volna. Hanem aztán mikor azt egy eleven parázzsal töltött medencére hinté, olyan fölséges zamatú füstöt terjesztett, hogy annak az illatától a paradicsomban képzelte magát az ember.

— Ezt is az Újvilágból hozták. *Nikótfüvének* nevezik. Aki ennek a füstjét beszívja, elfelejti minden bűjät-bajját: ha álmatlanság bántja, elalszik és szépet álmodik tőle, ha rettegés éri, bátor szívet kap tőle. Ez elűzi a pestist, a patécsot, a hideg-
lelést. Ha ezzel füstöltek volna Szolimán szultán sátorában, nem halt volna meg a kedvenc kadinája. Én egész gályával fogok neked ilyent szállítani.

Akinek legelőször *dohányfüsttel* tömjéneztek, az nem csoda, ha kis Istennek érezte magát. Magyar és török urak mind tele tüdővel szítták be a fölséges füstillatot. Ez a fukar fölülmúlta valamennyit a kedveskedésben.

Dóczy János is ott volt az asztalnál.

Ő előrevágatott a szebeni erdőbül, hogy a Czibak meggyilkoltatásában részes voltát eltagadhassa, s vígan megebédelt Gritti sátorában, mint aki semmiben sem tudós. Olyan jó ctyepetyéje volt, hogy csak egy étékfogást is el nem hagyott menni, hogy ne evett volna belőle.

A lakomának vége is volt már, amidőn Batthyányi Orbán megérkezett a lovascsapatjával a táborba.

Amint a lováruul leszállt, egyenesen Gritti sátorához sietett. A pánfélja fölött egy hosszú meggyzín köpönyeg volt rajta.

Amidőn Gritti a kiküldött kapitányt egyedül látta belépni a sátorába: bámulva és haraggal förmedt reá:

— Nos! Hát nem hozod magaddal Czibak Imrét?

— Ugyan hozom! — mondá Orbán úr, s azzal köpönyege alól elővéve a nagy bőrtarisznyát, belenyúlt, s kivette belőle Czibak Imre levágott fejét az üstökénél fogva. — A kormányzó előtt állt egy nagy ezüsttál, tele mogyoróval: abba letette a vajda fejét: „itt van neked Czibak Imre!”

Kun Gothárd és Majláth uramék elszörnyedve ugrottak fel az asztaltól, amint jó barátjuk, vajdájuk levágott fejét meglátták. Hogy a hős vezér, akinek megjöttére vártak, így jelenik meg közöttük! Az ünnepektől alak, akinél az erdélyi nép senkit sem szeretett jobban, akire úgy emlékezett, mint többszörös megszabadítójára: egyszer a fekete cártól, másszor a rablóvezér Balikátul mentette meg a szorongatott lakosságot, s a zsákmányt visszaosztotta a károsultaknak. És nem vétett semmit! Még vádolva sem volt semmiféle bűnnel. Együtt mulattak, szüreteltek, tréfáltak még e napokban: s ma itt van előttük, egy levágott fő, mely sámsoni törzset elvesztette, s néz rájuk azokkal a kővé vált szemekkel.

Dóczy azonban szokva volt már az ilyen asztaldíszhez János király lakomáiból. Részeg is volt. Nem tudta titkolni az örömet. Azt tette az ellensége levágott fejével, amit Lollia tett Ciceroéval.

— Heh! Te nagy szószátyár! Ide kerültél hát! Köszönheted ennek a te rossz nyelvednek! Most rágalmazz már! Most mondjad a csúfságokat a szemembe!

De Gritti józan volt; mert ő a törökök láttára nem ivott bort, s észrevéve a két főúr arcán a nagy felindulást. Ő is elkeseredést színlelt; sírva fakadt, „*miként Julius Caesar Pompejus feje fölött*”.

— Nem ezt akartam én! — zokogá. — Nem akartam én őt megöletni. Azt parancsoltam, hogy élve hozzák elé. Ki mondta, hogy öljétek meg a vajdát?

Batthyányi Orbán egyenes lelkű ember volt, urát adta a cselekedetének: rámutatott Dóczyra.

— Nekem az alkormányzó uram parancsolta, hogy vágjuk le a vajdát a sátorában.

Erre Dóczy a részeg ember vakmerőségével kiálta fel: „Az nem igaz! Én ott sem voltam a vajda sátoránál”.

Orbán úrnak megtagadta nyelve a szolgálatot. Megnémult. Nehéz is arra kadenciát találni, mikor egy fő-fő uraság, az

előljáró mester még azt is eltagadja, hogy jelen volt a gyilkos vérengzésnél, amit ő maga intézett.

A kapitány megfordult a sarkán, s elhagyta a sátor.

A két főúr, Kun és Majláth, szintén felkelt az asztaltól, és kiment.

— Ho vá siettek, urak? — kiálta utánuk Gritti.

— Hadd őket menni! — szólt dévánkodva Dóczy. — Csak rókát vadászni mennek. Szokás az Erdélyben, hogy a vendégek háromszor is felkelnek az asztaltól. Majd ha megkönnyebülnek a terhektől, megint visszajönnek.

De a két főúr bizony nem került többet vissza Gritti sátorába. Azok rögtön lovaikra kaptak, s addig meg sem álltak, amíg Brassó kapuján belül nem voltak.

— Mit tegyünk most? — kérdezé Majláth.

— „Halált halálért!” — felelt rá Kun Gothárd. — Innen el nem viszi az irháját többet ez a taliánba ójtott török!

Brassóban éppen vásár volt; a piac tele székekkel. Kun Gothárd rögtön körülhordatta a tivatulussal a véres kardot, fegyverbe szólítva a népséget.

— Mi baj, uram?

— Nagy ellenség ütött közénk. Gonosz uraság: Gritti a talián neve, Ogli bég a török neve. Mint a vipera a madárfészekbe, úgy lopózott közénk, hogy megegyen bennünket. Megölette a vajdánkat orozva, a mi jó atyánkat, Czibak Imrét. Bosszúra fel, székely! Czinc mintye, oláh! Falakra, szász!

S a kiáltó szónak roppant hatása lett. Patóczy Miklós, a megölt Czibak unokaöccse, maga kapta kezébe a véres kardot, s beszélgette vele a Székelyföldet. Kun Gothárd, Majláth gyorsan fegyverbe öltözteték a hadaikat.

S a székely, ha verekedni híják, nem tart elébb tanácsot a lábával: „édes lábam! akarsz-e menni, vagy nem akarsz?” hanem azt mondja, hogy „elmegyünk mind, levágjuk mind, hazahozzuk mind!”

Gritti nagy hamar azon vette észre, hogy a tábora minden

oldalról körül van fogva fegyveres népekkel. Növelte a veszedelmét az, hogy egy éjszaka az egész magyar lovassága, kapitányával, Batthyányi Orbánnal együtt otthagyták a táborát, s átment a felkelőkhöz. Majláthék megbocsáták neki az elkövetett gyilkosságot, ő csak eszköz volt abban; de az intéző kéz ellen fordult a haragjuk.

Gritti előbb erővel akart utat törni magának, de mindenütt visszaverték. Majd a moldvai vajdának, Péternek üzent, hogy jöjjön segítségére; de még az oláhok is ellene fordultak. Gyűlölte azt minden nemzet. Utoljára, Dóczy tanácsára, bevette magát a bástyákkal körülvett Medgyes városába. Oda azonban a jó szászok csak oly módon bocsáták be, hogy előbb az asszonyt, gyereket kiküldték a havasokba; a férfiak pedig bevették magukat az erős kőfallal kerített templomudvarba, melynek kaszamatái, szász mód szerint, egyúttal az egész város népe szalonna- és lisztraktárául szolgálnak. Így aztán Gritti kívül is, belül is ellenség közé volt szorítva.

Ebben a nagy veszedelmében elküldé Memhet béget Budára, szájába rágott üzenetekkel; János királyhoz és Laszkó Jeromoshoz.

A tolmács szerencsésen megérkezett, s mindenekelőtt Fráter Györgyhez köszönte be.

A baráttal kifundálták, hogy mit tegyenek.

János király Gritti elől vándorolt vissza Budavarába. Ott ugyan nem fogadta senki. Fő-fő zászlósurait kivégezték, elugratták: csak Laszkó Jeromos volt helyben. Azt pedig hiába hívatta magához: azt vetette a főúr, hogy nagybeteg, nem állhat a lábára. Tartott a számadástól. Csupán Fráter György volt a király mellett.

De Memhet béggel egyidőben Paksy Ferenc is megérkezett Majláthék táborából, aki viszont kérte János királyt, hogy ne siessen Gritti felszabadítására; majd igazságot tesznek azzal maguk az erdélyiek.

A király nagy zavarban volt.

— Mit tegyek hát? Mennék Gritti felszabadítására, ha volna katonám. De hol venném? Ők maguk mindent kivettek a kezemből. Ha pedig veszni hagyom, a szultán énrám haragszik meg. Talán Török Bálintot lehetne a mezei hadaival Erdélybe küldeni?

— Csak hagyj te Gritt a maga sorsára, királyom — mondá Fráter György. — Íme, hogy világosan lássad, mi vár reád, ha ez a Bég Ogli megöröködik ebben az országban, olvasd el ezt a levelét, amelyet Laszkó Jeromoshoz írt Sztambulból a renegát.

Azzal átadta a királynak azt a levelet, melyet Kristóf diáktól vettek el Nagy-Enyeden.

A király elszörnyedt e levél olvastára.

— S én ezt a kígyót melengtettem a palástom alatt! Gyönyökökben fürösztöttem, arannyal szárítgattam: mégis engem mart meg.

Rögtön parancsot adott Laszkó elfogatására.

Az elővigyázó főnemest azonban nem lehetett olyan könnyűszerrel megfogdosni. Annak a palotájából egy föld alatti lépcső vezetett le a Dunáig, s ott állt a hajója, amelyen elmenekülhetett.

Fráter György azt mondá Memhet bégnek, hogy keresse fel Laszkót; de csak annyit mondjon neki, hogy itt van már Gritti, nagy erővel, nap nap múlva itt terem Budavarában.

Amint ezt a jó hírt meghallotta Laszkó, egyszerre meggyógyult a hideglelésből, kiállt a derekából a zsába, felkelt, felöltözött, előhozatta a lovát, hogy ő most megy a királyhoz. Nem félt már Zápolya haragjától.

Mikor aztán a királyi palota elé megérkezett, a kapuban a vicevárnagy fogadta, az ifjú Amadé István.

— Hová, nemes uram?

— A királlyal akarok beszélni.

— Nincs már neked semmi beszéded a királlyal. Itt vár rád egy pár szép kősenyű a két kezedre, lánccal együtt.

S ott rögtön békót vetettek a főúr kezére, s vitték a Haragos István tornyába, s bezárták a főnemesek börtönébe.

Volt ottan egy tölgyfaasztal, amelynek a táblájába mindazok belefარagták a neveiket, akik valaha e szomorú helyet meglátták. A legutolsó név Ártándy Pálé volt. Még Laszkó neve is elfért alatta. Éppen olyan tréfás módon került ő is e tölgyfaasztal mellé, mint ahogy ő ide szerezte Ártándyt.

Fráter György aztán megnyugtató a királyt, hogy majd megírja ő a válaszokat mind a két részre.

— De ne az én nevemben írogass.

— A magam fejével játszom.

Majláthnak ezt írta — a saját neve alatt — a barát:

— Bánjatok a kormányzóval érdeme szerint. Ki mit vetett, azt arassa. Én fogom a király kezét.

Grittinek pedig azt írta: „A királynak katonája semmi! pénze kevés, baja sok. Mi csak imádkozni tudunk kegyelmedért”.

A két levelet átadta Paksynak és Memhet bégnek, s útnak ereszté őket.

Negyvenezer harcos gyűlt már össze Medgyes bástyái alatt. Majláthék ágyúkat is szereztek, s elkezdtek a falakat lövetni.

János királyt csak mégsem hagyta a gyöngye szíve megnyugodni a barát intézkedéseiben.

— Látod — mondá a barátnek —, Gritti milyen híven megvédelmezett engem, mikor Roggendorf szorongatott Buda ostromában: itt harcolt végettem a falakon. Csúnya hálátlanság volna tőlem, ha most veszni hagynám.

A barát ráhagyta, hogy menjen hát, szabadítsa meg a jó barátját.

Zápolya összeszedett egy dandárt Török Bálint csapatjaiból, s megindult vele Erdély felé. Igazán jó fiú volt! Kenyérre lehetett kenni.

Nagy-Váradig csak elhatolt, ott azonban eléje jött Kun Gothárd; megértve a király szándékát, sietett útját állni.

— Király uram, be ne jöjj Erdélybe Grittit fölmenteni,

mert téged is úgy elverünk, mint a Diákné vásznát. Úgyis zeng a nevedtől egész Erdély, de nem a dicséretedtől. Te ültetted az ország fejére ezt a vérszopó fenevadat! Ha még egyet lépsz, egész Erdély mind Ferdinánd pártjára áll.

Erre mégis meggondolta a dolgot János király, s elővette a barát eszét a saját magáé helyett; aki felvilágosította felőle, hogy a hadviselés meg a keresztényi virtusok gyakorlása két különböző dolog.

Grittinek gonoszul ment a dolga Medgyes városában. Élelmiszere, puskapora fogytán volt, a magyarok kívülről, a szászok belül a templombástyából szorongatták; azt gondolta ki, hogy a janicsárjaival ásátott egy hosszú, föld alatti utat, akként irányozva, hogy annak a kijárása oda lyukadjon ki, ahol a moldvai csapatok állnak.

Az oláhok azonban, akikben bízott, szintén ellene fordultak, s a két fiát, akik az alagúton át menekültek, elfogták, Péter vajda elé vitték, aki mind a kettőt „gonosz halállal” végezteté ki.

Ezalatt pedig a magyarok az ágyúk által tört résen behatoltak a városba, szétverve Gritti csapatjait, s a templomba szorult szászokkal is kezét fogának.

Gritti Alajos vesztét látván, nagy pompával akarta a magyarok szemét elkápráztatni. A városház tanácstermében felállítatá azt az aranyos trónust, amit magával hozott, s abba beleült, bíboros ruháját magára öltve, s gyöngyös süvegét fejére téve. Mellette álltak Dóczy János alkormányzó, a jancsár aga és a fukarok. Így fogadta a győzteseket, mint egy potentát. És midőn Majláth István és Kun Gothárd, Batthyányi Orbán urammal együtt kivont karddal berohanának a terembe, úgy fogadta őket, mintha még mindig ő volna a házigazda, s ezek még az ő vendégei.

— Urak! Engem pedig semmineműképpen meg ne öljetek. Ha valami panaszotok van ellenem, állítsatok törvényszék elé. Vannak az országnak pristáldusai; ítéljenek ők fölöttem.

Azt felelé erre neki Kun Gothárd:

— Ítélt tefölötted már a Jézus Krisztus, azt mondván: „amilyen mértékkel ti mértetek másoknak, olyan mértékkel mérjenek tinektek!” *Vestra dominatio illustrissima* nem volt se gyerek, se bortul részeg, hogy meg ne gondolhatta volna a dolgát, amidőn a mi atyánkfiát, Cibak Imrét, egy ilyen nagy urat: a Krisztus katonáját megölette.

— Batthyányi Orbán ölte meg. Ő a vétkes. Ott áll közöttetek.

— Orbán úrral már elvégeztük a dolgot. Ő meggyónt, penitenciát tartott: a csíkszeredai Szűz Máriának hat ezüst gyertyatartót ajándékozott, most már abszolválva van. De aki a parancsot adta neki, azt terheli a bűn.

Gritti mellét verve szabadkozzék:

— Nem én parancsoltam, hanem Dóczy János. Allahra mondom.

Ekkor Dóczy kiálta fel:

— De bizony te parancsoltad, nem én. Jehovára mondom.

— No hát menjen el mindenitek a maga Istenéhez, s ott igazolja magát. E földön nincs kegyelem.

Azzal Majláth ráolvasá a fejükre a halálítéletet, s clébb Dóczyt, azután Grittit lenyakaztatá, székeikben üve. („Sicut unum canem”, jegyzé fel Szerémi.)

A Gritti mellett talált fegyveres hadakra pedig azt a végzést hozták az igazságtevő urak, hogy azokat egycével bocsátják ki a város hátulsó kis ajtaján, s aki közülök ki tudja mondani azt a szót, hogy „Uram Szent János”, tisztán, az magyar, elmehet veretlenül; aki pedig hibázva mondja, török, görög, vagy zsidó, az farmatringgal üttetik, amíg csak végig nem szalad a kettős katonai soron.

Azok legalább megemlegették a Gritti pünkösdi királyságát.

Így fejeződött be ez a nagyon szomorú epizód a magyar nemzet történetében: a Grittiék korszaka, a nemzeti közérületnek egy hatalmas fellobbanásával.

János királynak nem volt benne része, hanem Fráter György keze igazgatta ezt így, messziről, előre számítva.

Grittinél rengeteg kincseket találtak a győztesek, miknek értékét háromszázötvenezer aranyra becsülték. János királynak is küldtek belőle egy elefántcsont dobozt, telerakva legritkább drágakövekkel, amiben nagy gyönyörűségét lelte.

De még nagyobb gyönyörűsége telt Fráter Györgynek azokban a levelekben, melyeket Gritti levéltárából Memhet bég a számára elhozott; azok közt volt Ibrahim nagyvezérnek egy levele, mely egyenesen a szultán ellen szótt összeesküvést világosítá fel. — Ez a levél egy országot ért a barát kezében

XLI. FEJEZET

JUNISZ BÉG

A nagyváradi hévvíz partján ült Fráter György, egy levágott fatörzsből készült ülőkén, melynek kérégből még kihajtottak a csivatag sarjak. Plutarch volt a kezében; de többet nézte a víz színén pompázó nimfeák fehérzöld rózsáit, mint a tarka betűket. Pedig nem is a nimfeákat látta maga előtt. — Hanem azokat a letűnt alakokat, akik mellőle elmúltak.

Visszagondolt azokra a fényes alakokra, akik egykor a Zápolya-várban az ifjú Jánost, körülvették, mely várnak ő a kandallóit fűtötte. Látta azoknak a lenéző, kinevető, gúnyoló arcaikat. Hogy kacagtak az ő komoly tudatlanságán! — Mind azon törekedtek, hogy Jánost a királyi székbe emeljék, ottan maguk körülvegyék, — és azután onnan ledobják. — Hová lettek? — Tomiczky püspök? Az Ártándyak? Athinay? Homonnay? Czibak Imre? Bodó Ferenc? Nádasdy Tamás? Pekry Lőrinc? Frangepán Kristóf? — És aztán Zápolya ellenségei, akiknek a neveit emlékében megtartá; a főpapok, a zászlósurak? az öreg király szép ifjú nejével, játszi leányával, meg az időtlen szülött kis király? és a hatalmas brandenburgi herceg? a Fuggerek? Szerencsés Imre? Tomory, elébb hős, aztán főpap, végül fővezér? Végtére a Gritti-fajzat egész cimboraságával? Mind, mind elmúltak mellőle? — Ő maga maradt itt egyedül, mint ahogy megmarad örökké az az eszme, mely lelkében napot gyújtott: „*a régi magyar nemzetnek egy új magyar nemzettel kicserélése*”. Az történt, amit kívánt, amit előre kigondolt, amiben munkás volt; a régi mind elmúlt; egyik felfalta a másikat. — A hajdani nagy emberekből nincs

már senki! — De honnan támadjanak az újak? Ez a nehezebb kérdés.

Mikor a vízirózsa elvégzi a virágzását, lehúzódik a víz alá, s aztán új bimbó jön fel helyette, mely kelyhét kitárja. Ilyen lesz a magyar nemzet? Amíg meleg víz van a forrásban, a nimfée ki nem vész soha a tóbul: hát amíg meleg vér van a magyar szívben, kiveszhet-e a nagy emberek faja a nemzetből?

Fráter György képzeletében az elvonuló kísértet-tábor közepett meg kellett jelenni Zápolya János alakjának is, mint a többi fántomok vezérének. Ez is olyan kísértet volt, mint a többi. Az a délceg, hős Zápolya János, aki a koronát merete követelni, aki az országot vaskézrel megmenté a lázadók seregétől, aki magát érdemessé tette a koronára, ez a fényes alak is csak álom hozta fántom volt már; addig volt királyi lélek, amíg királlyá nem lett. Élő testben nem az.

S mintha a képzelet teremtmő erővel bírna, egyszer csak ott állt előtte János király. Csak akkor vette őt észre, mikor elzárta az alakjával a kilátását a fényes lótoszokra.

Fráter György hódolatteljesen felállt az ülőkéből, s a királyt kínálta meg az üléssel.

— Csak maradj te ülve — szólt Zápolya —, majd én állok előtted. — S ezzel visszakényszeríté az élő zselyébe a barátot. — Ma én vagyok az instans; én jövök hozzád kegyosztásért.

Fráter György elfogadta a megfordított helyzetet.

— Íme, látod, a sors milyen gyorsan bánik el az emberekkel — mondá a király. — Egy csapással két magas polc megürült. Az egyik az erdélyi vajda széke. Ezt én Majláth Istvának szántam, aki Grittivel szemben oly erős lelket mutatott.

— Nagyon is erős ember, aki valóban jó lesz a vajdai székben, ha te még erősebb fogsz lenni a királyi székben; de az bizonyos, hogy oroszlánt fogtál a szekered elé.

— A másik üres hely, mely Czibak Imre után uratlan maradt, a nagyváradi püspöki szék; ennek a betöltésére én azt az egyetlen embert szántam, aki nem maga jár a fő-fő méltóságok

után, de akit a királynak kell kérni, hogy azt fogadja el: „Martinuzzi Utyessenovics Györgyöt”.

Erre a szóra felállt a helyéből Fráter György.

— Fölséges uram. Midőn Zsigmond király czenstochovai főapátúrrá felavatott, azt kérdezém tőle: „van-e szüksége ennek az én fehér csuhámnak erre a te aranyláncodra?” — Mire a király nekem azt felelé: „igenis van szüksége ennek az én aranyláncomnak erre a te fehér csuhádra”. Zsigmond királynak ezzel a mondásával felelek meg neked. Elfogadom e nagy felmagasztaltatást a te kezedből; de csak azon föltétel alatt, hogy nem én viselem a nagyváradi püspökség fényes dalmatikáját, hanem a püspökség viseli ezt az én fehér csuhámat.

— Azt kívánom én is.

— Nagy szót mondtál ki velem, királyom. A nagy háborúskodások alatt megfélemedezett mindenki a vallásos rendről az országban. Megfogyatkozott a hit és buzgalom mindenütt, mégpedig a lelkek pásztorainál: a papoknál. „Ha a só megsótalanodik, mivel ízesítsük azt meg?” így kérdi a szentírás. A mi népünk egy emberöltő idő át nem látott már püspököt más alakban, mint lovon ülve, dandárt vezetve, vagy asztalnál ülve és dorbézolva. Istenben boldogult Czibak Imre derék hadvezér volt, ismeretes volt a hősi harcairól, épp oly ismeretes a jó konyhájáról, derék pincéjéről; de az soha egy misét nem mondott a szép Szent László-templomában, annak a kezében bibliát nem látott senki, se prédikációját nem hallá. S amilyen volt a vezér, olyanok a hadnagyai; a pap nem tanítója már a népnek, csak dézsmabeszédője, siet gyorsan lemorzsolni a létániáját, amit a vénasszonyokon kívül nem hallgat már senki, s csak a stóláért mutatja meg a szentséget. A szerzetesi rendek pedig éppen fészkei az erkölcstelenségnek, gúny és szidalom tárgyai a nép előtt. Ezért terjed az új vallás a nép között megdöbbenő gyorsasággal. Ha te énnekem szent Péter kardját a kezembe adod, én nem a Malchusok fülét fogom velem levágni; hanem a Júdásokét.

— Cselekedjél, ahogy jónak látod.

— De azután meg ne fogd a kezemet, mikor tenni jónak látnám.

— Bizonynal nem fogom.

— Hogy csak egy példát mondjak. Íme itt van a nagyváradi dioecesis legnagyobb hitközsége, Debrecen. Derék, tiszta magyar nép. Szorgalmas, élelmes, vagyonos lakosság. Buzgó katolikusok, akik templomaikat maguk erejéből tartják fenn. De van egy kolostor a városukban, melynek szerzetesei olyan életet folytatnak, hogy a példájukkal vagy megmételtyezik az egész nép erkölcsseit, vagy átkergetik azt az új hitre. Hisz az nem kolostor már, hanem karavánszeráj, amelyben főurak, gazdag korhelyek istentelen luperkáliákat rendeznek — és a barátok asszisztenciája mellett.

János király nagyon fintorgatta az arcát.

— No no! „Ne legyetek fölöttébb igazságosak!” Azt is mondja a szentírás. Krisztus szava volt, amit a házasságtörő asszony védelmére mondott: „Aki jobb nálánál közületek, az dobjon követ a fejére.”

— No hát én jobb vagyok! — mondá felemelt fővel a barát.

— S fogok követ dobni e Belzázár lakomájába, nem kérdezve, hogy kit találok vele.

A király tréfára fordítá a dolgot:

— No és ha éppen engemet találnál megdobni azzal a kővel?

Tudta azt Fráter György nagyon jól. Zápolya nagyon szeretett Debrecenben időzni. Az a derék zárda igen kellemetes hely volt reá nézve. Amit este vétkezett, reggel az áhítatossággal kiegyenlíté; kéznél volt mind a kettő. Az édes méreg és a keserű orvosság — egy patikában.

— Uram király! — mondá Fráter György. — Te nem fogsz többet a debreceni kolostorban megszállni.

— Ki parancsolhatja azt meg nekem? A királynak!

— Te magad: a király.

— De hogy én magamnak parancsoljak, kell valakinek lenni, akinek engedelmeskedjem.

— Az is lesz bizonynal.

— Szeretném én azt ismerni!

— *A te királynéd.*

Zápolya lecsüggeszté a fejét.

— Királyné? — sóhajtja fel szomorúan. — Álomkép az. Mikor teveled legelőször találkoztam, milyen ifjak voltunk. Szőr sem volt az arcunkon; akkor elkezdtem már e fántóm után futni. Egy királyné! Most már naponta ősz hajszálatokat tépetek ki a fürteimből; újra jönnek. S az álomkép még mindig fut előlem.

— Már közelít hozzád. Eljegyzett menyasszonyod Krakkóban terád vár. Milyen szép gyermek volt, mikor gyűrűdet átadtam neki! Azóta deli hajadonná fejlődött. A király és királyné teneked ígérte. Csak a násznagyaidat kell érte küldenek; adva adják.

A király megölelte a barátot. A szemei megteltek könnyel.

— Eddig nem szóltam felőle — mondá a barát —, mert eddig nem voltál igazi király Magyarországon. De most már elmúltak mellőled mindazok, akik trónodat alááskálták. Az árulókat, a dölyfösöket, az ármánykodókat föld takarja már! Csak híveid maradtak s nyílt ellenségeid. S híveid élén ellenségeiddel megküzdeni királyi munka! Most már hozhatsz királynét magadnak! — Elküldheted a nászkíséretedet a menyasszonyodért, a szépségben, jóságban angyalhoz hasonló Izabelláért.

Itt valami olyan emlék támadt fel a barát lelkében, mely neki is elfacsarta a szívét. — Elhallgatott.

— Te vagy az én egyetlen hívem — mondá János király.

— Ez az én föltételem, mely alatt elfogadom a nagyváradi püspökséget.

A Szent László templomában vecsernyére szólta a harangok. A király hintaja hat lóval előjárt. Zápolya maga mellé ültetve

a barátot, hajtatott Nagy-Váradra a püspöki palotához. És most már ő volt Fráter György vendége ugyanabban a házban.

Fráter György, mint új püspök, igen jól értett volna a házigazdai tiszthez; készítettett a püspöki szakáccsal, aki még Czibak alatt tanulta ki a mesterségét, igen jó vacsorát. Csak az volt a hibája az új püspöknek, hogy rosszul értett a tálaltatáshoz. János királynál az volt a bevett szokás, hogy „előbb az estebéd, azután az országos dolgok”. Fráter György pedig megfordítva tálaltatott, előbb az országos ügyeket kellett elintézni, azután került a sor a pokulációra; ami valóban ellene van a diétetikának.

Valának pedig több úri vendégek, azok között Majláth István, az új vajda és Kun Gothárd, főkapitány, azután Keresy Ferenc, hadnagy a király testőrségében, meg Tóth Péter *dulló*; akik ketten most érkezének fontos kiküldetésből.

— No hát csak röviden mondd el, Keresy, hogy végezted el a rád bízottakat?

— Tökéletesen a felséged utasítása szerint. Kétszázad magammal megérkezém Szeghre, ahol a hazaárulásért kivégezett Dóczy János alkormányzó kastélya vagyon. Azonnal lefoglaltam a perduellis minden kincseit. *Három társzeker telt meg a ládába rakott ezüsttel; tizenkét ökör alig bírt egy szekeret elvonatni.* Szerencsésen eljutottam a kincsekkel Budára.

— Derék dolog! — helyeslé a király. — Ez az én utasításom szerint történt. Abból az ezüsből rögtön dénárokat fogunk veretni.

— Kár lesz beolvasztani a remek ötvösműveket — mondá Fráter György —, a fukaroktól így több pénz lehet értük nyerni.

Kesery csak a bajuszát rágta mosolyogva.

— Azonkívül az alkormányzó özvegyét és két kis porontyát is magammal vivém Budára.

— No ez is az én utasításom szerint történt.

— Szegény asszonyka, bizony szájalomra érdemes. Még

egészen élte legszebb virágában van, s igen módos, takaros menyecske.

— Csak nem lettél bele szerelmes? Keresy!

— Mikor a nyomorult asszony olyan nagyon sírt. Az ember szíve megesik rajta. Vigasztalni csak kellett. Isten a bírám. Én biz elvettem feleségül.

— No már ez gyöngé dolog volt, Keresy. Ezt nem az én utasításom szerint tetted.

— És mármost instálom fölségedet, hogy miután a hazaáruló kincseit hűségesen lefoglaltam és megmentettem, az özvegyét pedig feleségül vettem, a lefoglalt ezüsthéket kegyeskedjék felséged a szegény ártatlan özvegy és árvák részére nekem átengedni.

A király mérgesen csapta a süvegét az asztalhoz. A többi urak pedig nevettek. Hisz ez rendes dolog. Más ember elvitte volna a kincseket, s az özvegyet, árvákat ott hagyta volna a királynak.

— Eszerint nem veretünk dénárokat a Dóczy ezüsthéjből. Ez a rezultátum!

— Hát kegyelmed, Tóth Péter uram, mit végezett Nagy-Bányán? Megkapta a pénzverőt?

— Igenis megkaptam Dobó Ferenc uramat; de nem Nagy-Bányán, hanem Ruzska-Bányán; ahová az erdélyi rebellió hírére elmenekült, szép jó egészségben.

— Nem bánom én Dobó uram egészségét; de a kivert aranypénz?

— Az térszen kerék summában száztizenkétezer aranyakat.

— No az derék dolog! S hol van a pénz?

— Hát azt Dobó Ferenc uram arra a hírre, hogy Erdélyben rebellió van, okosságbul két huszárkalpagba bekötte, clásatta az erdőn. Minekutána pedig felvilágosítottam róla, hogy nincs már rebellió; és hogy a kormányzó úr önagyméltóságát lenyakaszták, s annalfogva az mindenbe beleegyezük, hát csak vegye elő a föld alul azokat a jeles kalpagokat. Azonnal el is

jött velem, s az egyik kalpagot szerencsésen megtaláltuk és kiemeltük; de a másokra bizonyára semmi keresés mellett sem találtunk rá.

— No már ez gyöngé dolog! És hát az az egyik megtalált csákó tele arannyal, hol van? Itt van?

— Éppen azért cafoltam vissza nagy gyorsasággal felségedhez, hogy bizonyosat vigyek neki, miután nem tudtam a kérdésére megfelelni, hogy kinek a kezéhez küldje a kivert aranypénzt? Mivelhogy Nádasdy Tamás kincstárnok uram méltóztatott átnyergelni, Ártándy alkincstárnok uramat pedig kormányzó úr önagyméltósága kegyeskedett egy fejjel meg-
rövidíttetni, annálfogva az országban nem lévén kincstartó, Dobó Ferenc uram őkegyelme nem tudja, hogy kinek a kezé-
kez küldje a pénzt, s addig ott tartja készen.

— No, már ez erősen gyöngé dolog! Hiszen tudhatná kegyelmed, ha esze volna, hogy a két főkincstartó, alkincstartó mellett volt egy valóságos kincstartóm, aki igazán megtartotta a pénzt, s akit ezennel nyilvánságosan kinevezek országos főkincstartóvá; méltóságos és főtisztelendő Martinnuzzi Utyessenovics György nagyváradi püspök uram! Holnap rögtön vágta vissza kegyelmed Ruszka-Bányára, s hozza ide Dobó uramat az aranyokkal együtt Nagy-Váradra.

A vajda nevetve szólt közbe.

— Dejszen rég átszökött az már Moldovába mind a két huszárkalpaggal együtt.

A királynak egészen elrontotta a vacsoráló kedvét ez a kellemetlenkedés.

— Ne epossze ezen dolgokkal magát fölséged — engesztelék őt Fráter György. — Ha már nyíltan az én vállamra kegyeskedik felséged ezt a terhet róni, én az egész szisztémán fogok változtatni. Pénzörzés nem nagyságos uraknak való, a kontroléria nem komámuram, bátyámuram hivatala.

— Jól mondád, szentatyám. Most ha a rablót bíró elé állítom, akkor a bírónál ragad a rablott jószág. Ott van a

legnagyobb példa, ni! Az országos rablót, Móre Lászlót, én megostromoltatom a várában Laszkóval. A várat beveszik, a kincset megtartja magának Laszkó. Mikor aztán Laszkót árulásban találom, bírák elé állítatom, elítélik, akkor meg a Laszkó palotáját rabolják ki olyan tisztára, hogy még csak egy emlékezetül megtartandó köpőládát sem hagyának meg benne.

A vendég urak nevettek rajta.

— Ne nevessetek, urak! — monda a király elszomorodva. — Bizony inkább sírhatnám, mikor erre gondolok. Szegény Laszkó Jeromos! Milyen jó barátok voltunk hajdanában! Akkor is megcsalt, tudom jól, megírta nekem Thurzó Elek; de legalább víg cimbora volt, értett a mulatáshoz. Sajnálom a fátumát. De nem tehettem róla. Alá kellett írnom az ítéletét. Neked adtam át, Utyessenovics, hogy hagyd ott Amádénál. De addig ne vágják le a fejét, amíg én Budán vagyok. Csak másnap, „rorate” előtt. Ugyebár, kedves püspököm, megteszed az én kedvemért, hogy a legelső úrnapiján a püspökké felavattatásod után, tartasz a szegény Laszkó Jeromos lelki üdvéért egy fényes rekviemet. Te gyóntattad meg, mikor a halálítéletét közölted vele. Te adtad meg neki az absolutiót. Megteszed ezt az én lelkem könnyebbségére?

Fráter György az egész úri társaság nagy megütközésére azt felelé erre a királynak:

— Nem! felséges uram. Én Laszkó Jeromosért nem tartatok rekviemet, se csendeset, se fényeset.

— Te megtagadod ezt a régi jó barátodtól? Mi okod lehet az ilyen atrocitásra?

— Két okom van rá. Az egyiket „még most” nem mondhatom el; a másikat pedig „sohasem”; mert az gyónás titka.

— Megtagadod királyod kérését? Én téged ma emeltelek fel a püspöki székbe.

— Még nem foglaltam el azt; leszállíthatsz belőle.

— Kemény szívű ember! Így csak egy pap tud gyűlölni; aki még a halottnak sem bocsát meg.

Szerencsére jött az étekfogómester, jelenteni, hogy az estebéd-fel van tálalva, s ez a kellemes nuncium helyrezökkenté a már-már dűlőre hajló tanácskozási szekeret.

De az urak, a királlyal együtt még a vacsora felett is azon évődtek, hogy vajon mi oka lehet a barátnak efféle austeritásra

Fráter Györgynek pedig mind a két oka nagyon alapos volt, s igazságot adott neki, amidőn megtagadá a királytól a rekviem megtartását.

Az egyik ok az volt, hogy Laszkó Jeromos még élt és a feje sem fájt, élő emberért pedig nem szokás halottas misét celebrálni. Fráter György a Laszkó halálos ítéletét átvette ugyan; közölte is azt a fogollyal, s aztán meggyóntatá szépen, fel is adta neki az utolsó szentségeket; hanem aztán eldugta a halálítéletet a csuhája zsebébe, s nem adta azt át Amadénak az egzekúció végett, jól ismerve Zápolyát, hogy az majd megbánja, hogy kivégeztette hajdani jó barátját, s örök lelki-furdalást fog szenvedni miatta.

Ezt „még most” nem mondhatta meg a királynak; mert ha „ma” búslakodik is a király a végrehajtottnak hitt halálítéletén, „holnap”, mikor kezébe kerülnek Laszkó Jeromos levelei, melyeket Grittihez írt, s olvasni fogja — hagyján az árulást — de azt, hogy őt, Laszkó folyvást „Katalin vajdának” (még *vajdának*) csúfolja; hát akkor igazán lenyakaztatja a gúnyolódót, ha még életben tudja. — Fráter György pedig nem akarta, hogy lengyel vér folyjon magyar pallos alatt.

A második ok pedig, amelyért nem tarthatott rekviemet Laszkó felett a barát, *a meggyónt titok volt. Laszkó, a bécsi udvarnál időzve, áttért a lutheránus hitre.* Ez is elég impedimentum!

Gyönyörű világitást vet ama kor embereinek alakjára, hogy egy főúr meggyónja egy pápista papnak, hogy ő lutheránussá lett; ezért, mint kapitális bűnért, absolutiót kér a pápista paptól, s aztán csak megmarad az új hitében továbbra is.

A jó vacsora némileg kiengesztelte a királyt az új püspök

iránt, a jó sors pedig gondoskodott felőle, hogy a Sphinx találós meséjének megoldását siettesse.

Másnap délelőtt nehéz munkája volt János királynak. A Grittinél talált mindenféle leveleket kellett elolvasnia. Csak most látta be egész fenéig azt az örvényt, amelyen áthatolt, igazán az Alsziráth borotvahídján. Különösen fel volt gerjedve Laszkó ellen, azokért a gúnyos mókákért, amelyekkel róla megemlékezett.

— Csak le ne nyakaztattam volna azt az embert! — mondá Fráter Györgynek. — Nem érdemelte ezt a becsületes halált. Karóba húzatom most a csélcsapot. Jól mondád tegnap este! Nem rekviemet! Máglyát érdemel az ilyen gonosztevő! Exorcismust!

Délben, midőn az ebédre csöngetének a püspöki palotában, s a király és a főméltóságok már serényen fölgyülekezének a refektoriumban, nagy lárma támadt az utcán, trombitaszóval vegyest. Úri vendégek érkezének Lengyelországból, három superlátos szekérrel, lengyel szokás szerint nagy úti kísérettel; valának százötven lovasok és azonkívül hat trombitások, akik elől lovagoltak és fújták a kürtjeiket. Egy cifraruhás herold pedig tartá a zászlót, mely az érkező fő-fő vendég címerét viselte.

A király mindjárt ráismert a címerről, mert azon egy pelikán volt, aki a fiait saját vérével táplálja: „Ez Tarnovszky János!”

Valóban ez a főnemes ült az első szekéren, nyusztprémes subában, a másik szekéren pedig szintén egy főnemes ült, akinek farkasbőr subája volt; a harmadikon ült egy rókamálos.

A király egész a tornácig eléje ment a vendég uraknak, mivelhogy ez a Tarnovszky volt az ő házigazdája, aki őt Magyarországból kiveretése után Tarnow várában szívesen fogadta, s sok időn keresztül egész udvarával együtt vendégszerető módon ellátta.

János király és Tarnovszky, amint egymást meglátták, kiterjeszték a karjaikat, s háromszor összcölelkezének s csóko-

lózának, s egymást hangosan üdvözölték. Tarnovszky serényen beszélt magyarul, csak egy kicsit sárosi kiejtéssel: „Kedves barátocskám! Drága királyocskám! Jancsikám druzsám!” mondá a királynak. „De régen kívántam, hogy lássalak!”

Azután Fráter György ötlött a szemébe. Annak is hangos parolat csapott a markába. „Szervusz papocskám, Fráter Gyurka!”

— Nagyvárad püspök! — figyelmezteté a király.

— Pispek? — monda elbámulva a főnemes. Akkor hát kezét csókolt neki.

— Ó a mi házigazdánk most — mondá a király.

— Gazdánk? — Akkor azt is nyalábra fogta, összecsókolta.

A másik úr is megmondta a nevét: de azt úgy elmorzsolta a fogai között, hogy az az amabilis confusióban elenyészett. A harmadik Talló Máténak vallotta magát.

A király aztán karöltve vitte befelé magával az étkező terembe legkedvesebb vendégét: „Éppen a hora regiára érkezte. Most akartunk asztalhoz ülni.”

Erre a vendég úr megvetette a lábát a küszöbben.

— Királyocskám! Barátocskám! Egyszó, mint száz! *Nekem szent fogadásom tartja, hogy addig se nem eszem, se nem iszom a te asztalodnál, amíg nekem királyi szavadat nem adod, hogy a mi szegény barátunknak, annak a Laszkó Jeromosnak kegyelmet fogsz adni.*

A király nagyot szisszent, mintha a darázs csípte volna meg.

— A Laszkó Jeromost mondád?

— Egyenesen azért jöttem ide hozzád Lengyelországból, hogy meghallottam szegény cimboránk casusát. Ej, ej! már hogyan történhetett az?

A király kénytelen volt haragot mutatni.

— Megérdemelte a fátumát. Sokszorosan áruló volt.

— Ej, ej! Hátha csak rágalmazták? Nagy embernek sok az ellensége. Nem kell mindent elhinni. Bizonyosan csak tréfált. Bizonyosan csak rá akarta szedni azt a Grittit. Hiszen tudod:

„cum lupis ulula”. Ha farkassal beszélsz, akkor ugatnod kell. Tűzbe teszem a kezemet érte, hogy ártatlan.

— De hisz éppen ma olvastam a levelét, amiben arra ajánlkozik, hogy engem éjszaka elfogat, láncra veret, így küld el Sztambulba.

— Hahaha! — kacagott Tarnovszky — hiszen világos, hogy tréfált! Már ilyen bolondot hogy írhatna valaki sério?

— No, hát azt föl sem venném; de hogy kigúnyolt, azt meg nem bocsátom! A levelében folyvást „Katalin vajdá”-nak nevez. Ez fölségárulás!

— Nonono, királyocskám! Minek ez a harag? Hiszen ha valaki a hátad mögött szid, az csak azt bizonyítja, hogy nagyon tisztel; mert ha nagyon nem tisztelne, akkor szembe szidna. Hát micsoda? Minden nagy embernek van gúnyneve, ahogy a familiarisok egymás között emlegetik. Zsigmond királyt nem úgy híja-e minden ember, hogy „sztara baba”? Az előtted való királyt nem „Dobzse Lackó”-nak mondták? Itt a püspököd; Utyessenovics Martinuzzi György: hát nem úgy híják, hogy „csontfűlű”? Mégsem haragszik érte. Hát engem ezek a Kohanyicskák nem úgy titulálnak, mikor nem hallom, hogy „Przsepiorka”?

— De a Katalin név asszonynév!

— No és hát, édes királyocskám, azzal akarod bebizonyítani férfi voltodat, hogy engesztelhetetlen bosszút állsz egy gúnynévért, mint egy asszony? Hát persze, hogy „Katalinnak” csúfolnak; mert nem házasodtál meg. Végy feleséget. Majd ha fiad lesz, nem fognak Katalinnak híni. Leszek násznagyod! Nye Bojsza! No ide a kezed! Gráciát adsz a szegény Laszkó Jeromosnak. Nézd, ez itt az öccse: a Laszkó Kazimir.

Erre a kísérő lengyel úr (a rókaprémés), odaveté magát a király lábaihoz, s hangosan zokogva ölelte át a térdeit.

A király kegyetlenül meg volt szorítva.

— Édes barátim. Sajnálak benneteket. A szegény Jeromos pajtást is sajnálom: jó cimbora volt. De hát nem én ítéltem

halálra; hanem az országtanács. Az ítéletet régen végrehajtották rajta. Szent Mihály napján vették fejét: azt én neki visszaadnám szívesen, ha tehetném.

Erre aztán a király előtt térdeplő Laszkó Kazimir elkezdett felugrani, táncolni, kacagni, s a tenyereivel a térdét ütögetni: úgyhogy a király azt hitte, hogy ez most egyszerre *félne*deres lett.

Tarnovszky nagyot taszított a király vállán.

— Sed non faciet sculptile regiestas vestra! Hiszen most jövünk Budáról, negyednapja; ott beszélünk a mi Jeromos pajtásunkkal a Haragos István tornyában, ahová be van zárva. Dehogyan van annak a feje levágva. Inkább úgy meghízott a tömlőcben, mint egy makk-tűz. A derék várnagy, Amadé azt ott marcifánkkal tartja.

A király bámulva fordult Fráter Györgyhez.

— Mi dolog ez?

— Felséges uram! A fejem rajta! Én biz a zsebembe süllyesztém a halálítéletet, s nem adtam át Amadénak. Tudtam, hogy idő jártával meg fogod bántani.

A király haragot akart mutatni: de Tarnovszky bevágta az útját.

— Így van jól, kedves barátom. Bár minden király mellett ilyen derék tanácsosok volnának, mint ez a fehér barát, aki kámzsájába dugja a halálítéletet.

Erre aztán a király is engesztelődve nyújtá a kezét Fráter Györgynek. Látszott az arcán, hogy örül a lelke rajta, hogy ez így történt. Még ugyan volt a haragjának egypár rakétája, amelyeket nem hagyott kárba veszni, s elpattogatott.

— No hát! Fiat piscis! Grácia a csélcspónak! Non *parlamus* super eo plus! Nem érdemes rá, hogy miatta elhűljön a jó tyúklevés. Asztalhoz, urak! — Hanem azt kikötöm, hogy azt a haszontalan embert elém ne hozzátok; mert sem én nem akarom őt látni, se ő ne lásson engem többet!

A lengyel urak nagyon beszédessé lettek, Tarnovszky el-

mondá, hogy két püspökkel meg a kancellárral találkoztak az útban. Frangepán, Brodarics és Verbőczy szintén ide igyekeznek a királyhoz; de mivel nehéz bőrös hintókon járnak, a püspökladányi útban megrekedtek: jó szerencse, ha holnapután idevergődnek. Hozzátevé: „Azok bizonyára a harmadik püspök felszentelésére igyekeznek Nagy-Váradra. Nagy püspöki lakomában lesz részünk!”

Fráter György felvilágosítja a palatinust, hogy püspökszentelésről addig nem lehet szó, míg a pápa a királyi ki nevezést meg nem erősíti. „Én különben sem várom be a nagyméltóságokat; mert holnap a dioecesisemben canonica visitatióra indulok; egyébiránt a szakácsot és pincemestert itt hagyom, s a püspöki lakoma addig tartson, amíg a vendégeink kedve tart.”

— Ez már a kedvemre való püspök! — mondá a palatinus. — Maga nem iszik a borából, hanem a vendégeinél hagyja a pincekulcsot.

Tudta azt jól Fráter György, hogy miért sietnek Váradra a méltóságos urak. Ezek valódi hívei János királynak. De amellet szeretnék őt mindenáron kibékíteni Ferdinánd királlyal. Hadd kísértsék meg. Ne mondják, hogy a „barát” akadályozta meg a békekötést. Fráter Györgynek jól fizetett biztosai voltak mindenütt: Bécsben, Sztambulban, Krakkóban, Toledóban. Futárállomásai voltak berendezve az utakon. Mindenről értesülve volt, ami az udvaroknál készülöben van. Ez volt az egyik titka a hatalmának.

De meg azért sem akart a főurakkal még most találkozni, mert tudta jól, hogy ezek a főnemesi családokbul támadt országnagyok őt mint feltolakodottat le fogják nézni. Tudta jól, hogy neki minden nagy ember irigye: irigylük tőle azt, hogy ő valósággal a királynak „alter ego”-ja: sőt több! „melior ego”-ja. Nem csak „második én”-je, hanem „jobbik én”-je. — A hajdani kályhafűtő! A koldusdiák!

Elment előlük egyházfejedelmi kötelességeit teljesíteni.

A részrehajlatlan francia életíró azt jegyzi fel Fráter Györgyről, hogy első gondja volt megismerni és rendezni a dioecesisét, a nép érdekében a szükséges könnyítéseket megszerezni c szerencsétlen korszakban. Megvizsgálta a klérus magaviseletét és tudományát, felköltötte az egyháziakban és világiakban azt az igaz buzgóságot, melytől saját maga lelkesült a valódi evangéliumi erkölcs iránt; de még jobban hatott a példaadásával, mint beszédeivel; minden kötelességét pontosan teljesítve, püspöksége munkáit azzal a buzgalommal, kegyességgel és felvigyázással teljesíté, melyért nem tagadhatták meg tőle a nagy magasztalást még a legkegyetlenebb ellenségei sem.*

Ékesszólása csodákat művelt mindenütt. Ez a nép olyan régen nem hallott már igazi papot szónokolni a templomban. Az elzüllött nyáj újra összesereglett az „egy akolban”, amint az igazi pásztor megérkezett. Férfiak, asszonyok siettek meggyónni: a gyermekeiket sereggestül hozták eléje a bérmlásra.

Mikor Nagy-Bányán a templomban prédikált, s beszélt a népnek Istenről, királyról, hazáról, az erényekről, melyek a hazát megtartják, s a mennyországot megszerzik, az isteni tisztelet után odajött hozzá egy hevér, iszákkal az oldalán. Ez az ember töredelmesen bevallá Fráter Györgynek, hogy ő lopta el a Dobó Ferenc uram által elásott huszárkalpagok egyikét, tele arannyal: s az egész kincset átadta a gyóntatónak. A püspök megadta neki az absolutiót: azonkívül egy marok

* . . . Ses premiers soins furent de connoitre et régler son Diocèse; il entra d'abord dans les intérêts de son peuple, pour leur procurer les soulagemens nécessaires, dans le temps si malheureux. Il examina la conduite et la doctrine du Clergé, il inspira aux Corps Reguliers et seculiers, ce zèle, dont lui-même était animé . . . de la morale de l'Évangile, . . . mais son exemple fit encore plus d'impression, que ses paroles; exact à tous ses devoirs, il remplit les fonctions de l'Évêque avec un zèle, une piété, une vigilance, qui lui ont attiré de grands éloges, même de la part de ses plus cruels ennemis.

A. Bechet, chanoine.

aranyat az átadott kincsből; s aztán mint országos kincstartó, kinevezte ezt az embert felügyelőnek az aranybányában.

Ötvenezer arany volt abban a bőriszátkban.

Olyan pénz, amely már el volt veszve, s megkerültéről nem fog beszélni senki.

Fráter Györgynek az az ihlete támadt, hogy ezzel az Isten küldte pénzzel lehetne valami jót eszközölni.

Senkitől sem kísérve, gyorsfogattal átment Lengyelországba. Éjjel-nappal, pihenés nélkül, felsietett Krakkóba. Zsigmond királyhoz ment. A király nagy örömmel fogadta, s üdvözlé őt új egyháznagyi méltóságában.

Fráter György elmondá a királynak, miszerint idejövetelének az a célja, hogy Zápolyának családi kincstárát, melyet negyvenezer aranyért zálogban itt hagyott, visszaváltsa. Most már szüksége lesz e pompára a királynak; mert királynét fog hozni a házhoz. Íme itt küldi a váltságdíjat, forró köszönettel.

Zsigmond király lovagias jellem volt; azt mondá, hogy Zápolya kincseit azonnal visszaadatja: a negyvenezer arany, melyet Zápolyának adott, annak sajátja volt; a szász fejedelem eltévedt küldeménye: csak vigye el a püspök a kincseket, a pénzzel együtt János királynak. — Ami pedig a házasságot illeti: Zsigmond király azonnal nászútra ereszti a leányát, mihelyt Zápolya Jánost Ferdinánd király és Károly császár elismerik királynak. Ez az egy föltétel.

Azt is megengedé a püspöknek, hogy a királyi jegyessel beszélhessen: aki viruló hajadonná nőtt fel, amióta utolszor látta.

Ennek a tündéri alaknak ő volt a fátuma. Fátuma volt, mielőtt megszületett volna, s az maradt mindvégig.

S megtörtént, hogy a fátum kezét csókolt a választottnak.

Isabella (vagy ahogy Szerémi és Bechet nevezik: *Elisabeth*) szíves üdvözetét küldé vőlegényének, akit most is „János bácsi”-jának nevezett.

Zsigmond király aztán saját jelenlétében nyitatta fel az ajtókat Tarnow várában, melyek Zápolya itt hagyott kincseinek rejtékét őrzék, s a palatinus távollétében maga adta át Fráter Györgynek; ki nagyobb biztosság kedvéért a sok drágaságot azokba az üres hordókba rejteté el, melyek az ő számlájára utaztak vissza Magyarországra, miután a lengyeleknél kifogyott belőlük a bor. Hordókat, melyek Lengyelországból jönnek Magyarországra, nem bántanak a rablók: tudják, hogy azok üresek.

Ilyen módon szépen elhozta magával a Zápolya-kincstart Fráter György Nagy-Váradig. Útközben prédikált magyarul, lengyelül, gyóntatott, bérmált, misézett; úgyhogy lassacskán két hetet eltöltött.

Egy kis szándékoság is volt ez időhalasztásban: arra gondolt, hogy ezalatt a lengyel uraságok jól kimulatták magukat, s ezóta búcsút vettek a királytól, aki nem gyakorolhatta ismeretes bőkezűségét ez alkalommal: a kincses ládák kulcsai a kincstartónál lévén Legfeljebb szép lovakat ajándékozhatott a szeretett barátjainak.

Annál nagyobb volt aztán a meglepetése, mikor a hordókat szállító társzekerekkel együtt megérkezett Nagy-Váradra a püspöki palota elé, s annak a nyitott ablakaiból harsogó kürtzenét hallott riadozni.

— Mi van odafenn? — kérdezé a kapustól.

— A vendégurak *búcsúvacsorát* ülnek.

A Szent László templom tornyában az óra éppen *reggeli* nyolcat ütött.

Amint Fráter György fölfelé mendegélt, szemben találkozott a pincemesterrel, aki után egypár pintérlegény üres vedreket cipelt.

— Ilyen soká tartott a vacsora? — kérdezé a püspök.

— Nem tudom én, kegyelmes uram, hogy hol végződik itt a vacsora, s hol kezdődik az ebéd; mert ennek két hét óta nincs szünete. A vendég urak megittak ezalatt százhat gönci hordó érmellékit.

— Nem is sok: miután egy gönci hordóban csak harmadfél akó van. Váljék egészségükre.

— Őfelsége győzi ám vitézül. Ő vezeti még mindig az ivást.

— Csak az egészségének meg ne ártson.

Fráter György mindig attól féltette Zápolyát, hogy egyszer megüti a guta a sok boritaltól.

Mikor belépett az étkezőbe, éppen a „végtelen pohár” járta, a „wiederkom” kézről kézre vándorolt, a karzaton a trombitás zenekar fújta egyre a „tri sztó bdow tancz” nótáját; az urak danoltak volna, de már mindnek rekedt volt a hangja.

Fráter György azzal a különös adománnyal bírt, hogy egy tekintettel egy egész társaságot szemügyre tudott venni. Azt látta, hogy a három lengyel főnemesen kívül még a két erdélyi vajda is ott ül az asztalnál; három karszék üres: azokat bizonyosan a két püspök és a korlátnok hagyta el; a király az asztalfőn, tőle harmadiknak pedig ott ül — Laszkó Jeromos.

Tehát e néhány nap alatt nemcsak szabadon bocsátá az áruló cimborát a király, de még asztalához is ültette, s egy pohárból ivott vele.

Amint azonban Laszkó megpillantá a belépő fehér csuhást, egyszerre azt színlelé, hogy elázott a bortul, félrenyaklott a feje, s hátradúlt a székében. — Jó okai lehettek rá, hogy a gyóntatójának a szeme közé ne nézzen. A hajdúk felkapták, s kivitték a tereméből.

— Hozott Isten! — kiálta a király az érkező püspök elé. — Éppen a Szent János poharára érkezted. Igyál te is velünk egyet!

— Köszönöm — monda Fráter György. — Nem ihatom reggel bort, mert misét kell mondanom.

— Hát már reggel van? — kiálta fel Tarnovszky. — A bizony, besüt az ablakon a nap! De már akkor csakugyan útra keljünk, urak!

Azzal nagy nehezen felkeltek egymás után az asztaltól, el-

dörmögték az asztaláldást, keresztet vetettek magukra, s mind-egyik kereste a maga hajdúját, aki a süvegét, kacagányját őrzi.

— Ugyan jó, hogy megjöttél már! — monda a király a püspöknek. — Nehezen vártalak!

— Szükség volt rám?

— Ugyan szükség volt. Magaddal vitted a kincses ládák kulcsait: nem férhettem hozzájuk. Ajándék nélkül pedig nem ereszthetek el útra ilyen illusztris vendégeket.

Fráter György nagyot fohászkodott. Rossz fortély volt olyan sokáig elmaradni. A király addig marasztotta a vendégeit, amíg a kincstár kulcsai a kincstartóval együtt haza nem kerültek.

Most azután ki kellett nyitogatni a kincstár vasajtáját s a vasszekrények mesterséges závarait, hogy a király ajándékokat osztogathasson búcsúzó vendégeinek. Tarnovszkynak kiválasztott a király egy nagy aranyláncot, drágakövekkel kirakva, ezt saját kezével köríté a vállaira. A lánc ezer aranymárkát nyomott. Azonkívül neki ajándékozta Gritti igazgyöngyös süvegét. Aztán még egy színaranyból készült buzogányt. Tallónak pedig ajándékozott egy gyöngyökkel kirakott nyergot, takaróstul, szerszámostul, a hozzá való arabs ménnel együtt. Negyvenezer aranyra lehetett becsülni az ajándékait.

És Fráter Györgynek némán kellett nézni ezt az oktalan pazarlást. Mise előtt nem szabad a papnak indulatoskodni. Nem is nézhette tovább, sietett a templomba misézni.

Mire visszatért, már akkorra a lengyel vendéгурak elkocsikázának, fegyveres kíséretükkel és trombitásaikkal együtt. A király pedig lefeküdt, s úgy elaludt, hogy ha három éjszaka összeragadt volna, azt is végigalussza léssen. Az erdélyi vajdák is elutaztak, éppen úgy a két püspök és a korlátnok, anélkül, hogy bevárták volna a püspököt, akinek a házánál szállva voltak, s legalább egy „Deo gratias”-t mondtak volna a kétheti vendéglátásért.

Fráter György a hallgatásból is értett.

Azonnal felbontatta a magával hozott hordókat, s azokból kiszedette a Zápolya-család kincseit, felhordatta mind a kincstárba. Jó, hogy ezek ma reggel itt nem voltak!

A király csak másnap reggel kászolódtott fel a nagyszerű mámorából. Akkor kedvetlen, fanyar volt: nem volt szája íze, s azon panaszkodott, hogy minden hajaszála fáj. Fráter Györgyöt mégis maga elé bocsátá, mikor a kubikuláriusától meghallá, hogy a püspök háromszor is ott volt már.

— Tudom, tudom jól, mit akarsz mondani! — vágott eléje a király, mikor Fráter György belépett a szobájába. — Leckét akarsz nekem tartani a tegnapi elkövetett nagy prédálásért: hogy olyan sok kincset elajándékoztam Tarnovszkyéknak; hát csak essünk át rajta! — S nagyot ásított.

S azután, hogy Fráter György nem kezdett hozzá a leckéhez, a király magától kezdé az öngazolást.

— Látod, György, ezzel én tartoztam Tarnovszkynak: azért az úri vendéglátásért, amiben ő engem és kíséretemet részesített lengyelországi száműzetésemben. De még más okom is volt rá. Én mint kérő akarok fellépni Zsigmond király előtt: Tarnovszky megígérte, hogy násznagyom lesz, s a királyt és királynét szándékomról értesíti, s kedvező választ vesz tőlük. Azt is tudod, hogy én Zsigmond királynak negyvenezer aranyval tartozom, melyekért ott vannak zár alatt eltéve zálogképpen Tarnow várában összes családi kincseim. Szerfelett illetlen volna az, ha egy leánykérő úgy járulna a leendő ipa elé, hogy annak még nagy pénzzel adósa, s zálogban van nála a családi kincse. Tarnovszky barátom tehát, ismerve az állapotomat, felajánlá önkényt, hogy ő lefizeti helyettem a lengyel királynak a tartozásomat, s a zálog alul felszabadult kincseimből megtart magának annyit, amennyi megér negyvenezer aranyat, a többit pedig ide küldi nekem rövid idő alatt. No, ugye ez szép barátság Tarnovszkytól?

— Csakhogy én már el is hoztam a Zápolya-kincseket Tarnow várából.

Erre a szóra egyszerre nagyra nyíltak fel János király szemci. Felugrott a karszékéből.

— Az én kincseimet? Álmodol? vagy mesélsz? Hol volnának?

— Itt vannak a kincstárban. Jöjj át, és győződjél meg saját szemekkel.

A király egyszerre virgonc lett, mint egy gyermek, s aztán a püspökkel átmenvén a kincstárba, amint azokat a régi, jól ismert drága remekműveket, miket atyja, anyja, Ujlaky Lőrinc nagybátyja gyűjtöttek, maga előtt látta, úgy repesett, mint egy gyermek a karácsonyfa előtt; odarohant hozzájuk, kezébe vette egyenkint, megemelte, az ablak felé fordította, hogy jobban lássa: nevetett, sírt: „Ez az apám kedvenc órája volt! Ez az anyám gyöngyfüzére.” Némelyiket meg is csókolá. Nem bírt velük betelni. Utoljára azoknak visszaszerzőjét ölelte meg, s hálásan megcsókolta az orcáját.

— Hát te azalatt, hogy nem láttalak, Tarnowban voltál?

— És Krakkóban is

— A királynál?

— És a királynénál.

— S honnan vetted te a pénzt az én kincseim kiváltására?

— Az Isten adta. Templomban kaptam egyházi szolgálatért; de nem volt rá szükség. A király felszabadítá a zálogodat, s nem fogadta el a válságot. Azt monda, saját pénzed volt az, amit kölcsön képében vettél át tőle.

Most már kacajban tört ki a király.

— Hahaha! Milyet fog bámulni az én Tarnovszkym, ha meglátja az üres kincstárt!

Egyszerre elkomorodott megint.

— De nem fog-e ezért megneheztelni? Nem rontja-e majd el a házasságomat Izabellánál?

— Afelől is légy megnyugodva; én beszéltem a királlyal és a királynéval és a menyasszonyoddal is.

S aztán leírta egész költői ihlettel a tündérszép hajadont,

arcát, természetét, egész megjelenését, szemeinek tüzeit, ajkainak mosolyát, szavának csengését. Mint az „énekek énekében” szól a költő-király az ideális aráról. — A király el volt ragadtatva.

— Hogy állhattad meg, hogy ezeket a kincseket mind oda ne rakd a lábaihoz?

— Majd ide fog ő jönni, s akkor te magad rakd a lábaihoz.

— A király mit válaszolt neked?

— Azt, amit első kérő szavamra mondott. Leányát hozzád adja feleségül; rád fog várni. De egyetlen föltétele az, hogy Károly császár és Ferdinánd király ismerjenek el tégedet az általad bírt országrész királyának.

— Az meglesz — szólta a király. — Nem tartok titkot előtted. Mindenbe beavatlak. A két püspök meg a korlátnok azért járt itten, hogy megállapítsa velem a békeföltételeket, melyek alatt a császárral és a királlyal kiegyezhetem. Majd megmutatom neked.

— Már ismerem őket. A császár és király elismerik Zápolya Jánost fél Magyarország és Erdély királyának, amíg él, ellenben Zápolya János holtá után az általa bírt rész is Ferdinándra fog szállni. — Zápolya János rögtön átadja a szent koronát Ferdinándnak, ellenben Ferdinánd visszaadja Zápolyának a tőle, mint szepesi gróftól elfoglalt várait és uradalmait. Károly császár spanyol hadaival megszállja Budát és Temesvárt.

A király ámult és bámult.

— Honnan tudtad ezt meg? Hiszen csak tegnap állapítottuk meg ezt a békeszerződést Frangepánnal. Verbóczyvel és Brodarcicsal, s azok rögtön elutaztak, anélkül. hogy velük találkoztál volna.

— Krakkóban tudtam ezt meg. — Zsigmond királynak több bizodalma volt hozzám, mint János királynak. — Ő közölte velem e békepontokat, melyeket neki is megküldtek — Bécsből.

Zápolya kezét nyújtá Fráter Györgynek.

— Bizony közöltem volna veled még ma. S kikértem volna a tanácsodat.

— Amidőn már a követeid elmentek Bécsbe, s az én tanácsom nem változtat a dolgon. Hát csak menjenek Brodarics és Verbőczy Bécsbe, Frangepán Nápolyba a császár után. — Szép utazásuk lesz. — Tehát mármost mondjuk azt, hogy „*fitymássánt*”. Nekem is van viszont egy tudomásom, amit nem közlök veled addig, amíg magától ki nem fakad. Addig ringattasd magad boldog álmaidban.

Ez a titok az volt (Krakkóban tudta meg Martinuzzi), hogy a bécsi kormányférfiak azalatt, amíg a két ellenkirály egymással a békekötés felett alkuszik (mind a kettő sokallja az árt), — tehát azalatt ők követet futtatnak Szolimánhoz, aki Bagdadban táboroz, s a szultán haragját szíttatják fel János király ellen, a derék Grittinek, a Ferdinánd által olyan nagyra becsült Grittinek meggyilkoltatása miatt. Úzze el Szolimán a lázadó Zápolyát az országból, vagy ami még jobb, fogassa el, zárassa a Jedikulába; vagy ami legjobb, vágassa le a fejét. S ez az alattomos cselszövény sikerrel biztat; a bécsi követ megvesztegette Ibrahim nagyvezért, s a szultán német tolmácsát, Junisz béget, hogy Szolimánt János király ellen ingereljék. Ez volna aztán a legegyszerűbb és a legolcsóbb megoldása a — békekötésnek. A Ferdinánd-párti uraknál is megmaradnának a Zápolya birtokai.

És ezzel a hatalmas ármánnyal szemben nincs egyéb védő eszköze Fráter Györgynek, mint egyetlen alacsony embernek a fanatizmusa. Az ő fegyvere Memhet bégnél van, a szultán magyar tolmácsánál; de ez biztos.

Fráter György nem akarta ennek a titoknak a közlésével János királyt idő előtt elrémíteni.

A király most egyelőre egészen boldoggá volt téve hazakerült kincseinek szemléletével.

Mielőtt Fráter György elhagyta volna a királyt, még egy kérdést intézett hozzá.

— Ugyan, felséges uram, mondd meg, hogy hát Laszkó Jeromosnak, mit ajándékoztál búcsú fejében?

A király kitérő feleletet adott.

— Nem adtam neki semmit a *kincseimből*.

— Lehetetlen, hogy a kibékített árulót minden ajándék nélkül bocsátottad volna el színed előtt.

— No, igen. Neki adományoztam Késmárk városát.

— No, ott nem sok kárt tehet. Azok már *lutheránusok*. És egyebet semmit?

— És aztán még Debrecen városa földesurává tettem.

Erre a szóra egész haragra gyúlt az arca Fráter Györgynek.

— Fölséges uram! — szólt indulattal lihegve. — Debrecen városa az én dioecesisemhez tartozik.

— Hát mit alterálja a te püspöki hatalmat az, hogy ki a földesura Debrecennek?

Fráter György nem mondhatta meg az okot a királynak. Azt ő a gyónás szentsége alatt tudta meg Laszkótul.

— Fölséges uram. Inkább aranyoztattad volna meg Laszkó Jeromost tetétül talpig, mint hogy Debrecen földesurává tette. A következeit majd tapasztalni fogod e nagylelkűségnek.

Azzal magára hagyta a királyt.

Laszkó Jeromos nyolc szekér kíséretében érkezék meg Debrecenbe. Mindegyik szekérben ült három markos hajdú. Szokás szerint a jukundus barátok kolostorában szállásolá el magát. Onnan izent fel a városházára, hogy jöjjön fel hozzá a bíró, nyolc tanácsbelivel együtt.

Egyúttal elküldé a bírónak János király függőpecsétes levelét, melyben az ő kineveztetése Debrecen új földesurává foglaltatik.

Debrecen városa, mely magát büszkén „*respublicának*” nevezte, mindenkor nagy privilégiumokkal bírt, s a földesúri viszonyt csak annyiban ismerte, hogy a király által kinevezett főúrnak, úrszolgálat-váltáság fejében valami évdíjat fizetett.

A bíró neve volt Sike Péter, Krakkóban iskolázott baccalaureatus ember, János király udvari káplánjának unokatestvére;

azonkívül a legöregebb szenátor, Hölgyc László, a főnotárius, Szűcs Tamás, akiknek a neveik följegyezve vannak a nyolc között, akik Laszkó meghívására a kolostorba felmentek. Még egy név említettik, Szécsi György uramé, ki szintén hivatalos volt, de aki igaz debreceni ésszel eképpen okoskodék:

— Ez a Laszkó Jeromos egy sok fábul faragott ember, aki ma itt, holnap amott. Ennek se hite, se becsülete; mert különben a király nem csukatta volna be a Haragos tornyába. Mézet hord a szájában, mérget a szívében. Kilenc szekérrel jött be a városunkba. Mindegyiken három fegyveres legény. Kilenc fő-fő civist hivat maga elé. Ennek valami algoritmus van!

Azzal ő maga felkapott a szekérére, s el-kivágtatott a hortobágyi pusztára a maga gulyásaihoz, akik között egészen biztosan érezé magát. A többi nyolc azonban felment a kolostorba, a barátok biztatására.

Laszkó Jeromos csupa lépesméz volt a tanácsbeliek előtt; elmondá nekik, hogy ő nem olyan földesúr lesz, mind az eddigiek voltak. Ő nem kíván tőlük semmi váltságot vagy adófizetést, beéri a dicsőséggel. Ennek nagyon megörülének az előljárók, s háládatosságból megajándékozák a nagylelkű földesurat egy szép felnyergelt paripával meg egy aranyos ezüst bokállyal.

Ekkor aztán arra kérte őket Laszkó, hogy tegyék meg vele azt a tisztességet, kísérjék el a tiszai révig. Arra is ráálltak szívesen, s ahány, annyi szekérre ülve, elkísérték Laszkót a tokaji átjáróig. Ide érkezve aztán már nem kérte, de parancsolta nekik Laszkó, hogy mármmost egész Késmárkig kísérjék el. Ezt már nem szívesen, de mert kényszerítve voltak rá, szintén csak megtették.

Mikor aztán Késmárkra megérkezének, akkor maga elé állíttatá őket Laszkó, s azt kérdezé tőlük:

— Hát igaz hívei vagytok-e ti János királynak?

— Minden bizonnyal azok vagyunk! — felelt, a többiektől ráhagyva, a bíró.

— Hát igazhitű katolikusok vagytok-e ti?

— Mind egytől egyig azok vagyunk.

— No hát tudjátok meg, hogy én Ferdinánd király híve vagyok és lutheránus vagyok! Annálfogva a ti királyotoknak, vallásotoknak és tinektek ellenségték vagyok. Ti pedig az én foglyaim vagytok, s addig szabadon hazabocsáttatni nem fogtok, amíg fejenkint ezer aranyat a kezembe le nem fizettek.

E kegyetlen ítélet nagyon megrémíté a derék polgárokat, de minden könyörgés hasztalan volt: állt a szentencia, hogy addig árestomban a helyük, amíg nem fizetnek.

Egy közülök: Hölgye László, annyira szívére vette a dolgot, hogy ágnak esett, s hetednapra bűvában meghalt. Ennek a váltsága is a többi hét rovására marad.

Debrecen városa azután megküldé a harácsolts nyolcezer aranyat Késmárkra Laszkónak, aki azzal mindjárt továbbállt Bécsbe. A túsul letartóztatott tanácsbeliek aztán hazakerültek Debrecenbe.

Azok rögtön siettek a királyhoz Nagy-Váradra panaszt tenni.

János király még jól lehordta őket, hogy miért voltak olyan ügyetlenek, s elkergeté valamennyit. Máskor legyen eszük.

A debreceni polgárok aztán hazamentek, s akként fogadták meg a király utasítását, hogy „legyen eszük”, hogy szépen felmenének a többször dícsért szerzetesekhez, akiknek a biztatására jutottak ilyen veszedelembé: — egy rossz szót sem szóltak nekik, csak feipakolták őket egy szekérré (egy olyan debreceni szekéren sok barát elfér), aztán kifuvározták őket a város kerítésén kívül, ott leszállították a szekérről, s jó utazást kívánva nekik „mind a vízиг szárazon”, becsukták mögöttük a kaput.

Azután pedig írnak egy levelet Martinuzzi Utyesseno-
vics György püspökhöz, efféle tartalommal:

„Mínekutána a város nagy veszedelme egyenesen a barátoknak a tolvaj hazaárulóval szött csélcsapsága miatt történt, s mivelhogy király öfelsege oda utasítá a debrecenieket, hogy

ezentúl legyen eszük, tehát ezennel kicsukják a kapun az esztelenség okozóit, a barátokat. A kolostort pedig, hogy üresen ne maradjon, átadják az új vallás híveinek, akik abba már be is helyezének egy Melanchton tudománya szerint prédikáló lelkipásztort: tisztetes Bálint Áron uramat. S minekutána az új vallás követőinek semmi külső pompa nem kívánatos, a kolostor arany és ezüst edényeit, monstrantiáit, thuribulumait, melyek a város tulajdonai, a város archívumába emlékül megőriztetés végett deponálják, a szent-szobrokat azonban, nehogy azokat holmi éretlen durva nép megcsúfolja, szekérre rakva, elküldik a püspök úrnak, mély tisztelettel.”

A levél átadásával és a szent-szobrokat szállító szekér vezetésével megbízták az éjjeliőrt, aki különben félkegyelmű vala, s hivatalát éjjel viselvén, nappal aludván, emberekkel soha nem érintkezék.

Minden olyan szép rendben ment, mint a karikacsapás.

Mikor Fráter György elolvasta azt a debreceni levelet, az első indulatja az elégtétel érzete volt. Úgy kell azoknak a barátoknak! Rég megérdemlették, hogy a debreceniek kikergessék őket a városbul. Hanem azután a hitbuzgóság megfeddé ez elsietett indulatért. Rémeset volt az, hogy egy kolostorbul Melanchton tanai számára alakítsanak át imaházat, és éppen az Alföld hatalmas nagy városában.

Rögtön sietett a levéllel a királyhoz.

Az elfogadóteremben már oda voltak szépen egymás mellé állítva a szép aranyos, bíbor, karmazzin, zöld és ultramarin köntösű templomi szobrok, akiket a debreceniek ideküldtek. Csak alig lehetett különbséget tenni a faragott szobrok meg egy eleven alak között, aki szintén aranyos, bíboros és zöld kaftányban, salaváriban állt egy szegletben, arca éppen oly mozdulatlan, mint a faragott képeké; két keze egy írástekercest tartott.

A király rettentő haragra lobbant, amint a debreceni levelet elolvasta; kirohant a szobájából. Még magasabb fokra hágott

haragjának heve, mikor az audienciás terembe lépve, meglátta azt a sok profanált szobrot a fal mellett.

A terem közepén állt a hülye küldönc, szájtató mosolygással.

— Ki hozta ezeket ide? — kiálta a király, haraggal.

— Hát keed a király? — kérdé a bamba fickó. — Hát hol hatta keed a koronáját?

A király akkor vette észre, hogy egy félkotyót küldtek ide követnek.

— A fejeket üttetem le a gonosz, eretnek lázadóknak!

Ekkor előlépett a szegletből az a cifraruhás idegen alak, s azt mondá tompa, értetlen hangon:

— Ne keresd te a mások fejét, hanem védelmezd a saját fejedet. — Én vagyok *Junisz bég*, aki teneked parancsolatot hozok az én uramtól és a te uradtól, a felséges Szolimán szultántól.

Azzal odanyújtá a királynak az irattekercset.

A király felgöngyöltette a tekercset, s beletekintett.

— Nem ismerem ezeket a betűket. (Arab jegyekkel volt írva.)

— De a „nagyúr” aláírását ismered, és a pecsétjét is ismered — szólta a török követ —; s nem törne el a kezed, ha azt az arcodhoz emelnéd.

A király arca holthalvány lett. Fráter György attul tartott, hogy még képes lesz Zápolya a mindenféle instans nép szeme láttára megcsókolni a szultán névaláírását. Kivette azt a kezéből, s ő válaszolt a király helyett.

— Junisz bég. Te a fölséges szultán követe vagy. Téged megillet az a tisztesség, hogy a király magánszobájában fogadjon; nem itt a könyörgő pór nép társaságában. A követek megbízóleveleit a király oldalán álló országtanácsos szokta átvenni. Most én vagyok az. Én át fogom olvasni az athnámét, s közölni fogom a királlyal a tartalmát. Ófelsége majd tudatni fogja veled, hogy mikor jöjj a színe elé. Addig foglald el a követek számára rendeltetett szobát; az ajtónálló oda fog vezetni.

Azzal meghajtá magát a király előtt. Zápolya elérté azt, s

visszavonult az elfogadási teremből, véget vetve a kínos helyzetnek.

Junisz bég felfuvalkodott göggel monda a püspöknek király eltávozta után:

— A te királyod az a királyok között, ami a koldusbíró a bírák között.

— Én is azt mondom, hogy mért nem teszi fel a koronáját! — kiálta a szavába a debreceni bakter. — Így nem tudhatja az ember, hogy ő a király.

S odaállt a rüpők egy sorba Junisz béggel.

— Lódulj, pimasz! — förmedt rá a bég. — Én a szultán követe vagyok.

— Én meg a debreceni bíró követe vagyok! Akinek van kétszáz ökre meg száz tehenc. Nem tudom, a szultánnak vannak-e olyan nagy ökrei, mint Sike Péter uramnak.

Erre még az ajtónállók is elkezdtek nevetni.

Fráter György karon fogta a béget, s arab nyelven szólt hozzá: „jőjj innen a csürhe nép közül, beszéljünk egymással háborítatlanul”.

S azzal átvezeté a béget a másik szobába. Ott is emberek voltak. Végre, mintha nem találna másutt csendes helyet, fölnyitotta előtte a kincstár ajtaját. Oda vitte be magával a béget.

— Te tudsz arabusul? — kérdé a követ. — Akkor megért-heted, hogy mi van az athnáméba írva.

— Már megértettem. A „nagyúr” megparancsolja neked, mint teljhatalommal felruházott biztosának, hogy indíts vizsgálatot a szultán által megerősített kormányzó, Gritti Alajos megölettetése dolgában, s akit bűnben legfeljül találsz, mint annak fő-fő okozóját, annak a fejét vidd el Sztambulba.

— Jól tudsz arabusul.

— Hát nézz itt széjjel magad körül. János király nem koldusok királya. Mondd meg magyarul, mennyi pénz kell?

— Rosszul tudsz arabusul. — Majd én jobban tudok magyarul. Engem te és a te királyod semmiféle kincsekkel

meg nem vesztegethet; mert én olyan igazságos bíró vagyok, miként a másvilágon a „Monkár” és „Nakir” angyalok, akik a lélek mellett állnak jobbrul és balrul, s ítéletet tartanak, hogy a paradicsomban, vagy a pokolban lesz-e helye? Nekem nem kellene a kincseitek, hanem a bűnösnek a feje.

— Tisztellek érte. Tehát te igazságos bíró vagy. Eszerint meg fogod ítélni, hogy az volt-e a bűnös, aki Gritti megölette; vagy Gritti volt a bűnös, aki megöletett?

— Efelől nincs kérdés. Ogli bég a nagyúr kegyence volt. Az ő fermánjával jött be az országba, s ha annyi bűne lett volna is, mint a hajaszála, azért egy hajaszálát nem volt szabad megörbíteni.

— Értelek. Ez magyarul van. Tehát az ítélet ki van mondva, mielőtt a védelem meg lett volna hallgatva. Te engesztelhetetlen vagy és megvesztegethetetlen. Ezt is értem: magyarul is értem, arabusul is értem. De legjobban értem *németül*. Hát mármost nem szükség a királynál tovább alkalmatlankodnod, aki különben is nem tudós semmiben. Ogli béget Erdélyben fejezték le. Az ügy az erdélyi vajdákra tartozik. Nekik vannak főkapitányaik, királybíráik, dullóik, akik szónak állnak. Bizonyosan igazat fognak neked mondani.

— De én nem válogatok sem a főkapitányok, sem a királybírák fejében, még a vajdákéban sem; én a legmagasabb fejek után járok. Tudd meg, hogy az Athmeidan piacra nyíló erkélyen már ki van téve az aranytál, amelyre csak királyok és hoszpodárok fejét szokták a nép látványául helyezni és a főpapakét.

— És a nagyvezérékét! — tevé hozzá Fráter György. — No, hát csak indulj a dolgodra, és járd végig az utadat. Bizonyára rá fogsz találni arra az egy emberre, aki a saját fejét fölteszi a hazája szabadságára. — De a királynak a feje szent és sérthetetlen! Azt nem fogod a kezeddal elérni, Junisz bég. Itt az athnáméd. Nem tartozik a királyra. Magyarországon az ítélet a bíró dolga: a királyé csak a kegyelmezési jog. Isten vezéreljen!

— Allah veled. Ha visszatérek, *nagy szót* fogok neked mondani.

— Híres nagy fülem van: befogadja.

Azzal dolgára ereszté a béget.

Maga pedig átment a királyhoz, s megnyugtató. Csak hadd járjon a vizsgálat után Junisz bég, majd azalatt lesz mód a szultán haragját megfordítani.

Az ebédnél Kun Gothárd is megjelent, Török Bálinttal együtt.

Gothárd úr egy kevés rossz hírt hozott. Erdélyben zavarognak a szászok. Nagy-Szeben kitűzte Ferdinánd király zászlóit, s nyíltan rebellált János király ellen. De nyomban ott termett a vajda, Majláth István a hadaival, s ostrom alá vette a várost: majd ráncba fogja szedni a lázadókat.

Aztán Junisz bégre került a diskurzus sora, és annak a küldetésére. János király nem titkolható el az aggodalmát, hogy cz az ő személye ellen szótt ármány, amit Bécsből intéznek.

— Sohase aggódjék miatta fölséged — szólta Kun Gothárd. — Hiszen ezer ember tudja, mindenki azt fogja vallani, hogy én, Kun Gothárd hordattam meg a véres kardot a székelyek és szászok között; én fogtam ostrom alá a renegátot Medgyesben, én fogtam el, a trónusából kihúзва, én diktáltam a bakónak, hogy üsse le a fejét. Piac közepén történt. Itt áll Kun Gothárd, s nem bújik el a borzlyukba, ha keresik. Engem nem utasított erre sem a király, sem a tanácsosai: magam lelkétől tettem. És ha bűn volt a szultán előtt, hogy a rablót, a gyilkost lefejezték: töltse ki énrajtam a bosszúját. Kun Gothárd feje nem drága, ha a királyáért, a hazájáért kell odaadni.

Ez a nemes áldozatkészség egészen feléleszté a királyt. Megölelte az ifjú nemest, legjobb hívénck nevezte. — Az is volt ő bizonyára.

Rövid idő múlva híre jött, hogy Ferdinánd király Bánffy Boldizsárt egy dandárral útnak indította Erdély felé az ostromolt Nagy-Szeben felszabadítására. Boldizsár úr ahelyett jobbnak látta Szathmár városát felprédálni és elhamvasztani.

— Szépen haladnak ezek a mi békealkudozásaink! — mondá iróniásan a királynak Fráter György. Azonban amelletts komolyan hozzálátott a visszatörláshoz. Itt volt Török Bálint harcász dandárral.

Ez a vitéz hadvezér azonban nyíltan bevállá, hogy ő Bánffy Boldizsárnak ifjúkörtul kezdve húséget esküdött fegyvertársa; nem jó lesz őt küldeni a jó barátja ellen, nem jól fogna verekedni.

Elég becsület volt tőle, hogy ezt őszintén megmondta.

No, hát ha Török Bálint válogatós volt az ellenségben, nem volt az Kun Gothárd. Ez az ifjú hős, aki már Gritti hadával szemben bebizonyítá hadvezéri tehetségét, átvette a vezetését a király dandárának, s rajtaütve Szathmár-Németinél a labanc seregbe, úgy szétverte, hogy hírmondó is alig maradt belőle.

Az ifjú, hős vezér nagyon is jól harcolt: maga vezette a rohamot. Eközben oly nehéz sebekeket kapott, hogy a vett diadal után harmadnapra meghalt.

A király egyszerre kapta meg a győzelmes csatának és Kun Gothárd elstének híret.

Keservesen sóhajta fel: „Bár inkább verték volna meg Gothárdot, csak maga maradt volna élve.”

Így elveszté csendes álmainak vánkosát a feje alól. Eddig azzal a megnyugvással hunyta le estenkint álmra a szeméit, hogy hiszen itt van Kun Gothárd, aki a fejével áll jót a királyért. S most ezt a drága fejet otthagya a csatatéren!

Junisz bég ezalatt keresztül-kasul járta Erdélyt. Annak az örve alatt, hogy ő a szultán teljhatalmú biztosa, akinek küldetése a Gritti megöletésének okozóját kinyomozni, mindenfelé elhíresztelé, hogy a szultán haragja engesztelhetetlen Zápolya iránt; bosszúját vagy a királyon fogja kitölteni, vagy Erdélyországban, ha ez János királynak fogja pártját. Ennek a rémhíresztelésnek az lett a következménye, hogy amely főncemesi várban csak megfordult Junisz bég, annak a tornyából azonnal

behúzták a Zápolya-címeres zászlót, s kitűzték helyébe az oroszlanos lobogót; magyarok, székelyek ugyancsak veresnyeztek a szászokkal, hogy melyik tud szebb hódoló levelet írni Thurzóhoz Pozsonyba. Gyöngé szívű emberek szokása kiugrani a szekérből, melyet a lovak elragadtak, ahelyett, hogy a gyeplübe markolnának.

Egypár hét alatt egész Erdély elveszett János királyra nézve. Sem a vajdák, sem a főkapitányok nem voltak a pártján többé. Halálra volt már ítélve szegény király. Ez mindig így járta! *A harmadik kakasszóig* megtagadja a veszélybe jutott mestert a tanítvány, s Junisz bég ugyancsak telekukorította Erdélyt.

Mikor visszakerült a török biztos Nagy-Váradra, alig lehetett ráismerni, úgy ki volt hízlalva, de még jobban felcicomázva aranyláncokkal, ékes boglárokkal; minden ujján drágaköves gyűrűk, az övében két zsebóra is ketyegett. Telerakták a főurak és bírák becses ajándékokkal, ahol csak vizsgálatot tartott, hogy bőrüket mentse.

Zápolyát még ott találta Nagy-Váradon a bég. Egyenesen őhozzá ment be; a püspököt elmellőzte.

A bég lenéző arkifejezéséből kitalálhatta a király, hogy mi vásárfiát hoz számára erdélyi útjából.

— Voltam Erdélyországban, minden vizsgálatot megejtettem. Ezeknek folytán annak a biztos tudására jutottam, hogy a kormányzó, Ogli bég megöletésére Budáról jött az erdélyickhez az utasítás, a király legbensőbb tanácsosától, a fehér baráttól, Fráter Györgytől.

A király arca idegesen vonaglott a bég kígyószemeinek igézte alatt.

— Én nem tudok róla semmit — hebegé, megfélelkezve királyi méltóságáról, még a férfiúi büszkeségről is.

— Szeretem, hogy mosod a kezeidet ettől a vértől. Mert bizonyára, ha azt mondanád, hogy te voltál, aki erre a parancsolatra utasítottad a barátot, akkor a padisah tégedet sújtana a büntetéssel.

— A kincstárnok igazolni fogja cselekedetét. Állítsák őt törvényszék elé.

— Ne kívánd magadnak ezt a törvényszéket. Egyszer már megmutatta a padisah, hogy milyen törvényszéket tud tartani azok fölött, akik az ő képének viselőjét, a követet meggyalázzák. Megmutatta Mohácsnál, hogy milyen ítéletet tud tartani. Te akkor nagy eszesen elmaradtál az ítélet napjáról. Remélem, hogy most is megtartottad azt a jó eszedet, s ha akkor veszni hagytad azt az egyik *barátot*, Tomoryt, ezért a másikért sem égeted meg a kezedet. Gondold meg, hogy mit cselekedjél. Ez az ember csak egy ember. Ha ennek a fejét leütteted, én azt szépen viaszgba mártva, elviszem Sztambulba, a szultán kiállíttatja a Demir kapu elé aranytányérra a nép látványául: „így bűnhődik, aki a padisah küldöttét megsérté!” s ezzel a harag lecsendesül, a szultán arca ismét feléd fordul. Ha azonban ezt sajnálsz megtenni, akkor a szultán azonnal rábocsátja az országodra a moldvai és oláh vajdákat, a Ghirai khámot és beglerbégeket, s tűzzel-vassal pusztítja el a tartományaidat; nyomorult hadaidat levágja, váraidat ledönti, s tégedet magadat láncra verve hurcoltat el Sztambulba, s ott fejeztet le az Athmeidán piacon. Tehát gondold meg, hogy kinek a fejével fizess meg! A barátéval-e vagy a magadéval? Egy embert áldozz-e fel, vagy egy országot?

A király kétségbe volt esve. Azon idő alatt, hogy Junisz bég a vizsgálatot tartotta Erdélyben, sok gyöngye dologra rászánta magát Zápolya. Követeket küldött Ferdinándhoz, hogy védelmezze őt meg Szolimán haragja ellen. Hogy *Ferdinánd védelmezze meg Jánost Szolimán ellen!* Milyen nagy nevetést támaszthatott ezzel Bécsben!

De azt mégis előre gondolható, hogy ha rá engedi magát arra a gyávaságra bíratni, hogy leghívebb tanácsosát, Fráter Györgyöt (egy püspököt, felszentelt papot!) kivégeztessen, igazságtalanul, egy országos rabló, egy renegát halálának kiengeszteléseül, hát akkor megérdemli, hogy valamennyi híve

mind itthagya, s az utolsó jobbágy is bezárja előle az ajtaját.

— Beszélj te magad Fráter Györggyel — mondá Junisz bégnek.

— Jól van. Hívasd elém. Beszélni fogok vele.

A király a püspökért küldé az apródját.

— Én addig a kápolnába megyek; imádkozom Istenhez, hogy adjon kedvező kimenetelt a ti értekezéseteknek.

— Jól van! Eredj imádkozni. — Majd meglátom, milyen csodákat tud tenni a keresztények Jehovája.

A király a kápolnába vezető ajtón kiment. Egyedül az oltár előtt tudott még oltalmat keresni. Midőn nincsen ki segítsen, jövel Jézus! Jövel Szent László hős király, védszentünk, segíts te Beata Virgo, patrona Hungariae!

A püspök ott várt az elfogadási teremben, megtudva Junisz bég idejöttét, s nyomban a király eltávozta után belépett a szobába.

Az aranykasketás, ékszerektől ragyogó muzulmánnal szemben nemcsak az ő egyszerű, fehér papi talárja képezett merev ellentétet, de még inkább az a merev aszkétai arc, mely semmi indulatot el nem árul.

— Légy üdvöz — kezdé a szót a barát. — Megérkeztlé erdélyi utadból szerencsésen. Örülök rajta.

— Kevésbé fogsz örülni, ha elmondom, hogy mit hoztam magammal. Bizonyosságot Ogli bég megöletcsének okozójáról.

— Azt könnyen megszerezhetted. Mindenki tudja, hogy Kun Gothárd kapitány fogta el, és az is végezteté ki Gritti Alajost.

— Szívem barát! Ilyen olcsón meg nem szabadulsz a Morhut verméből. Jó is volna az egész vétket egy embernek a sarujába dugnod, aki már nincs ezen a világon. Nem Kun Gothárd a vétkes, hanem aki ezt neki parancsolta. Te voltál az.

— Mivel bizonyíthatod?

— A te saját leveleddel, melyet Paksi által küldtél a vajdának, Majláthnak.

— Annak a tartalmát te nem tudhatod, mert Majláth István nemes lovag, aki árulást nem követhet el.

— Nem is árulásképpen tudatta velem, hanem egyszer borozás közben mondta el mámoros fővel; leveled így szólt: „bánjak el a renegáttal érdeme szerint, én fogom a király kezét”

— Tehát te, igazhitű muzulmán létedre, bort ittál, hogy titkokat kicsalj egy nemes lovagból?

— Hja, szívceském: a cél szentesíti az eszközöket.

— Ezért Allah meg fog téged büntetni!

— Az ne legyen a te gondod. Védelmezd te csak a magad üdvét.

— Jó. Tehát én írtam azt az erdélyi vezéreknak.

— A király tudtával.

— A király akarata ellen, aki elég gyöngye szívű lett volna az áruló Grittinek dandárával segítségére menni. Én tartóztattam vissza.

— Akkor az egész bűnvád a te fejedre háramlik.

— Viselem.

Erre a török biztos kihúzta az erszényét, s kiválasztva belőle egy kis rézpénzt, azt odadobta az asztalra.

— Akkor azt mondom én tenedek, Fráter György, hogy látod-e ezt az oszporát? Ez a legkisebb rézpénz a török birodalomban. Én ezért az oszporáért megveszem a te fejedet.

Ezt olyan jó tréfának tartá, hogy elnevette magát rajta.

Fráter György felvette az asztalról a „kis pénzt”, beletette kis zsebbeli breviáriumába, s azt visszatette ismét a zsebébe.

— Köszönöm, Junisz bég. Megtartom az oszporádat. S majd meglátod, hogy milyen drágán fogod te ezt tőlem visszaváltani.

— A válságot már megmondtam. A szultán haragszik. Ibrahim nagyvezér bosszút követel. A kormányzó megöletőjének lakolni kell. Ha te vállalod el a bűnt, a te fejed hull a porba; ha a királyra hárítod, az övé.

— Talán még nem.

— Szívem barát! Itt nincs alkudozás. Te okos ember vagy, pap vagy, jó hazafi vagy, János királynak nagy híve vagy. Megítélheted, hogy az egész országodra vészt, pusztulást, királyodra futást, trónrul lecsést idézz-e elő azért, hogy ezt a te borotvált fejedet megtartsd? Kire támaszkodol? Ha kihirdetem a szultán ítéletét, a saját katonáid fognak megölni. Vess számot magaddal, és térj a lelkedbe. Önfeláldozásod hőstett lesz, amivel hazádat mented meg. Én sok ilyen esetet láttam már, aminő a tied. Derék, nagy emberekét! Te is az vagy. Nem tagadom. Látod, az ilyen esetekre nálunk ozmánoknál minden magasban ülő nagy ember el van készülve. Basák, helytartók mindig ott viselik a mutatóujjukon a pecsétnyomó gyűrűjökben a gyorsan ölő mérget, mely az ítélet végrehajtása elől megszabadítja őket. Látom, a te ujjadon is ott van a talizmán-gyűrű. Ismerem a formájáról. Ilyen az. Meg akarom mutatni, hogy milyen nagy tisztelttel vagyok irántad. Megengedem neked, hogy bemehess ezen az ajtón, mely a kápolnába vezet, s imádkozhass. A királyod is ott van. Bemégy, mint élő ember, s kijössz, mint holt ember. A többit elvégzi egy kés. Te azt már nem érzed. Eredj a kápolnába.

A barát arcán különös mosoly vonult el.

— Tehát Ibrahim basa, a nagyvezér, olyan nagyon kívánja az én fejem levágatását?

— A királyét jobb szeretné; de a tieddel is megelégszik. — Ibrahim nagyvezér követeli ezt — s Ibrahim karja hosszú.

— No hát az én karom még hosszabb! *Levágattam én már Ibrahim nagyvezérnek a fejét!*

— Megörültél, te barát? Az iblisz szállt beléd? Vagy haszist ettél, attul beszélsz félre?

— Ott áll biz az, a Demir kapu előtt, aranytálra fektetve. Ha nagyon sietsz, még ott találod, tizenkét napig lesz közláványra kitéve.

— S ez a te parancsolatodra történt, jámbor barát?

— Az én intézkedésem következtében történt. Én adtam át Memhet bégnek, a szultán magyar tolmácsának Ibrahim basa leveleit, melyeket a kivégzett Grittinél találtak, s melyekből kitudódott, hogy Ibrahim és Gritti egy húron pendültek, összeesküvést koholtak a szultán ellen. Ibrahim magát akarta magyar királlyá, Grittit Erdély fejedelmévé emelni; sőt egy levélben még azzal is fenyegetőzött, hogy ha Szolimán ennek útjába áll, Szelim szultán sorsára fog jutni.

— Ezt te mind most fundáltad ki.

— Memhet bég gyűlölte Ibrahim basát istentelen magaviseletéért, hitetlen voltáért, átadta a szultánnak a nagyvezér leveleit. A vége halál lett.

— Nevetnék rajtad, ha nem szánakoznám inkább fölötted.

— Hát majd talán ennek a levélnek inkább hinni fogsz, melyet az éjjel kaptam gyorsfutár által Sztambulból. Meghallgathatod; nem titok.

Fráter György elővette a zöld erszénybe kötözött pergamentkeresztet.

„Én, Memhet bég, Csendereli, a padisah szolgája — írámczen levelet teneked, Fráter György Utyessenovics, a király szolgájának, Dzsemadi-el-avvel hónap huszonkettedik napján, csillagfeljövetele után, Abdesztán mosakodás előtti órában, a tsiragán palotában.”

„Allah akbár! Szelám az olvasónak!”

„Ahogy kívántad, én rögtön megérkezésem után átadám a szeraszkiér leveleit a padisahnak. (Akinék dicsőségét hirdesse ég, föld és minden élők, akik ezekben laknak!) Amidőn a nagyúr elolvasá a leveleket, a két kezével a szakállába markolt, és azt megrázta erősen, ami haragjának és elkeseredésének jele. Azonnal elküldé a csausz-agát Ibrahim basáért. Midőn a szeraszkiér belépett, a nagyúr azt parancsolá neki, hogy álljon meg az ajtóban. Két bosztandzi (mivelhogy a padisah kerti kiöszkjében volt) keresztbe tett kardokkal állt mögötte. Akkor a nagyúr felmutatá Ibrahimnak a legutolsó levélét, melyben

az ő urát Szelim szultán sorsával fenyegeti, e szavakkal: „Te irtad ezt a levelet?” Erre a nagyvezér, mint akit villám ütött meg, arccal a földre borult, e szavakat kiáltva: „Allahnál a kegyelem! Jash Allah!”

— Hazugság az egész! — dörmögé közbe Junisz bég. Fráter György tovább olvasá a levelet.

„Ekkor a szultán parancsára a csauszok megragadták Ibrahimot, s legelőször is az ujján levő pecsétnyomó gyűrűjét húzták le, melyben halálos mérég vagyon, azután levetkőztették mezítlenre, s adtak rá világossárga selyem köntöst, mely a halálnak színe, a kezeire pedig elefántbőr kesztyűket húztak, hogy magában kárt ne tehessen.”

— Ezeket a szokásokat hallhattad másoktól — szólt közbe Junisz.

„Ezalatt a szultán előhívatta Lufti basát, az anatóliai béget, aki Ibrahim basának esküdt ellensége.”

Junisz bég megrendült: „Ez való igaz. Nagy titok volt ez.”

„Lufti basa a nagyúr parancsára azonnal összehívátá a divántanácsot; a szultán ült elől. Ibrahim basát törvény elé állíták. Nem tagadhatá el bűnös voltát. A divántanács, személy szerint megszólalva, kimondá fejére a halált; fényes érdemeire való tekintetből, selyemzsinór helyett kard által.”

— Most foglalak el a hazugságon! A padisah is halált mondott e Ibrahim fejére?

„A padisah azt mondá, midőn a nagyvezér halálítéletét eléje tették aláírás végett, hogy engedjenek neki egy napot a meggondolásra, hogy megölcse-e leányának férjét, legkedvesebb hadvezérét; még ha az ő saját élete ellen esküdött is össze.”

— Ez hasonlít a valósághoz... — suttogá Junisz bég.

„Ennek a napnak az estéjén nagy sikoltozás támadt a szultán kiöszkje előtt, egy kétségbeesett hölgy, szétszórt hajakkal, keresztültört a bosztandzsikon egész a szultán belső szobájáig.

Ez volt a szultán kedvenc leánya, akinek az atyja azt a hízeltő nevet adta: „Gül-güz” — „rózsás szűz”.

Junisz bég remegni kezdett: „Ezt nem tudhatja más, csak a meghittek.”

„A hölgy megragadá a szultán köntösét mind a két kezével, és azt mondá: Te nem öletheted meg az én férjemet, Ibrahimot! Emlékezzél rá, amidőn engemet feleségül adtál a nagyvezérhez, menyegzőm napján én azt könyörögtem tőled, hogy férjemet soha meg ne ölesd, ami a sorsa minden nagyvezérnek. Bármit vétsen is ellened, bármilyen nagy csatát veszítsen, bármivel vádolják ellenségei, férjemet soha halálnak ne add! És akkor te, Szolimán szultán, megesküdted nekem, Gül-güz leányodnak, megesküdted apád sírjára, hogy amíg élsz, Ibrahimot meg nem öleted. Emlékezel-e esküdre, szultán?’ Erre a padisah azt mondá a leányának: ‚Bizonyára emlékezem rá, menj haza békével, amíg én életben vagyok, férjedet, Ibrahimot meg nem ölik.’ Az asszony megvigasztalva távozott el.”

Junisz bég most már hinni kezdett. Szeme-szája felnyílván leste, mi lesz a vége ennek a regének?

„A kedvenc leány eltávozásával ismét összehívátá a szultán a divántanácsot, Lufti basát, akit szeraszkiérré nevezett ki, és a Sheik-ul-Izlámot, eléjük terjesztve, hogy őt erős esküvése tartja kötve, miszerint kedvenc leánya férjét, Ibrahimot, amíg él, halálnak ne adja. Ekkor a Sheik-ul-Izlám előhivatta a főmuftit, Abul-Nahnumánzadét, aki az egész a koránt könyv nélkül tudja. S a főmufti, megértve a nehéz dolgot, kikereste az alkoránból a 122-ik szúrát, melyben ez olvastatik: ‚aki aluszik, az nem él’. Ezen szent mondasra hivatkozva kimondá a divántanács, hogy eszerint Szolimán szultán kivégeztetheti Ibrahimot azalatt, amíg maga alszik, mert akkor nincsen életben. S a szultán ebben megnyugodott.”

Junisz bég üvöltött a harag és rémület miatt.

— Gyaur! Ha te most hazudsz!

— A levél beszél, nem én:

„A padisah ekkor arra kérte a divántanácsot, hogy Ibrahimot az ő saját görbe késével végezzék ki, melyet mindig öve mellé dugva visel,* melynek markolatja drága piros kláris, zafírkő pecsétnyomóval a végén. Damaszk acél pengéjén arany betűkkel a halottbúcsúztató mondás: „Dámeh Allah, hu teála remaeti’.”

Junisz bég görcs rángatta reszketéssel támaszkodott a falhoz, érthetlen, szótagolatlan ordítást hallatva.

„És amidőn a muezzim az éjféli szúrát éneklé a minarében, a szultán alvásának ideje alatt, levágta a khankiár Ibrahim basának a fejét a szultán saját görbe késével, és elvitte azt a Demir kapuhoz, s kitette a királyok és nagyvezérek számára rendeltetett aranytálra. Én is belemártottam az ujjamat a vérébe, s írárnak ezen levelet azon véres ujjal. — És most megyek az Abdesztán mosakodást végezni.”

„Allah nagy és hatalmas! Allah kérem!”

Junisz bég meg volt dermedve a rémülettől, majd görcsös zokogásban tört ki.

— Óh barát, te rettenetes vagy! Ne szólj meg érte, ha uramat, barátomat megsíratom.

— Pedig ez még a kisebbik okod a sírásra, Junisz bég. Magad mondád, hogy megszokott dolog ez teclótted. Nagy emberek feje, aranytálon felmutatva. Aki szolgál, urat is talál egy helyett másikat. Hát csak bízd te a sírást az asszonyokra. Nálunk, magyaroknál, az olyan férfinak, aki sírva fakad, asszonynevet adnak. Beszéljünk a te saját ügyedről.

— Az én ügyemről? — kérdé bámulva Junisz bég.

— Arról bizony. A kivégzett Grittinél megtalált írások között tencked is volt egy leveled. S erre a levélre is én tettem rá a kezemet. Ebben az írásban te ajánlkozol Grittinek a titkos szándékait a szulánnál előmozdítani, ha ő viszont a te céljaidnak megfelel. Elismered, hogy te a római király sztambul

* Ezek a részletek mind Bechet művében vannak följegyezve.

követének lekötötte a szavadat, hogy János királyt meg-
rontsád, s ezért tenéked a német követ ezer arany évdíjat
ígért.

Junisz bég fakósárga lett az ijedségtől.

— Amit a leveledben ígértél, hogy a bécsi kormánynak
jó szolgálatokat fogsz tenni, azt itt jártod-keltesd ugyan
be is váltád. Egész Erdélyt eltérítetted a János király iránti
hűségből, s áthajtottad a római király zászlója alá. — Mit
gondolsz, Junisz bég, ha ez a te leveled a padisah kezébe kerül
— és az nekem, ha élek, egy szavamra, ha hirtelen halok, a
hallgatásomra megtörténik —, mi vár terád akkor a tsiragán
palotában?

Junisz bég széttépte a köntösét a mellén.

— Barát! Add vissza az oszporámat! S vedd meg te rajta
most az én fejemet.

— Én pap vagyok és nem khankiár.

— Te csak egyszer ölsz meg; ha visszatérek Sztambulba,
száz halál vár reám. Azzal a pénzzel fizetsz nekem, amellyel
én fizettem tenéked. Ez az igazság a földön.

— Nem, Junisz bég! A keresztények Istene nem bosszú-
álló. Az én vallásom azt tanítja, hogy „aki engem kővel hajít
meg, azt én kenyérral hajítsam vissza” — és ismét azt tanítja,
hogy „nagyobb öröm van az égben egy megtért bűnösön,
hogysen mint száz igazakon, akik sohasem vétkeztenek” —
Én téged nem akarok elveszíteni, hanem meg akarok nyerni.
— A bécsi követ tenéked ezer aranyat *ígért* azért, hogy János
király ügyét megrontsád: én nem ígérek neked, hanem *adok*
ezer aranyat azért, hogy amit elrontottál, javítsd helyre.

S azzal kivett a csuhája zsebéből egy piros selyemerszényt,
melynek hálószövetén ácsillogott az aranypénz.

Junisz bég odaomlott térdre a barát elé, s annak a fehér
csuhája szegélyét s a mezítelen lábait csókolta.

Ebben a pillanatban lépett ki János király a kápolna ajtaján.

Mikor ezt a jelenést látta: a cifra, aranybogláros török

béget az egyszerű szerzetes lábainál heverve, a király háromszor keresztet vetett magára:

— Itt Isten van közel! Ő míveli ezt a csodát!

Fráter György pedig lehajolt, és fölemelé karjainál fogva a béget.

— Kelj föl, testvér. Isten fölvilágosította a te lelkedet, hogy megismerjed az igazságot. Íme mondjad meg a királynak, hogy őt tisztának és minden bűntől ártatlannak találtad.

Junisz bég hátrafordult, s a király előtt mellén összetett karokkal meghajtá magát.

— Uram, a te igazságod a napfénynél világosabb. A te hű tanácsosod meggyőzte arról az én lelkemet. Hájraddin sah óta nem volt igazságosabb fejedelem náladnál.

— És most vissza fogsz térni Erdélybe, derék Junisz bég — monda Fráter György. — És újra eljáród azokat a várakat, kastélyokat és városokat, amelyeket elébb meglátogattál, hogy az igazságot kitanuljad; és elmondod mind a vajdáknak, mind a királybíráknak, a kapitányoknak és tanácsbíráknak, hogy a felséges padisah igazságot szolgáltatott, amidőn Gritti Alajosnak pártfogóját, Ibrahim nagyvezért lefejezteté, Bég Ogli nevét pedig a bitófára szegeztette, s azt a török krónikákból kitörülteté! És hogy János királyt a fölséges szultán palástjával betakarja, és minden trónja előtt térdeplő szolgálfejedelmeknél nagyobbra becsüli, s ellenségeit vaskézzelel fogja lesújtani.

— Valóban ezt fogom mondani.

— És aztán midőn Sztambulba visszatérsz, s a padisah fölséges színe előtt megállsz: azon kezded, hogy nincs a széles föld népei között, akiket a nagyúr árnyéka betakar, hívebb testvére a töröknek a magyarnál.

— Bizony azt fogom mondani.

— És nincs szeretőbb fia a padisahnak János királynál.

— Amivel csak igazságot fogok mondani.

— És most távozzál békével. Az ég angyalai őrizzék a te lábaidat a megbotlástól, a te elmédet a megfélekedéstől.

Junisz bég a térdeig hajtotta a fejét, az elbúcsúzásnál három ízben a királynak kezét csókolt, Fráter Györgyöt pedig megölelé, s megcsókolta a szakállát.

Fráter György az eltávozóinak arab nyelven mondá:

— Üdvözlöm Lufti basát, az új szeraszkiért. Ugyanazon barátságot fogom vele éreztetni, amelyet Ibrahim basával éreztettem.

Junisz bég ravaszul csóválta a fejét.

— Annak az *kevés* lesz.

— Tehát még többet.

(Az a „barátság” tudniillik tízezer arany évenkénti ajándék volt.)

— Hja bizony barát-barátom, *a szeretet drága virág, amit öntözni kell; — ingyem terem a gyűlölet, ami dudva.*

A szultán követének eltávozta után János király áhítattal sóhajta fel:

— Szent László tehát még most is tesz csodákat az ő magyar nemzete oltalmára.

Valóban tesz. Még több csodát is tett. Azt, hogy egy hónap múlva valamennyi erdélyi főúr, akinek már kengyelben volt a lába, hogy lovagol Bécs felé, szépen megfordítá a lovát, s odajött Nagy-Váradra János királynak a hódolatát bemutatni, s Fráter Györgyöt lelkesen üdvözölni. És Nagy-Szeben város, melynek bástyáit két hónapig sikertelen vívta Majláth István vajda: odaküldé a bíráit önkényt János királyhoz, akik városuk kulcsait piros bársonyvánkoson hozták eléje.

Aztán a bécsi urak is felhagytak egyszerre azzal a nagy nevetéssel, s küldték nagy sietve a lundeni érseket Nagy-Váradra a békekötés föltételeivel. Magyar urak, Bebeckek, Perényiek, pécsi püspök, Zápolya pártjára keltek. Egy nagy hadjárat meg volt nyerve, s csak egy ember esett el benne: a nagyvezér, Ibrahim.

JÓ TÖRÖK BÁLINT

„No de most már gyere sorra, Debrecen!”

János király nagyon jól emlékezett rá, hogy Junisz bégnek a megjelenése éppen abban a kegyes szándékában rekeszté vala meg, hogy a debreceni refraktáriusokat a barátelűzésért s a schizmatikusok számára elkobzott kolostor sacrilegiuma miatt méltón megfenyítse. Hogy ebből a nagy veszedelemből ily csodálatos módon megszabadult, első kötelességének tartá a debrecenieken példát szolgáltatni; hogy abból azután az egész Alföld tanulhasson.

Egy kicsit Fráter Györgynek a truccára is tette. Ez az ember olyan fennyen hordja az orrát, mintha neki lett volna benne része, hogy ez a nagy veszedelem elfordult a király fejről. Ahelyett, hogy a dioecese dolgai után látna, minduntalan a magas diplomáciába ártja magát; a békepontozatokat s a bécsi követek eljárását kritizálja. Holott neki állott volna kötelességében az eliminált barátokat visszahelyezni az elvett kolostorukba. Hanem hát Fráter György neheztel ezekre a jámbor barátokra, amiért ezek olyan *vendégszeretők* voltak. Hogy a király is őhozzájuk szokott szállni. (Ne szóljunk „Kardosné” asszonyrul.) A királytól irigyelte ezt az ártatlan kedvtöltését. Pedig hát azok igen derék, hűséges barátok voltak. Azok bezzeg nem hirdették ki a kathedrából VII. Kelemen pápa bulláját, melyben Zápolya Jánost exkommunikálja, amiért Szolimánnal szövetkezett, mint ahogy kihirdette az apátplébánus Debrecenben a nagytemplomban.

Azért nem is szólt semmit az egész debreceni dologrul

Fráter Györgynek; hanem amint megtudá, hogy Laszkó Jeromos átnyergelt a Ferdinánd-pártiakhoz: visszavonta a donatiót, s megtette új hívét, Enyingi Török Bálintot Debrecen földesurává. Ezt azután, kellő instrukciókkal ellátva, megfelelő fegyveres erővel elküldé Debrecenbe. „Majd ráncba szedi jó Török Bálint civis uraimékat.”

A derék hadvezér, régibb csatatéri szokása szerint, saját szeme és füle észlelete után igyekezett megismerni az ellenséget. S ezen a nyomon járva, mindjárt a megérkezése után első dolga az volt, hogy az új hit követőinek a gyülekezetét felkeresse.

Éppen nagypéntek napja volt, amidőn Debrecenben széttekinte. Ez a kálvinistáknál nagy ünnep volt mindig, míg a pópisták, bevett szokás szerint, aznap meszelik a házak elejét.

Török Bálint tehát elment a kolostorból alakított kálvinista templomba, ahol igen nagy tisztelettel fogadták. Kurátorok, presbiterek eléje jöttek, bevezették, s az első padba beültették. Azután zsoltárt énekeltek; maguk a hívek, harmóniás zengedéssel, s annak a zsoltárnak igazán szép volt a tartalma is, a dallama is, úgyhogy jó Török Bálint egyszer csak azon vette észre, hogy a zsolozsma őt magát is elragadja, s az utolját együtt éneкли a gyülekezettel:

„Te voltál és Te vagy igaz Isten:
És Te megmaradsz minden időben!”

Azután felhágott a katedrába a prédikátor, Bálint Áron uram. Igazi magyaros, nyusztprémes mentében, sűrű gombokkal és zsinórokkal, hosszú haj görbe fésüvel hátrasimítva. Kezében egy kapcsos biblia. Először is elmondá a miatyánkot, amit állva hallgatott végig az egész közönség. Azt Török Bálint is utánamondá. Mikor aztán az ima végén következett az, hogy „mert Tied az ország, a hatalom és a dicsőség!” akkor felszólalt: „No ezt már ti tettétek hozzá! Hanem ebben nincsen semmi istentelenség.”

Tiszteletes Bálint Áron uram aztán felnyitá a kapcsos bibliát, s kikeresé belőle a textust, mely szólt ekképpen:

„Adjátok meg az Istennek, ami az Istené, és a császárnak, ami a császáré.”

Az erre alapított prédikáció természetesen arról szólt, hogy Debrecen városa fizesse meg hűségesen, amivel az ő koronás királyának tartozok; mert ezzel a saját hazájának adózik, s vegye szívére a megváltó ama szavait, amidőn követői a keresztre feszítés ünnepén böjtöléssel és vezekléssel tanúsítják az ő buzgóságukat.

— Hisz ez nagyon okos beszéd — mondá Török Bálint, a kíséretében levő hadnagyokhoz fordulva. Azután felkiáltott a lelkészhez: „Kend derék, becsületes pap! Csak végezze kend a miséjét a maga módja szerint.”

A prédikáció bevégeztével egy vékonyabb könyvet vett elő a lelkész a mentezsebéből, s azt felnyitva, felolvasá belőle a hiszekegyet.

A közönség mind felállt; amin Török Bálint nagyon csodálkozott, hogy ilyenkor nem térdepelnek.

A prédikátor csengő, érthető szóval mondá, a közönség utánarebegté a hitvallást.

„Hisztek egy Istenben. Mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtményében.”

— Hisz ez egészen olyan, mint a mi Crédónk — dörmögé Török Bálint.

„És a Jézus Krisztusban, ő egyszülött Fiában, mi Urunkban. Ki fogantaték Szent Lélektől, született Szűz Máriától. ”

— Hát ti is valljátok a Szűz Máriát! — kiálta fel Török Bálint csodatelve.

. . . „szenvede Pontius Pilátusnak alatta. Megfeszítették és meghala. Szálla alá poklokra, harmadnapon halottaiból fel-támada, felméne a mennyekbe, üle a Mindenható Atya Istennek jobbjára: onnan léscen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat.”

- Szórol szóra a mi Credónk!
 „Hiszek Szent Lélekben, hiszek egy közösleges keresz-
 tyén anyaszentegyházat. ”
- Hát nem egy kálvinista szentegyházat?
 „Szenteknek egyességét. ”
- Még a szenteket is hiszitek?
 „bűneinknek bocsánatját, testünknek feltámadását, és
 az örök életet. Amen.”
- Hisz ez az utolsó jottáig az a hiszekegy, ami az enyém,
 s az egész katolikus világé! Hát akkor mért üldözlek én
 benneteket?
 Aztán még egy zsolozsmára buzdult fel a közönség:

„A Sionnak hegyén Úr Isten,
 Tied a dicséret!
 Fogadást teszünk néked itten,
 Tisztelvén tégedet!
 Mert kéréseket az híveknek
 Meghallod kegyesen,
 Azért tehozzád az emberek
 Jőnek mindenünnen.”

Az is nagyon megnyerte a tetszését Török Bálintnak, hogy az ájtatoskodás után a népség a legszebb rendben oszlott széjjel. Legelőbb bocsáták ki a kis leánygyermekeket, azután a fiúcskákat, akkor következének az asszonyok az ő leányaikkal, majd a délceg ifjú legények, utoljára maradtak a tisztas öreg férfiak, és senki a templom küszöbén ki nem lépett anélkül, hogy a perselybe egy darab pénzt ne bocsátott volna. Török Bálint hátramaradt, hogy a lelkéssel és a kurátorokkal beszéljen.

— Hallják kegyelmetek. Én katonacember vagyok. Lelki dolgokhoz nem értek. Kis káté, nagy káté az én kezemben nem forgott. Eddig a kegyelmetek rituáléjában semmi meg-

botránkozni valót nem találék. Azonban én senkinek nem hiszek, mint a saját fülemnek és szememnek. Itt jön harmadnapra a feltámadás ünnepe, majd akkor a magam templomban fogom végighallgatni a misét, s aszerint fogok ítéletet tartani, ahogy a különbséget megtalálom.

— „Erős várunk nekünk az Isten!” — monda rá Bálint lelkész; és azonkívül semmi egyebet nem szólt.

Húsvét vasárnapján aztán Török Bálint jó korán felkelt: felölté az ünneplő köntösét, s csak várta, hogy majd beharangoznak. Azonban a harangok csak nem szóltak, pedig már haza kellett kerülniök Rómából.

Mikor aztán a templomba menetel órája eljött, csak fölkerelkedék a hadnagyaival és a legényfiával együtt, s elballagott a kéttornyú templomig. Nagy csodálkozva tapasztalá, hogy senki sem tart vele az utcán a lakosságból. A templom kettős ajtaja be volt zárva; a hozzá vezető lépcsők körül kinőtt a fű, s még csak egy koldus sem ült a lépcsőkön — húsvét vasárnapján. Csak az öreg sekrestyés gunnyasztott a sekrestyeajtóban egymagában.

— Mi dolog ez? — kérdezé Török Bálint az egyházfitól. — Hát kivesztek a hívek Debrecenből? Vagy talán nincs pap többé a városban, aki az Isten igéjét hirdesse?

— Nem veszték biz azok ki, kegyelmes uram — mondá az egyházfi. — Pap is van, veresöves, aranykeresztes. Hancmamióta az apátúr kihirdette a pápa őszentsége bulláját, János király exkommunikáltatásáról: azóta a mi templomunk be van zárva.

— Hol lakik az apátúr?

A sekrestyés elvezette az új patrónust a parókiához, ami szép téglából rakott épület volt: ahogy a levedlett vakolat elárulta, ami ott hevert eltakarítatlanul a fal tövében; mégpedig régecskén, mert már az árvacsalán is felverte.

— Hogy hagyhatják ilyen árván a plébánuslakot? — kérdé az egyházfitól a földesúr.

— Nem az én dolgom, instálom alássan — szabadkozék a templomszolga. — Én csak az udvaron, a kertben pepecselek.

Nála volt a parókia utcaajtájának a kulcsa is: ő nyitotta fel az ajtót Török Bálint előtt. Ez is feltűnt a vitéz úrnak.

— Hát aztán mikor ki akar jönni a fő tisztelendő úr a házból, hogy nyitja ki az ajtót?

— Nem jön az ki, instálom alássan, soha az utcára.

— Talán a köszvény bántja a lábát?

Török Bálint belépett az ajtón; több embert nem bocsátott be a templomszolga: bezárta maguk után az ajtót. Aztán egy oszlopos tornáccon vezette végig a főurat, amelyből egy derékban kettéváló ajtó vezetett a konyhába: annak a felső része nyitva volt.

— Most tessék egy cseppet pacientálni magát a spektábilisnek, amíg bejelentem a reverendissiménél.

Addig ott hagyta a főurat a *konyhában* állni.

Török Bálint megjegyzé, hogy a pestesen nem ég tűz. Húsvét vasárnapján nem készülnek főzéshez a plébániában! Se szakácsné, se macska a konyhában.

Kevés váratva kijött az egyházi, s jelenté, hogy „dignetur besétálni illustrissimének: reverendissime elfogadja”

S felnyitotta előtte a szobaajtót, ami lepedővel volt letakarva a legyek ellen.

A szobának remetei egyszerűségű bútorzata volt. Egy triptica, egy házioltár volt az egész dísz.

Másformának képzelte Török Bálint a debreceni plébánost. Domború, jól táplált természetű, piros ábrázatú plébánosokkal szokott ő találkozni eddigelé mindenütt; ahelyett látott festetlen fenyőfaasztal mellett, kartalan szalmaszéken ülve egy szikár, csontváz alakot: kopott, paszománt nélküli fekete talárban, a derekán levő vörös öv is színét hagyta, mintha már a viselőjével együtt huzamosb időt töltött volna a kriptában. Az arca sovány volt, aszú, sápadt, redőtlen, szemöldök-

csontjai kiülők, sűrű fekete szemöldökökkel; de beesett szemében életerő lobogott: nagy, sima homlokán csak egy redő volt, hosszában a két szemöld között; egyenes orra, vékony, összeszorított ajkai, előrenyúló, kétfelé osztott álla az akaraterő és a zelozitás kifejezését egyesíték ez arcon.

Nem állt föl a belépő előtt. Egy nagy könyv volt az asztalán, azon tartotta a kezét, és abba nézett.

— Benedicat Deus! — üdvözlé a plébánost a főúr.

Az úgy tett, mintha nem látna, nem hallana semmit.

— Christus resurrexit!

Még azt sem hallotta meg.

Akkor odalépett hozzá Török Bálint, megfogta a kezét, és megcsókolta azt. A plébános fogta a selyemöve csücskét, s letörölte vele a csók nedves nyomát a kezéről. Azzal keresztet vetett magára, halkán mormogva: „*minden jó lélek dicséri az Urat*”, s csak azután fordult a főúr felé.

— Ki vagy? Mit akarsz?

— Reverendissime páter. Én vagyok Enyingi Török Bálint, Debrecen város új földesura. Főtisztelendőséged üdvözlésére jöttem.

— Kinek a kegyelméből vagy te Debrecen földesura?

— János királyéból.

— Ilyen király nincsen.

— De már megbocsásson, szentatyám. Én magam jelen voltan János királynak a koronázásán, Székesfehérvárott, aholott az esztergomi prímás az angyali koronát a fejére tette; én vittem előtte az ország almáját.

— Én pedig ott voltam, ahol ezt a koronát a fejéről levették, ahol a szent chrysmát a homlokáról ledörzsölték! Én hirdetem ki anathemát, mellyel VII. Kelemen pápa őszentsége Zápolya Jánost exkommunikálta, amiért hogy az kezét csókolt az Antikrisztusnak Mohács vérmezején, s szövetséget kötött a kereszténység ősellenségével, a török szulnánnal. Itt a debreceni nagytemplomban olvastam fel a szent-

atya bulláját, a „perhorrescunt animæ” bullát. S azóta Zápolya János nem király.

— Hát én nem bánom: tartsa főtisztelendőséged Zápolya Jánost királynak, vagy ne tartsa, de én valósággal Török Bálint vagyok, Debrecen földesura, s engem Kelemen pápa nem exkommunikált.

— Tégedet is exkommunikált! Mint valamennyi hívceit Zápolyának, akik őhöz ragaszkodnak. És te sem vagy már Enyingi Török Bálint. Az voltál, amíg becsületes keresztény voltál, amíg a keresztény királyt szolgáltad, amíg a hitetlenciket paskoltad: addig minden katedrában imádkoztak érted; de amióta megrontottad a hitedet, nem vagy többé Török Bálint; hanem Valentinus Turcus de eadem: valóságos török, muzulmán, istentagadó, pokol szolgája, ördögök adeptusa, Belzebub cimborája. Téged is sújt az anathema ex consequentia.

— De szent atyám! Hiszen tisztelendőségedet Czibak Imre püspök tette meg apátúrnak, akit szintén János király nevezett ki püspöknek, mégpedig azután, hogy az excommunicatio érte.

— De Czibak Imre nem is volt soha híve Zápolyának, mindig cserbenhagyta. Tokajnál is elhagyta, Budán is elárulta. Szívében mindig a keresztény király híve volt. Ezt neked, ha Török Bálint vagy, nagyon jól kell tudnod. Azért én elfogadhattam Czibak suprematiáját in ecclesiasticis. De nem fogadom el Fráter Györgyét: a mostani magamondja püspökét. Menjen ő Zápolyának a kályháját fűteni. Ki erősítette meg a püspökségében? A sztambuli főmufti? Még énhozzám pástorlevelet mer írni, a Jézus nevében! Mért nem ír Mahomed próféta nevében? Pogány vagy, királyoddal, püspököddel együtt! Apage satanas!

— Hát hagyjád! Legyek én pogány; de a debreceni közönség igaz hívő katolikus keresztény: ennek a népnek tartozik vele tisztelendőséged, hogy a Megváltó feltámadásának nap-

ján a templomot megnyitassa előtte, s az isteni tisztelet malasztjában részesítse.

— Ne taníts te engemet a kánonokra, publikánus! Ez nem *excommunicatio medicinalis*, hanem *excommunicatio mortalis*,* ami Zápolya János fejére lesújtatott. Ez feloldja a jobbágyot az ura iránti engedelmesség alól, eltiltja a fiút az apa iránti tisztelettől, s ha egy város közönsége tovább is megtartja a hűséget az exkommunikált fejedelem iránt, maga is anathema alá esik. És mindaddig, amíg Debrecen városa tornyaiból le nem dobhatja a Zápolya-címeres zászlókat, nem fognak a harangok megszólalni a toronyban, nem fog a templom ajtaja megnyílni; nem lesz se ünnep, se búcsújárás. Keresztleletlen maradnak az újszülöttek, temetetlen a halottak, összekötetlen a mátkapárok. És a szentképek megfosztatnak csodatevő erejüktől. Ez így tart mind azóta, hogy én az anathemát kihirdettem. Én markomba zárva tartom a mennyci malasztot. Ez a kemény nyakú nép azzal tromfol vissza, hogy megtagadja tőlem a dézsmát, a párbért, a világi javakat, a temporaliákat. Én évek óta úgy élek itt, mint Illés próféta a pusztában: — még ügyebben! Mert nekem a holló sem hord kenyeret. Abbul táplálkozom, amit a kertem és az udvarom terem. Ide nézz! És lásd meg, hogy mi a húsvéti lakomája a debreceni apátplébánosnak!

Azzal kihúzta az asztala fiókját, s kivett belőle egy cseréptányért. Abban volt három tojás és egy fekete retek.

— Ez a debreceni apátúrnak mindennapi eledele, s az ő kalendáriumában nincsen ünnep! Nincs páska! Amíg a nép meg nem törí kemény szívét, s a keresztény király hűségére nem tér.

Török Bálint meg volt rendülve. Ez a pap, aki a kánon és hitelvek iránti hűségért önmagát is ily kástélyozásnak veti alá; ez pap egy hatalom!

* Gyógyító kiakolbulítás; halálos kiakolbulítás.

— Engedje meg, szentatyám, hogy közbenjárója lehessek az egyház és a közönség kibékülésének.

— Hasztalan fáradszod vele magadat! Ha eddig megálltam szigorúan az én törvényem mellett, ezután könnyebben megállok. Eddig tudtak magukon segíteni a filiszteusok. Itt voltak nekik a veres barátok. Méltó satellesei a derék János királynak! Belzázár az ő Bál papjaival! Azokat meg lehetett világi javakkal vesztegetni. Azok tartottak ünnepet, kereszteltek, temettek, eskettek: a pápai anathema ellenére. Utol is érte őket az ég bosszúja. Íme, a saját cimboráik kihordták őket a városból. Most azután húsvét ünnepén nincs templom, nincs harangszó Debrecenben. Ez az istenítélet fölöttetek. És én összeszorítva tartom a kezemet, és ki nem nyitom azt áldásra mindaddig, amíg titeket, pogányokat, ki nem vernek e város falain kívül. Ez volt az utolsó szóm. Most távozz innen. Itt az én templomom: az én oltárom. Egyedül fogok misét tartani az oltár előtt a szobámban, s itt se farizeusnak, se filiszteusnak nincsen helye.

Az a sovány csontalak úgy magaslott fel az erős hadverő vitézzel szemben, hogy ez verve érezte magát.

Farizeusnak, filiszteusnak nevezték szemtől szembe!

A pap csengetett az egyháziinak, s meghagyta neki, hogy hozza elő a misemondó öltönyét. Azzal hosszú, száraz kezét eltöltő mutatójával Török Bálint felé kinyújtva, kemény hangon mondá:

— Procul este profani! A mai prédikáció textusa: „*Jézus pedig fogá a kötelet, és kikorbácsolta vele a templomból a kufárokat!*” Fugias cacodæmon!

Török Bálint büszke, makacs lelkű ember volt. Sohasem tűrte el a megbántást: bizonyítja ezt gyakori elpártolása hol az egyik, hol a másik királytól. Püspökökkel is vívott ő már harcot. Nem tűrte el azt a megszegyenyítést. Sietett ki a parókiából. A kulcs benne volt az ajtózárbán: kimenetett.

A piacon már több polgár gyülekezett össze; azok között volt nemzeti Sike uram is, a városbíró.

— Kegyelmességed számára egy levél érkezett kengyel-futóval Nagy-Váradról — mondá a bíró Török Bálint elé járulva levett süveggel.

A főúr megismeré a pecséten a püspökség címerét. Felbontá a levelet, s elolvasá. Fráter György írta, így szólt az írás:

„Kegyelmes főkapitány úr! — Ámbátor őfelsége velem nem közlé kegyelmességed kineveztetését Debrecen város földesurává, ami pedig engemet, mint főkincstartót, akire a donatiók tartoznak, megilletett volna: mégis tudtomra esvén ez a dolog, sietek kegyelmességednek a szükséges információkat citocitissime utánaküldeni. Miután kegyelmességednek a refractáriusok és schismaticusok ügyének elintézése kötetett szívére a király által, szükségesnek tartom kegyelmességeddel e veszedelemnek a kútforrását megismertetni. Hogy Debrecenben a hitszakadás termőföldre talált, annak az eredete ott keresendő, hogy VII. Kelemen pápa anathemája a Czibak püspök által installált apátplébánus által kihirdettetvén, az excommunicatio óta a főtemplom zárva tartaték, s minden egyházi szertartás felfüggesztetett. A debreceni apátplébánus pedig egy erős lelkű anachoreta, akit se világi javadalmakkal, se fenyegetésekkel meglágyítani nem lehet. De lehet igenis helyes okokkal és felvilágosításokkal. Jelenleg új pápa ül a római szentszéken, III. Pál, aki János király iránt sok jóakaratot tanúsít. Követünk, Frangepán Ferenc, kalocsai érsek, Károly császár után járva Nápolyba, egyúttal a király által utasított, hogy a Vatikánban eszközölje ki az elődje által kibocsátott exkommunikáló bullának visszavonását. Frangepán már útban van hazafelé, s mint előresiető kengyel-futóm által értesültem, magával hozza a kívánt absolutiót és tökéletes amnesztiát. — Azért íme szájába rágom kegyelmességednek, hogy mely okokat hozzon fel a debreceni apátplébánus

előtt, hogy őt a schisma-terjedésének véget vető egyházi tilalom megszüntetésére s a templomnak a nagy ünnepek alatti megnyitására rábírja. — Legelőször is tudassa vele kegyelmességed, hogy III. Pál pápa mind Frangepán érseket, mind a többi, János király által kinevezett püspököket, azok között alázatos személyemet is egyházi méltóságaikban megerősítette, s János király fejről az anathemat visszavette. — Jól tudom, hogy erre az anachoreta azt fogja felelni, hogy János király azért mégis a hitetlenek szövetségese s a kereszténység ellenségeinek barátja: erre felelje kegyelmed neki azt, hogy sokkal inkább ellensége a római pápának Károly császár, mint Szolimán szultán; mert csak nemrég ostromolták meg Károly császár hadai Rómát, a pápát is futni kényszerítették, s a Vatikánt és a Szent Péter templomát kirabolták, és így gonoszabban cselekedtek a törököknél. Minden esetben pedig erőltesse meg kegyelmed vasból levő derekát meghajlásra az apátplébánus előtt, s amit előtte mond, mondja fiúi alázattal és proselytai áhítattal; mert a hitbuzgóság, még ha túlságba vetemedik is, tiszteletreméltó, s kétszeresen az a mostani hitetlen korban.

Aki egyébiránt maradok kegyelmességednek, pásztori áldásom mellett stb. stb. . . ”

A dolyfős főurat ez a levél éppen ellenkező indulatba sodorta, mint amilyenre az indítva volt. Most már nemcsak az apátúrra volt dühös; de még jobban a püspökre.

— Ez a barát! Ez a mezitlábos, facipős monachus! Még énutánam instrukciókat küldöz, hogy azokhoz tartsam magamat! Még apprehendál érte, hogy a király nem kérdezte meg előbb őtől, vajon kegyeskedik-e belegyezni, hogy én Debrecen földesura legyek! Szájamba rágja, hogy mit mondjak, mint a szeksta gyerekeknek az egzamenti gratulációt. S most én menjek vissza szép alázatosan a plébánushoz, aki csaknem kivert a szobából, azzal a szóval, hogy kérem alássan, elfelejtettem valamit megmondani, s akkor beszéljek neki Frange-

pánról, III. Pál pápáról, Károly császárrul egy cifra mesét, aminek se fülét, se farkát nem bírom. — Eb ura fakó! — Ha ti pap urak, gubancra fojtottátok a textúrát: majd leszek én Nagy Sándor, aki azt kettévágom! — S azzal adaadta az apródjának a püspök levelét, hogy takarítsa el.

— Van-e kendteknél a templomajtot felnyitó kulcs? — kérdezé a bírótól.

— Igenis, nálunk áll a kulcsok mássa, hogy tűzi veszedelem idején, akitől az Isten őrizzen bennünket, a harangokat félre-
verhessük.

— No hát nyitassa fel kend a templomot, és húzassa meg a harangokat. Három verset húzasson, ahogy ünnepnap szokás!

Azután Török Bálint a fiát, Jánost, elküldé a kolostorhoz egy csoport alabárdos kíséretében azzal a peremptorius parancsolattal, hogy Bálint uraimék az isteni tiszteletet addig meg ne kezdjék, amíg ő engedelmet nem ad rá.

A harangszó egyszerre felzavarta az egész várost. Évek óta nélkülözött drága hang volt ez. Évek óta nem hívta a harang az élőket, nem siratta el a halottakat, nem törte meg a villámokat, ahogy a körirata szólt: „vivos voco, mortuos plango, fulgura frango”. Minden utcából özönlött a nép a nagy piacra. Csak a férfiak: az asszonyt, gyermeket otthon hagyták. A „debreceni szem” előre lát! Zűrzavart sejtettek a harangozás mögött. A néptömeg egészen ellepte a roppant nagy fahidat, mely Debrecen piacát végtől végig beboltozva tartá. A templomba azonban még nem mehetének be, mert annak az ajtaja zárva volt.

Mikor aztán a harmadik verset is elzúgták a harangok, Török Bálint előhozatta a templomi zászlókat, a főpapi baldachint, a csengettyűket és a nyeles lámpásokat, s azokat processióval odaviteté a parókia elé.

Eközben odaérkezék hozzá Bálint Áron tiszteletes uram, kezében a bibliával, s bátor lélekkel megállva a földesúr előtt,

számon kérte tőle, mi okból parancsolá meg, hogy az ő hívei az ünnepi ájtatosságot meg ne kezdjék?

— Majd megtudják kendtek! — volt rá a rövid válasz. — Most álljanak félre: maradjanak oldalvást veszteg!

Akkor odament a parókia elé levett sisakkal, s fél térdét meghajtva az apátúr ablaka előtt, ujja hegyvel bekopogtatott az ablakán: a nép mind letérdelt körülötte.

— Reverendissime páter! — szólt be az ablakon a főúr. — Egész Debrecen városa híveinek nevében, kérlek téged, alázatosan supplicálva: öltsd fel a te casuládat, tedd fel a te infuládat, vedd kezedbe a pásztorbotot, és jöjj fel a mi templomunkba, Krisztus urunk dicsőségét hirdetni, a hívek lelkét malaszttal eltölteni.

Semmi válasz nem jött rá.

Akkor a főúr fölállt a térdéről, leverte róla a port, feltette a fejére a sisakját, felhúzta a harci kesztyűjét, s ezzel a vaskesztyűs ököllel zörgeté meg a főpap ablakát, harsány hangon kiáltva:

— A király nevében! Én! Enyingi Török Bálint! Magyarország főkapitánya, János király teljes hatalmú biztosa! mondom és meghagyom teneked, az Egyház szolgájának s a király alattvalójának, hogy jöjj elő, és teljesítsd a te pásztori kötelességedet a szentegyház ceremóniai szerint! Nec secus facturus!

Erre a felhívásra kitérült az ablak, s megjelent abban az apátúr, teljes ornátusban, fején az infulával. Kezében tartá a pápai anathemát, s újból felolvasta azt, csengő, messzehangzó szóval; átokverő kezeit kiterjesztve a sokaság fölé.

„Singulis et omnibus anathema esto!”*

Azzal ismét bezárult az ablak.

Ekkor Török Bálint odafordult Bálint Áron lelkészhez, s megfogva annak a jobb kezét, így kiálta:

* Egyesekre és az összesre átok vettessék.

— A király nevében! Én, Enyingi Török Bálint, átadom teneked és a Melanchton hitvallást követő híveknek ezt a kéttornyú templomot. Hirdesd benne te az Úr igéjét. És legyen mátul fogva ez a templom a te eklézsiádnak a szent-egyháza.

Azzal maga kézen fogva vezette fel a nagytemplom lépcsőin a prédikátort.

És az egész összegyűlt nép tódult utána. Úgyhogy még a zászlókat őriző strázsának sem maradt künn senki: azokat odatámogatták a templom falához.

Csak a férfiak voltak ottan. Azokkal telt meg a templom. S mikor ez a négyezer férfi rázendítette a zsoldárt abban a visszahangos nagy templomban, teljes szívből és tüdőből: ez a rémzengés magát a főurat is magával sodorta.

Gyönyörűek a katolikusok zsolozsmái, azok az áhítatkeltő lány olasz melódiák, a Beata Virgóról, az Agnus Deiről, a dicsőült szentekről, angyali hangok harmóniájával vegyülve, közbe a csengettyűk szólnak, oböék, hegedűk zengedeznek! De a kálvinista zsoldár dallama egy riadó, egy harci ének, Clemens Marot francia ritmusaira, amely ostromolva tör fel az égbe! A bosszúálló crös Jehovához kiáltva! Mikor négyezer férfi hangoztatja egy szívvel és szájjal:

„Tebenned bízunk eleitől fogva!
Uram, Téged tekinténk hajlékunknak,
Mikor még hegyek és vizek nem voltanak,
Mikor sem ég, sem föld nem volt formálva.
Te voltál és vagy igaz Isten!
És Te megmaradsz minden időben!”

A zsoldárt ülve énekelték a népek: ahogy szokták a kálvinista imaházakban. Az utolsó vers is elfogyván azonban, egyszer csak a kántor rázendíté az orgonaszót odafenn a pompás, aranyozott chorusban, s a „veni sancte Spiritus” melódiáját kezdte el játszani, s fenn a karban megszólalt a diákok éneke, összehangzó harmóniával.

Ez is olasz jellegű ária, mint a katolikus rítusé.

Az első hangjaira e zsolozsmának az egész gyülekezet felállt, s úgy hallgatá az éneket.

De az nem az eddig hallott latin szöveget hangoztatá, hanem a nemzet nyelvén megérthetőt.

„Jövel Szent Lélek Úristen,
Töltsd bé lelkeinket épen.
Mennyei szent ajándékkal,
Szívbéli szép tudománnyal,
Melynek hatalmas ereje
Lelkeket vezető hitre
Lelkesítsen sok népeket!
Kik, mondván így énekeljenek:
Halleluja! Halleluja!”

A halleluját az egész nép dörgő szózata visszhangozá, hogy a boltozat zengett bele.

Azután felment Bálint Áron a katedrába, és beszélt Jézusról, a szeretet vallásáról, a Megváltó szenvedéseiről, kínhaláláról, feltámadásáról, isteni felmagasztaltatásáról. Bölcsen összeköté az Isten fiának feltámadásáról szóló hitágazatot a magyar nemzet feltámadásában vetett hittel: lelkére kötván a gyülekezetnek, hogy a világ minden népei között bizonyára legnagyobb ösztöne lehet a magyarnak abban, hogy Krisztus halála és feltámadása igaz voltában saját nemzetének kínhalála s dicső feltámadása példáját lássa és kövesse.

Az egész férfisereg sírt. Hát hogyan sírna a szegény magyar, mikor hazája megostoroztatásáról, eltemettetéséről, feltámadásáról beszélnek előtte? Talán még a mai kor férfiai is sírnának azon!

Maga Török Bálint is sűrűen zokogott, még a fiát is biztatta: „Ne szégyelld, fiam! Jézus vére hull a férfi szeméből! Jézus vért sírt miérettünk.”

S mikor a prédikáció után az Úr vacsorájára került a sor, Török Bálint az első volt, a fiával együtt, aki odajárult az

úr sztalához, s elfogadá *kettős alakban* a szent sakramentumot. Kenyér és bor, melyet a lelkész osztott: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem”.

Másnap, húsvét hétfőjén ismét megszólaltak a harangok, megnyíltak a templomajtók; most már a nők és gyermekek is feljövének, hozták magukkal a zsoltároskönyvet, rozmaringszálat téve bele. Délután ismétlődött mind a két napon az ájzatosság.

A harmadik napon, húsvét keddjén, megint megülték az ünnepet. Ezúttal az Úr vacsoráját Török Bálint uram által ajándékozott aranykelyhekből és ezüsttálakról szolgáltatták. Isteni tisztelet után pedig Bálint Áron uram kathekizálást tartott, a hívek közül kiszemeltektől kikérdezve, mit tartottak meg emlékezetükben a meghallgatott prédikációkból?

Délután pedig a város tanácsa nagy *emmaust* tartott a nép számára: ökröket süttettek, bort folyattak a mezőn, s szabadon bocsáták az igreceseknek a virginálást; de a táncolást tilalom alá veték, mint amelyet Melanchton elmékedései a bűnök bölcsőjének neveznek.

A negyedik nap pedig szerdai nap lévén, úgymint munka napja: a bíró uram meghagyásából felgyülekezének a nagy piacra az ácsok, kőművesek és talyigások, s hozzálátának a munkához.

Előbb leszedték a zsindelet és léceket a parókia tetejéről, azután a gerendákat: meg volt parancsolva mindenkinek, hogy egy szót a száján ki ne bocsásson. Nagy némaság közt felszedték a padozatot, a szarufákat és szelemenfákat, azután téglát téglá után a falból; s valamennyit áthordták az átellenben levő Kiss Péter uram telkére, ki azt önkényt felajánlá lelkészi laknak a prédikátor számára. S ekként csendesen eltakarították az egész házat a szigorú főpap feje fölül, anélkül, hogy őt magát egy illetlen szóval megbántották volna. (Debrecen krónikáiban ismételve megtaláljuk ezt a szokást: a házat elhordani valakinek a feje fölül, akit különben egy szóval sem akarnak megbántani.)

Jó Török Bálint pedig megköte a szerződést bírák uraimékkal, amellyel minden részről meg valának elégedve.

Akkor aztán levelet írt a királynak, tudatva vele, hogy Debrecenben a nagy vallási villongásnak bölcsen és okosan véget vetett; az előljáróságot a király iránti hódolatra megtérítette. Debrecen város ötszáz tulkot küld ajándékba a királynak a hadai élelmezésére, s kétszáz huszárt állít ki teljesen felszerelve a saját költségén, akiket néhány nap múlva maga fog a király elé fölvezetni a főkapitány.

Ennek a levélnek az elvitelét pedig rábízta a legjobb postára, — kire is bízták volna másra, mint a már minden utakban járatos bakterre, aki már egyszer vitt fel izenetet János királyhoz. A küldönc czúttal annál is könnyebben ráismert a királyra, mert az ez alkalommal szép igazgyönggyökkel kivarrott süveget viselt a fején, míg a körüle levő urak levett süveggel álltak, kivéve a püspököt, akinek volt egy bársony kapucium a tarkóján.

Mikor a király Török Bálint levelét clolvasta, nagy öröme gerjedt.

— Ez aztán az én emberem! Ilyen az én Török Bálintom! Tudtam én azt! „Veni, vidi, vici!”

Azzal odanyújtá Fráter Györgynek is a levelet; dicsekedve.

Fráter György bele sem nézett a levélbe; vállat vont rá.

— Orrol az öreg — sűgá a király Verböczynek. — Nem szereti, hogy Török Bálint valamit helyesen csinált, s hogy azt az ő tudta nélkül ütöttük nyélbe.

Aztán (ismerve már az emberét) tréfásan szólítá meg a levél hozóját.

— No hát, Okos Ferkó! Mondsza csak, mit csinált Török Bálint főkapitány Debrecen városában?

— Hát biz őkelme azt csinálta, hogy kálonistává tette az egész várost, és maga is kálonistává lett.

Hah! Mekkora kacagás támadt erre a bolondériára! A király a vékonyait fogta a két tenyerével neveltében.

Ilyen bolondot csak ez a félkutyó képes kigondolni a felfordult eszével. „Bolond lyukból bolond szél!”

Csak Fráter György nem nevetett, ő már tudta, hogy mi történt vala Debrecenben.

A király adatott egy darab aranyat a bohó postásnak, amit az a markában megköpködött, ráolvasva: „apád, anyád idejőjjön”, ezzel „jó etycpetyét” kívánva a királynak, elkotródott.

Nyomban másnap megérkezők Török Bálint, magával hozván a kétszáz debreceni huszárt, akiket a király ablakai előtt felállított.

János király nagy gyönyörűségét találta az igazi ősmagyar vitézekben, akik úgy oda voltak nőve a lovaikhoz, mint mennyi Centaurusok. Majd a felhajtott gulyát is megtekinté: azok is mind címeres ökrök voltak. Nagyon meg volt elégedve Debrecennel.

Délben aztán a püspöki asztalnál ülve, ebéd vége felé (okos ember nem beszél, amíg jól nem lakott), a király kívánatára előhuzakodék jó Török Bálint a Debrecenben viselt dolgairól.

Ott voltak az asztalnál Verbőczy István főkancellár, Franjepán kalocsai érsek, Brodarics veszprémi püspök, Verancsics egri püspök, Eszéky pécsi püspök, Fráter György és több világi urak. Azonkívül Wese, lundeni érsek, Ferdinánd követe, ez azonban nem tudván magyarul, nem értette Török Bálint előadását.

Annak pedig igen különböző hatása volt. Ott, ahol az anachoreta papról, s a király elleni anathemáról volt szó: a király jött nagy haragba; ahol a püspökök iránti tisztelet felmondásáról beszélt Török Bálint, ezek gerjedtek fel: mindenki korholta a lázadó apáturat, s egyházi disciplinát, deficientiába helyezést emlegetett. Midőn azonban a vége következett, a nagy katasztrófa, akkor csak elhúltek valamennyien. Török Bálint pedig kérkedő hánykódással mondá el a nagyszabású intézkedéseit, s mikor végre oda jutott, hogy az apátúrnak a feje fölül elhordták a házat, akkor már a

kacagástul alig tudott beszélni. — De már akkor csak maga kacagott.

Az egész asztaltársaság Fráter Györgyre nézett; különösen a király látszott a püspök szájából várni a szót.

Fráter György pedig nagy hidegvérrel szólt oda halkan Verböczynek, úgy, hogy a király is hallhatta:

— Őfelsége most azt szeretné, hogyha én haragudnám őhelyette. De engem már ez nem lep meg; én már tegnapelőtt tudtam az egész debreceni dolgot. Az én perspektívám messze ellát.

— Hát ha Debrecenig ellátott a perspektívád — monda a király —, nem tudtál közbelépni?

— Nem! Mert az én perspektívám messzebb is ellát Debrecennél: egész a „*smalkadi szövetségig*”

Erre a szóra egyszerre lehűlt mind a királynak, mind a püspököknek a haragja

— Habet rectum! — monda Wcse érsek, kinek megmagyarázták a dolgot.

A király is leönté a bosszúságát egy pohár aszúval.

— „Il faut donc faire bonne mine au mauvais jeu.”

Török Bálint látva, hogy ő az ura a helyzetnek, tovább fejtette a praepotenskedését, s a püspök asztalánál, annyi főpap jelenlétében, elkezdé magasztalni a kálvinista zsoltárokat, hogy azok milyen szépek. Sőt felhívátá a magával hozott debreceni kántáló diákokat, kik harmóniás kántusban énekeltek a mulatozó conviváknak a templomi énekeiket.

Majd behívatta a Debrecenben szegődött hegedűsét, Tinódi Lantos Sebestyén diákot, s azzal énekelteté a históriás énekeket Zsigmond királynak és császárnak az ő cselekedetiről, különösen Tar Lőrincnek pokolbanjárásáról. A poeta lantpengetés mellett énekelte.

„Énekbe hallottam, vagy volt, vagy nem volt, Tar Lőrinc, hogy pokolban járt volt. Egy tüzes nyoszolyát ő ott látott volt. Négy szeginél négy tüzes ember állt volt.”

„Szózatot ott Tar Lőrincnek adának: Az nyoszolját tartják Zsigmond királynak. Érsek, püspök, két paraszt urak voltak. Az négy ember hamis urak voltak.

„Érsek hamis déz máért kárhozott. Kancellárius levél vált-ságért kárhozott. A két nemes úr dülésért kárhozott. Hamis vám szörsésért egyik kárhozott.”

„Nagy sok csodát Tar Lőrinc látott volt. Egy tüzes kád-feredőt ott látott volt. Zsigmond császár, hogy benne fere-dett volt. Mária király leányával ott forgódik volt.*

„Ezt Császárnak Tar Lőrinc megmondja. Ezt felelé: leszen arról nagy gondja. Mint ő ágyát pokolbul kiiktassa, És hogy mennyországra igazgathassa.”

Az ilyen nótákért már egyszer Lantos Segestyén diákot kikergette a házábul Fráter György. Ellensége is volt azóta a poéta mindvégig. És most püspök korában túrnie kellett ezt a profán virginálást a saját rezidenciájában. A Lantosnak jó Török Bálint volt a patrónusa.

Ez a szó: a „smalkadiak” kötve tartá kezét és nyelvét a magyar főpapak: kényszeríté hidegre tenni a haragját.

És még azonfölyül Török Bálint egyetlen hadvezére volt Zápolya Jánosnak ez idő szerint, akiben ész és tapasztalat van nagyobb hadmívelet vezetésére. Sokat el kellett tőle túrni. Tehát csak hadd énekelje a debreceni kántus a zsoltárt, Tinódi Sebestyén a Cancionalét.

Így történhetett meg, hogy a legkatolikusabb király s a legerélyesebb püspök és miniszter szemé láttára, úgyszólván a szárnyaik védelme alatt megalakulhatott a magyar Alföldön a „kálvinista Róma”. Hanem e naptól fogva Enyingi Török Bálintnak a neve oda lett fölírva Fráter Györgynek abba a lajstromába, amelyben minden név veres plajbással van keresztülhúzva.

* Még egy közbeeső strófa is van: „Sok párta nélkül való leányok-
rul”, de azt a pártával valók kedvéért elugorjuk. J. M.

XLIII. FEJEZET

PÉTER VAJDA

Ilyen messzelátó perspektívája valóban csupán Fráter Györgynek volt; a többiek mind nem láttak tovább annál a tájhatárnál, amelynek a szélén saját önző vágyaiknak délibábja játszott. Némelyiknek a vallása is eszébe jutott, de az is csak a kardinális-kalap miatt; a haza senkinek sem. A király maga is csak a régi álomképét üldözte; királyleányt hozni haza nászban. De az eljegyzettet csak úgy kaphatta meg, ha a császár és a római király clébb elismerik őt Magyarország királyának.

Ezért volt olyan engedésre kész a békealkudozásoknál, amiket követői folytattak Bécsben és Nápolyban. Kész volt odaadni koronát, palástot, papucsot, kardot Ferdinándnak, csak adja meg neki a királyi titulust, s hagyja békén megülni a lakodalmát ős Budavárában. Akkor aztán kész átengedni még életében Budavárát, Temesvárt a császárnak; szállja meg azonnal, még János király életében, német és spanyol hadakkal, halála után pedig legyen a János királyt uraló országrész is minden népével együtt, nemes, polgár, pap és paraszt minde-
nestül örökösen Ferdinándé. Hogy erre valami országgyűlésnek a helybenhagyását is kikérték volna, arra a gondolatra ugyan nem vetemedtek. Ősi szabadság? Alkotmány fenntartása? Eszükbe sem jutott. A Ferdinánd-pártiak legalább megtartották a tisztességet. Pozsonyban diétát ültek, a maguk királyától az ősi szokások tiszteletben tartását követelték. Megadták a módját.

Hanem annál inkább igyekeztek János király követői megszerezni egyet is, mást is, ami „utile és dulce” (hasznos és édes):

uradalmakat, várakat, fejedelmi évdíjat, még az özvegy királynéról is le akarták húzni a jegyköntösét; kiváltképpen nagy óhajításuk volt a bányavárosok és aranybányák után. Ha Ferdinánd átadja Jánosnak az aranyat, ezüstöt meg a pénzverő műhelyt, akkor aztán csináljon az országgal, amit akar!

Ferdinánd már ilyen szóra fakadt. „*En azt kívánom Jánostul, ami az övé; ő meg azt kívánja tőlem, ami az enyém!*”

Végre Károly császár dönté el az alkudozást azzal a szóval, hogy meg kell hát adni Zápolyának mindent, amit csak szemeszája megkívánt, s még azonfölül egy portugál királyleányt feleségül, ráadásba.

Volt aztán nagy öröm és dáridó Nagy-Váradon, mikor a császár követe, Wese lundeni érsek közeledett a mindkét részről ratifikált békekötéssel Nagy-Várad felé! Statileo, erdélyi püspök fél napi járóra eléje kocsizott, s Török Bálint ötszáz főnyi lovas bandériummal fogadta a béke hírnökét. A német érseket aztán úgy jóltartották a díszlakomán, hogy rögtön kilelte a hideg, s két hétig nyomta az ágyat, s itta az iszonyú sok ipecacuanhát, s addig nem is tért magához, amíg minden doktort, medicinát ki nem dobott az ajtón. Betegsége napjaiban szorgalmasan látogatta Fráter György, akinek az érsek nagy fogvacogás és didergés között mondogatá el apródonkint a magával hozott békeokirat pontozatait. A király és a főtanácsosok titkolták előtte. Féltek, hogy valami okosabbat talál mondani, amivel az ő okosságukat fennakasztja.

Amint aztán az érsek fellábadozott, az országtanács ülésében felolvasták a békekötés szövegét. Mindenki helyeselte. Fráter György szavazata hagyatott utoljára. Rettegve nézett mindenki az arcára. Borzasztó egy ilyen ember a tanácsban, akinek több esze van, mint amennyi kívánatos.

Fölöttébb örvendezett a püspök, hogy a békekötés a két király között ilyen közmegegyezéssel létrehozott, felmagasztalta a két fejedelem erényeit, elismeréssel adózott a közbenjáró tanácsosoknak, végül csak arra kérte a főurakat, hogy ezt a

békeszerződést tartásuk addig titokban, amíg Károly császár és Ferdinánd király derék seregei megérkeznek Buda és Temesvár alá, mert ha elébb ki találják ezt az egyezkedést hirdetni, Szolimán szultán hamarabb ott terem e két fővárosban a maga seregével, s elkergeti mind a két királyt, s csinál Magyarországból török szandzsákságot.

Erre a szóra minden arcról eltűnt az öröm ragyogása. Erre az egyre senki sem gondolt. Szolimán szultánról meg is feledkeztek.

— Méltóságos urak, a béke nem olcsó, mint mi óhajtánók. Bizonyára igaz, hogy „si vis pacem, para bellum”. Ha a két király meg akar osztozni Magyarországon, ha a császár el akarja foglalni az ország fővárosait, elébb a szultánnal kell leszámolniok, akinek mind a két király hűséget fogadott, s egymással versenyezve keresi pártfogását. Én nem mondok ellent annak, hogy mondjuk fel mind a ketten ezt a megalázó hűséget a szultánnak, s szabadítsuk ki Magyarországot a török pártfogás rabigája alól, de akkor nyúljunk az erszényhez és a fegyverhez. Vitéz alattvalója mind a két királynak bizony nagy számmal van; csak fegyver, jó ellátás és vezérség legyen. De amíg ez készen nem áll, addig ezt a békekötést trombitaszó mellett kihirdetni annyi volna, mint az alvó mándrucnak a szakállát megcibálni. — Uram, János király, tőlem, együgyű szolgálótól eddig sem kérdezted, hogy mit cselekedjél; ezután se kérdezd. De azt tudjad, hogy amidőn erre a békekötésre a pecsétet rá akarod ütni, elébb a kardodat kell kihúznod, mert annak a markolatán levő zafírkőbe van vésve a pecsétnyomó címered.

Erre a szavára Fráter Györgynek Wese érsek felelt meg azzal a biztatással, hogy bizonyára Károly császár és Ferdinánd király teljesen el van szánva e békekötést Szolimán szultánnal szemben is fenntartani, s hadaikat János királyéval egyesíteni fogják a közös ellenség visszaverésére.

Ez a szó lángra gyújtá János király álmatag lelkét. Egy pil-

lanatra fölébredt a régi hadvezető Zápolya, a büszke hazafi. A főurak, egyházi fejedelmek mind egy szívvel-lélekkel fogadkoztak, hogy ki fogják állítani a szükséges haderőt. János király fölhatalmazá Fráter Györgyöt, hogy vessen ki adót, szerezzen pénzt a hadiköltségre, Majláthot, hogy gyűjtsön hadat Erdélyben, Török Bálintot, hogy öltöztesse fegyverbe a hajdúságot, Petrovich Pétert, hogy fogadja zsoldba a rác hadakat; ő maga családja minden kincsét kész föláldozni hazája szabadságáért, s ha kell, vére hullását sem bánja.

S ez a föllobbanó láng nem is szalamatúz volt. Azon hónapok alatt, amiket Wese érsek Nagy-Váradon töltött, tízezernyi dandárok gyülekeztek össze János király zászlói alá, Erdélyben, az Alföldön, a temesi bánságban, a Kárpátok vidékén, derék hadvezérek alatt, mint a Bebekék, Perényiek és maga Török Bálint, kinek egész öröme telt bele, hogy ismét a régi, sokszor meggázolt ellenségre húzhatja ki kardját.

Ez időköz alatt Nagy-Várad nemcsak Magyarországnak volt központja, királyi székhelye, de valóban egy sarkalatos forgója az európai politikának.

S valóban, ha Európa uralkodói egymás között békét tudtak volna kötni, azokkal a vitéz hadseregekkel, melyek egymás ellen áldatlan háborút viseltek, véget vethettek volna a török uralomnak a keresztény Európában. Ferdinánd királynak derék serege volt, de az mind el volt foglalva a német hitszakedárok elleni harcokkal. Őt protestáns fejedelemség, azok közt a szász, porosz és württembergi és tizenkét német város kötött ligát a reformáció védelmére a hitbuzgó Ferdinánd ellen. Ez volt a „smalkaldi szövetség”. Attul függött a török elleni nagyszerű hadjárat sikere, hogy a smalkaldi liga abbahagyja a harcot, s maga is egy hadsereggel segíti meg János királyt. A csehok, lengyelek szintén megígérték a segédcsapatok küldését. Velence hajóhadával ajánlkozott a törököt megtámadni; III. Pál pápa lelkesítő szavakkal buzdítja a fejedelmeket az egymás közötti békére s hadaiknak egyesítésére, sőt maga is

zsoldosereket fogadott, s azokat hajóra szállítva a dalmata partokra küldé. Magyarországon is mindenki, nemes és paraszt, egyformán felbuzdult a török elleni hadjáratra. János király feltámadt harci kedve még a moldvai hoszpodárra is elragadt. Péter vajda, aki már Gritti veszedelme alkalmával is kimutatta a foga fehérét, Fráter György felhívására húszezer főnyi oláh harcossal ígérkezett a magyarokhoz csatlakozni, a közös török rabigának összetörésére.

Minő dicső hivatás volt ekkor Zápolya lelkére bízva! Élére állani a keresztény Európának, s a civilizációt, a szabadságot, a keresztény erkölcsöt a jövő századok számára megmenteni. Hogy ő maga is át volt hatva e hivatás ihletétől, bizonyítja az a szava, melyet a lundeni érsekhez intézett.

„Ha a fejedelmek teljesítik azt, amit ígértek, ezt a mi békekötésünket Konstantinápolyban fogom kihirdetni!”

Azonban a jó szándékot gyorsan kellett volna követni a tettnek. A smalkaldi liga követelte a protestantizmus hitelveinek elismerését saját országaira nézve. Ez volt a legnehezebb kő, melyen a nagy mozgalom fennakadt. Ezért nem lehetett Fráter Györgynek Magyarországon ugyanekkor egy protesztánsüldözést megindítani. Azzal a smalkaldi ligát egyszerre maga ellen zúdította volna. Ezért tűrte el nagy békében János király Nagy-Váradon időzve a szomszéd Debrecennek teljes reformációját. Igazságszeretetét, nagylelkűségét és hitbuzgóságát azzal bizonyítja be, hogy Celestin apátot, akit a debreceniek ecclesián kívül „sub Jove” hagytak, dacára a király iránti ellenséges magaviseletének, kinevezé székesfehérvári apátúrrá, amit az a pápa által rehabilitált király kezéből el is fogadott. — Egy esztendő múlva aztán Székesfehérvár egész lakossága *lutheránussá* lett. A királykoronázó város! A szentek, a királyok sírját őrző város! Hét templomával, gyönyörű, ereklyékkel teljes székesegyházával, mely szent Péter és Pálnak volt felavatva, lutheránus várossá lesz! Ha már a Béthel is elszakad a Siontól!

És János királynak ezt is csendesen el kellett tűrni. Fogva volt a keze a smalkaldiai barátságos kézszorításától.

Az idő azonban csak telt az ide-oda izengetésekkel. A magyar urak és Wese érsek egyre szorongatták János királyt, hogy hirdesse már ki a békekötést, Fráter György pedig folyvást azt követelte, hogy előbb állítsák ki a szövetséges fejedelmek az ígért hadilleményeket. Addig nem fújjuk meg a trombitát, amíg a katonák a nyeregben nem ülnek. Végre az urak erővel kezébe nyomták Zápolyának a pennát, hogy írja alá a bécko-ományt; Ferdinánd már aláírta.

Ekkor aztán Fráter György a végső eszközhöz folyamodott. Kiragadta a király kezéből a tollat.

— Ne írd alá, királyom! Szálljon az én lelkekre a felelet terhe, hogy a békekötést megakadályoztam. Ez nem békeszerződés, amit cléd tesznek, hanem törvetés, amiben elejtenek. Emlékezzél Gritti esetére vissza; még nem olyan rég múlt. Egy hitetlen renegátot, egy gyilkos zarnokot a fellázadt nép megtorol, elítél, kivégez; megszabadítja vele az országot egy plágától. S mit tesznek ekkor a bécsi és pozsonyi urak, németek és magyarok? Követeket futtatnak Sztambulba, Bagdadba a török szultánhoz, bevádolnak téged, a keresztény királyt, pártját fogják a renegátnak, a töröknek, a gyilkosnak, hogy a szultán haragja által téged megsemmisítsenek. Ezúttal az Isten különös csodatétele megszabadított téged és az országot attól a szégyentől, hogy a koronás királyt láncra verve hurcolják el Sztambulba, s gyalázatos halállal végezzék ki! Újból, másodszor is odateszed a fejedet a bakó tőkéjére, az angyali koronával együtt, hogy mind a kettőt egyszerre rúgja fel a hóhér. — Hisz amint te ezt a békeszerződést kihirdeted, melyben országod fővárosait és koronádat odaajánlod a császárnak és a római királynak, a szultán nem várja be, hogy azt meg is tegyed, hanem elárasztja rengeteg hadaival ezt a boldogtalan országot, téged pedig a te szövetségeseid, mint Dávid hadnagyai Uriást, magadra hagynak, hogy martaléka légy a fel-

dühített hatalmasnak. Vészt, pusztulást, vérfürdőt akarsz hozni az országra. Nem hallod, hogy kacagnak rajtad az ellenségeid, míg én, aki egyedül szeretlek a világon, én . . .

Nem tudta tovább mondani szóval, erőt vett rajta a zokogás, odarogyott a király lábaihoz, s térdeit ölelve, kezcit csókolva sírt, mint egy gyermek, a nagy méltóságos urak szeme láttára.

A király meg volt hatva, és még inkább megrémülve. Felállt a tanácskozó asztal mellől.

— Tehát beszélj te az urakkal a nevemben; énnekem hagyjanak békét. Én most elmegyek vadászni; amíg visszatérek, süszenek ki az urak valamit. Nekem már zúg a fejem a sok hercehurcában.

S otthagya az országtanácsot.

Akkor aztán Fráter György letörlé a könnyeit, s nyugodt orcával ült vissza a helyére, s szembe lévén a lundeni érsekkel, elkezdett a tervben levő hadjáratról tanakodni vele; eközben annyi szarkaszmussal, oly szatírai éllel boncolta szét annak minden okoskodását, hogy a magyar urakat is mind ellene fordítá. Az érsek tapasztalá, hogy Fráter György jobban tudja azt, hogy mi történik Bécsben, Velencében, Rómában, mint ő. Még arról is van tudomása, hogy az egész hadsereg, melyet Károly császár és Ferdinánd király kiállított, hétezer kimustrált labaucból és háromezer szabad martalóc spanyolból áll, hozzá méltó generális, Laszkó Jeromos vezetése alatt. Ez törököt megverni nagyon kevés, magyart kifosztani nagyon sok.

Az érsek e tanácskozás után azt írja Fráter Györgyről nagy elkeseredésében: „Ez az ember az egyik percben sírni tud, a másik percben gúnyosan kacagni. Valóságos démon!”

Mindennap megújítá az ostromot Fráter György ellen, és az mindennap talált valami új gondolatot, amivel az érseket zavarba hozza. Már azt is tudta, hogy Károly császár újból háborúba keveredett a francia királlyal, s eszerint hadercjét a török ellen nem fordíthatja. Utoljára az érsek azzal a furfanggal élt, hogy azt mondá Fráter Györgynek, miszerint ő

sürgős levelet kapott Ferdinánd királytól, melyben őt magához hívja; annálfogva nem várhat tovább, ma, vagy holnap kívánja a békekötés aláírását.

— Óh, ha ilyen sürgetős dolga van eminenciádnak, akkor csak méltóztassék még ma útra kelni. Miattunk hátramaradást ne szenvedjen a római császárság. János király még sokáig fog vadászni. Ismerem a szokását.

Wese látta, hogy a saját kelepccéjében fogta meg magát, s rögtön útra kelt búcsúvétel nélkül.

De ugyan zengett is egész Németország Fráter György dicséretétől, hogy soha a föld nem szült ennél ravaszabb, álnokabb világcsalót, aki még a németet is, még a diplomatát is, még a paptársát is meg tudja csalni.

Megérte hát valahára egy magyar ember azt a dicsőséget, hogy ahol keserves rászédésről van szó, ott nem ő az, aki lamentál, hanem őtet szidják.

A magyar urak is szidták. Kinck-kinek porba csett a pecsenyéje a békekötés megzápulta miatt. Frangepán is kapkodhatott már a levegőbe az elrepült bíbornoki kalap után.

János király csak tizenkét nap múlva tért vissza a mármarosai medvevadászatból. Derék medvebőröket hozott haza.

Azonban éktelen haragra gerjedt, amidőn meghallotta Verbőczytól, hogy Wese, re infecta, elutazott. Rögtön hívatta Fráter Györgyöt, s heves szemrehányásokat tett neki amiatt, hogy azalatt, amíg a király vadászni jár, a békeapostolt elriasztja az udvarból.

— Én alá akarom írni a békeszerződést! — mondá kategorikusan a király.

— Meghajlok fölséged akarata előtt. Abban az esetben azonban kegyeskedjék fölséged elhatározni, hogy hadseregének élére állva, mely oldalon támadja meg a török szultán hadait. — Azalatt, amíg fölséged távol volt, némi változások történtek a világban, amiknek közeledtéről én már régebben értesülve voltam sztambuli ügyvivőim révén. A szultán meg-

kint kétezer forintot húz Ferdinándtól. Anyának és fiúnak joguk van e' kárpótlásra azon esetre is, ha időközben Erdély török kézbe esnék.⁸⁹⁾ — Megállapítván ekkép az alkupontok, Izabella és öszves udvara, Martinuzzi 's Ferdinánd' hadvezére és biztosai együtt útaztak Kolosvár felé. A' barát rendkívül volt felizgatva, 's útközben lovát megállította, és könyös szemekkel magyar nyelven beszédet intézett Izabellához, mellyet Nádasdy olaszul tolmácsolt a' királynénak. Elmondotta, hogy ifjusága óta hű szolgája volt a' Zápolyaháznak; hogy az akar maradni jövődöben is. Ha ollyas dolgokat tett ollykor-ollykor, mellyek Izabellának nem voltak kedvesek, nagyon fájlalja; bocsánatot kér tőle, de köszönetet mond a' Mindenhatónak, hogy jó véget vett minden. Az ország' jelen átadása miatt ne nehezteljen reá Izabella; lesz még olly idő, mikor néki, Martinuzzinak, köszönetet mond érte, mert az ő hasznára történt és fiáéra. Legyen tehát vidám és jó kedvű a' királyné. — Izabella zokogástól megtördelt hangon csak annyit válaszolt: hogy hinni akarja, mit Martinuzzi mondott, 's hogy Isten erősítse őt szándékában.⁹⁰⁾ Más nap Kolosvárra érkeztek királyné és kísérei, hol a' rendek már együtt voltak, 's a' kötött alkuhoz hozzájárulásukat nyilvánították. Július' 19. én, a' város' főegyházában Castaldo, Nádasdy és Báthory, mint Ferdinánd' képviselői, Izabella saját és fiának nevében, legvégül Martinuzzi, az alkunak szentül tartását hittel fogadták. Az esküt a' koronának 's a' koronázáshoz tartozó egyéb ereklyéknek átadása követte, mellyek Tokajba Seredyhez, 's innen Bécsbe küldettek. János Zsigmond és a' távol levő Johanna között, az eljegyzés Kolosmonostorban történt meg.

89) Miller Jakab Ferdinánd. *Epistolae Ferdinandi I. et Maximiliani ad suos oratores*, Pest, 1608. I. k. 349. l. Engel, *Gesch. des ungr. Reichs*, IV. k. 113. l.

90) Egykoru jegyzetek Bucholtznál, VII. k. 256. l.

A regény egyik fő forrásának, Szalay László történelmi munkájának egyik lapja

II. Szolimán szultán arcképe (Agostino Veneziano 1535-ben készült rézmetszete a Magyar Történelmi Képcsarnokban)

tudta a francia király követe és a bécsi ügyvivők által, hogy ellene egy nagy európai hadjárat készül. Szolimán nem várta be a támadást; ő maga beküldé a bosznia hadsereget Ferdinánd király tartományába! Klisszát ostrom alá vette. Ferdinándnak pedig annyi serege sincsen, hogy ezt a várat meg tudja menteni. Velence nem jön. A császár készül a franciákra, akik újból hadat izentek neki. Egyedül a pápa zsoldosai védik meg Klisszát. Őszentségén kívül egy fejedelem sem tartotta meg a fogadását.

A király hüledezett.

— Ez nagy baj!

— Ez kis baj. És nem is a mi bajunk. De van egy nagyobb, s az már a mienk. Maga Szolimán szultán, megtudva, hogy Péter vajda is benne van az őellene szőtt ligában, nagy hadsereg élén átkelt a Dunán Szilisztriánál, a moldva hadsereget porrá törte. Péter vajda elfutott, s ide menekült hozzánk Erdélybe, Csicsó várába. A szultán megállt Erdély határán, s Jászvásárból kiküldé Junisz béget felségedhez (holnap itt lesz) azzal a kérdéssel, hogy ki ellen gyűjté össze Erdélyben a magyar király a fegyveres hadakat? Felséged tetszésére van bízva a válasz. Felséged kihirdetheti a császárral és Ferdinánddal kötött szövetséget, s akkor az erdélyi hadsereg élére állva, azonnal megtámadhatja a határon álló Szolimánt. Még most legyőzheti, mert a szultánnak nincs több százötvenezer katonájánál.

A király arcát eltorzítá a nagy rémületnél beálló ideges vonaglás. Lerogyott egy karszékre.

— Ne gyilkolj az iróniáddal! — lihegé elcsüggedten.

— Előre megmondám fölségednek, hogy ez lesz a békealkudozásoknak a vége. Vagy a bécsiek, vagy a versailles-iak elárulják Szolimánnak a mi hadtervünket. Amikor aztán Szolimán megelőzi a támadást, s ránk rohan, akkor mindenki elugrik mellőlünk, s engedik a magyart egy második Mohácsba rohanni vakmerőn; egyedül!

— Igaz, hogy mondtad.

— Jó szerencse, hogy a veszedelem nem a mi fejünket érte legelől. A szegény kis Péter vajdának kellett megadni a példát. De most rajtunk a sor.

János király kétségbeesetten ragadta meg Fráter György kezét.

— Szabadíts meg! Kezedbe adom királyi hatalmammat. Mentsd meg az országot! — Tégy helyettem, amit legjobbnak gondolsz.

— Már tettem. — Nem várhattam felhatalmazásodra.

— Mit tettél?

— Elfoglaltam a németektől Kassát, s körülzártam Péter vajdát Csicsó várában, amíg te medvére vadászta, s ha most jön Junisz bég, kérdezni, ki ellen gyűjtünk hadsereget, azt feleljük: a németek és az oláhok ellen, akik bennünket fenyegettek.

Ettől a vigasztalástól még jobban megijedt a király.

— Mit cselekedtél? Várostromokat indítál meg decemberi hóban, fagyban! Vérontást kezdél fegyvernyugvás idején!

— Nyugtasd meg a lelkedet, fölséges úr. Egy csepp vér sem lett kiontva. Kassát elfoglalta Csécsy kapitányunk, amidőn a Ferdinánd-párti parancsnok, Serédy Gáspár uram átszánkázott Göncre, a felesége neve napját megülni. A magyar helyőrség kinyitá a város kapuit a mi csapataink előtt maga jószántából s most mi vagyunk az urak a várban, s bírjuk Felső-Magyarország kapuját. Ez a tromf kellett a németeknek a cserbenhagyásért.

— Hát Csicsóvár ostroma?

— Az is csak a tessék-lássék végett van elrendelve, nehogy a törökök vegyék ostrom alá a hozzánk menekült Péter vajdát; mert ha azok kaphatják meg, sok szép titkot kisajtolhatnak belőle, aminek a seprüje a mi torkunkra forr. Így azonban a mi Batthányi Orbánunk szépen odaplántálta magát Csicsóvár kapuja elé, s nagy gondja van rá, hogy valakit oda be ne eresz-

szén. Pro forma egy-egy tarackot el is süttet a falak ellen, de kárt nem tesz bennük. Majd aztán, ha Szolimán haragja elpárolog, a török sereg a tél elől hazatakarodik, akkor kierezstjük Csicsóvárból Péter vajdát, s itt eldugjuk. Otthon nincs rá nagy szükség; a szultán Istvánt, Péter öccsét tette meg helyébe hozpodárnak.

Ekkor aztán megnyugodott benne a király, hogy valóban helyes dolgot cselekedék a barát, amidőn ilyen merész fordulattal került meg a nagy veszedelmet.

Másnap csakugyan ott volt Nagy-Váradon Junisz bég. A királyt együtt találta Fráter Györggyel.

— A nagyúr haragja olyan, mint a háborgó tenger, mely az erős hajókat a sziklához paskolja. Azt kérdezteti tőled, János király, ki ellen gyűjtéd a sokezernyi erős hadakat Magyarországán és Erdélyben? Avagy nem a te urad és császárod ellen-e?

Fráter György felcalt a király helyett.

— Bizonyára nem öllene; hanem a németek és oláhok ellen, akik megtámadásunkra szövetkeztek.

— Nekem Erdélyben az urak azt mondták, hogy a török ellen hívtátok fegyverbe a népséget.

— Az természetes. Ha a német és oláh ellen fegyverkezünk, akkor azt *híreszteljük*, hogy a török ellen kardoskodunk.

— Ejh, te barát! Te olyan vagy, mint a kígyó; ha elől fognak meg, hátul csúszol ki, ha hátul fognak, elől csúszol ki a markunkból.

— A megtörtént dolgok beszélnek. Amint arról értesülénk, hogy a felséges szultán Ferdinánd hadait megtámadta Dalmáciában, s ostrom alá vette Klissza várát, mi rögtön haddal támadtuk meg Ferdinánd legerősebb várát, Kassát, s erős harcok után, nagy vérontással, ostrommal bevettük azt, s ezáltal elvontuk Ferdinánd haderejét Klissza felmentésétől. Vidd magaddal e fényes diadalnak a hírét a felséges szultánoknak.

— Tüstént viszem. Csak még egy másik kérdésre is ilyen jó feleletet tudj adni. Hát Erdélyben mi oknál fogva gyűjtötték össze a nemest, székelyt, szász tábor számra?

— Arra is az igazság feleljen meg. Nyilvánvaló volt előttünk Péter vajda nagy készülődése, akinek egyéb szándéka nem volt, mint Erdélyt megrohanni. Hadseregünk egyenesen öellene volt felállítva, s amint ő, hadserege maradványaival, Erdélybe áttört, azonnal szembeszálltunk vele; hadaival együtt berekesztők Csicsó várába, s nem tekintve a csikorgó téli időt, folyvást töretjük ágyúinkkal a falait, s bár ő kétségbeesetten védelmezi is sáncait, mi nem irgalmazunk neki, de falai alá fogjuk őt temetni!

János király e kegyes sóhajtást szalajtá ki a száján:

— Az volna a legjobb.

— Úgy hiszem, minden kérdéscdre tökéletesen megfeleltem — mondá Fráter György a tolmácsnak.

— Nem tökéletesen. A szultán haragszik, a nagyvezér neheztel, a basák elégedetlenek, én is az vagyok. „Szót” várok tőled. Amit eddig mondtál, az mind csak szó-fia volt! Öreg szót várok tőled, igazi szót, érthető szót!

— Azzal is bírunk. Öfelsége János király már elrendelé, hogy amint megérkezel, a rizskásás tálad alá legyen letéve az ezer arany, amit kegydíjzul ígért neked.

— Ez már „szó” volt. Okos szó. — Mondd tovább.

— Azonkívül öfelsége meghagyá nekem, hogy azonnal, amint az utak járhatók lesznek, indítsam el öfelségéhez, a szultánhoz az ő követét a hódolatul felajánlott százötven ezer arannyal, mely Gyulafehérvárott van letéve.

— Ez már szép „szó” volt! Ez éppen lesz a elég nagyvezérek és a basák felgerjedt haragját lecsillapítani. De hát még mit tudsz? Találd ki! Azt gondolod, a szultán semmiért tette meg az utat Sztambultól Jászvásárig? S még csak a fiainak való vásárfiát se vigyen haza?

— Én azt gondoltam, hogy az a százötven ezer arany...

— A pénz csak polyva a nagyúr előtt, amit a baromfiainak elszór. — Ímhol, te barát, olyan serény eszű vagy, mikor valamit el akarsz kapni, s olyan lomha elméd van, amikor adásról nagyon szó! Hát énnekem kell téged helyes erkölcsre tanítanom? — Tudjad, hogy midőn a felséges padisah Ferdinánd király tartományát megtámadtató, a bécsi követ rögtön ottan termett Sztambulban, s a szultán kegyelmét megnyerni serénykedett. Nogarolának hívják az istentelent. Hozott magával a fölséges szultán számára ajándékol egy pompás aranyvedret, mely kívülről is mesterségesen van kiformálva. De midőn a tetejét felnyitják, akkor egy gyönyörűséges óramű támad elő benne, mely a nap járásán kívül a holdfertyályokat és a hónapokat is mutatja. A padisah szíve ugrált örömeiben, mikor ezt a remeket meglátta. Nem tudott tőle megválni. Odavitette a legbelső szobájába, ahol a *kadinája* lakik. Azt tolmácsoltatta velem Nogarolának: „Mégiscsak Nándor király (így hívja a németet) az én legkedvesebb fiam!” Most már tudod, hogy micsoda „szót” várok tőled, barát?

— Végére tartottam — monda Fráter György. — Én is tartogatok János király nevében egy ritka szép ajándékot a nagyúr számára. A minap, hogy Új-Bálványos várát elkezdém építtetni a hajdani Sarmisegethusa helyén, egy föld alatti boltozatban feltalálták a hevéreim Decebál, utolsó dák király sírját, akit Traján római császár elpusztított. Ott meglelek a dák király arany páncélját és sisakját. Nehéz, barbárkori munka mind a kettő. Ezt az ősi, megbecsülhetetlen kincset szántam én Szolimán szultánnak, ami régiségénél fogva bizonynyal többet fog érni a mai kor minden cifra ötvösműveinél.

Ezt a nagybecsű őseletet még Zápolyának sem mutatta meg eddig Fráter György; pedig itt volt az már a kincstárban. A király nagyon sajnálta, hogy ezt felajánlá a püspök Szolimánnak. Inkább vett volna neki még kétszerte drágább órát Németországban, amely órát is üt, kukorít és csilingel. De már az ajánlatot nem lehetett visszavonni.

Junisz bég is elismeré ennek a kincsnek a valódi értékét.
— No te barát, ezzel kiverted a sakktábláról a németek „ugróit”. Erre azt fogja mondani a padisah, hogy „János király mégiscsak a legjobbnál is jobb fiam énnekem”. — Mert tudjátok meg azt, hogy a felséges padisah csak „egy” szót tud *németül* és egy szót *magyarul*. Ha a némettel van megelégedve, akkor azt mondja neki, hogy „dobre!”, ha pedig a magyarral van megelégedve, akkor azt mondja, hogy „dobró!”

S e fölött nincs mért fejet csóválni. Mert amikor Szolimán elé egy *németet* vittek, az bizonyosan *cseh* volt; ha pedig egy *magyart* vittek, az *horvát* volt, vagy legjobb esetben — *lengyel*. S így őfelsége bizton hihette, hogy „dobre” németül jelenti azt, hogy „jól van!” — „dobró” pedig magyarul. — Az a fő dolog, hogy azt mondja, hogy „dobró”.

Ez pedig el lett érve ezúttal Decebál dák király arany fegyverzetével.

Junisz bég azzal a szóval vett búcsút Fráter Györgytől: „Még visszatérek!” — Szíves házigazdájának nem nagy örömére.

Szavának is állt Junisz bég, mert újesztendő napjára ismét visszakerült Nagy-Váradra. Ezúttal a szultán és a nagyvezérek üdvözlését hozta a királynak. Nagyon meg van elégedve a padisah János fiának a dolgával, amiért az Ferdinánd fiával öltre kapott. Mármost csak dulakodjanak vitézül. Ha a magyarok és a németek egymást ölik, akkor nem kénytelen a szultán ölni mind a kettőt. Junisz béget azonban azzal a megbízással küldé vissza János királyhoz a szultán, hogy tudja meg, van-e hát elég elég katonája? Nem kell-e neki „segítség”?

Fráter György megfelelt a kérdésre; igenis van elég hatalmas hadserege a királynak. Debrecen alatt áll húszezer ember, ugyanannyi Erdélyben Majláth vajda alatt, nem kevesebb Temesváron és Lippán Petrovichcsal, azonkívül a felvidéken Bebek és Perényi seregei, összesen nyolcvanezer harcos, akikben lángol a harcvágy; csak az idő kiengedését várják, hogy

táborba szálljanak a németek ellen. Lehet, hogy hamarább is, ha Ferdinánd fővezére, Fels Lénárd megkezdi a támadást.

Csak egy hadvezér kerestetik még, aki az összes hadakat vezesse.

Megkínáltatott e nagy hivattal Török Bálint; de ő azt vetette, hogy neki esküdt barátja és fegyvertársa Fels Lénárd, annál fogva ő az ellen nem harcolhatna egész lelke szerint. S az ilyen gyöngéd érzelmek tiszteletreméltók a katonáknál. Mint-hogy pedig a többi főkapitányok is húzódoztak e nagy megtiszteltetéstől, utoljára elvállalta a fővezérséget Fráter György.

Nagyon csóválta erre a fejét Junisz bég.

— „Circumdederunt”-tal fog végződni az a háború, ahol püspök viszi a fővezérséget.

Pedig hát Fráter György nagyon is jó generálisnak vált be.

Először is a maga hadseregét igen jól élelmezte, azután pedig kímélte minden gyors menetektől. Mire Debrecentől a Tiszáig felvonultak, akkorra kitavaszkodott.

— Sohasem hittem volna, hogy ilyen hosszú az út a Hortobágytól a Tiszáig — mondá Junisz bég, aki mindenütt a nyakán volt Fráter Györgynek, mint a rossz lelkiismeret.

Tokaj alatt aztán összetalálkozott a két ellenséges hadtest. A németek is magyarok voltak. S mivelhogy mind a két szemben álló ellenség értette egymás nyelvét, nagy patvarkodás lett ebből, iszonyú lárma, fenyegetőzés és szitkozódás, mely már csaknem tettelegességekre fajult. Elvégre a német-magyarok átlátták, hogy nagy kisebbségben vannak, s kegyetlen haraggal félrevonulának.

— Hallod-e, Fráter György! Nem háború ez, hanem országgyűlés! — mondá Junisz bég.

— De most jön a bunkója. Lásd meg a várostromot.

Tokajt aztán egy hajrá-kiáltással bevették János király katonái. — Derék szomjúságuk lehetett!

Az ostrom után végiglovagolt Junisz bég, Fráter György

kíséretében, a városon. A piacon szerkesztét heverték a temetetlen vitézek.

— Hallod-e, Fráter György, nem halottak ezek, hanem részeg emberek.

A tokaji diadal után komolyan hozzálátott Fráter György a hadvezetéshez. Kiosztá a parancsot Bebeknek, Perényinek, hogy amíg ő szemben fogja megtámadni Fels Lénárdot, az alatt ők oldalt és hátul üssenek rá, Majláth pedig az erdélyi sereggel erősítse a derékhadat.

A két főnemes vezér méltóságán alul valónak tartá a baráttól parancsot elfogadni, s külön, a maga szakállára támadta meg Fels Lénárdot, az aztán külön megverte mind a kettőt, utoljára Fráter Györgyöt, akinek Majláth nemcsak hogy segítségére nem jött, sőt az első ágyúszóra úgy megindult hátrafelé, hogy még a barát hadai sem érték utól, pedig azok is elég jól szaladtak. A Körösig meg sem álltak; annak a hídját is leégették maguk mögött.

— Sohasem hittem volna, hogy ilyen rövid az út Tokajtól Nagy-Váradig — monda Junisz bég, aki maga is félpapucsban menekült el a nagy hajcihóból.

Olyan háború volt ez, amelyik egyik félnek sem kellett. A saját pártját nem szerette, az ellenfelét nem gyűlölte senki.

Ezalatt azonban a szultán visszavonult a hadseregével Moldvából, s Adrinápolyig meg sem állt.

Amint ezt megtudta Fráter György, azonnal sietett a Csicsóvárban ostromolt Péter vajdát értesíteni, hogy nem szükséges már a várvédellemmel fárasztania magát, bátran kapitulálhat a királynak. Amit az meg is cselekedett. Elhozták azután a vajdát Nagy-Váradra, ahol a püspöki palotában rangjához illő szállást kapott.

Nagy öröm közt dicsekedék el e diadallal János király Junisz végnek, hogy íme Csicsó vára, a hatalmas, törhetlen erősség ostrommal bevétellett, a vitéz Péter vajda fogságba esett.

Junisz bég sunyi hízelkedéssel gratulált e diadalhoz János királynak, s amellet a kaftányja belső zsebéből előhúzott egy pecsétetes levclct, melyet régóta rejtegetett már; a levél pecsétjén megismerte a király Szolimán nevének lenyomatát. Ez volt annak a titkos pecsétje, mely alatt János királlyal levelezett volt.

A király elrémült, mikor a szultán levelét elolvasá.

Szolimán azt parancsolá, hogy amint a király foglyul ejti Péter vajdát, azonnal szolgálta az ki Junisz bégnek, hogy az a lázadó fejedelmet az ő haragos ura elé vezesse Sztambulba, aki maga fog fölötte ítéletet tartani.

— Én tudom, mi van a levélben — monda gúnyos alázattal a tolmács —, s Péter vajda láncának a végét tartom a kezemben.

— Azt még nem tudod, Junisz bég, hogy tartod-e!

— A lánc végét tartom, hogy kinek a nyakán van a lánc *örve*, azt nem tudom.

Zápolyának nagy kedve lett volna az oldalán levő kurta buzogányát lekapni, s az orcátlan követet kétoldalt eldöngetni vele.

— Eredj dolgodra, bég! Majd az országtanács fog határozni ez ügyben.

János király rögtön összehívatta a főurakat.

Rendkívül súlyos volt a helyzet.

Egy hadifoglyot kiszolgáltatni más ellenségnek, egy elfogott lázadót kiadni az ő zsarnokának, egy kapitulációra lefegyvertet, hit ellenére, vérpadra vitetni! Ez magában is olyan tett, ami ellen a magyarnak minden csepp vére tiltakozik. De hozzájárult még az a rémület, hogy ha Péter vajda Szolimánnak ki lesz szolgáltatva, az mindent kivall János királyra! Hogy ez biztatta őt fel a szultán elleni fegyverkezésre, hogy valóban részese volt a török hatalom ellen kötött ligának, s ezzel Szolimán teljes haragját János király fejére zúdítja.

Megtagadni a kiszolgáltatást? Ez ismét a szultán kegyének

elvesztése lenne. A parancs határozottan szólt. A szuverénuralkodó követeli lázadó vazallját.

Verbőczy kancellárnak akadt egy mentő gondolatja e nagy szorongatásban.

Ki kell szolgáltatni Péter vajdát a szultánnak; de előbb egy lassan őő mérget kell neki beadni, mely őt útközben elpusztítja.

A főurak bizony helyesnek találták ezt a mentőszert.

Csak Fráter György tett ellenvetést.

— Ej, ej kancellárius uram. Nem te írtad meg a Corpus Juris Hungaricit? Nem a te Tripartitumodban van Szent István király dekrétuma, mely a méregkeverést istentelen bűnnek nevezi, s a méregkeverőt a megölt rokonainak bosszúállásra kiadatni rendeli?

— Hja! Püspököm, van még ennél egy régibb törvény, mely így szól: „Salus reipublicae suprema lex esto”. (A köztársaság jóvolta a legfőbb törvény.)

Ez előtt minden más tekintetnek el kellett enyészni.

Úgy lett a terv megállapítva, hogy majd a nagy búcsúlakománál Péter vajda elé egy aranyserleget tesznek, melynek a belseje azzal a finom méreggel van zománcozva, mely csak napok múlva érezteti pusztító hatását. — Szörnyeteg gondolat!

Ha ez megtörténhetett volna, egy tenger le nem mosná ezt a szégyenfoltot e nemzet történetéből!

Hogy ezt egy Verbőczy feltel ettc, egy országtanács elfogadhatta!

A főurak annyi tekintettel mégis voltak a király iránt, hogy őt ebbe a rút tervbe nem avatták bele. Elvégezték sub camera caritatis. A pohárnok erre a napra megbetegszik, s egy helyettes inas fogja a mérgezett kelyhet a megfelelő helyre illeszteni. — Ha még Junisz bégnak is lehetne juttatni belőle! — Hanem a török nagyon óvatos. — Régibb erdélyi útjában ugyan együtt dőzsölt a magyar urakkal; de éppen azért, mivel akkor ezt a bűnét Mohamed próféta oly erősen megbüntette, soha többet a gyaurok főztéből nem eszik; hanem mindennap

ő maga vágja le a birkát, melynek húsából saját utazó katlanában készíti el a piláfot, és senkinek ahhoz még közel lépni sem szabad. Vízet pedig csak velencei pohárból iszik, s azt maga meríti a kútból.

A királyi asztalnál ez alkalommal az volt a rend, hogy az asztalfőn két első ülés volt: egyik a király, másik a hoszpodár számára, ki szintén uralkodó fejedelem volt. A vajda mellett jobbrul volt Fráter György helye.

A régi magyar étkezési rend szerint, egész a harmadik étkefogásig nem szolgáltatnak fel italokat; csak a lében főtt ételek után hozták a pohártöltögetők az idei újbort, s akkor kezdődött el az ivás.

Mikor éppen az első serlegtöltés sora jött, hozott egy apród Fráter Györgynek egy sürgős levelet. A püspök engedelmet kért a királytól, hogy azt feltörvén, ott az asztalnál elolvashassa.

A levél olvasása közben folyton növekedő felháborodás látszott az arcán, hol az írásba, hol a vajdára nézett, s midőn Péter vajda éppen a serleg után nyúlt, hogy azt János király egészségére ürítse, hirtelen megragadta a vajda kezét, s rémülettől reszkető hangon kiálta.

— Vajda! Ne igyál abból a serlegből! Az meg van mérgezve!

S azzal felkapva a billikomot, kiönté abból a bort a háta mögé. Rémséges volt azt látni, mikor a márványpadlón szétloccsanó bor, a benne levő gyilkos méregtől elkezdett sísteregni, s gőzt bocsátott magából. (Ezt különben a márványra mint mészkőre öntve, minden savanyúság megteszi.)

A vajda hanyatt esett a székében a rémülettől; de még az urak is megdermedtek az ijedségtől: azt látva, hogy Fráter György az ő tervüket elárulta! A király felháborodva ugrott fel helyéből, s haragos tekintetét végigvillantva az asztaltársaságon, kiálta fel:

— Ki cselekedte ezt?

— Légy nyugodt, felséges úr — monda a püspök. — Nem a te híveid cselekedték. Hallgasd meg, mit mond ez a levél,

melyet jó pillanatban adott kezembe az ég. Bécsi megbízottam írja: „Vigyázzatok és őrködjetek a vajda felett, az itteni urak meg vannak rémülve, hogy a szultán a vajdát Sztambulba küldetni kívánja. Attól tartanak, hogy a vajda ki fogja beszélni, hogy velük szövetkezett Erdély elszakítására. Lassan öltözve még reggel akarják őt elnémítani, amit a király asztalán levő kelyhébe zománcoltak.”

Péter vajda halálsápadt lett a düh és rémület miatt.

— Engem akartak a bécsiek megöletni! — kiálta rekedt hangon. — Azért, hogy ellenük ne valljak! No megálljatok, németek: ezt keservesen fizetem nektek vissza!

Verbőczyék kezdtek könnyebbülten fellélegzeni. Sejtették már, hogy mit főzött ki ez a barát.

A király a saját serlegét nyújtá a vajdának.

— Igyál az én poharamból, vajda.

— Köszönöm. Csak igyál te magad belőle, király. Én több bort arany pohárból nem iszom.

Voltak az asztalon szép köszörült üvegből velencei karafinák vízzel tele, s hozzá kristálypoharak (a tisztesség végett). Egy ilyen palackból teletöltött egy poharat tiszta vízzel a vajda, és azt emelte föl áldomásra.

— Amilyen igaz az, hogy én a mai napon legkedvesebb barátomat, a bort, megutáltam, s leggyűlöltebb ellenségemet, a vizet, megszerettem, olyan igazán fogadom neked, János király, hogy e pillanattal fogva teveled fogok tenni minden jót és Ferdinánd ellen minden rosszat.

S azzal körömpróbaig üríté ki a vizes poharat. Ami nagy eset a magyarok között; de még az oláhok között is! Ha egy oláh azt fogadja, hogy ezentúl vizet fog inni, akkor annak a haragját ki nem engeszteli semmi!

— Hívasd ide, király, Junisz béget azonnal — monda Péter vajda. — Mentül előbb, annál jobb. Hadd vigyen a szultán elé. Nem rettegek már az ellenségeimtől, amióta a barátaimtól rémledezek.

Junisz béget előhívták.

— Azonnal indulunk Sztambulba! — mondá Péter vajda a követnek. — Óhajtok az én uram színe elé jutni, s majd elmondom neki, hogy kik az ő igazi ellenségei. Neked pedig, János király, köszönöm az eddigi oltalmat.

Azzal megölelte Zápolyát, s megcsókolta az orcáit.

Fráter Györgynek pedig hűségesen kezét csókolt.

— Az ég jutalmazzon meg azért, amit velem tettél. Üdv veletek, urak!

S azzal kemény léptekkel hagyta el az ebédlőtermet.

Junisz bég hátramaradt hálálkodni. Csupa áldás, csupa magasztalás volt minden szava. Hanem midőn Fráter Györgytől búcsút vett, azt mondá neki:

— No, te barát, ha én valamikor hegedűs leszek, tetőled kérem kölcsön el a hegedűdet, mert az ugyan mind a két oldalán fel vagyon húrozva.

Péter vajda és Junisz bég eltávozásával ismét helyre kezdett térni a társaság ebédelési kedve, mely erősen megzavartatott. A király azonban felkelt az asztaltól, s kiment az erkélyre, még egy istenhozzádót kiáltani a vajda után, kit hatlovas hintó vitt magával, a török küldöttel együtt, egy osztag huszártól kísérve.

Amíg a király nem volt az asztalnál, odaszólt Fráter Györgynek Verbőczy kancellár.

— Bizony, püspök uram, ez is méregkeverés volt, amit te most elköveltél; csakhogy te még finomabb és gyilkolóbb mérget tudsz keverni, mint mi.

(Ha méreg volt, úgy bizonyára nagyon jó méreg lehetett; mert a sikere az lett, hogy Szolimán szultán Péter vajdát az első kihallgatás után ismét kegyébe fogadta, s a hoszpodári székébe visszahelyezte; Ferdinánd király ellenében pedig mindvégig ellenséges indulatot tartott fenn, míg János királyt ezen túl békében hagyta, s mindenfajta ellenségeitől megvédelte.)

A király egészen ott felejtette magát az erkélyen; úgyhogy

a testőrhadnagyot kellett utána küldeni, hogy behívja: az urak óhajtják, hogy foglalja el a helyét az asztalnál, addig nem kezhetnek az áldomáshoz.

A király aztán gyors léptekkel tért vissza.

De nem ült le a székébe.

Odavágta a gyöngyös süvegét az asztalhoz.

— „Eheu, jam satis est!” Megtelt a keserű pohár — kiálta oly indulatos hangon, aminőt régen nem hallottak már tőle. — Úgy jöjjön még egyszer a szíнем elé Junisz bég, vagy akárki más szultán ebe, hogy én belefojtatom a püspöktóba! S akkor aztán kirántom a kardomat, s azt kiáltom, hogy aki magyar, aki becsületes ember, jöjjön utánam, s vágja ki a kardjával a magyarságát, a becsületét. Én ennyi gyalázattal nem hagyom a koronát bemocskoltatni többé! Nem kérek többé tanácsot senkitől, csak a saját szívemtől. Kibékülök a keresztény ellenfelcimmal, ha a fejemet kívánják is a koronával együtt; de csúf bábja a hitetlennek nem leszek többé. Inkább haljak meg, mint egy oroszlán, semhogy éljek tovább, mint egy láncra kötött kutya!

Arca izzott, termete kiegyenesült, hangja zengett. Nem lehetett ráismerni.

De Fráter György éppen most ismert rá.

Megragadta a király jobb kezét, s szívéhez szorítá.

— Most vagy az igazi Zápolya János, én édes királyom! Ilyennek láttalak, így ismertelek meg, mikor legelőször találkoztam veled. Amikor azt mondtam: te léssz méltó e nemzet vezetésére! Fölbredtél! De soká aludtál! Most mutattad meg a te igazi alakodat. Bizony mondom, lelkünkéből beszéltél! S amikor ideje lesz a vérontásnak, ott fogsz találni mindnyájunkat az oldalad mellett, s mögöttünk fogod találni az egész nemzetet.

S erre az urak mind fölugráltak az asztal mellől, s lelkesülten csördíték össze billikomaikat, szikrázó haraggal kiáltva: „Éljen János király!”

Az elhangzott és leöntött áldomás után a király Fráter György vállára tette a kezét.

— Milyen jó sors, hogy te éppen most kaptad azt a bécsi levelet, melyben a vajda megmérgezéséncz szándékát ismer-tetik veled. Ez a Ferdinánd király . . .

— Ki ne mondd rá a „pcreat”-ot! Ebben a levélben szó sincs semmi mérgezésről, nem innen lettem én annak tudója: nem is Ferdinánd király machinációja volt az. Ellenben igen örvendetes híreket tudtam meg e levélből. Értsétek meg, urak, mi történt Bécsben?

Fráter György felolvasá a bécsi ügyvivője levelét, melyben arról értesíti, hogy Károly császár és Ferdinánd király elhatá-rozták a János király ellen folytatott háborúskodás megszü-n-tetését. A lundeni érsek útban van már az új békepontozatok-kal. Azokban János király clismertetik egész Magyarország királyának, s meghagyatik az általa bírt országrész birtokában, a koronát sem kéri tőle; csupán halála után szálljon a királyság Ferdinándra; az ország alkotmánya biztosítatik. Nemi kívánják Buda és Temesvár megszállását német seregekkel, s visszaadják az elkobzott birtokokat; olyan békekötést ajánlanak, aminőt Fráter György diktált. — És akkor aztán Károly császár és Ferdinánd király közös cróvel, békét kötve franciákkal és protestáns fejedelmekkel, egyesítik haderejüket János királyé-val, Magyarországnak és a Szerémségncz a hitetlenek elleni megvédelmezésére.

Az volt aztán az üdvivallás, ami ezt a tudósítást követte! A billikomok behorpadtak az összekoccintástól; tele torokkal kiáltá mindenki: „Éljen Magyarország!”

S ez a kiáltás kihangzott a tornáczra, a tornáczról az utcára, az utcáról az egész városba. Mind, egész Nagy-Várad kiálta egy szívvel és szájjal: Éljen Magyarország!

A király pedig az illendőség törvényét követve, még egyszer megtölteté a serlegét, s fölemelkedve karszékéből, az urakat is fölállásra invitálta, s előrebocsátván, hogy „hárcmszor

iszik a magyar”, poharát emelte fölséges szövetségeseire: Károly császárra és Ferdinánd királyra, mely áldomást a főurak csendes „vivát”-tal viszonzának, ámbar lelkükben bizony nagyon örültek ennek az örvendetes fordulatnak.

Egyszerre vidám kedv pezsdült fel a társaságban.

Az örömjaj csillapultával odafordult János király Fráter Györgyhoz.

— Hanem mármost arra felelj meg nekem, édes Fráter Györgyöm, hogyan tudtál te azalatt, amíg ezen szívvidámító híreket olvastad ebből a levélből, olyan rémüldöző, haragos arcot csinálni hozzá? És hogyan tudad ugyanakkor, amidőn Ferdinánd király ilyen barátságos békejobbot nyújt felénk, a jó Péter vajdát a hamis mérgezési hírrel Ferdinánd király ellen felbőszíteni s a szultán haragját Ferdinánd ellen lobbantani?

Verbőczy is szekundált ebben a királynak.

— Erre felelj, barát.

Fráter György vállat vont.

— Hát ez útbaigazítás volt Péter vajdának, hogy mivel védelmezze magát a szultán előtt. Szolimánt pedig jobban meg nem haragíthatja a vajda, akármit mondjon is, Ferdinánd királyra, mint ha ez a kettőtök között megkötendő békeszerződés ki lesz hirdetve. Egyébiránt, ha sajnáljátok, urak, hogy Péter vajdát ilyen útba tereltem, fussatok utána; még nem mehetett messze, hívassátok vissza, s világosítsátok fel róla, hogy csak tréfa volt az egész.

— Nem! Nem! Nem! Csak hadd menjen Allah hírével!

— Ez volt az egyhangú vélemény az asztalnál.

Fráter György aztán még egyszer teletöltetett a serlegét.

— Nemcsak háromszor iszik a magyar: négy az igazi szám. Ittunk a királyért, Zápolya Jánosért; kinek fejét mai nap a korona és a férfibüszkeség nimbusza köríti. A király koronát, a férfi asszonyt érdemel. Akinek szíve van, ne szánja a kívánságát, kiáltsa lelke szerint: éljen a mi leendő királynénk, „Lengyel Izabella”.

Már erre a szóra nem is lelkesedés, hanem tombolás volt, ami kitört. Az urak kirúgták a székeiket maguk alul, odarohantak a királyhoz, össze-vissza gratulálták: mindenkinek kinyílt a szíve, s azt mondta a szája. Ez hiányzott Magyarországnak! Egy asszony! Egy szeretett királyné!

A trombitások és török síposok a terem karzatán rázendíték a palotás nótát, a riadót, az andalgót: egymás után a „háromszáz özvegyasszony táncát”, a pohár csörgött, a sarkantyú pengett, az egész királyi udvar táncre kerekedett; dobogott a palló, reszketett az ablak, ujjongott minden ember, kiabálva: „vivát Izabella regina!” Még a jó Verbőczy István is, elfeledve az in-zsábáját, táncre kerekedett, s megragadva Fráter Györgyöt, azzal járta el a *kállai kettőst*. — Mikor besötétült, fáklyatáncot jártak. Míg a világ világ lesz, nem lát ilyen örömdáridót Nagy-Várad!

XLIV. FEJEZET

IZABELLA

Itt volt tehát Zápolya János álmai megvalósulta előtt!

A korona és a szerlem utáni vágya beteljesült!

Most töltötte be életének ötvenedik esztendejét.

Lettt belőle fiatal vőlegény, ifjú férj. A legszebb királyleánynak a férje.

Izabella akkor huszonegy esztendő volt.

Sugár, amazoni alak, eszményi szép arccal, melynek minden vonása ígérte a boldogságot, s követelte az örömekeket; kék szemeiben az olással vegyült lengyel vérmérsék lángja égett; arcszíne azzal a tündéri halaványsággal bírt, melyet a rögtöni indulat hajnalpirosra fest, a búslakodás még hidegebb színnel von be. Ajkai rendesen duzzogásra álltak; de ha oka volt rá, nevetni is tudtak, s akkor igézővé tettek.

Kár, hogy olyan ritkán volt oka nevetni.

Három főurat küldött János király, mátkáját elhozni, Krakóba. Fráter György szemelte ki őket. Az egyik volt Brodariesváci püspök, a másik Verbőczy kancellár, a harmadik Perényi Péter, Felső-Magyarország főkapitánya.

Ez utóbbi főur nemrégiben tért vissza János király zászlói alá. Láttuk őt már, mint János király koronaőrét, ki a koronával együtt átpartolt Ferdinánd királyhoz. A visszapártolásra ismét igen tisztességes rúgói voltak.

Az egyik az volt, hogy egyszer a vitéz hadvezért a törökök elfogták, s csak azon föltétel alatt bocsáták szabadon, ha szavát adja, hogy ellenük többet nem harcol, s ez ígérete biztosításául magukkal vitték Péter úr fiát, azt ott nevelték Sztambulban

a szultán udvaránál. Péter úr jó apa volt és becsületes hazafi. Sokszor kérte a törököktől a fiát; de azok azt kívánták tőle, hogy adja át nekik váltságdíjúl a birtokában levő magyar végvárat, amire a derék nemes azt felelte, hogy a fiáért a hazáját meg nem rontja. Majd Ferdinánd által akarta kikönyörögtetni a szultántól a fiát; el is ment Sztambulba Ferdinánd követe, Laszkó Jeromos ez izenettel, akinek ott egykor sok szerencséje volt. De annak már ottan jól elkészítette a feje alját Fráter György. A régi patrónusok, Ibrahim és Gritti helyén, ott volt Lufti basa és Memhet bég, Zápolya barátai; azok orrát, fülét akarták leváogatni Laszkónak, örült bizony, hogy a saját fejét is épségben hazahozhatta. — Fráter György ellenben biztatta Perényit, hogy a fiát kialkussza a szultán kezéből.

A másik oka Perényi Péternek a Zápolyához átpártolásra pedig az volt, hogy ez a hatalmas főúr maga is áttért a Kálvin és Zwingli hitvallására. (Különös jellemvonása a kornak, hogy a túlbuzgó Ferdinánd udvaránál levő magyar főurak hozták be magukkal a reformációt, mint a Thurzók, Perényiek, Török Bálintok: sőt magát a király testvérét, az özvegy Mária királynét is azzal gyanúsítják, hogy titokban Luther vallását követte.)

Perényi Péter tehát ezen vallásos érületnél fogva is Zápolyához szított, akinek a debreceni zwingliánusok és a székesfehérvári lutheránusok iránt tanúsított kegyes elnézése azt a jó hírt szerzé, hogy őalatta a reformáció híveinek üldöztetése nem leszen. Elég világosan nyilatkozik erről Perényi levele Ferdinánd királyhoz.

De még egy harmadik ok is volt, mely Perényi Pétert Zápolya hűségére visszavezérelte.

Többször feljegyeztük már, hogy az akkori magyaroknak az a nem dicsérendő szokásuk volt, hogy mindenkit gúnynevekkel ruháztak fel (amit még ma sem hagytak el).

Ha Zápolyát „Katalin vajdának” hívták még a hívei is, úgy Ferdinándnak is kijutott. Őt pedig „Pelbárt”-nak nevezték a körülötte levő főurak is. Nem azért, mintha Ferdinánd

király tudományos munkálatokban hasonlatos lett volna a nagyhírű, tudós temesvári magyar püspökhöz, hanem azért, hogy éppen olyan nagy görbe, kampós orra volt, mint annak. Ferdinánd király pedig véghetetlenül haragudott ezért a gúnyolódásért, s Pekry Lőrincet ezért záratta el örök börtönbe. Márpedig ennek a rossz tréfának a szerzője senki sem volt más, mint Perényi Péter. Annálfogva a Pekry Lőrinc példája őt végképpen elvadította János király táborába.

Mindezeket az apró adatokat össze kellett gyűjteni annak a megértetésére, hogy miért bízta meg János király éppen Perényi Pétert azzal, hogy legyen vőfélye a menyasszonyának Krakkóból Budaváráig kíséretében.

Korona! Korona! Nem minden korona válik díszére a férfi homlokának!

Egyébiránt Perényi Péter életkorára nézve egyenlő volt Zápolya Jánossal és Fráter Györggyel.

Hanem a férfi életkorát nem az regulázza, hogy mennyit *visel* a vállán, hanem hogy mennyit *bír* el?

(Ez tendenciózus egy frázis!)

Ezer lovas vitéz kísérte Lőcsétől Budáig a királyi menyasszonyt.

De volt is „mit” kíséreni. Egész szekértábor szállította Izabella udvari személyzetét, s azoknak a parádés cókmókját. A királyleány nyolclovas piros hintón utazott, a főudvarmesternője, a délceg, amazoni termetű *Mineróna* hercegnő, hatlovas zöld hintón; a többi udvari frajok bőrfödeles lengyel kocsikon, se szeri, se száma nem volt a társzekereknek, melyeknek ponyvája alul mindenféle tarkabarka szerzet bujkált elő a budai várudvaron. Volt ott kukta, szakács, frizér, cimbalmos, hárfaverő, bohóc, majomtáncoltató, még hat kutyapecér is, akik ugyanennyi pár corkára fűzött sinkoránt vezetének, aztán solymár, kürtös, apród, csatlós, hajdú, kengyelfutó, törpe, lyüki; és még a gyöngébb fajtából apáca, lantverőnő, vajákos asszony, kuruzsló, kártyavetőnő, hajfonó leány, hímző, varró-

cselédek, egyszerűen minden, ami egy jól nevelt királyi menyasszony háztartásához megkívántatik.

Egyszerre megelevenült tőlük a budai királyi várak, melyet Fráter György hirtelenében lakhatóvá alakított. (Csúnyául el volt hanyagolva a török gazdálkodás alatt.) A finnyás mazurok ugyan nagyon fintorgatták az orrukat, hogy nem találtak annyi kényelmet, mint otthon Krakkóban; hanem aztán kiadta a pompát a Zápolya-kincsek sokasága, amihez foghatót megint a lengyel udvarnál sem láttak.

A király a lépcső alján fogadta a menyasszonyát, ki igéző szemérmetes bűbájjal nyújtá eléje félkesztyűs kezét. A boldog vőlegény gyönyörrel értette ajkaihoz a rózsás ujjak hegyét, szerelmes üdvözlét rebegve menyasszonyához. — Ellenben, amidőn Fráter Györgyöt meglátta Izabella a király oldalán, annak a nyakába borult, s azt egy egészséges csókkal üdvözölte, a királynak mondván:

— Ő az én lelkiatyám! (— Átkozott barátja! — dörmögé János király Perényihez. — hamarább kap csókot a királynémtól, mint magam, a férj.)

Még a megérkezés napján megtartatott az esküvő; azonnal, amint Izabella pompás menyasszonyi köntösébe felöltözött. A szertartást a Szent György templomában végzik, ahová a menyasszonyt négy nemes apród által emelt gyaloghintón vitték. Az esketést Fráter György maga celebrálta, akinek ez a kitüntetés jutalmul adatott, ámbár rangra és idősbségre Franjepán és Brodarics elébbvalók voltak.

Elérte hát azt Fráter György, ami után egész éltét törte, hogy a második sakramentumot is átadhatá annak a nőnek, akit már a keresztelőmedencénél kiválasztott — nem magának — az országának, hogy királynét csinál belőle. Betelt a legmerészebb terve . . . Huszonegy esztendeig következetesen épített rajta . . . A lehetetlenségeket valósággá tette . . . Nagy embereket, ivadékokat összetört, összezúzott, hogy a poraikkal az útját kiegyengesse . . . Királyt teremtett, vőlegényt nevelt

a számára . . . Küzdött a fátummal, és leküzdte azt . . . És **íme** most kinyújtja reá áldó kezét: — „a mű be van fejezve”.

. . . Az esküvőt nagy lakoma követte, mely benyúlt az éjszakába. A nagy trónteremben a magyar és lengyel igrecesek felváltva hangicsáltak szebbnél szebb nótákat; a fiatalság **táncra** kerekedett, járta a palotás, a mazur, a minét meg a radovacska. A királyné mindannyiban részt vett, és nagy tűzzel járta. A magyar és lengyel ifjú leventék egymással versenyezve vitték táncba. Minden tánchoz más öltözetet váltott a királyné. A tánc-szünetek alatt a bohócok, olasz jonglőrök játszottak komédiát.

De a király is helyt állt magáért; táncolni nem szeretett, ellenben reggelig győzte az áldomásviszonzást a lakomázó-asztalnál.

Csak hajnalhasadtakor hagyták abba a vigalmat, a királyné a mazurkázást, a király a bratinázást, s akkor mentek, **ki-ki** a maga szobájába, nyugodni.

Fráter György egy szegletbe vonulva nézte a mulatságot: — éjfélig. Akkor elhagyta a vidámság termeit. — Csak egyedül őncki jutott eszébe, hogy ez a lakodalmi nap éppen **húshagyókeddre** esett. Ahogy Szerémi följegyezé. — Farsang utolsó napja! — Törvény szerint csak éjfélig tart a vigasság órája, azzal a Carnispriviumnak, kezdődik a hamvazószerda . . . Hazament a püspöki palotájába, leveté a fényes főpapi köntösöket, felölté a fehér csuhát, a facipőt, s botját kezébe véve, kiment a „német temető” kis ajtaján a várból. És aztán felkereste hajdani tanyáját: a pálosok kolostorát. Lába alatt ropogott a hó. A várban ropogott a tánc. — A szép kolostornak csak a romjai álltak még. A török dulárok felégették azt, s azóta senkinek sem volt rá gondja, hogy újra betetőzze. — Hanem a régi carcerek megmaradtak. — Azoknak egyikében ütötte fel tanyáját egy öreg remete, akiről az egész tájat „remetevölgynek” nevezték el. — Ezt kereste fel Fráter György a híres királyi lakodalom éjszakáján.

Talán éppen abban a föld alatti odúban térdepelt a remete lábainál, gyónását végezve, amelyben egykor lángoló hallucinációit végigálmodta, Dózsa György fantazmagóriáját.

Nagy tehernek kellett nyomni a lelkét, hogy csikorgó téli éjszakán, friss hóban, mezítláb elzarándokoljon bűnét meggyónni, absolutiót keresni . . . egy erdei remeténel.

Vajon nem azt mondta-e a remetének:

„Mégbántam, amit egész életemben tettem, midőn a végére értem.”

Meggyónni lehetett volna azt más papnak is; de *megvallani* nem.

Másnap, délre virradván az idő, megtartatott a lakadalom után szokásos „kárlátó”, „tyúkverő”, melynek végeztével az egész királyi udvar felkerekedett Székesfehérvár felé. Ez úton már János király egy hintóban utazott Izabellával, hitese feleségével, jó bundákba beburkolva.

Másnap ment végbe a koronázási ünnepély Péter-Pál templomában, mely egészen megtelt a király nemesi kíséretével. A polgárság közül senki sem lábatlankodott; különben is hátul lett volna a helyük.

Itt is Fráter György volt, aki a koronázási szertartást végrehajtá, az angyali koronával érintve Izabella hófehér vállát. — Ez volt a harmadik sakramentom, melyben Fráter György választottját részesíté. A koronázási körmenet tartása elmaradt, mert egész nap szakadt a hó.

A koronázási ünnepélyt is követe a fejedelmi lakoma, de az igrecnek hely nem adatott, lévén ez a nap szent nap, éppen nagyböjt kezdete.

Estenden figyelmezteté is az udvari apáca a királynét, hogy a táncnak ezúttal békesség adassék, s ki-ki menjen szépen a vecsernye után nyugodni az Úrban.

És ekként elérte János király, hogy a boldog együttlétet élvezheté a királynéjával a székesfehérvári királyi palotában, ahol három nap és három éjjel senki sem háborgatá a boldog házastársakat — az étekgókok kivételével.

Annál súlyosabb megpróbáltatásnak volt kitéve Fráter György.

Őt ezen három nap alatt többszörösen meglátogató a bübajos Mineróna kisasszony, a királyné főudvarhölgye.

Ismeretes a legendákból Szent Antalnak a megkísértetése a pusztaban, a csábító nőalakot öltött Azraél démon által.

Hasonló kísértetnek volt kitéve Fráter György; hasonló eredménnyel. — Hanem, ami a legendaíróknak nem jutott eszébe, amidőn Szent Antal visszaborzadását a démoni csáb ellenében igazolták; az kijutott Fráter Györgynek.

Mert mi férfiak, természetünknel fogva is (ez már el van ismerve) az erényességre hajlandók vagyunk; de főleg amidőn a szép asszony jelmezébe öltözött gonosz lélek élénk teszi a „kontót”, hogy ennyi kell köntösre, ennyi bútorra, kocsira, színházra, fürdőre, ékszerre: summa summárum, „kétszáz ezer arany!” Ez sok embert egyszerre anachoretává tesz. Eliszonyodunk a bűntől, mikor megtudjuk, hogy milyen drága!

Fráter György egyúttal kinstartó is volt. Nála állt az ország pénze.

Mineróna kisasszony három napig cirógatta a barátot, lelkére kötözve, hogy mennyi minden új pompa szükséges a budai vár helyreállítására, hogy az egy lengyel királyleány által lakható legyen (ráment volna az egész adó, ami a szultánnak fizetendő vala), hogy a harmadik napon Fráter György úgy elszökött a királyi udvarból, hogy még csak a címét sem hagyta hátra, hogy hol keressék.

— De hát mit fősvénykedik úgy a barát — panaszkodék Mineróna kisasszony a királynénak —, hiszen János királynak vannak arany- és ezüstbányái, sóbányái, nagy uradalmi, s nagy számú alattvalói, akik mind adót fizetnek? S most már katonát sem kell neki tartani, mivelhogy a békét mindenfelé megkötötte.

A királyné udvarhölgyei és udvaroncai aztán megállapodtak abban, hogy ez a barát egy valóságos vámpírja a királynak,

ysabella regina
JL

Izabella királyné arcképe (Egykorú festmény)

Werbőczy István arcképe (Egykorú metszet)

aki annak a vérét szívja, s erről majd adott alkalommal fel fogják a fölséget világosítani.

A koronázás utáni harmadnap reggelén a királyi pár arra ébredt, hogy a palota ablakai alatt igen szép reggeli zenehang és énekhang volt hallható, kinn a piacon.

A királynénak ez rendkívül tetszett, a király azonban szeretlenül felháborodott rajta. Hívatta Szerémi Györgyöt, a káplánját, s azt mondá:

— Tudd ki, hogy ki merészel s hogy merészel nagyböjtben virginálni az utcán!

MIRE JÓ A LUTHERÁNUS VALLÁS?

Szerémi György káplán le sem ment, hanem stante pede megfelelt a királynak.

— A fehérváriak azért muzsikálnak a mai napon, mivel-hogy ők lutheránusok, és nem viseltetnek semmi hajlandósággal sem a nagybőjt, sem a kisbőjt megtartásához.

De már ezt János király nem hagyhatta megtorlás nélkül.

Még éppen a királyné hálósobájának ablaka alatt mernek virginálni, kornyikálni az Istentől elrugaszkodott eretnekek! Fel kell hívatni a bírákat, elöljárókat a király színe elé azonnal, majd ő maga fog beszélni a fejükkal.

— Lesz kriminális inkvizíció!

Szerémi megvitte a parancsot a korlátoknak, s Verbőczy (maga is nagy inkvizítor és lutheránusüldöző lévén) sietett azt foganatosítani.

Nagybőjt első vasárnapján! Reggeli mise előtt! Világi nótákat énekelni a király ablaka alatt!

Izabella királyné addig könyörgött a királynak, hogy ő milyen nagyon szeretne egy ilyen kegyetlen inkvizíciót látni, míg az beleegyezett, hogy legyen hát ott mellette; de semmiképpen ne próbáljon a bűnösök mellet könyörögni. A királyné ellenkezőleg azt fogadta, hogy még szigorúbb lesz magánál a királynál is.

A megrendelt órára (a király elébb a szentmisét végzé a házikápolnában Szerémivel, és azután kollációzott a magyar és lengyel urakkal) beállítanak a felidézett elöljárók.

A király kemény szavakkal támadt reájuk.

— Ti pártütő eretnekek! Azért idéztettek benneteket királyi szíнем elé, hogy feleljetek meg nekem, fejvesztés terhe alatt, erre a két kérdésemre: először is, mi kifogástok vagyon tinétek a szent katolikus vallás ellen? Másodszor, mi jót találtok a lutheránus vallásban? Ha ki nem elégítő feleletet adnátok, majd következik a „nyújtó” és a „vízital”!

A királyné nagyon meg volt elégedve királyi férjének e hatalmas fellépése által; odatette a karját a király vállára, s úgy nézte angyali kegyetlenséggel, hogy mint fognak most mindjárt halálfélelembé esni a pogányok.

Bíró uram, a többiek által könyökkel előretolatva, jobbra is, balra is sandított; aztán felezett a padlásra, végre csak megszólalt:

— Felséges király uram, királyné asszonyom, nincs mi nekünk akkorka kifogásunk sem a katolikus vallás ellen, mint a körmöm feketéje. Dicső vallás! Melyben idvezültek apáink, s mi is szívesen idvezülnénk, mert eszerint bizonyos a paradicsom, míg a lutheránus vallás szerint, Isten tudja, hogy lesz, mint lesz. Tökéletes a pápista vallás az alfától az omegáig — csak pap ne volna benne!

A király nagyon akart haragos képet mutatni. Perényi Péter magyarázta franciául a királynénak, hogy mit mondott a bíró.

— Örült beszéd! — monda János király. — Pap nélkül nincs rítus, nincs ceremónia. Örök időktől fogva volt papotok, s megvultatok vele.

— De ilyen tökéletes még nem volt, mint amilyent most küldött fölséged a fejünkre. Nem vagyunk mi méltók, hogy ennek a nyomdokaiba lépkedjünk; mert ennek csak az angyalok és a mártírok képscek kiállani a réguláját hiba nélkül.

— Hát micsoda régulákat szabott rátok? Böjtöt? Penitenciát?

— Ha csak azt tette volna! De interdictum alá vetette az asszonyainkat. Törvényt hozott ránk, hogy addig nem szabad férjnek a feleségéhez nyájas szóval közelíteni, amíg elébb meg nem gyónt a papnál. Mármost, ha céhmester komámuram

hazavergődött a vásárból késő este, szomjasan, kifáradva, megázva, azzal a szóval: „kincsem, rózsám, adj frissen egy pohár bort, meg egy csókot”, az asszony azt mondta rá: „hol a gyóntatócédula?”

Az urak a markukba kezdtek nevetni.

A királyné, Perényi tolmácsolása után, arca elé húzta a fátyolát, s azt suttogá: „c'est effroyable!”

Török Bálint valamit súgott az udvari káplán fülébe, mire az nagyon vonogatta a vállait, s a fejét félreszegte. A király is közel volt hozzá, hogy királyi méltóságát elveszítse.

— De azért nem kellett volna mindjárt lutheránussá lennetek falustul!

— Hja, fölséges uram, ember az ember; húsból és vérből vagyunk. Mit szólna hozzá fölséged . . .

— Az egészen más! Rólam ne varrjatok hímet! Bolondok! Ami vízen Nagy Kristóf keresztülgázolt, abba Faraó népestül belefulladt.

Még javában leckéztette a király a hittagadókat, amidőn megnyílt az ajtó, s mind Deus ex machina, belépett a terembe Celesztin atya.

A szigorú aszkéta egy nagy peccétes pergament szorított a kebléhez mind a két kezével; úgy járult a királyi pár elé.

Az urak mind kárörvendő mosollyal néztek Zápolyára.

A király megelőzte az exorcisatiót.

— Jól van, jól, szentatyám, tudom, miért méltóztatott jönni: a gyóntatócédula? Igenis. Az udvari káplánom az én gyóntatóm, tisztelendő Szerémi György uram, megmondhatja . . .

Szerémi György azonban, nehogy hamis tanúbizonyságot kelljen tennie, hirtelen kiosont az ajtón.

— Nem azért jöttem ide, fölséges uram — monda nyugodtan az apátúr. — Tudom jól, hogy az esketési szertartást megelőzi a gyónás és az absolutió. Hanem azért jöttem, hogy fölségedet egy törvény megtartására figyelmeztessem, melyet fölséged megszegett.

— Én szegtem meg törvényt? Hiszen három nap óta kinn sem voltam a rezidenciából, s jónál egyebet nem cselekedtem.

— De ez már a *negyedik* nap. Felsőgednek tudnia kellene azt, hogy Gergely pápának van egy rendelete, *mely megtiltja a királyoknak az olyan székvárosokban való mulatást három napon és három éjszakán túl, amely városokban szentek és királyok vannak eltemetve.* Ezt a brévét, különös pásztorlevél mellett, alkalmazá Alberik érsek Magyarország királytemető városára, Székes-Fehérvárra. Felsőged már a negyedik napot üli itten.

— Ez azt teszi, hogy mármost én kerekedjem fel asszonyostul, udvarostul, s hagyjam el a várost?

— Azt.

— De édes szentatyám. Lásza főtisztelendőseged, a királyné nagyon megszerette ezt a várost; olyan jól érzi magát ebben a palotában. A budai királyi várakban mindent újra kell bútorozni; a török rútul elpusztított mindent. Itt pedig a legjobb kényelemben vagyunk. Nagy tél van. Iszonyú hófúvások betömték az utakat. Gyöngye asszonynéppel most útra kelni istenkísértés volna.

Az apátúr négyfelé nyitogatta a pergamenlevelet, s odamutatott az aranyos kezdőbetűkre, a megfakult aláírásra.

— A törvény — törvény. Az egyház nem alkuszik.

A királyné bosszúsan dobbantott a lábával.

— Én nem értem ennek a törvénynek az okát! — monda Zápolya.

— Nem érti fölséged? Azt a magasztos gondolatot, hogy ahol egy Szent István és vele együtt annyi dicsőült királyok alusszák örök álmukat, azt a szent helyet ne háborgassa senki világi mulatozással. Ünnepelekre három nap elég: a többi már csak hivalkodás. — Nem jut-e eszébe fölségednek, hogy itt temetteté el a szerencsétlen II. Lajos királyt, s most annak a sírja fölött tartja menyegzőjét? Nem gondol-e rá fölséged, hogy maga is ide fog jutni egykor, a többi királyok sorába,

s akkor az utána következő király itt fog tombolni a szarkofágja fölött!

— Rettenetes ember! — kiálta föl a királyné. — Így beszélni a királlyal!

— Én nem a királyokat szolgálom, hanem az Istent. A törvényt felmutattam. A király megszegheti. — Amit mondanom kellett, megmondtam. Lelkemet kimentém . . .

Azzal, több szót nem vesztegetve, megfordult, s üdvözlés nélkül elhagyta a termet.

— Lássa fölséged, ilyen pap ez a pap — monda a városbíró. — Midőn a királlyal is így bánik, hát akkor mivelünk, szegény *kékbeli* emberekkel hogyan végez! Azért, hogy megfeleljek fölséged kérdéseire, azt mondom, hogy tökéletes vallás a katolikus vallás, csak azok a papok ne keveredtek volna bele, akik fölségedet innen, a saját rezidenciájából, ilyen hóförmeteg idején ki akarják űzni. Mi ellenben, szegény lutheránusok, akik nem tartjuk se Gergely pápát, se Alberik érseket magunkénak, szívesen látjuk fölségedet a mi városunkban, akár egy álló esztendeig, s mifelőlünk énekelhet, muzsikálhat, táncolhat az egész násznép; mert mi a bűnt nem tartjuk: Urunk Jézus szavait követvén, melyek szerint „nem az viszi az embert kárhozatra, ami a száján bemegy; hanem ami a száján kijön.” Legyen fölségtek a mi városunk vendége, míg kitavaszodik. Amint az idő megnyílik: szép erdőink vannak, tele dámvaddal, szarvassal; tudjuk, hogy királyné őfelsége mennyire kedveli a vadászatot: nagy örömét fogja itt találni. Maradjanak itt közöttünk: nem lesz semmi botránykozás.

Azzal mindvalamennyien odatérdeltek a király és királyné elé.

Perényi félnevetve monda:

— No mármost megtudta fölséged, hogy mire jó a Luther vallása?

— Eredj! Te is közéjük való eretnek vagy.

Hanem azért bizony csak ott maradt János király a szép

fehértvári palotában egész udvarostul egy álló hónapig vagy még tovább, nem törődve pápai brevékkel s királyi dekrétumokkal.

Kútforrásunk megjegyzi, hogy abból a királyra nem jó, hanem rossz származott, hogy a törvényt kinevette.

De a székesfehértváriakra nézve is szomorú vége lett ennek a történetnek, ahogy majd meglátandjuk, s akkor majd tisztelettel fogunk adózni pater Celesztinnek, akiről kisül a végén, hogy igen derék férfiú volt: pap létére igazi férfi cz elasszonyosodott nemzedék közt.

A FATÁLIS LENCSE

Nem lévén többé a magyaroknak semmi bajuk külső ellenséggel, sőt a két király közt létrejött békekötésnél fogva még a magyar váruraknak is megtiltatván nagyobb szabású rablókalandokat rendezni, ennél fogva semmi sürgetősebb feladatuk nem lehetett, mint az egyetlen embert megbuktatni, aki az országukat rendben tartja. Megindult a hajsza minden oldalról Fráter György ellen.

Irigyei voltak kicsinyek és nagyok. Azok haragudtak rá legjobban, akik hálával tartoztak neki. A hála férges gyümölcs.

Egész bűnlajstrom volt, amit összegyűjtöttek ellene, s azt mind a király elé vitték.

Hogy a búzát, bort, vágómarhát itt benn összevásárolja, külföldön eladja, s ezáltal azoknak az árát kétszeresre fölverte már a barát. (Akkor ez halálos bűn volt egy miniszternél: most próbálná meg!) Minden főispán azon végzi panaszlevelét a királyhoz: „Uram, *éhen halunk!* Drágaságot csinál az országban ez a barát!”

Másik bűne az volt, hogy jobbágyokat telepített ki Tisza járta mocsárvidékekről egészségesebb tájakra: holott az ország törvénye tiltja a jobbágyoknak a költözködést.

Harmadszor: katonákat gyűjt, fegyverben gyakorol, ágyúkat öntet; holott nincs háború.

Várat is épít, sokezer emberre valót, Erdélyben, Új-Bálványos név alatt. Bizonyosan magát akarja királlyá emelni.

Szigorúan hajtja be az adókat.

És ami legnyomatékosabb vád: hogy egész kincstárnoksága

idejében még soha számot nem adott az ország jövedelmeiről és kiadásairól.

De különösen fűtötték alája a poklot a budai várban. A királyné udvari környezetének ki nem szakadt a szájából a zokszó a barát kegyetlenkedései fölött. Zsugori, kamuti! A pénzt számlálva adja. Sohasem eleget. Mineróna kisasszony mindennap tudott valami új panaszt előhozni. A királyné különösen ingerült volt a barát ellen: hogy őt a megszokott multságaitól megfosztja. Se karusszelre, se polikinelló-színházra nem ad pénzt; a királyi bútorokat is itthoni mesteremberekkel gyártatja, olcsóbban; nem hozatja Velencéből. A királyné minden reggel sírt, mérgelődött, már enni sem akart: undorodott az itteni ételektől; aminőt pedig ő kívánt volna, abból nem adtak neki. Hogy még ez is mind a barát machinációja, az kiderült a következő esetből.

Izabella egy napon nagyon megkívánta a „lencsét”.

A szakács felizent, hogy nincs az éléstárban lencse.

A királynál panaszt tettek, hogy nincs lencse!

— Hát hová lett a lencse? Hisz a kúnságiaknak, akik adó helyett élelmiszereket küldenek a királyi udvarba, kötelességük lencsét is küldeni.

Hívassuk a sáfárt.

Ez aztán visszaemlékezett rá, hogy az idén is küldtek fel a nagykúnok hatvan kupa lencsét, de azt Fráter György rögtön eladatta a piacon, azzal az okossággal, hogy a lencse zsizsikes lesz, mind elrepül tavaszig. Ő tette annak az árát is zsebre.

— Ez a barát engem *éhen akar megölni!* — sírt a királyné.

(De sokszor lehetett tőle ezt a szót hallani!)

Ez a lencse dönté fel a mérleget a király előtt.

A bűn súlya több volt már, mint az érdeké.

Rögtön levelet íratott Fekete diákkal a barátnak, melyben az ellene emelt panaszok felsoroltatának, s megparancsoltatott neki, hogy azonnal siessen fel Budára, súlyos vétkeiért számot adni.

Fráter György rögtön feljött Budára.

A király hideg szigorral fogadta. Követelte tőle az elmaradt számadásokat, melyeket Verbőczy kancellár dolga megvizsgálni; szemére lobbantá egyéb nagy kihágásait és törvényellenes cselkedeteit. — Mikor végre a királyné témájára került a sor, akkor Zápolya, mint minden igaz férj, egész haragba jött, s végül ilyen dorgáló szókra fakadt: „Én tégedet alacsony, szolgálai állapotból a legfőbb méltóságokra emeltelek, s te rút hálátlansággal fizetsz érte? Az én feleségemtől a testén levő ruhát, a mindennapi eledelét is sajnárod. *Esmég cipót hámozz, György!* azt mondom.”*

Fráter György csendesen hallgatta végig a királyi dorgálást. Még az arcán sem mutatott semmi keserűséget.

— Megengeded, hogy kegyes szavaidra válaszoljak, felelő uram. Legelőször is, ami a számadásokat illeti, én azokat régen átadtam volna, ha lett volna kinek. Most, midőn megjelölte fölséged a competens auctoritást, rögtön felhoztam az aktákat és rubrikákat magammal; ha kegyeskedik fölséged kitekinteni az ablakon, meglátja, hogy ott áll *három társzekér* Verbőczy palotája előtt, amelyekről éppen felhordják a csatlósok a könyveket és írásokat a kancellárhoz.

A király az ablakhoz ment, s saját szemcivel győződött meg az igazságról. Bizony három társzekér volt ott, tele aktákkal.

— No ennek bolondul meg fog örülni kancellár uram! No de ő kívánta! Habeat sibi!

— Ami a törvényellenes tettekkel vádoltatást illeti, arra majd meg fogok felelni az országgyűlés előtt, melyet egyedül competens forumnak ismerek el: ahogy ebben fölséged maga is nagy részt vett a Rákoson és Hatvannál.

A király a fejét csóválta: kénytelen volt igazat adni a barát-nak. (Országgyűlés! Szép szó ez: csakhogy ahhoz kellene egy „közös” nádor, aki összhívja.)

* Tinódi Sebestyén diák Cancionélájában.

— Ami pedig a fölséges királyasszony panaszait illeti — folytatá Fráter György —, azokból én arra a biztos és öröndetes meggyőződésre jutottam, miszerint felséges királynénk Istentől megáldott állapotba jutott.

A királyt úgy meglepte ez a szó, hogy hátrahökken: örömd volt az, mely megijeszté.

— A királyné áldott állapotban? Akkor te többet tudsz, mint én magam.

— Papi hivatásom hozza magával, hogy ezeket tudjam. Hozzám gyakran jöttek asszonyok, gyónás, panasztétel, lelki orvoslás végett, meggyóntak bűnöket, amiket sohasem követték el, magukra vallottak gonosz indulatokat, amik távol voltak a szívüktől; vagy panaszt tettek a férjeik ellen, hogy kegyetlenek, szívtelenek, *éhen akarják őket megölni*: olyan ételeket adnak nekik, amiket a gyomruk be nem vesz, s nem teremtik elő azokat, amiket megkívánnak.

— Éppen, mint Izabella.

— Vagy pedig ördögtől megszállottaknak vallották magukat, akik reggeltől délig sírnak, kétségbeesnek; déltől estig pedig kacagnak, danolnak, táncolnak; mint akiket a gonosz lélek gyötör.

— Így van a királyné is.

— A tapasztalt lelkiatya aztán ilyenkor penitencia helyett okos dietetikai utasításokkal látja el a hozzá folyamodó asszonyt; nem a rossz lélek szállta azt meg, hanem az isteni teremőerő csodájának tüneményei azok, amiket tapasztal.

— György! Ha ez való, amit mondasz, aranyba foglaltalak érte! — mondá a király, s már-már közel volt hozzá, hogy a nyakába boruljon a vádlottnak.

— Ne foglaltass te engem *semmibe*, királyom, mert én amilyen bőrbe vagyok kötve, azzal meg vagyok elégedve; hanem vigyázz a királynéd testi-lelki mivoltára inkább. Mindenekelőtt hívass egy tudós asszonyt, hogy tanácskozzék vele. Aztán óvd a nagy indulatoktól, a hidegvíz-ivástól, a feszes

öltözetektől; ne engedd lovagolni, táncolni. Vigyázz rá, hogy meg ne ijedjen: rossz híreket előtte el ne mondjanak. Magad pedig őt szentnek tekintsd, akihez csak imádkozva szabad közeledni.

De már átölelve tartá a király Fráter Györgyöt.

— Aztán eltávolíts mellőle minden bohócot, törpét, majmot s egyéb arcfintorgatót, hogy el ne bámulja magát rajtuk.

— Mind kergetem őket világgá azonnal!

— Aztán *varróút* ne engedj venni a kezébe: *gombostűt* inkább.

A király gyönyörtől csiklandva kacagott. Megértette, mire való ez intés.

— Amellett pedig minden indulatváltozatait tartsd természetes dolognak; ha reggel sír, átkozódik, halni készül: az éppen olyan természetes tüncemény, mintha délután dévajkodik, csintalankodik. Rá kell hagyni. Ha nem szeret valami ételt, vágja tálastul az étekgó hátához. S amit megkíván, azt hozni kell sebesen, ha mindjárt kakastej volna is. Ami pedig a lencsét illeti: hoztam hat zsákkal, a legjobbat, ami a Bárcaságon terem: már a szakácsnak át is adtam.

— Akkor ma a királynéval együtt fogsz ebédelni, meghívlak a lencsés torra, ami a közmondás szerint „a barátban vérré válik”.

S ezzel a nyájas tréfával azt hitte a király, hogy elvégezte Fráter Györggyel a dolgát.

A barát azonban még nem kezdett búcsúzni.

— Van még ellenem valami panasz, felséges uram?

— Nem emlékezem rá.

— Talán Új-Bálványosvár dolga.

— Igaz, hogy azt is felhozták előttem; de én azt nem tartom érdemesnek tovább úzni-fűzni.

— Annyival inkább, mert fölséged maga rendelte el, hogy azt a várat, melyet Majláth vajda kezdett el építtetni, én foglaljam el.

— Te tanácsoltad.

— Okom volt rá, amely azóta megerősödött. Amíg te itt Budavárán a házasság örömei közt megistenülsz, az alatt a te vajdáid Erdélyben azon vannak, hogy belőled közönséges embert csináljanak. Egész Erdélyt feltámasztották ellened. Íme olvasd el Bethlen Farkasnak a levelét, melyben értelemre adja, hogy Majláth István a szultánhoz küldé a követét, nagy aján-dékokkal; felajánlva neki, hogy az ő pártfogása alatt kész el-szakítani Erdélyt Magyarországtól, s mint Moldvát, Oláh-oroszágot, a török vazalltartományává tenni, rendes adófizetés mellett.

A királynak könny gyűlt a szemébe, mikor azt a levelet végig-olvasta.

— Lehetetlen az! Nem hiszek ennek a levélnek. Majláth az én keresztfiam. Én emeltem őt fel a vajdai székbe.

— Mégis ellened fordult, s csak a szultán jóakarátán múlt, hogy ezt a szép országot, melyben aranybányáid, sóaknáid s legjobb adófizető népeid vannak, el nem veszítetted. A szultán azt kérde Majláth követétől: „Él-e még János király? No ha él, akkor ő a ti királyotok, s neki tartoztok engedelmességgel.” Ekkor aztán Majláth Ferdinándhoz fordult, s most azzal alku-szik; most már többre, mint Erdélyre: egész Magyarországra, a te elűzetésedre.

— Ez olyan örült gondolat, hogy nem lehet elhinni.

— Van még örültebb is, mely ezt majd hihetővé teszi. Majláth összeesküvése nem áll magában. Ez csak egy láncszeme annak a nagy ligának, mely Magyarországon túl Ferdinánd tartományaira is kiterjed. A népnek egyik király sem kell már, se János, se Ferdinánd. Csehok, morvák, sziléziák gyűjtik a paraszt Ferdinánd trónja alatt. Magyarok, szászok, székelyek a tied alatt. Nem kell nekik trón: republikát akarnak, amilyen Helvéciában van. S a királyokkal együtt mennek a papok; nem kell nekik se püspök, se barát, se diakónus: beérik prédikátorokkal. Nagyon tetszik ez a tudomány! Nem adni dézs-

mát, nem tartani katonát, nem fizetni adót. A respublika megváltja magát évi adófizetéssel a töröktől, kitelik abból, amit eddig a királyoknak fizetett, s a papi birtokok jövedelméből kikerül az ország adminisztrációja. Az egész republikánus mozgalomnak a vezére a liegnitzi herceg. Majláth csak annak az egyik szövetségese. S a néppel együtt tartanak a főurak. A republikánus és protestáns összeesküvésben részt vesz Thurzó, Ferdinánd király helytartója és Hoffmann, a bécsi kancellár; itt Budán Török Bálint, a zwingliánusok és Perényi Péter, a lutheránusok feje.

— Te engem agyon akarsz rémíteni!

— Nem! Csak tette akarlak ébreszteni. Még most egy vas-kesztyűs ököllel el lehet fojtani az egész tüzet; de ha lángra hagyod lobbanni a füstöt, akkor aztán jöhetsz velem együtt cipót hámozni!

— Tchéát senkiben sem bízhatom?

— Csak Istenben és magadban. Ha erős tudsz lenni, akkor az ellenségeid lesznek gyöngék; ha gyöngeséget árulsz el, akkor ők lesznek erősek. Ha bátor vagy, az ingadozók melléd állnak; ha félnék vagy, elpártolnak mellőled. A liga terve ez: Ferdinándot rábírní, hogy spanyol ezredeit indítsa Erdély felé Majláth lázadását támogatni. Amíg azok távol vannak, Ferdinánd tartományaiban kitör a lázadás; cseh husziták, német protestánsok rendezett dandárokban gyűlnek a zászlók alá, s egy füst alatt elúzik a királyokat és papokat mind a négy országból, s akkor egy választás alá kerülő elnök alatt egyesítik valamennyit egy respublikává.

Zápolya nem bírta felfogni ezt a nagyszerű rémeszmét, mely őt és a többi hozzá hasonlókat eltaposással fenyegette, egyre csak Majláth István fölött kesergett, hogy az lehetetlen, hogy az ő kedves keresztfia ilyen istentelenségen törhesse a fejét!

Fráter György folytatá:

— Ezért szálltam én meg Új-Bálványos várát biztos kato-

nasággal, egyetlen hűséges hadvezérünk, Batthyányi Orbán vezetése alatt, hogy amint a vajdák egyet mozdulnak, a fejükre csaphassak, s mielőtt azoknak idejük volna a hegyi szoros utakat elállni, ott teremhessek Erdélyben a derékhaddal.

Zápolya nagy lelki küzdelmet állt ki.

— Engedj időt, hogy bizonyosságot szerezzek magamnak.

— Mi felől akarsz bizonyosságot szerezni?

— Hogy csakugyan való-e az, hogy Majláth a szultánhoz küldött követet, ellenem árulkodva.

— Bethlenen kívül saját sztambuli ügyvivőm is ezt bizonyítja.

— Én csak a saját követem tudósításának adhatok hitelt.

— Tehát küldd Sztambulba követedet.

— Jó lesz Horváth György?

— Ő már többször járt a magas portán, ismeri a basákat, a szultán előtt is volt. Nagyon alkalmas lesz. De arra kércm fölségedet, hogy ezt tartsa titokban: mert az összeesküvők hálója messze kiterjed, s a fonál végei itt futnak össze Budavárában.

... Ebéd idejére feljött a királyi palotába Fráter György, miután látogatást tett Verbőcynél a számadások végett.

A király Izabella jelenlétében fogadta.

A királyné már akkor tudta a nagy titkot. A tudós asszonyal való értekezés egész bizonyosságot szerzett. A barát diagnózisa helyes volt.

A királyné arca sápadt volt és átlátszó. Méltóságos szomorúság volt egész tekintetében. Felsőges hivatásának érzete átszellemült megnyugvást zománcolt e szomorúság fölé. Kezét nyújtá a barátnak, s meg hagyta azt csókolni.

Fráter György átadta a királynénak a számára hozott ajándékot. Ez volt a *Dominica in albis* napján szentelt viaszból készített „*Agnus Dei*”, alatta aranybetűkkel V-ik Orbán pápának e verse: „*Praegnans servatur, simul et partus liberatur*”.

Amint e szent ereklyét meglátta, elérté a királyné annak

jelentését, és akkor egyszerre lángvörösre gyulladt ki az arca. És aztán ilyen piros is maradt az egész ebéd alatt.

Mineróna kisasszonynak pedig egy kristály fődéltetű órát ajándékozott Fráter György, melynek átlátszó fedelén át lehetett szemlélni a mesterséges kerékművezetet. A királyné is örült kedvence örömeinek.

Az asztal fölött azután Fráter György vidám adomákat mondott a királynénak Mátyás királyról és mulatságos meséket, amikkel egészen derült kedvre hozta Izabellát. Jó étvággyal evett, mint már régóta nem. S minden jól ízlett neki.

Csak a királynak jutott eszébe a fődolog:

— Hát azt a lencsét nem hozzák már?

Bizony hozták, felékesítve hozzá való dísszel, hagymakarikákkal, malacfülekkel és farkokkal.

— No végre-valahára hát kapok lencsét! — triumfált a királyné, s az egész tálat maga elé vette. Jó, hogy a tudósasszony levetteté vele a vállfűzőjét. Most aztán kedvére dúskálkodhatik a vágyva vágyott drága eledelből.

Egy késheggyel belekóstolt. Összehúzta szemét, száját, meg-
rázta a fejcskáját. „Beh!”

— Bizony csak barátoknak való eledel ez! — S azzal odatolta a tálat Fráter György elé. Amin aztán a király hahotával nevetett, az udvarhölgyek a legyezőik mögé rejték az arcaikat, úgy vihogtak; csak Fráter György mondá egész nyugodtan, hogy az ilyesmi rendben levő és megszokott dolog.

A SZULTÁN PECSÉTJE

A János király által Sztambulba küldött követ is egyike volt azoknak a magyaroknak, akik eredetükre nézve horvátok. A neve is Horváth volt. Fráter Györgynek hű embere volt.

Mielőtt útra kelt volna a követ, felkereste a minisztert.

— Itt hagyom nálad a testamentomomat, uram. Engem a király Sztambulba küld, Majláthék dolga felől tudakozódni. Hogy én onnan ez élő testben nem térek vissza, annyi szent. A király Török Bálinttal is közölte Majláth összeesküvését, s aszerint kétszer kettő négy, hogy Majláth is meg fogja tudni az én sztambuli utamat. Visszatérőben engem bizonyosan elemésztenek az úton. Gondoskodjál az árváimról.

— Ne félj, atyámfia — monda neki a barát. — Csak te indulj az útnak rögtön; de Szegedre érve, vess egy vargabetétt, — kerülj fel Nagy-Váradra: — ott várj be engem. Én aztán majd megjelentem neked azt az utat, amelyen visszajöhetsz Sztambulból, hogy még a talpadat sem ütőd meg.

Még azután néhány napig Budán maradt Fráter György, s azalatt gyönyörködött a királyné szeretetreméltó rigolyáiban, ki majd olyan mérges volt, hogy a légyecsapóval kiporolta a barátón a reverendát, majd meg olyan dévaj, hogy kényszeríté azt vele palotást táncolni, majd olyan ájtatos volt, hogy óra hosszant gyónt a fülébe — lehetetlen dolgokat. Ehhez a gyönyörűségéhez járult a derék Verbőczy kétségbeesésének látása, aki a számadások labirintusában nem tudott hová lenni; de legnagyobb öröme telt János királynak fel-

ébredő harci kedvében, aki most már naponkint hadcsapatokat egzecéroztatott a Rákoson, s egész animóval hozzálátott a hadrendezéshez.

Mikor aztán Fráter György mindezt megelégelte, visszament Nagy-Váradra.

Ott találta a püspöki palotában Horváth Györgyöt.

Nagy vendégszeretettel fogadta; kiszedette a kocsijából a kerekeket, hogy el ne mehessen, s traktálta reggeltől estig. Ha üres ideje maradt, leültette sakkozni, s egész délutánokat eljátszott vele.

Egyszer aztán Horváth megsokallta a jó tartást: „Uram, vegyük már elő azt a mappát, s mutasd meg rajta az utat, amelyen visszatérhetek Sztambulból anélkül, hogy az agyonütetést szerencséltném”.

— Hiszen már vissza is jöttél Szambulból, jó ember.

— Én jöttem vissza Sztambulból?

— Te bizony. A szultánnal is beszéltél, akitől ismételve hallottad e szót: „Dobró! dobró!” Lufti nagyvezérrel együtt ebédeltél; s az kérdezősködött „János král”-ról. A királynéről nem: mert a törököknél nem szokás asszonyokról beszélni. — De valahogy Ajász basával, a másik nagyvezérrel együtt ne találj vacsorálni; mert az már „*Pilátusnál van vacsorán*”, hirtelen meghalálozván. A szultántól aztán kaptál egy lepecsételt levelet János király számára; azt íme fogjad, tedd a tarsolyodba. Még mulass itt egy hetet, hogy az útra megkívántató időhaladék kiteljen: Budán pedig, ha kérdezik tőled, hogyan tudtál visszakerülni észrevétlenül Magyarországba, adj felvilágosítást, hogy Belgrádtul csónakon cveztél fel a Tiszán, s aztán a Körösön egész Nagy-Váradig.

Hát bizony a barátnak minden ravaszság ellenében volt fortélyja. A francia példabeszéddel tartott: „*À un rénard — un rénard et demi*”. (Egy róka ellenében másfél rókát.)

Az ellenségei minden utat elálltak a határon, hogy a Sztambulból visszatérő követet elfogják s megöljék, és ezáltal

János királyt az erdélyi összeesküvők elleni fegyveres föllépéstől visszatartsák. Fráter György túljárt az eszükön.

Ki sem bocsátá tizennégy napig a palotájából a követet, s azalatt egy oláh diákkal, akinek szép *talik* írása volt, ilyen tartalmú levelet íratott a szultán nevében János királyhoz:

„Szerelmetes barátom és testvérem. Csodálkozom rajtad, hogy nem tudsz a pásztorságod alatt levő nyájakra vigyázni. Nem tudod, a farkasok honnan akarnak rád rohanni és téged felfalni. Megmondom neked, hogy mit ajánlott nekem Majláth vajda, hogy Erdélyországból adni fog. Tudniillik évenként *háromszáz suhancgyereket*, és tízezer márka aranyat. Azért tehát, amint ezt a levelet látod, azonnal rohanj be Erdélybe egész hadi készülettel, és korrigáld meg őket. Amit ha megtettél, ki fogod mutatni, hogy tied a királyság.” Aláírva: Szolimán padisah, török betűkkel.

De az aláírásnál még inkább hitelessé tette a levelet a szultán pecsétje.

Szolimán és János király között titkos egyetértés volt arra nézve, hogy ha egymásnak levelet küldenek, azt kívül is, belül is pecséttel látják el, oly módon, hogy a szultán levele kívül Zápolya pecsétnyomó gyűrűjével záratik le, mely a szultán birtokában van, belül pedig a név alá a szultán titkos pecsétje nyomatik, az ujján viselt gyűrű címerével. Megfordítva a királynál.

Mind a két titkos pecsétnyomónak a párját meg tudta szerezni Fráter György, a király pitvarnoka, Bozza Benke által, kimetszette azokat Budai Balázs aranyműves praktikájával.

Ezzel a fortéllyal készíté el a költött levelet, aminek a szövegét a hí Memhet bég leveléből vette. Ezek *valósággal* a szultán szavai voltak, a *tartalom igaz* volt; csak az *írás meg a pecsét volt hamis*.

Az ilyen fortély hozzátartozott ama korszak diplomáciai apparátusához. (Vajon csak „ama” korszakéhoz tartozott?)

Ezzel a levéllel tért vissza Budára Horváth György. Martinuzzi védelme alatt járt, aki őt kétszáz huszárral kísérteté.

A király sírva fakadt, mikor ezt a levelet elolvasta.

— *Ki hitte volna ezt az én kedves keresztfiamról?*

A titkos pecsétek kétségtelen hitelességre vallottak; ez a levél a szultántól jött.

Most azután itt volt a gyors elhatározás ideje.

A király félretette a kesergést, s rögtön kiadta a rendeletet, hogy Petrovich temesi bán és Fráter György dandárai foglalják el az erdélyi szoros utakat. A hadsereg zöme pedig, mely Buda alatt volt összegyűjtve, ágyúkkal együtt, gyors iramban induljon Erdély felé. A fővezérséggel a király Török Bálintot ruházta fel.

Török Bálint azt mondta, hogy őneki Majláth István régi esküdt fegyvertársa, s nálfogva ő az ellen nem hadakozhat.

Már erre Zápolya kifakadt.

— De már, édes barátom, Bálint! Kétszer csak megjárta ez a tréfa, hogy te nem hadakozhatsz az én ellenségemmel, mert az neked esküdt fegyvertársad; de már harmadszor ismételve kezd unalmas lenni ez a móka, hogy az ország főkapitánya válogat az ellenségben!

A király becsületbíróságot hívott össze; az döntse el, hogy lehet-e Török Bálintnak fegyvertársi esküje ellenére Majláth István ellen hadat vezetni.

A becsületbíróság, melyben volt két püspök: Martinuzzi és Eszéky, meg egy tábornok; Batthyányi Orbán azt az ítéletet mondta ki, hogy Török Bálint minden skrupulus nélkül vezetheti a király seregét a fegyvertársa, Majláth István ellen.

— Erre aztán Török Bálint elvállalta a fővezérséget.

Az egész erdélyi lázadás fegyveres elnyomása azonban egy csepp vérbe sem került; ami akként lesz érthetővé, hogy amint az erdélyi nemesurak neszét vették, hogy az összeesküvés kipattant, egyszerre szélnek ereszték a hadaikat, s jöttek nyargalvást hódolni a király elé; a székelyek éppen seregestül

csatlakoztak Fráter György dandarához; a szászok pedig nagy hirtelen más zászlót tűztek a kopjanyélre, s követeket küldének a királyhoz, azzal a bölcs mentséggel, hogy nem akartak ők a király ellen fellázadni, hanem csak a barátira haragusznak, aki ellen százezer ökörnek a kiontott vére kiált, melyeket hadiadó örve alatt tőlük elegzekvált. A király börtönbe csukatta a követeket, s azután országgyűlést hirdetett Tordára, feleletre vonva a két vajdát, Majláthot és Balassát. Ezek azonban érezve ludas voltukat, nem jelentek meg az országgyűlés előtt, hanem bezárkóznak Fogaras várába. Az országgyűlés aztán, kiderülvén a perduellio, mind a két vajdát halálra ítélte; de csak úgy, mint a nünbergi törvény tartja: ha megfoghatják őket.

Ekkor aztán Török Bálint a királyi sereggel ostrom alá vette a két pártütő vajdát Fogaras várában. Jó szerencse, hogy Fogaras vára olyan messze esett Török Bálint ágyútelepeitől, hogy egymásnak se emberében, se marhájában kárt nem tehetének.

XLVIII. FEJEZET

ÜNNEP ÉS GYÁSZ

Fél esztendeig eltartott ez a kedélyes várostrom. Tréfára vette azt minden ember: maga a király is. A feleségére most nem volt gondja, egyik szász városbul a másikba járhatott mulatni. Az egyetlen erőszakú embert, Fráter Györgyöt valami különös tréfára fogták. Azt már a verebek is csiripelték, hogy a szultán levele a királyhoz apokrif volt. Azért jó sikere volt; mert ennek következtében lett elnyomva az erdélyi lázadás; tehát János királynak nem lehetett ellene panasza. De ezt a szultán is megtudhatta, s ez, amilyen nagy úr, bizonyosan haragszik érte, hogy az ő nevében egy barát levelet írogat, s a gyűrűs címerpecsétjét is rányomja. — Sürgetős volt az évi adó és ajándékok elvitele Sztambulba. Ötvenczer arany márka, tíz aranyserleg, száz ezüstbillikom. — A főurak Fráter Györgyöt küldték ki János király által, hogy vigye el a kincseket Sztambulba. Előre nevettek rajta, hogy fogja a szultán rögtön a Jedikulába csukatni a barátot. — Fráter György azonban csak nem kezdett hozzá az utazáshoz.

Eközben az történt János királlyal, hogy szélhűdés érte. Csak a féloldalát legyinté; de ezáltal az egész arca eltorzult: a szája félrehúzódott. Doktorokat hívatott és kurzslóasszonyokat. Az utóbbiaknak a tanácsát követte.

Fráter György irigyci őt vádolják, hogy megmérgezte a királyt. Szerémi azt mondja, hogy Perényi Péter küldött egy olasz doktort Fráter Györgyhez, aki gyógyszer helyett mérget adott a királynak; Tinódi pedig azt éneкли, hogy Fráter

György megmérgezett cseresnyékkal rontá meg a királyt. Oktondi mesék!

A királynak erőteljes életszervezete volt. Rendes életmód, hidegvíz-kúra javára lett volna, s ha valakinek érdekében állt János királyt életben tartani, úgy az Fráter György volt.

Ez első intése után a „sötét angyalnak”, a király nem is bocsátá el többé Fráter Györgyöt maga mellől. A sztambuli úttal, az ajándékszállítással Verbőczy kancellárt s Eszéky püspököt bízta meg, azok el is indulának.

Eközben a budai királyi vár istállóiban éjjel-nappal nyergelve valának a paripák. A király száz arany jutalmat ígért annak a csatlósnak, aki meghozza a jó hírt. Lóhalálában vágatott a hírmondó a királyhoz e szóval: „a királyné szerencsésen fiat szült!” A nyomában érkező hírnök már azt is meghozta, hogy a királyfit megkeresztelték, az első szent király nevére, Istvánnak és nagyatyja nevére, Zsigmondnak.*

A királyt egyszerre csoda módon helyreállítá ez az örömhír. Karjából, lábából elmúlt a béna zsibbadás, az arca újra visszakapta rendes formáját, talpra állt: egész emberré lett.

— Fiam van! Vajha megláthatnám mihamarább!

Erre az örömhírré nagy áldomásnak kellett következni. Az ostromló hadsereg bort kapott; az ágyúk háromszoros üdvlövéseket dörögtek. A király maga lóra ült, mintha semmi baja sem lett volna, s tanyárul tanyára ellovagolt a vigadozó hadcsapatokhoz. Megtekintette az ünnepi hadijátékokat, párvialokat, azután pedig a vezérekkel és főurakkal együtt lakomához ült, s fogadta a felköszöntéseket. — Ekkor aztán halálos gutaütést kapott. A lakoma-asztalnál rogyott össze.

Hát ez is szép halál! Az újszülött fiú fölötti örömben agyoninni magát.

A király érezé, hogy halála közel van, amint az asztalnál összcroskadott. Az ágyához hívatta az ország nagyjait.

* Bechetnél „Etienne” = István.

— Ne hagyjátok el a feleségemet, a fiamat. Koronázzátok meg. Tegyétek királlyá énutánam. — Ez volt az első szava hozzájuk.

Egészen eszméleténél volt. Papot, íródiákot hívatott, végrendeletét megírata, s a szultánnak azt izené, hogy még haldokolva is az őiránta való hűségre gondol.

Majd Fráter Györgyhöz fordult.

— Te pedig, Utyessenovics György, akit én alacsony sorsbul legfőbb méltóságokra emeltelek, s mellőzve sok nagy nemzetségű, hatalmas, híres férfiakat, csaknem testvéremmé fogadtalak, légy nőmnek és kedves fiamnak gyámja, gondviselője.

Azután Petrovichot és Török Bálintot szólíta fel, hogy fiának gyámságát Fráter Györggyel osszák meg.

Még valamit beszélt ifjú nejeéről; de a szava elakadt, tagjai megsibbadtak, s még kilenc napig élt azután, mint félhalott; szótlantul: csak a szemei beszéltek még a főurakhoz. Végre azok is elhallgattak.

A holt király teteme fölött aztán Fráter György tartott egy lelkesült beszédet a főurakhoz, összetartásra, hazaszere-tetre buzdítva őket. Beszédének megrázó hatása volt. Versenyársai mind kezeiket nyújták, fogadva, hogy hívek maradnak az elhunyt király özvegyéhez, csecsemő fiához.

Sok napig eltitkolák János király halálát. Holttestét viaszk közé burkolák, s vaskoporsóba helyezék el. És mindennap összegyűlének nála, mintha még élne, s vele együtt tanácskoznak az ország jövőndője felől.

A király halálát főképp azért kellett eltitkolni, hogy a Fogaras várban ostromolt vajdákat kiegyezésre lehessen bírni. Az ostromra nem lehetett többé gondolni; mert Budára kellett sietni az egész országtanácsnak. Majláthot tehát felszabadíták az ostrom alól, lovagi szavát véve, hogy lázadást nem kezd többé Magyarország kormánya ellen.

Erdély többi váraiba aztán elhelyezve a biztos hadcsapatokat, a királyi holttesttel és az ország kincseivel megkezdtek a szomorú utazást Erdély szélétől Budaváráig. Nagy híre futamodott különösen a társzekerekre halmozott kincseknek, amiket Zápolya minden útjában magával hordott, mint szokták a barbárkori királyok.

Fráter György és Török Bálint kísérték fegyveres haddal a gyászvonatot; s ugyan jó volt a fegyverről gondoskodni. Útközben oláh és rác búcsújárók kezdtek csatlakozni hozzájuk. Egyszer aztán, a mély völgybe érve, eldobálták a búcsújárók a templomi zászlókat, s elővették a fejszét, handzsárt, megrohanták a kincses szekereket. Azonban Török Bálint lovasai szétkergették a rablóhadat. Olyan gyorsan utaztak, hogy mire Fels Lénárd, Ferdinánd vezére, útjokat akarta állni, már akkor el is temették Zápolyát Székesfehérvárott a királyok kriptájába, s Budavárát megszállották.

Egy huszonkét éves királyné és egy kéthónapos csecsemő maradt Magyarország trónján.

A királyné maga is gyermek volt még: szép és okos; de mégiscsak gyöngé asszony. A legtúlcsapongóbb költői képzelet nem találhat ki ennél visszasabb helyzetet, mint aminőt a sors szeszélye előteremtett: egy szétbomlott ország sorsát egy fiatal nő kezébe letenni, aki még alig két éve, hogy leánya lett a nemzetnek; aki senkivel nem rokon ez országban: még a nyelvüket sem érti; aki még az élet örömeit sem ismeri, nemhogy a rémeit ismerné; akinek még azt az időt sem engedték nyugodtan eltölteni, amit egy gyermekágyas asszonynak az egészsége végett ágyban fekvve kell átpihenni; felköltötték, hogy öltse fel a gyászruhát, vegye karjára a gyermekét, vigye ki azt magával a Rákosra: mutassa fel ott az egybegyűlt rendeknek, s fogadja azoknak a riadó „vivát” kiáltását, akik gyermekét királynak választák, s őt magát ez ország régensnőjévé tették.

Verancsics püspök így ír a királynéről: „Fiatalsága, a gyász által emelt szépsége, ékes beszéde és nyájassága által mindenkit annyira elbájolt, hogy „*az erények és kegyelmek tárházának*” neveztették.”

A rákosi országgyűlés Fráter Györgyöt, Török Bálintot és Petrovics Pétert a kis király gondnokaivá s a királyné ország-tanácsosaivá nevezte ki, Fráter Györgynél hagyva meg a kincstárnokságot, Török Bálintnál az ország hadainak főkapitányságát, Petrovicsnál a temesi bányságot.

Fráter György egy országhormányzói főméltóságot is tervezett, s ezt Perényinek szánta. Hogy a többi főurakat meg ne sértse, a szabácsi szandzsákokat kérte fel, hogy kínálja meg ezzel Perényit, akivel benső barátságban volt; Bali basa szabadítja ki Perényit keserves török rabságából.

De Perényi már akkor nagy fordulást tett. Mikor meghallá János király halálának híret, meghúzatta a harangokat, Te Deumot rendezett, ökröt süttetett, bort osztott a népnek: mintha valami nagy diadal volna. A Bali basa levelét pedig elküldé Ferdinándnak. (Ez később nagyon torkára forrott szegénynek!) Ferdinánd örömmel fogadta a visszatérő elpártolt főurat, s őt bízta meg a főkancellársággal s a Ferdinándpárti magyar hadak főkapitányságával.

Másnap a rákosi országgyűlés után összegyűjték a budai polgárságot a Szent György téren, s felesketék a királyné és a kis király hűségére. János király ugyanczen évben adá ki azon rendeletét, mely a budavári polgárokat egyenkint és egyetemesen magyar nemesi rangra emeli.

Izabellának meg kellett érni azt, hogy az a Perényi, aki őt, mint János király násznagya, Krakkóbul idehozta, aki az egész úton, és még azután is, rajongó cavalier servant-ja volt, most osromló hadsereget hoz ellene. Ágyúkkal folytatja a courtoisie-ját.

Hát Majláth mit csinált? Az még hagyján, hogy amint Fogarasból kiszabadult, rögtön feltámasztotta az elpihent lázadást Erdélyben, s magát kikiáltatta Erdély fejedelmének: de menthetetlen az az árulkodása, amit egy védtelen nő és egy csecsemő ellenében elkövetett. Sztambulba küldött követe által azt a hírt terjeszteté el, hogy Izabella gyermeke nem valódi szülötte a királyi párnak. Az csak afféle „zabigyerek”, akit az útfélen szedtek fel, s most kiadják királyfinak.

A szultán ennek a híresztelésnek a kiderítésére nem sajnálta felküldeni Budára Rusztán béget, a csausz agát, hogy saját szemével győződjék meg az igazságról.

Fráter György megértve Rusztán bég küldetését, odavezette őt az ifjú özvegy királyné elé.

Izabella fekete bársony gyászruhájában, trónusán ülve, fogadta a török követet. Őlében tartá kisleányát, István Zsigmondot, aki már hathónapos ember volt s négyhónapos király.

Rusztán bég üdvözlő szavaira a királyné válaszolt, s az alatt, míg a tolmács ide és oda átfordítá a beszédeket, a kis király rákezdte a követelő sírását.

És ekkor a bájos királyi özvegy, nem gondolva az ország-nagyok jelenlétével, kikapcsolá keblén a ruháját, s szemérmes anyai gondossággal megkínálá a gyermekét az élet kútforrásával.

Ennél a búbajos jelenetnél Rusztán bég, amelyen hosszú volt, úgy vágta magát arca, a királyné lábaihoz, s a kisgyermek meztelen lábcskáit összecsókolva, fogadá a prófétára, hogy pártfogója fog lenni teljes életében.

A szoptató királyné diadalmaskodott a diplomaták minden ravasz fondorkodásai felett. A szultán arany süvegecskét, arany almát és arany buzogányt küldött a csecsemő királynak, s biztosítá nagyúri oltalma felől.

A bécsiek nem voltak ilyen érzelműek. Rögtön megindítának egy erős hadat Fels Lénárd és Perényi vezetése alatt az özvegy királyné és a csecsemője ellen. Elfoglalták könnyűszerrrel Visegrádot, Vácot, Pestet, Székesfehérvár önként kapitulált Perényinek (nostras volt!), és megszállták Budavárát.

Török Bálint állt velük szemben.

Könyv nélkül lehet tudni a többbit.

Török Bálintnak Perényi Péter régi esküdt fegyvertársa volt. Azzal csak nem verekedhetett.

Ámde voltak a bécsi hadseregben németek is. S ezek szorgalmasan portyáztak szertteszéjjel a Buda vidéki falvakban zsákmány után.

Török Bálint huszárjai aztán megtették azt a barátságot, hogy amidőn Fels Lénárd labancai prédával megrakottan

jöttek visszafelé a táborba, lesből kirohantak rájuk, jól elpáholták őket, s a vett zsákmányt elvették tőlük.

Ez pedig a Perényi alatt levő magyar vitézeknek nagy gyönyörűségére szolgált. Még ők kiabálták jobban a Török Bálint huszárjainak: „Üsd! Nem apád!”

Ezen aztán a Fels Lénárd labancai meg a Perényi magyarjai olyan szépen összevesztek egymás között, hogy a szép római fürdők völgyében valóságos csata fejlődött ki a Ferdinánd-párti magyar és német ezredek között. A két fővezér, Fels és Perényi személyesen siettek a veszedelmes civakodás lecsillapítására; de biz az ő katonáik nem hajtottak a vezéreik szavára. Fels Lénárd kapott egy kopjadőfést a tomporába, Perényit pedig úgy üték nyakszirten egy nagy kővel, hogy felbukott. Utoljára a Dunán álló hajóhadról kellett előhozni a spanyol muskétásokat és dalmata naszádosokat, akik egy-párszor közé durrantván a puskáikkal a német-magyar viaskodó hadnak, azokat szépen kibékíték egymással.

A budai várban nagyot nevettek ezen, hogy az ellenség hogy öldökli magamagát, három részre válva, s Izabella királyné is ezen tréfás bevezetés után kezdett gusztust kapni a háborúhoz.

Hiszen ha mindig ily multságosan végződnek.

Ferdinánd király azonban gyorsan futtatá Andronicus Tranquillust, hajdan Gritti titkárát, Sztambulba: „Repülj! rohanj! Itt az ideje a nagyúrnak bejelenteni, hogy Magyarországon nincs már több király, csak Ferdinánd.”

A szultán azonban nagyon rosszul fogadta ezt az üzenetet.

— Mit nekem a nagyváradi békekötés? — felelé Laszkónak. — A te urad és János király tudtom nélkül szerződtek. Magyarország és a korona nem Jánosé, hanem az enyim: ő csak az én hűbéresem volt. Ha nem tetszik a magyaroknak, hogy általam megerősített királyuk legyen, akkor majd adok nekik basát helytartónak, csinálók az országukból szandzsákságot, mint Boszniából, s Budából lesz török város, Szent

Zsigmond templomából ozmán mecset, a saját törvényeik helyett megkapják a Khalilt. A te királyodnak pedig mondd meg hogy amidőn ő Budavárát hadsereggel megtámadta, az én országomat támadta meg, s ezért én őt meg fogom fenyíteni, csak azt várom, hogy a télvíz ideje elmúljon.

S midőn még egyszer visszatért Laszkó, nagy ajándékokkal, színe elé sem bocsátá a szultán; hanem bezáratta a Jedikulába. E nevezetes alakja a történelemnek ott is végezte be nyughatatlan életét. Ugyanekkor a szultán maga elé hívatta Izabella követeit, Verbóczyt és Eszékyt, s a divántanács előtt biztosítá őket, hogy János király fiát teljes erejével meg fogja tartani a magyar trónon, s küldött neki zöld erszénybe kötött megerősítő okmányt, arannyal átszőtt ruhát, arany paizst és kardot.

Ennek a helyzetnek a tökéletes felfogása képezi a megoldását Fráter György rejtélyes politikájának. Ezt nem ismerték se Ferdinánd tanácsadói, se a magyar főurak, se az európai fejedelmek; még Zsigmond lengyel király sem, ki két követet is küldött leányához, Kvarkovszkyt és Gorkát, akik Izabellát rábeszéljék, hogy mondjon le fia nevében a koronáról, adja át Ferdinándnak Budavárát, s kárpótlásul fogadja el Ferdinánd ajánlatát, a szepesi hercegséget, özvegyi tartást, nagy pénzbeli évdíjat, s a fia részére (a bölcsőben) Ferdinándnak egy leányát (a pólyában) feleségül. E kecsgető ajánlatokat Bécs legdaliásabb lovagja, Salm Frigyes, adta elé behízelt szóval az ifjú özvegynek. S Izabella bizony hajlandó lett volna kezét adni rá. Egy fiatal asszonynak többet ér egy vidám farsang egy szomorú háborúnál. De Fráter György szüntelen az oldala mellett állt, s visszautasítá a deli lovagot.

— Mondd meg az uradnak, hogy a királyné nem vesztette el az eszét, hogy a nyomorult szepesi hercegségért elcserélje a magyar királyságot.

A kedélyes háborúskodás tehát csak tovább folyt.

A közös táborbeli magyar és német harcosok összevereke-

dése után Fels Lénárd beérte azzal, hogy körülzárta Budavárát, azt hitte, majd éhséggel kényszeríti feladásra.

Egy délután a Ferdinánd-párti táborból Bánffy Boldizsár, magyar kapitány egy portyázó csapattal a fehérvári kapuig hatolt, ahol a bástyafokon álló Török Bálint ráismert. „Adjon Isten, fogadj Isten” szót váltottak egymással.

— No hát gyere fel hozzánk egy pohár borra! — kiálta alá Török Bálint.

— Fel is megyek, ha paroládat adod, hogy visszabocsátasz.

A fővezér kinyitatta a kaput, s bebocsátá a hajdani jó cimborát a várba kíséretestül.

Odabenn azután nagy disznótort készítettett a számukra. Odakerült Fráter György is, s karon fogva a kedélyes ellenséget, körülhordozá őt a bástyákon, megmutogatta neki hűségesen az új védműveket, melyeket olasz fortifikátor készített; az öreg ágyúkat, a golyó-piramidokat, a spanyol lovasokat és lábhorgokat, a boltozatos lőportárakat, tele robbanószerrel; azután körülhordta a rengeteg nagy bástyapincékben, amelyek színig voltak rakva liszteszákokkal, másokban szalonna garmadákbán, zsiradék vendelyben, füstölt hús és kolbász füüzerszámra, kétszersült kenyerek, tarhonya és perccombárókban, hagyma halomszámra s óriási hordókban a betaposott káposzta. Hát még azután a borospincék, egész hosszú sorával a százakós hordóknak. Azokat sorba kostolták. Azonkívül voltak a só- és fűszerraktárakban. A bástyák mentében a tulokistállók és disznóólak, tele barommal. Majd a vízművet is megmutatta neki, melyen taposómalommal hajtják fel a vizet a Dunából földalatti úton. El vannak itt látva egész csztendőre, még azon is túl. S a várbeli katonaság között nagy a rend, felvigyázat; maga a polgárság mind fegyverbe öltözött, s a kapuját strázsálja.

Bánffy Boldizsár tele lett bámulattal, még jobban tele budai veres borral, s mikor késő este, a vidám dáridó után csapatostul nagy dalszóval visszakerült a maga táborába, vége-

hossza nem volt a csodának, amit a várban járt vitézek a táborbelieknek elmeséltek a nagy készülétről odafenn. Másnap már az egész tábor zajongott, kiabált, hogy nem ők éheztek ki a várbelieket, hanem azok őket. Fels Lénárd elkergette a táborból Bánífyt egész csapatjával együtt. De már későn volt; az egész seregét megrontotta a hír, hogy Budavár bevehetetlen. A labancok kurta ruhájukban fáztak; nyakukba hullott az őszi eső, tele voltak az ispitályok, úgyhogy Fels tábornok kénytelen volt az ostromzárt abbahagyni, s egész seregével téli szállásokra oszolni. Fráter György ezúttal visszaverte az ostromot — nem tűzokádó, csak borstörő mozsarakkal, palackdugókkal és hurkatöltőkkel.

Fels Lénárd csupán Pestet hagyta megszállva cseh és spanyol czredekekkel, s a Ferdinándhoz pártolt királlyaságokkal, meg a magyar huszárokkal.

L. FEJEZET

BUDA OSTROMA

A magyaroknak tehát ez esztendőben a fővárosuk egyik felében is, a másikban is más-más királyuk volt. Buda István Zsigmondé volt, Pest Ferdinándé.

Pest abban az időben (*La petit ville*, ahogy Bechet nevezi) városnak nem számított, de erősségzsámba ment. Félkör alakban fogta körül egy lőréses bástyafal, melynek kapui fölött hatalmas tornyok emelkedtek; ilyen volt a hatvani kapu, azzal szemben a török temető, a mostani Nemzeti Színház helyén; a körbástya két végpontját pedig terjedelmes bástyáköröndök zárták be a Duna-parton. Ezeknek egyikében még e század elején a vándor magyar színészek tarták előadásukat. A városban elért négyezer harcos. S azonkívül volt hozzáragasztva a külön kőfállal elzárt zsidóváros, mely szintén védelmezhető állapotban volt tartva. Az akkori pesti zsidók harcias indulatú népek voltak, s falaikat a végső körömszakadtáig védelmezték. Jól tudták, hogy akármilyen ellenség foglalja el a várost, az okvetlenül őrajtuk tölti ki a boszszúját.

Török Bálint megkísérté Fels Lénárd elvonulta után Pestet visszafoglalni. Segítségére jöttek a boszniai, belgrádi és szilisztriai basák a seregeikkel. Vácot hamar el is foglalták; de amint Pest város sáncait meglátták, azt mondták, hogy ők lóháton falra nem tudnak mászni, ami gyalogságot pedig magukkal hoztak, azt a pesti várparancsnok, a derék spanyol Fotiskusz lovag, véres fejekkel utasítá vissza. Amire aztán a török basák azt mondták, hogy ez gorombaság! Ők nem

azért jöttek ide, hogy a fejüket beveressék; s megfordultak, visszamentek. Ekkor aztán a pesti magyar huszárok, Nyáry Ferenc és Horváth Bertalan kapitányaik alatt, utánuk eredének, s az utóhadaikat lekaszabolták.

— Így nem jutunk dűlőre! — mondá Fráter György Török Bálintnak. — A határszéli török had mind martalóc, gyülevész. Meg kell próbálnunk, hogy van-e még Magyarországon fegyverfogható ember, aki *jó pénzért* fegyverbe öltözik!

Arról már régen letett, hogy a magyarságáért, lelkesedésből fegyvert fogjon a magyar! Ott vannak azok már mind a mohácsi mezőn eltemetve! Kik így éreztek vala.

Török Bálint tehát a lovasdandárával nekiindult Tolnának, Somogyinak, sereget gyűjteni. Kapott rá pénzt Fráter Györgytől eleget. Össze is hozott valami kétezzer embert.

Fráter György pedig ezalatt szintén felgyűjtötte a hűséges bihari, hajdúsági vitézeit, akik soha, amíg a világ éjjelből és éss nappalból áll, más zászló, mint a magyar alatt nem harcoltak. Azokkal rakta meg Budavárát.

A hadi készülődések alatt készséggel ráállott a lengyel követek tanácsára, hogy küldjön a királyné követet Bécsbe Ferdinándhoz, békeajánlással. A csak nemrég áttért Bebek Imrét bízták meg e feladattal.

Bebek Imre túlment az utasításon, melyet a királyné adott neki; úgy látszik, hogy azt is előadta Ferdinánd király előtt, amit Mineróna kisasszony bízott rá. Hogy a királyné kész volna minden órában átadni Budavárát és a koronát Ferdinándnak, de a barát nem engedi. A barát zsarnoki önkényes kényszeríti a királynét az ellenállásra. Szigorúan bánik vele. Háztartását szűkre fogta, udvari személyzetéből mindazokat elbocsátá, akiket fölöslegescsnek tartott; a pénzt csak a katonáknak osztja. A királyné gyakran sír miatta.

— Hát mi a királynénak ez a barát? — mondák a bécsi állambölcsek. — Ha nem tetszik neki, vettesse fogságra, üttesse le a fejét, s azzal vége lesz az egész nehéz állapotnak.

Ezt a jó tanácsot bevette Bebek Imre, s ígéretet tett Bécsben, hogy rövid időn végre is fogja hajtani.

Mikor aztán Bebek Imre Budára visszatért, az összes országtanács beleegyezett, hogy a barátot elemésszék. Másnapra a királyné termében tanácsot hirdettek, melyre hivatalos volt Verbőczy és Petrovich is, Fráter György legnagyobb irigyei. Azokkal is megértették a beavatottak, hogy már csak legjobb lesz így. A barátot félretenni az útból s aztán Ferdinánddal megegyezni. Kinck-kinck előkelő hivatalokat ad az új király, pénz is jut elég. A tanácsban, ha a barát beleegyez a békekötésbe, úgy neki is kijár a jutalom, de ha ellenkezni fog, Bebek Imre egy csengetésére berohannak az ajtónállók, megkötözik, s mindjárt a palota küszöbén levágják a fejét.

Ez szép, barátságos közmegegyezéssel el lett határozva.

Nagy lett azután a meglepetésük a főuraknak, mikor Fráter György az országtanácsba megérkezett.

A szokásos fehér barátságshája helyett zöld bársonykantus volt rajta, és afölött kék zománcú pikkelypáncél, oldalára kötve hatalmas kétélű pallosa. Egy pillanatra nyitva hagyta maga után az ajtót, láthatták a főurak, hogy a külső terem a barát páncélos katonáival van tele.

Fráter György elfoglalá az ülését az első helyen ülő királyné mellett. Túloldalon ült Petrovich, átellenben a lengyel követek.

A királyné, megnyitván a tanácsülést, felszólítá Bebek Imrét, hogy adja elő, miket végzett Bécsben Ferdinánd királlyal.

A tanácskozás latin nyelven folyt, azon a magyarral, lengyelrel, horváttal kevert, semmi grammatikai szabályt nem ismerő diákságon, melyet Szerémi naplójában megörökített, s melyen ez a három nemzet megértette egymást: ez volt a hajdani *volapük*. Kivételt csak Fráter György és Verbőczy képeztek, akik a klasszikus római nyelvet használták.

A válasz meghallgatása után Fráter György szólalt fel.

Mindent helyeselt. A békekötést, Buda és a korona átadását. De végül egyet kérdezett Bebektől.

— Hát afelől mit izent Ferdinánd király, hogy ha mi adjuk neki Budavárát, akkor Szolimán szultán nem fogja-e őt amiatt nagy hadsereggel megtámadni?

Bebek Imre ötlöthatolt, hogy erről bizony semmi bizonyosat nem hallott.

— No hát én hallottam. Most érkezett vissza Drinápolyból Bozza Benke követünk, hírül hozva, hogy Szolimán megindult százezernyi derék haddal Magyarországra, azzal a céllal, hogy ha Budát más király kezében találja, mint akit ő helyezett be, Budából török fővárost, Magyarországból török szandzsákságot fog csinálni. Urak, országtanácsosok, szóljatok fel: tudtok-e ez ellen valami segítséget?

Mélyszéges hallgatás követte a barát felszólítását.

— Újból kérdezlek benneteket, kinck van elég erős szíve magára vállalni az ország sorsát s kezébe venni a kardot azzal a szándékkal, hogy Ferdinánd király zászlói alatt, meg fog mérkőzni Szolimán szultán derék seregével?

Újból nagy hallgatás.

— Ti engem azzal vádoltok ország-világ előtt, elvádoltatok a szentséges római pápa előtt is, hogy én akadályozom meg Magyarországnak egy keresztény király alatti egyesülését. Én megírtam őszentségének is, ahogy tielőttetek is elmondom: hogy semmit jobban nem óhajtok, mint hogy hazámnak ily egyesülése valaha lehetővé legyen. De elébb segítsenek nekünk ebben a keresztény hatalmasságok. Mert ha ők nem segítenek, Magyarország a török birodalom rabtartományává lesz. Most még van egy gyenge pókfonal, mely e balsorstul visszatartja: egy csecsemő királynak a nemzet választásából eredő joga; akit a szultán királynak megerősített. Ha ezt a fonalat elszakítjuk, hazánk elveszett. Tartsa föl a kezét, aki elég merész azt állítani, hogy ő meg tudja akadályozni e végveszedelmet! Szóljon a királyné: akarja-e eltépni ezt a

vékony pókfonalat, mely őt és gyermekét ez országhoz köti, hogy aztán hadd rohanjon ez ország a maga örvényébe, míg ő maga elmenekül belőle.

— Nem akarom! — kiáltá közbe a királyné.

Fráter György e szónál tiszteletteljesen állt föl a helyéről, s hódolattal hajtá meg magát a királyné előtt, s azontúl állva beszélt.

— Ki akarja hát ezt? — E szónál önkénytelenül a kardmarkolatára ütött.

— Ha kegyelmed, püspök uram, a kardjára üt, akkor szóval nem lehet választ adni — monda Bebek Imre.

— Kegyelmednek, főispán uram, majd később felelek. Várjon sorára. Előbb a lengyel követ urakkal kell tisztába jönnünk. Kegyelmetek, nemes uraim, hozták a tanácsot a királynénak Krakkóbul, hogy mondjon le fia nevében az országlásrul, s adja át Budát és a koronát a római királynak. Van-e kegyelmeteknek felhatalmazása őfelsége Zsigmond király által, megbízatása a palatinus és a lengyel országgyűlés részéről, hogy ha a lemondás következtében a török császár Magyarországot hadjárattal támadja meg: Lengyelország egész hadi erejével segítségünkre fog sietni? — Mert ha efelől bizonyossá tesznek bennünket, semmi tétovázás nem lesz többé: a vitéz lengyel nemzettel vállat vállnak vetve, szembe merünk szállni az ozmán hatalommal.

Erre azonnal válaszolt Kravkovszky püspök.

— Ilyen meghatalmazás nekünk nem adatott, s ilyen segítséggel mi kegyelmeteket nem is biztathatjuk: miután maga Lengyelország is évi adófizetéssel váltja meg magát a törökök ellenségeskedése alól.

— Akkor e szóm és mondásom kegyelmetekhez. Ha minket Lengyelország haderejével támogatni nem szándékoznak: akkor ugyan rövidítsék meg a látogatásukat Budavárában; ne avatkozzanak Magyarország ügyeibe, ne csélcsapjanak a királyi palotában, hanem ugyan igyekezzenek egy óra alatt

innen kijutni: nehogy a hajdúk meghajigálják kegyelme-
teket.

A követ urak ezt nem mondatták maguknak kétszer. Sietve fölkelének, s búcsuzatlan távoznak.

Ekkor aztán Bebek Imréhez fordult Fráter György.

— Főispán uram, az imént e szót ejté: ha a püspök kard-
jára üt, akkor szóval nem lehet neki felelni. Én itt most nem
püspök vagyok, hanem a király gyámatyja. Kegyelmed, fő-
ispán uram, a bécsi tanácsurak előtt elmondva azt, ami igaz,
hogy a királyné hajlandó a koronáról lemondásra: azt is elő-
adta, hogy ennek egyedül ez az én ősz fejem áll útjában, és
aztán magára vállalta, hogy ezt az akadályt el fogja hárítani.
No hát idehoztam ezt az ősz fejemet, megkaphatja kegyel-
med. Gondolom, hogy nem orgyilkosok módjára vállalta el
ennek megszerzését; hanem ahogy igaz nemesember szokta
az olyan fejet leütni a helyéről, amely neki nem tetszik. No
hát ki azzal a karddal, s váltsa be kegyelmed, amit Bécsben
ígért. Ne tudja most azt, hogy püspök vagyok: nincs rajtam
se casula, se infula. Nemesember vagyok, mint kegyelmed:
gróf Utyessenovics György a nevem! Több töröknek gázol-
tam a fejére, mint ahánynak kegyelmed hátat adott. Ítéljen
az Isten közöttünk, melyikünk szereti a hazáját jobban!

S ezzel kirántotta a kardját.

Erre aztán Bebek is kihúzta a kardját.

De a királyné egy hősnő bátorságával lépett közéjük, s
felcsattanó szóval kiálta Bebekre.

— Parancsolom kegyelmednek, hogy bocsássa hüvelybe a
kardját! És kegyelmed is, gróf Utyessenovics György! —
Ez tanácssterem, nem *ordália*. — Kegyelmed, követ úr, túlha-
ladt az utasításokon, amelyeket tőlem kapott. Soha és semmi-
képpen nem kapta kegyelmed éntőlem azt a tanácsot, hogy
fiamnak gyámja, Fráter György élete ellen alkudozzék! Ma-
radt volna szigorúan az utasításaim mellett!

A tanácsurak lehúzták a fejüket, tenyerükbe támaszták az

arcukat. Bebek Imre nagy morogva dugta hüvelybe a kardját. Hol leült, hol felállt: aszerint, amint a királynő trónja mögött álló Mineróna hercegnő szemjátéka biztatá. Végre Mineróna hercegnő félrefordítá a fejét, s az arany hajtűjével kezdé el a fogát piszkálni. Ekkor aztán Bebek Imre durcásan leveté magát a székre, s félkönyökére vágta a nyírott fejét. Neki nem egyenesen a királyné mondta azt, hogy a barátot el kell pusztítani: de Mineróna hozta izenetül.

Fráter György úgy tett, mint aki ez arcjátékokból nem vesz észre semmit. Térdét meghajtva csókolt kezét a királynénak.

— Fölséges asszonyom. E királyi szavakban nagyobb elégtétel van nekem adva minden vérhullatásnál. Szolgáljon minden csepp vérem fölségednek és fiának javára.

Azzal Bebekhez fordult.

— És most, Bebek Imre főispán uram, tisztán és világosan megértve a dolgot, menjen vissza kegyelmed azonnal Bécsbe, s mondja meg a római királynak őfelségének: hogy Izabella királyné igenis kész lemondani a koronáról, és Fráter György nem áll e lemondásnak útjában. Adja két kézzel a koronát, hajol két térdel hódolva Ferdinánd királynak; — ámde jöjjön Ferdinánd a koronáért olyan hatalommal, mely az országot Szolimán ellen képes diadallal megvédeni.

Ebben a határozatban az egész országtanács megnyugodott. Mindenkinck könnyebb lett a keble a magas Tátra hegyével. Még maga Bebek is finta mosolyra fanyalodott arccal járult Fráter György elé, s magyarázni kezdé, hogy így volt, meg amúgy volt: nem egészen úgy volt, ahogy ő hallá. (A csontfűlű!)

Mikor a királyné elbocsátá az országtanácsot, egy intésével ott marasztá Fráter Györgyöt.

Csak hárman maradtak, Minerónával.

— Van kegyelmednek valami indulatja ellenem? — kérdezé a baráttól, engeztelős, lágy hangon.

— Csak egy van, az örök hódolat. Én fölséged nevét attul a perctül fogva, amelyben a szent keresztséget feladtam, mindennap kétszer imáimba foglalám. Én fölségednek mindenkor könnyeket okoztam. Akkor is sírt, amikor megkereszteltem. Sírt, mikor a király nevében eljegyzém, sírt, midőn az oltár előtt vele összekötöttem, sírt, mikor a koronát vállára tettem. Hogyne sírna most, midőn e koronával együtt egész ország szerencsétlen sorsa nyomja vállát, s asszonyi voltából csak az özvegyi fátyolt hordja fején. De az elmúlt könnyek mind üdvére váltak, adja Isten, hogy a mostaniak s az ezutániak is arra váljanak. Mert jön még több könnyhullatás is. Jönnek rémes napok, melyek még a férfiszívet is megreszkettetik. Ha ezen balsors adta napok valamelyikén felségednek szívéen erőt találna venni az az érzés, hogy jobban szeresse a síró *csecsemőt*, mint a *királyfit*, s inkább akar *boldog anya* lenni, mint *boldogtalan királyné*: . akkor az én rideg, érzéketlen kőszívem ne álljon útjában. — Tudja meg fölséged, hogy a Szent János templomából a kriptán keresztül a régi német barátok temetőjébe lehet jutni. Én ezt a kis tért, melyet már a barátok is kertnek használtak, most még inkább kibővítettem, hozzáfoglalva a bástyák közeit, s azokat is veteményeskertté, baromfiudvarrá alakítottam át. Ha Budavárát az ellenség ostrom alá találja venni, fölséged, asszonycelédeivel együtt ebben a kis kertben mindennapi üdülőhelyet talál. A bástyafalak és a templom azt három oldalrul megvédik: csak keletnek van nyitva.

— Köszönöm e gyöngéd gondoskodást — monda a királyné, kezét nyújtva a barátnak.

— Többet akarok mondani. Ezen kertnek van egy kis ajtaja, mely a keleti vároldalra nyílik. Ennek az ajtónak a létezéséről csak a legrégebben itt lakó polgároknak van tudomása. Azt senki sem őrzi. — Ha tehát egy keserű órában le találná győzni a királynét az anya: ha fölséged nem bírná tovább a küzdelmet a rá mért iszonyatokkal: íme, átadom

felségednek ezt a kulcsot. Ez annak a kertajtónak a kulcsa. Fölséged észrevétlenül elhagyhatja ezt a várat, amikor akarja. Nem őrzi nyomait a hétfejű sárkány, az átkozott barát. Itt hagyhat bennünket, viheti gyermekét magával, s a pókfonál szakadtával engedheti Magyarországot gördülni a lejtőn lefelé, míg össze nem törik.

Ismét csak könnyekre fakasztá a királynét: ez volt az ő sorsa.

Isabella visszautasítá a rejtett ajtó kulcsát.

Ahelyett átsietett a gyermeke szobájába, s azt kiemelve a bölcsebbül, odahozta Fráter György elé.

— Ugye? Együtt maradunk? — mondá a királyné, odatartva a kis királyt a barát elé. És a gyermek mind a két kezével belekapaszkodott annak a szürke szakállába: úgy tépte, cibálta; alig akarta kiereszteni a két kicsiny ökléből.

Óh milyen jól esett Fráter Györgynek ez a legmagasabb királyi *válasz*.

Azt a titkos ajtó kulcsát odadugta a gyermek pólyáiba. A királyné nem vette azt észre.

De észrevette Mineróna hercegnő. Odalépett a királynéhez, s kivette a kezéből a csecsemőt, s azután a pólyában megtalált kulcsot ügyesen a hosszú ruhájába *pratalta*.

Fráter György azonban eléje állt a gyermekkel együtt távozni akaró hercegnőnek.

— Mineróna hercegnő! Nekünk egymással nagy leszámolásunk lesz. Kegyelmednek énnálam sok van a rovásán. S a papok bosszúállók. Én a hercegnőnek irgalmatlan megtorlással fogok megfizetni. — Én Mineróna hercegnőnek *férjet szerzek*.

Erre mind a két hölgy nevetésre fogta a dolgot.

— Hol van hát! — veté oda a félvállán keresztül Mineróna kisasszony.

— Pedig amit Fráter György megígér, azt meg is tartja.

S bár hamarább férjhez adta volna ezt a cselszövő fehér-cselédet; sok veszedelemnek elejét vette volna.

Izabella újabb békeajánlatára Ferdinánd azzal felelt, hogy egy tehetős nagy sereget útnak indított Buda elfoglalására. Németek, csehek, morvák, spanyolok és magyarok adták ki a seregszámot, mely huszonötezerre ment. Száznál több tábori ágyút hoztak magukkal, s harminchat nagy öblű faltörő csatakigyót és tüzes golyókat szóró tarackokat. Ugyan el voltak látva minden ostromszerrel.

Ezzel a nagy haderővel szemben a budaiaknak nem volt több fegyveres katonájuk kétezernégyszáznál. Török Bálint a maga dandárával kinnrekedt. Mire Baranyából előkerült volna, már akkor a budai hegyeket megszállta Perényi Péter és Serédy Gáspár, Révay a magyar huszársággal, s ezek mind a hárman régi, kedves fegyvertársak lévén: ellenük Török Bálintnak nem illett hadakozni.

Eszerint egészen Fráter Györgyre maradt Budavár védelme. Neki kellett most bebizonyítani, hogy mit tud a várostromló pattantyús mesterséggel szemben kifundálni.

Az öreg Roggendorf volt újból az ellenfele: akit már egyszer olyan nagy kudarccal kergetett el Buda alól.

Ezúttal Roggendorf a Gellérthegyről kezdé el az ágyúztatást egyenesen a királyi palota ellen, mely azzal szembe esik.

Fráter György odaizent a generálisnak: „Oh te bolond fejű vénember! Hát megint eljöttél abba az árokba, amibe már egyszer belcestél? Ugyan ne ijesztgesd a szegény asszonyokat a puffogatásoddal: eléggé meg vannak azok már rémülve anélkül is. Ne töltesd meg olyan nagyon az ágyúdat; mert bizony még *elvetél az emse.*”

Ez alatt Fráter György nyilván azt értette, hogy *elreped a túltöltött öreg ágyú*: amit ellenben a historikusok, *Jovius* után, szó szerint vettek, s komolyan megróttak.

Ekkor aztán Roggendorf úgy megharagudott, hogy egy

vasbuzogánnyal fenyegeté meg Fráter Györgyöt, s menten lehozatva az ágyúit a Gellérthegyről, minden nehéz ütege a Kálvária-hegy aljában levő zsidó temetőben állítottott fel, s onnan löveté a várfalakat.

Ekkor aztán azt izente neki Fráter György.

— Visszavonom az ítéletemet; most már látom, hogy helyes eszű ember vagy: kikerested magadnak a legjobb neked való helyet: a temetőt.

Roggendorf azonban nem érté a tréfát. Ferdinánd király által meg volt neki hagyva, hogy minden véráldozattal siessen Budavárát ostrom útján bevenni, mielőtt Szolimán a Dunán átkel a török sereggel, hogy akkor egy bevégzett ügyet találjon maga előtt: Buda-Pestet erős haddal megszállva, Izabellát, István Zsigmondot, a szent koronát Ferdinánd hatalmában: az egész magyar nemzetet egy király alatt egyesülve. Ezért Buda elfoglalásának a legnagyobb politikai eredménye lett volna, mely Európa minden keresztény fejedelmét Ferdinánd védelmére kényszeríté lészen.

S az ostromágyúk roppant nagy rést törtek már a bástyafalon, éppen a királyi várkert alatt. Mikor a cseresnyefák májusban virágozni kezdtek, akkor kezdé el Reggendorf a faltörést, s a cseresnyék érni kezdtek a királyi kertben, mikor a ledöntött falakon át rohamra indítá a legjobb ezredeit: jó korán hajnalban. A rés ostromára Pest vitéz parancsnoka, a hős spanyol Fotizkusz lón rendelve: a zsidóváros felől ugyanakkor Perényinek kellett a naszádosokat lábtókon a sánkra feljuttatni.

A roham kezdetén Fráter György felölté a messzevirító zöld kantusát, ragyogó páncélját, felköté a hajdani fejbágó jó kardját. A két apródját pedig kiküldé a királyi kertbe: „Menjetek, fiaim, cseresznyét szedni a királyné asztalára. Ha golyókat hallotok füttyülni a fületek körül, higgyétek azt, hogy sárgarigó, seregély füttyül az ágak közt.”

S ezzel a fegyveres had élére állva, sietett a résen felnyomuló hadoszlop elé.

Fotiskusz a spanyol vitézek élén vakmerőn nyomult fölfelé a tört résen: ámbár azt éjszaka Fráter György hirtelen emelt új fallal eltorlaszoltatá; de a spanyolok a falakra is felhágtek, s a Szent János templomáig hatolva, egy emeletes házat elfoglaltak. Ekkor jött elé Fráter György a hajdúival. Azok aztán megmutatták, hogy mi lakik a magyarban, ha egyszer *kihozzák a házdból*. A spanyolokat leölték, a kitűzött zászlójukat elvették; a segítségükre siető német ezredeket maguk a budai polgárok golyózáporral és kövekkel fogadták; még az asszonyok is köveket hajigáltak, s forró szurkot öntögettek az ostromlók fejére. Elkeseredett, vérengző harc után nyolcszáz halottat hagytak a vitatott résen az ostromlók, s teljes kudarccal vonultak vissza a pallizádjaik mögé.

S e viadallal egy időben a Pest felőli oldalon Perényi naszádosai, kik már az Ország-nemzetség házáig hatoltak előre, Batthyányi Orbán által hanyatt-homlok verettek le a falakról; maga a vezérük, Záray Jeromos, halálos sebekkel tetézve vitetett el katonái által.

Az ostrom minden ponton vissza lett verve: fényes diadallal.

A királyné az egész harc alatt palotája földszinti pitvarában rejtőzött, félénk udvarhölgyei s még félénkebb udvaroncái által környezve. Egyik jobban jajveszékelt, mint a másik. Az ádáz rohamordítás, a haldoklók jajszava kórusban, a puskaropogás, ágyúdörgés, a félrevert harangok kongása keresztültört az ablakon, s reszketésbe hozta az üvegfestményű szentképeket. Imádkozni kellett volna! De kihez? És miért? Allahhoz, vagy Jehovához? Ki a jó barát? Ki az ellenség?

A királyné kisgyermekét tartá ölében, ki anyja emlőin elaludt, gömbölyű szájában az utolsó csepp tejjel.

Egyszer aztán elcsendesült az ádáz kiabálás, fegyverzörej, puskaropogás: a tornyokban a harangok elkezdtek ünnepre kongani.

Azután másnemű zsongás támadt: asszonyi és gyermeki hangok elegy kiáltozása, mely közül komoly dobverés és

tárogatósípok hangja töst keresztül. A győzelmes had közeltett a Szent György-tér felől a királyi vár felé.

A kíváncsiság hatalmasabb a félelemnél. A királyné és udvara felsietett az emeletre, s onnan kandikált ki a függönyök mögül.

Izabella látta megtérni a harcból végzettségét. Nem volt az vénember, egy nibelungi hős volt, füstlepte, izzadt arca olyan volt, mintha vasból volna öntve. Egyik kezében véres kardja, másikban az elfoglalt spanyol zászló, a kettős földtekével, s e büszke felirattal: „unus non sufficit”. (Egy világ nem elég!)

Azt a diadaljelt meghajtá a királyné előtt: (Izabella kijött az erkélyre), s aztán odatűzte a nagy szökőkút csigamedencéjébe. Ahová hajdan feltűzdelé a diadaljeleket, amikért az a másik királyné kiűzette a palotából.

A nép üdvriadallal köszönté a királynét és a hőst.

Azután eltűnt Fráter György a várpalota kapuján.

S midőn a királyné elé járult, már akkor nem volt az arca füsttől fekete; nem volt rajta a páncél, a zöld hadimez: fehér barátságshája volt rajta, kezében egy kosarkát hozott, tele friss piros cseresznyével.

— Most szedtettem ezt fölséged számára — szólt szelíden mosolyogva.

(— János király cseresznyéi!) — súgá Mineróna a királyné fülébe.

De Izabella nem ügyelt a suttogásra: a kosárka után nyúlt.

Fráter György visszavonta azt.

— Majd ebédnél. Most a templomba megyünk, hálát adni Istennek a mai diadalért.

A visszavert ostrom után hetek teltek el harc nélkül; úgy látszott, mintha pihenést tartana mind a két ellenséges fél. Roggendorf sem újítja meg az ostromot, Fráter György sem tétetett kirohanásokat. A harc a föld alatt folyt.

Egy napon azt mondta a királyné a látogatására jött Fráter Györgynek:

— Én itt iszonyú rémségek között élek. Egyik nap elkezdnek a játékasztalon a kockák maguktól táncolni, máskor meg éjjel a kristálypoharak csengve verődnek össze, majd ismét megáll minden falióra a várban. Egész éjjel hallom a nagy dobogást valahol a mélységben. A körülem levők azt rebesgetik, hogy az ellenség aknákat fúrat a vár alá, s a királyi palotát levegőbe akarja vettetni.

— Úgy van — mondá Fráter György. — A törekvés megvan nála. Legyen nyugodt felséged. Én viszont az erdélyi hevércimmal ellentárnákat ásatok az ellenség tűzaknái alá, s én fogom őket a levegőbe röpíteni.

(Szép biztatás egy ideges asszonymak.)

Egy délelőtt aztán földrengető pukkanás riasztá fel a királyi palota lakóit. Azt hitték, a falak omlanak össze. Mind kirohantak az udvarra. Az ég elsötétült a sűrű füst- és porfellegtől, melyet mint a vulkánkitörés, világított meg a felrobbant löpor égre lövellő lángja. S a pokoltűzben szétépett emberi tagok, egész emberi alakok repültek az ég felé. Gyehennai mulatság!

Fráter György szavának állt. Ő vetteté levegőbe Roggendorf tűzaknáit, munkásaival együtt.

Ekkor aztán Roggendorf azzal állt bosszút, hogy éjjel tüzes golyókkal lövette magát a várost.

A királyné látta az erkélyéről, hogy repülnek föl az égre azok a tűzveres csillagok, s hogy csapnak onnan alá. Több a királyi várba is leesett; de Fráter Györgynek gondja volt rá, hogy a hajdúi a tüzes golyót rögtön lefűlcljék nedves marhabőrökkel, mielőtt gyújthatna.

Azonban Verbőczy palotájának a tetejét mégis felgyújták a tűzgolyók. A padláson nagy halom írás volt: ez egyszerre meggyulladt. Oda hordatta fel a kancellár Fráter György hét esztendei összes számadásait: három társzeker szállítmányát. Pompásan clégtek. Mikor a tűzforgatag egy-egy égő fasciculust felkavart a sziporkaözönbe, a jó Verbőczy könnyeb-

bült szívvel monda: „De szép látvány egy ilyen tűz!” Ezzel az egész számadás szuperálva lett örökmindenkorra.

A királyné iszonyút szenvedett a rémnapok alatt. Környezetét hadi élethez nem szokott udvaroncok s kényes asszony-cselédek képezték, akiknek jajveszékeltése még növelte szenvedéseit.

Az élelmiszerek is fogytán voltak. A várőrség már a lovakat emésztte fel. A királyi istállók hintóslovaira is rákerült már a sor. Ami aprómarha volt, azt a királyné számára tarták fenn. Az utolsó tehenet is levágták már, mert a széna is elfogyott. Csupán két kecske maradt: ennek a teje szolgált a királyné asztalára a kávéhoz. Azok a bátor állatok felkeresték maguk az élelmüket az ostromlott vársáncokon. S a németekben volt annyi becsület, hogy nem lőtték le a királyné kecskéit, mikor azok ott ágaskodtak a falakból kinőtt rekettje után.

S a királynénak módjában volt innen elfutni, a titkos ajtón keresztül. Nem tette.

Eközben eljutott Szolimán szultán levele Fráter György-höz, melyben tudatja vele, hogy immár átkelt a Dunán Nándorfehérvárnál: csak még rövid ideig tartsák magukat az ostromlottak, nemsokára ott lesz felszabadításukra.

Fráter György kihirdetteté a szultán levelét a városban dobszó mellett.

A fegyveres hadat ez a hír egybe föllelkesíté; de annál jobban elijeszté a polgárságot, kivált a tanácsbelieket, akik a töröktől még jobban félték, mint a némettől.

Már a hosszú ostrom alatt akadtak egyes polgárok, kik a bástyafalakon kötélen leereszkedve, átjártak a Roggendorf magyar hadaihoz, s azoknak a vezéreivel értekeztek. Emezek közül Révay Ferenc volt Ferdinánd király által megbízva, hogy a budai polgárságot átpártoltassa.

Maguk a bírák, kivált a kisbíró, Palczán Ferenc, s a leggazdagabb polgárok, a két Bornemiszsa, részesek voltak az össze-

esküvésben; de aki azt intézte, az a főjegyző volt: Bácsy Ferenc deák. Ő járt fel a királynéhoz a polgárság izeneteivel, s hozta vissza azokra a választ.

Mivelhogy Fráter György az egész budai polgárságot felesketé ünnepélyesen a királyné hűségére, annál fogva az esküjüket híven megtartó polgároknak a királyné beleegyezése nélkül a várat feladni nem lehetett. Bácsy Ferenc deák ezt a kívánt választ is meghozta:

„Én immár nektek semmit sem tudok segíteni: hanem azon eszkeskedjete, hogy a némettel megegyenesedjete, valamint lehet, jóban, hogy mind fejete, marhátok, mind felesgetek, gyermeketek, török rabságba ne essenek. Azért titkon a németekhez kiküldjete.”

A budai tanács a zsidó kapun kibocsátá Bornemisza Gergelyt, utasításokkal és szépen megírt kapituláló levéllel ellátva: melyben Buda városnak, a királynénak, az országnak a jogai meg voltak erősítve. Roggendorf azokat mind elfogadta, aláírta és megpecsételte.

Akkor Bornemisza Gergely még azt kívánta Roggendorftól, hogy az a csapat, melyet éjjel a kis ajtón beeresztettek a várba, csupa magyar vitéz legyen: hétszáz páncélos, kopjás, puskás, háromszáz huszár, s azokat a magyar kapitányok vezessék, Révay, Perényi, Nyáry, Serédy uraimék: mert ha német vagy spanyol katonák jönnének, azok majd a budai polgárokkal kegyetlenül bánnának, a minapi visszavert ostrom miatt. Azért is ez legyen a jelszavuk, melyről az éjjeli sötétségben rájuk ismerendnek: „Uram Szent György!” — amire idegen népnek a nyelve rá nem fordul.

Roggendorf azt mondta rá, hogy „jó lesz” S ezzel visszabocsátá Bornemiszt azon az úton, amelyen eljött.

Már akkor Mineróna hercegnő elküldte a titkos ajtó kulcsát Bácsy deák által Palczán bírónak.

Benn a várban az összeesküvésbe beavatott polgárság egész éjjel strázsán állt a Boldogasszony-templom cimetériomában;

a Petrovich Péter katonái pedig, akiken ez éjjel az őrködés sora volt, a pellengér mellett, a tanácsház előtti téren tanyázanak.

Úgy volt az összeesküvés, hogy a polgárőrség, amint Révay magyar muskétásai a kapun bejönnek, egyszerre körülfogja Petrovich csapatját, hogy az lármát ne üthessen, s akkor aztán a betörő magyarok „Uram Szent György!” jelkiáltással megrohanják az álomtól elnyomott hajdúságot: foglyul ejtik Fráter Györgyöt és a vezéreket.

Ezt a jól kifundált tervet azonban egyenesen maga Roggen-dorf zápítá meg. Az agyafúrt vén generális úgy okoskodott, hogy minek engedje ő Budavár elfoglalásának dicsőségét a magyaroknak, mikor ezt a németekre is áteresztheti. Ahelyett, hogy Révay Ferencet küldte volna ki a belopózás keresztülvitelére, a magyar páncélos- és muskétáezreddel, kiválasztott egy stájer ezredet, melynek a saját fia volt a parancsnoka. Annak a kezébe adta Ferdinánd zászlóját. Atyai szívének becsületére válik, hogy nevének dicsőségét át akarta örökíteni a fiára; de hadvezéri bölcsességének nagy kárt okozott vele.

Mert amint a rövid júniusi éjszakán a betörő csapat szerencsésen keresztülhatolt a kis ajtón, s a templomon át Budaváros főutcájára, a strázsát álló polgárok kérdezték tőle a jelszót. Azt azonban senki sem tudta: csak mind azt kiabálták, hogy: „her! her! her!” Két érdemes polgár rájuk kiáltott: „Kik vagytok?” Arra egy német katona úgy szúrta hasba az egyik kérdezőt, hogy felbukott. A másik aztán elkezdett torkaszakadtából ordítani: „Németek jöttek a várba! Itt vannak a németek!” Arra ugyanaz a polgárság, mely fegyverben állt, hogy a belopózó magyaroknak segítsen a várat elfoglalni, rémülve szaladt szét, árulást kiabálva ütötték a lármadobot, félreverték a harangokat, lövöldöztek puskával, ágyúval: a helyőrség aztán előrohant a kaszamátkból; jött sietve maga Fráter György is a testőreivel: a német alabárdosokat minden oldalról megrohanták, ütni, vágni, kaszabolni kezd-

ték. Azok menekültek volna szívesen: de alig találták meg az utat, melyen jöttek, s a szűk ajtónál megtorlódva, halomra ölettek; maga az ifjú Roggendorf is csak egy merész ugrással a bástyafalról tudta megmenteni az életét, a királyi zászló hátrahagyásával.

Egy része az árulásban részt vett polgároknak a menekülő katonákkal együtt futott ki a várból: akit megkaphattak közülök, azok felett még azon nap virradóra törvényt láttatott Fráter György. Valamennyit lefejezték. Az árulás főcinkosát, Bácsy Ferencet pedig négybe vágták. Annak a derekán volt egy drága öv, melybe Mineróna hercegnő hímezte sajátkezűleg aranyfonállal ezen szavakat: „Fides et virtus.” Azt Fráter György visszaküldé a hímzőjének — emlékül.

S e naptól fogva a királynének és udvarának nem volt szabad a királyi palotát elhagyni.

Most már látták az ostromlók, hogy Budavárát se rohammal, se tűzaknákkal, se árulással nem lehet bevenni. Még egy negyedik eszközhöz folyamodtak: a békés alkudozáshoz. Ferdinánd és a császár békekövetei felmentek a budai várba az elszakadt fonál összekötésére. Fráter György azoknak is azt mondá, hogy ő minden órában kész Budát, a koronát, az országot átadni Ferdinándnak; csak hozzon olyan haderőt magával, amely Magyarországot a török ellen megvédeni képes. Ilyen erőt ígértek a német fejedelmek a regensburgi gyűlésen Ferdinándnak; de nem siettek a megadásával. S ezen elhaladt a békeegyezmény.

A törökök pedig siettek. A meghíúsult árulás után tizednapra Buda alatt volt Mohamed basa, a harmadik vezér, Török Bálint kíséretében. A budai helyőrség már akkor az utolsó lovak húsát fogyasztotta. Török Bálint keresztültört az ostromzáron, s egy falka tulkot hajtott fel a várba. Ezzel megszűnt az éhség a védőseregnél.

Roggendorf a török felmentő hadak megérkezéte az ostromló sereget mind a Gellérthegy vidékén vontta össze,

ahonnan Pesttel a hídon át biztos volt a közlekedés. A harc rögtön megkezdődött a két sereg között: egyelőre a Dunán, ahol egész hajós ütközetek vívattak a magyar és török naszádosok között, különösen a Duna közepén levő „Ónos” sziget birtokáért. A sáncokat is megtámadták a törökök; de azoktól a németek által visszaverettek, ámbár egy ízben Török Bálint egész a gellérthegyi templomig felhatolt.

Ez a sikertelen harc eltartott három hétig.

Török Bálint izenetet adott aközben régi jó barátjának, Perényi Péternek, hogy veszedelmes dolog ez az ő mostani vitézkedésük. Még most csak Mohamed basa serege s Török Bálint dandára áll velük szemben; de közeledik már maga Szolimán szultán a deréksereggel, s ha azt is bevárják, úgy itt vesznek seregestül, mint a hajtásba került szarvasok. Perényi eleget nógatta a fővezért, hogy hagyjon fel a megszállással, s vonuljon a budai oldalon Visegrád felé, a pesti dandárt is átvonva magához; de a generális mind csak azt hajtotta makacsan, hogy neki a bécsi főhaditanácstól az az utasítása van, hogy erősen tartsa magát.

Egyszer aztán a bécsi főhaditanács is megorrontotta a nagy veszedelmet, s kiadta a rendeletet Roggendorfnak, hogy vonuljon vissza az ostromló sereggel. Mindenekfelett az ágyúkat igyekezzék épségben elhozni magával.

Csakhogy már ekkor a visegrádi út el volt zárva előle. Csak Pest felé volt még lehető, nagy harc nélkül, a visszavonulás. Rendes eszű hadvezér ezt úgy intézte volna, hogy miután egy széles folyamon kell átkelni a seregnek, legelőször is a gyalogságát szállítsa át, azután a nehéz lovasságot, utoljára az ágyúkat a tüzéséggel, a huszárság védelme alatt. — Roggendorf megfordította a csatarendet: egészen fejteőre állítva a harcvonalát.

Szent István napjának éjszakáján: éjféli sötétség idején kezdődött meg a visszavonulás. Legelől bocsátották a hídra a magyar lovasságot. Azok után az ágyúütegeket. De ez annyi

lármaival, dübörgéssel ment, hogy mind a budai várban, mind a török táborban észrevették a retirádát; s csak azt várták meg, amíg a német és spanyol nehézlovasság is átdörömböl a hídon. Akkor egyszerre minden oldalról megrohanták az ágyúk nélkül, lovasság nélkül hátramaradt német gyalogságot a Lágymányoson, mely sok ideig kétségbeesetten védte magát sáncái mögött. Amint azonban Fráter György is előrohant a fehérvári kapun a hajdúival, a német hadsereg veszedelme meg volt pecsételve. Maga Roggendorf állt a baráttal szemben, hősi módon védve a sáncait; de nemsokára nehéz sebekben hanyatlott le a lováról; csatlósai a sátorába hurcolták: „Az én uram tönkretette becsületedet, testemet, életemet!” panaszkodék a sebesült vezér; kit aztán a hívei a harci zajgásból nagy küzdelem között a naszádokig vittek, s ott egy csónakba téve, megszabadították.

A vezér eleste után minden rend felbomlott a német gyalogságban. Zagyva tömegben rohantak a híd és a naszádok felé. Ekkor Fráter György felgyújtatá az ellenséges tábor felhalmozott széna- és szalmakazlait a Duna-parton a „Mátyás király csúreiben”. Az égre csapó lángok egyszerre pokoli napot gyújtottak az éjszakában. Az egész Duna lángban látszott úszni, s e vésztűz fényében megújult a harc, a partról átszármazva a naszádokra. A hajókon, dereglyéken folytatták az ádáz küzdelmet: görögtűzzel, szurokkoszorúkkal gyújtogatták fel a gályákat; a Gellért oldalán a csűr sziporkáitól lángra kaptak a német tábor sátrai, s azoknak a lobogványa is nevelte az éjszaka alvilági fényét; lángveres volt az egész égboltozat.

A királyné nézte ezt az apokalipszis jelenetét a vár ablakából. Ez volt a végjelenete Buda második ostromának.

A SZABADÍTÓ SZULTÁN

Roggendorf serege tönkrevérve menekült Komáromig. Elvesztett halottakban és foglyokban tizenhatezer embert és valamennyi ágyúját; Pest is odaveszett minden crösségeivel. Maga Roggendorf is meghalt néhány nap múlva, sebeiben, bánatában, szégyenében.

Szolimán szultán a Dunán vonult fölfelé, bíborral bevont, aranyos fődélzetű gályában. Magával hozta a két fiát is: a tizennégy éves Szelimet s a két évvel ifjabb Bajazidot — és a háremhölgyeit. Egy másik, kék posztóval bevont, ezüsttel cifrázott gályán jött utána Rusztán basa (Lufti bukása óta nagyvezér) s a szultán veje. Az is magával hozta a nejét, Mirmah szultánát.

Rusztán basa mellékneve volt az „igaz szívű”. Igazi nemesember a nemzete között. Szavát megtartó, hűséget ismerő, nagylelkű török. Ezt is elhalmozta mindenki gazdag ajándékokkal; de ő soha azokból semmit meg nem tartott: aranyedényt, ékszert, pénzeszsákot mind a szultán kincstárának adott át. Ezért a szultán e kincshalmaz fölé e szavakat vésette: „Itt látjátok Rusztán becsületét!”

Mind családotul jöttek. Nem volt ez nekik hadjárat, csak kéjkirándulás. Egy mulatságos ünnepség az asszonyok és gyermekek számára.

Harminchat evezős hajtá folyam ellenében a gályákat. Tizenkét rézágyú volt mindegyiken.

A hadsereg maga előre járt a jobb part mentén; rengeteg lovasságával, társzekereivel, tevéivel.

Mikor Mohács alá megérkezék a szultán flottája, a pilóták egyszerre nagy üvöltést kezdének, s midőn Szolimán kérdezé, hogy micsoda lárma az, a csausz aga odamutatott a Duna tükrére.

— Nézd, minő fekete az egész folyam!

Egyik parttul a másikig.

A Buda alatti csatában megöltek hullái úsztak csendesen lefelé a Dunán. Azok voltak a legelső hírmondói a diadalmas ütközetnek. Csupa *hajás* fej: egy sem borotvált tarkó! Mind a keresztények halottai.

A szultán felhozatta a fődélzetre a zöld imaszőnyegét, s arca borult, hálálkodással: „Allah nagy és hatalmas!”

Egész nap eltelt, amíg ezeknek a szomorú hírhordozóknak a serege a gályái mellett csendesen elvonult. Az evezőknek nem lehetett dolgozni miattuk.

Hat nap múlva megérkezett Buda alá Szolimán, s Ó-Buda környékén fölűtteté a sátorát.

Mohamed basa és Török Bálint eléje sietének, jelentve, hogy a hadjárat be van végezve. A német sereg semmivé lett.

— Kár! — monda a nagyúr. — Hát most már a gyermekek semmit se lássanak belőle?

De hogy mégis az ifjú hercegek meg ne fosztassanak a multság javától, sorrendbe állítatá a foglyul ejtett nyolcszáz német gyalogost. Kezükbé adatta a dárdáikat, pajzsait, s aztán rájuk rohantatá a török lovasságot, s ott a fiúcskák szeme láttára kaszaboltatá le őket. Hadd szokjanak hozzá a csemeték!

Török Bálinttal is igen nyájasan beszélt a szultán.

— Erős vitéz voltál. Sok derék katonámat megöldösted. De most hívem vagy. Ne félj tőlem. Palástommal betakarlak. Életedet megtartom. Mind holtig gondom lesz rád. Másnak sem engedlek bántani. Úrrá teszek, midőn szolgálommá teszek.

— Arany szavak ezek, fölséges császár! — monda Török Bálint. — Méltók volnának, hogy pergamenre írva, arany betűkkel megörökíttessenek.

A szultán megparancsolá a krónikásának, hogy ezen szavait

arany betűkkel foglalva írja le, s az ő nevének jegyével ellátva, adja át Török Bálintnak; ki ezzel a levéllel visszatérve Budára, nagy dicsekedve mutogatá azt fel Verbőczynek és Verancsicsnak. Emelte e levél értékét a szultán által ajándékozott drágaköves aranylánc, melyet maga a szultán akasztott Török Bálint nyakába. Megért ezer aranyat.

A szultán ezután még közelebb jött, s a logodi mezőn ütteté fel pompás sátorát. Onnan küldte fel a csasz agát (azt a bizonyost, aki már a kis király lábait csókolta) Buda várába. Gazdag ajándékokat hozott az aga: drága kínai selyemszöveteket a királyné számára; egy vég fekete bársonyt Fráter Györgynek (azért, hogy János királyt méltó pompával gyászolhassa), a többi uraknak is pompás kaftányokat.

Azután elmondá a szultán izenetét.

A magyar vitéz urakat magasztalja a nagyúr a vitéz ellenállásért, melyet a német megszálló sereg ellen kifejtettek. Ő maga jönne fel Budavarába, ha az alkorán nem tiltaná a legszigorúbban egy igazhívó férfinak egy idegen asszony házába való belépést. Izabella királyné Szolimán szultánra nézve idegen asszony. Óhajtja azonban a nagyúr védencét, pártfogoltját, János király gyermekét maga előtt látni. Azért felkéri a magyar urakat, hogy az ifjú királyt vigyék le hozzá, s valamennyien jöjjenek a kíséretében.

Nagy lőn a megzavarodás a magyar urak közt erre az izenetre. De még nagyobb a királyné keserősége. Kiadni a kezéből szívtől szakadt egyetlen gyermekét! Elküldeni azt a pogányok császára kezébe!

Fráter György megnyugtató a királynét. A szultán nemes érzésű férfi, aki szavát megtartja.

Nagy nehezen a királyné abba hagyta a zokogást, s beleegyezett gyermeke elvitelébe.

Fráter György azt ajánlá, hogy a királyi díszhintóban történjék az elszállítás, melyhez még megtartottak két hámos lovat. A kis királyt vigye az ölében a dajka, és kísérje a királyné

két legidősebb udvarhölgye, akiket már nem fenyeget közvetlen veszély a török táborban megjelenésnél. Az egyik talán Mineróna hercegnő.

Hah! Minő mérgezett nyilat lőtt ezzel a szóval Fráter György Mineróna keblébe! Mindent megbocsáthat neki az amazon: csak azt nem, hogy őt „veszélyben nem forgó életkorú hölgynek” nevezte!

Kevésbé volt megnyugtatható jó Török Bálint.

Mikor a lovára felült, azt mondá a fiának, Jánosnak és a hűséges katonáinak.

— Bizony sohasem láttok ti engem többet. — De kaphatnám csak egyszer Szolimán szultánt a sátorán kívül: bizony mondom, hogy ő nem látná meg többet Sztambul városát!

Legderékasabb volt Szerémi György véleménye, melyet Fráter Györgynek tanácsképpen adott:

„Legjobb volna Szolimánt meghíni vendégségre Budavárába; aztán a logodi kapuval szemben, ahol be kell neki jönni: a Szent János kapujában felállítatni négy ágyút, megtöltve szeges zsákokkal. Mikor végre belép a kapun, akkor kisüttetni az ágyúkat s elsepertetni szultánt, basákat egyszerre mindenestül.”

Fráter György azonban nem találta elfogadhatónak ezt a jó tanácsot.

Annálfogva a magyar főurak, valamennyien, akik csak Budavárában valának, közrefogták az aranyos hintót, mely a kis királyt és dajkáját, meg a két „érett korú” udvarhölgyet szállítá, s Török Bálint kivételével, aki lovon ült (a többiek már mind felebedelték a lovaikat), gyalog lekísérék a „kis urukat” Szolimán táborába.

A fogadtatás, török szokás szerint, nagyszerű volt. A szultán, kit Fráter György, Verbőczy, Verancsics és Török Bálint már színről színre ismerének, leereszkedő fenséggel fogadá a főurakat, s aztán elrendelé, hogy azokat a basák megvendégeljék.

Azután maga elé hozatá az egyéves királyt, kivette azt a

dajka kezéből, s megcsókolá az orcáját. A két fiát, ki mellette állt kétoldalt, szintén odaszólitá, hogy csókolják meg a kis királyt, és fogadják testvérökül. Azzal visszaadta a csecsemőt a dajkának, megajándékozva e hölgyet száz aranyas erszénnyel, s lelkére kötve, hogy csak jól táplálja a felséges urat.

Azzal a dajkát a gyermekkel és a két udvarhölgyet átvezették Rusztán basa neje, Mirmah szultána sátorába, aki őket fényes vendégséggel fogadta.

A vendégség folyta alatt élénk beszélgetés nyílt meg Mirmah szultána s a királynő hölgyei közt, melynél a szultána egyik olaszul jól értő rabnője szolgált tolmácsul.

Mineróna kisasszony megragadta az alkalmat, hogy kiöntse szívének egész keserűségét a nagyvezér felesége előtt.

(Idős hölgynek neveztetni!)

Elmondta, minő kegyetlen, szívtelen ember az a barát! Mennyi keserűséget okozott a királynénak! Éhezettette, zsugorogtatta. Akarata ellen fogva tartotta. Istentagadó ember: ördögökkel cimborál. Soha jobbat nem tehetne szultán öfelsége, mintha ezt a gyűlölt embert rögtön láncra veretné és akár lenyakaztatná.

A másik udvarhölgy még segített tódítani a panaszt, s ahol azok abbanhagyták, kitöltötte a hézagot a dajka. Ez tudott még csak panaszkodni Fráter Györgyre. Még a bérét sem kapta meg tőle pontosan.

Mirmah szultána előtt az udvarhölgyei halálosan elrágalmazták Fráter Györgyöt, s nagyon a szívére kötötték, hogy a férjénél minden befolyását elővegye, hogy a barát egy darabban vissza ne kerüljön. A többi urakért sem kár!

Mikor aztán a nagyvezér, Rusztán basa a szultántól hazakerült a neje sátorába, a búbajos Mirmah szultána odaült az ölébe, s elkezdte neki mesélni, hogy a királyné udvarhölgyei miket beszéltek előtte. — Hogy az a Fráter György, a fehér barát, egy föld feletti tökéletességű ember. Jóltevője mindenkinek, aki reá bízza a dolgát. Olyan főpap, aki nemcsak a saját

Istenét imádja, de még az ellenségeiért is imádkozik. A királyné könyörög érte, hogy semmi bántása ne legyen; de minél előbb visszaküldjék hozzá a többi magyar urakkal együtt, akik az ő hű tanácsadói.

Miért tette azt Mirmah szultána, hogy egészen ellenkezőre fordítva adta át a férjének a budai udvarhölgyek ungorkodásait? Csupán a vele született jószágbul eredt-e ez? Hogy soha a férjétől mást, mint kegyelmet, üldözöttek megvédelmezését nem kérte? Vagy pedig a török nőknél kifejtett ravaszság, akik a maguk fajtájának a szenvedélyes beszédéből ki tudják találni, hogy a mondott szavak mögött minő ellenkező értelem keresendő? Annyi bizonyos, hogy Mirmah szultána könyörgése Rusztán basához nagy fordulatot adott Magyarország történetének.

Másnap Szolimán szultán a sátorában divántanácsot tartott, melyre a török vezéreken kívül a magyar főurak is meghívottak.

A tanácskozás, az arab nemzetiségű Rusztán basa kedvéért, arab nyelven folyt, tolmács volt közöttük Memhet bég, Fráter György régi híve.

Fráter György maga jól értett arabul: de ezt titokban tartá. Úgy tett az idegen nyelven folytatott vita alatt, mint aki abból semmit sem ért, s elővéve az olvasóját, végzé az ájtatos imádkozásait.

Arról folyt a vita, hogy mi történjék most már Budavárával, Magyarországgal. A királynéval és gyermekével s a magyar tanácsurakkal?

Mohamet beglerbég és Rusztán fővezér között heves vitaközlés támadt.

A beglerbég azt tanácsolá a szultánnak, hogy a királynét és a fiát el kell vitetni Sztambulba, ott bezáratni holtig a Jedi-kulába; Magyarországnak a nevét letörölni a mappáról, ezeket főurakat pedig, akik még a magyar nemzetet vezetik, egyszerűen lefejeztetni. Azzal be lesz fejezve mindenkorra a munka.

Fráter György értette ezt mind, de egy arcvonásával sem árulta el magát.

Szembeszállt azonban a beglerbéggel Rusztán. Délceg, hősi alak volt: lelkesült beszédű. Eléterjeszté a szultánnak, hogy a nagyúr szavát adta, fogadását köté le, hogy Magyarország igazait meg fogja védelmezni, a magyar nemzet választott királyát trónjában megerősíti; az ide hívott magyar főuraknak menedéklevelet adott; Szolimán dicső nevét hitszegéssel be nem mocskolhatja!

Rusztán vezér beszéde nagy hatással volt a szultánra.

Erre azonban nagy fufanggal felelt vissza a beglerbég.

— Őfelsége, a nagyúr, igenis fogadását köté le *Jánus Králnak*. De csak annak. Mi mindnyájan nem ismerünk más hűséget, mint amit Jánus Králnak fogadtunk. De hát hol van most Jánus Král? A magyaroknak most „Istifán” a királyuk. Márpedig sem Szolimán szultán, sem az ő vezérei Istifán királynak semmiféle hűséget nem fogadának.

Ekkor a szultán Fráter György felé fordult, s arab nyelven egy kérdést intézett hozzá, melyet Memhet bég magyarul tolmácsolt.

— Mi a a neve a kis királynak?

— „János!” — felelt rá Fráter György; a jelenlevők nagy bámulatára. (Mindaddig Istvánnak híták.)

„Dobró!” monda a rá szultán.

S azzal arab nyelven kimondá, hogy amire János királynak megesküdött, azt János királynak meg fogja tartani.

A beglerbég megfenyegeté ököllet a barátot.

— Hej, te barát! Te barát! Bizony kutyahájjal van megkenve a te két tenyered.

A szultán pedig kimondá.

— Tehát *János* a neve a kis királynak! *Az maradjon!**

* Bechet így adja elő a dolgot.

„Le sultan fit savoir à la Reine: qu'il se déclaroit protecteur du Roy son fils, pour lequel il vouloit avoir la même amitié, qu'il avoit eu pour le Roy Jean son père, et que pour le mieux marquer, il vouloit, qu'il quittât le nom d'*Étienne*; et prit celui de *Jean*.”

A szultán ezzel a szóval visszabocsátá a várba a gyermekkirályt, dajkájával, az udvarhölgyekkel együtt az aranyos hintóban; férfi kíséretül melljük adva *Markos Pétert* és *Podmaniczky Jánost*. A többi urakat ott marasztá — vacsorára.

Az urak a hintóval és a hölgyekkel késő éjjel érkezének meg a várba, fáklyakíséret mellett.

Ugyan nagy meglepetés várt rájuk. A várkapuban a hajdúk helyett janicsárok álltak az őrhelyen; a piac közepén volt felállítva két sátor, mely körül török szarácsik strázsáltak: serpenyőkben égő szurok fényénél.

Turkovics Miklós főbíró a hintó elé jött, s elmondá hirtelen az uraknak, mi történt azalatt a várban, amíg az ország-nagyok a szultán hódolatára jártak. — Az anatóliai helytartó, *Szolimán basa* barátságosan felkérte a városbírót, nyitná fel a kaput, hogy nehányadmagával megtekinthesse híres Budavárnak ékességeit. — A nehány kíséret mind több-több követte, tízével, húszával jöttek látogatóba a jancsárok; de vissza nem ment csak kettő-három. Mikor aztán már voltak valami háromezeren a törökök benn a várban, akkor egyszerre sorakoztak az utcákon, elállták a kapukat, elfoglalták az ágyúkat s ezenben *Szolimán basa* trombitaszó mellett kihirdetteté, hogy minden fegyverviselő férfi, aki a várban van, hordja oda a Szent György térre a fegyverét, kardot, puskát halomra rakjanak, maguk pedig a kapukon kitakarodjanak; mert mától fogva Buda török város: a neve „Dzsigerdilen”. A szultán az úr!

A jancsár aga felállt a Szent György-szobor talapzatára, s onnan kiáltá el háromszor: „Allah! Allah! Allah hóí!” amit az egész jancsárság utánaüvöltött.

És a szegény magukra hagyott harcosok, akik annyi véres ostromban visszavertek vitéz spanyolokat, kemény németeket, harcias cseheket, most nem lévén senki fölöttük, aki őket vezesse, lerakták a fegyvert egy csoport nyomorult janicsár előtt, s azzal elszéledeztek. A várban nem maradt más, csak fegyvertelen polgár, paraszt és zsidó.

Ilyen tréfás csellel foglalta el Budavárát Szolimán szultán. S még köszönetet kell neki érte mondani, hogy komédiát játszatott el ott, ahol bizony tragédiát is játszhatott volna: hiszen erőszakkal is elfoglalhatta volna a várat. Nem ágyúztatta ki, csak kimuzsikáltatta belőle a magyarokat. Jóságú, tréfás úr volt!

A királyné kétségbeesés közt várta a visszaérkezőket. A törökök a királyi várat is el akarták foglalni; de Izabellának volt bátorsága szembeszállni a jancsár agával s kitiltani őt a palotából: „Ez a szultán palotája!” S a vitézek visszavonultak az asszonyi tekintély elől. Midőn aztán gyermekét ismét keblére szoríthatá, visszatért a nyugalom a királyné keblébe. Mineróna, meg az udvarhölgy és a dajka annyi érdekes mendedmondát tudtak elfecsegni, hogy afelett elfelejtette a nagy veszedelmét. Mirmah szultána dobozokban küldött édes csemegéket, dulcsászat, szultánkenyeret, fűgét, mazsolát a királynénak, amiben a török háremhölgyek dúskálkodnak, az udvarhölgyek által, s megtanította őket sorbethet készíteni, ami szintén nagyon ízlett a királynénak. A szultántól ajándékba kapott keleti szövetek is sok gyönyörködésre adának alkalmat. A kis király is igen eleven volt: a kapott arany csörgettyűvel játszott. Az egész udvarnak nagy mulatsága telt benne, hogy mármost a szultán óhajtására István helyett Jánosnak kell a kis királyt szólítani.

Kevésbé találta tréfásnak ezt az állapotot a derék vitéz Podmaniczky János. Neki nem kell a török bérmálás. Hirtelen levágta az úrias szakállát, darócruhát öltött, puttonyt vett a hátára, úgy osont el reggel a várból, s jól eltette magát várpalotai kastélyába.

Másnap délelőtt hivatá a szultán a magyar urakat a sátorába.

Rusztán basa eléjük adá mind a tegnapi napon történeteket, mind a divántanács határozatát.

A nagyúr birtokába vette Budavárát, s annak parancsnokául kinevezte Szolimán basát, vezéri méltóságban, aki egyúttal

szandzsákja lesz a Duna és Tisza között eső Magyarországnak.

A főurak elrémültek erre a szóra.

Fráter György férfias szilárdsággal mondott ellent ez önkénynek.

— Fölséges szultán, Magyarország sorsa fölött csak a magyar országgyűlés határozhat, nem a török divántanács. Miniket kormányzóí állásunkban az országgyűlés erősített meg, s mi fölségedet mint pártfogónkat hívtuk meg, és nem mint meghódítónkat fogadtuk el.

A szultán kegyesen válaszolt a bátor tiltakozásra.

— Jól mondad, barát! Mint pártfogó jöttem hozzátok, s nem is nézlek mint leigázott rabot, de mint hű szövetségest. Én Budavárát nem magamnak foglalom el, hanem János királynak. Ha felnő, emberré lesz, bizony visszabocsátom a kezére, s efelől kezetekbe adom athnámémat. Addig azonban Budavárát s a dunai tartományt nem lehet egy gyöngye asszony s egy gyermek kezére bízni, akitől azokat könnyen elvehetik. Eleget tapasztaltál ebben. Ha az én kezem lesz rajtuk, majd nem olyan könnyen kapkodnak utánuk. Addig is átadom a te királynédnak és fiának az egész Tiszán túl fekvő Magyarországot, és a temesi bányságot, Lippa várával, mint leendő lakóhelyével. S azonfelül Erdélyországot, minden váraival és bányáival együtt. Azokat bírja békével.

Fráter György keserűen felelt vissza.

— Nem hiszem rólad, felséges úr, ki az igazság védelmezője vagy, hogy gúnyt akarnál űzni egy sorsüldözötte, magas lelkű királyné gyászával. Pedig valóságos gúnynak látszik, amidőn a divántanács azt határozta el, hogy a János királyhoz hűséges vármegyék tőle elvétessenek, s azokért cserébe adassék neki Erdélyország, melyet azonnal, amint János király meghalt, s mi Buda oltalmára siettünk, egyszerre eltérített a hűségéről Majláth István, aki azóta magát Erdélyország fejedelmének megválasztatta, a várakat elfoglalta, s akitől most minékünk

előbb vissza kellene foglalnunk Erdélyt, holott a te basáid utolsó fegyveres dandárunkat is lefegyverezték, szétbocsátották, s még magunktól is elszedték a kardjainkat, s most itt állunk előtted pusztá kézzel: gyalogsorban, s kezünkön lábunkon érezzük már a békó szorítását.

A szultán mosolygott, s szakállát végigsimítva, inte Rusztán basának, ki megértve az intést, kiment a sátorból, s rövid időn visszatért másodmagával.

Az a másik egy magyar úr volt; szintén kard nélkül, mint a többi.

Akárcsak egy kísértő lélek jelent volna meg előttük, mikor ezt az alakot meglátták. — Ez volt Majláth István.

A félelmes Majláth István! Az erdélyi fejedelem, akivel János király, Török Bálint, Fráter György egyesült erővel sem tudtak bírni.

De alig lehetett ráismerni.

János király kedves keresztfia, a délceg, deli hős, meggörnyedve állt ott; haja, szakála féloldalt megőszült; tekintetében félelem, lemondás kifejezése látszott.

— Kié Erdélyország? — kérdezé az eléje állított Majláthtól a szultán.

— A tied, fölséges úr: és akinek te ajándékozod — rebegé vékony fisztulahangon — a hajdan dörgő szavú férfi.

— Tehát tudd meg, hogy én azt ez órában Izabella királynénak és az ő fiának, János királynak ajándékoztam.

A csausz aga odatartá Majláth István elé a kigöngyölített athnámét, mely kék és arany betűkkel volt megírva. A hatalmas vajda meghajtá a térdét az irat előtt, s megcsókolá azon a szultán aláírását.

Szolimán némán inte, s Majláthot ismét kivezették a sátorból.

— Most látod, hogy nem férges dió az, amit a királyodnak ajándékoztam. Vidd fel hozzá ez athnámét, add hírül pártfogásomat és oltalmamat minden ellenségei ellen. Ezentúl

én állok a balsorsa előtt. Költözzék el minden udvarával és kincseivel, fegyveres kíséret mellett azonnal Lippára. Te magad és Petrovich mint a király gyámjai mellette maradtok, s az országot kormányozzátok. Verbőczy István itt marad Budán, s mint az ország legfőbb bírása fog igazságot osztani a magyarok között, naponkint ötszáz oszpora fizetés mellett.

Fráter György meghajtá a fejét. Egy rövid perc alatt arra is gondolt, ami évek múlva eljövendő, és amellet a legközelebbi órára is.

— A királynénak nincsenek hámos lovai azokon kívül, amelyek a királyt idehozták: a többit az ostrom alatt elfogyasztottuk.

— Hámos lovat nem adhatok — monda a szultán, *kegyesen elnevetve magát* —, azt a táborban nem hordunk: paripát kapunk, amennyi kell, s a kocsik elé jármos ökröket. A kardjaitokat majd utánatok küldi Szolimán basa, ha jó messzire jártok.

Azzal inte nekik, hogy eltávozhatnak.

Török Bálint is menni készült a társaival; de Rusztán basa megfogá a kezét.

— Te itt maradsz!

— Mit kíván éntőlem a felséges úr? — kérdezé Török Bálint, bátran a szultán elé lépve.

— Beszélgetni akarok még veled. Sok kérdeznivalóm van. Te igen nevezetes ember vagy, aki nekem sok tanulságot beszélhet. Te velem fogsz jönni Sztambulba.

— Ez annyit tesz, hogy fogoly vagyok? Hát ez a török hűség? Hát illik egy Szolimán szultánnak a szavát megszegni? Te engem mézes-mázos szavakkal csalogattál magadhoz; aranybetűkkel írott menedéklevelet adtál, ebben bízva jöttem vissza hozzád; mert bizony ha a hű szolgálaim, feleségem, fiam rimánkodására hallgattam volna, ide a lábamat be nem tettem volna, s most látom, hogy farkasverembe estem! Hát ennyit ér a szultán írása?

Szerencsére a jámbor Memhet bég e goromba kifakadá-

sokat nem tolmácsolta, török nyelven, csak annyit magyarázott meg a szultánnak, hogy Török Bálint a menedéklevelére appellál: az aranybetűsre.

— Hát mi van abban a te aranybetűs leveledben? — szólt a nagyúr. — Az, hogy én teneked pártodat fogom. Hát jobban nem foghatom pártodat, mint hogy magammal vislek. Hogy senki által bántani nem engedlek. Nem is engedlek, olyan jó gondviselés alatt tartalak. Hogy holtod napjáig gondoskodni fogok rólad. Hiszen gondoskodom. Lesz ételed, italod, öltözeted, lakásod, szép kerted, tele olajfákkal. Hát mi kell még egyéb? — Ilyen szójátékot csinált az adott szavából a török szultán: aki hasonló szójátékkal a saját vejét, kedvenc leánya férjét is, esküje dacára, halálnak tudta adni.

Török Bálint erre dühbe jött. Össze akarta tépni a szultán menedéklevelét, de Rusztán és Olimán basák megkapták a kezét, s kituszkolták a sátorból; Olimán a fülébe súgta: „Qui habet tempus, habet vitam!” Míg végre lecsendesedett. Akkor aztán elvezették egy kisebb sátorba, melynek nyílását két beslia őrzi, oda bebocsáták.

Abban a sátorban találta már Török Bálint Majláth Istvánt.

A volt vajda a földre terített bőrszőnyegen ült, és kávéfőzött magának.

Mikor Török Bálintot a sátorába bebukni látta, nagyot kacagott rajta. Nem volt már az a bamba képe, amit a szultán sátorában produkált, a hangja sem fisztulázott: a régi bariton volt.

— Hahó! Cimborám! Hát te is ide kerültél? No legalább ketten majd játszhatunk együtt sakkot a napok végéig; s most már igazán fegyvertestvérek maradunk, egymáshoz láncolva.

— De hát, hogy kerültél te ide? — kérdezé Török Bálint.

— Elmondom rendén. Csak ülj le ide mellém a tevébőrre; szedd magad alá a lábaidat, ahogy én. A töröknél nincs szék. Ehhez hozzá kell szoknod. Aztán tölts kávé a csészédbe; ez a mi borunk, reggeltől estig.

Török Bálint úgy tett, ahogy a cimborája mondá, akkor aztán a sátorkarónak vetve a hátukat, kedélyesen elbeszélgetének.

— Hát amióta utoljára láttuk egymást — kezdé Majláth —, tudod, a nagy ágyúzás után, amit Katalin király indított Fogaras alatt, afölötti örömeben, hogy a felesége egy fiúcskával megajándékozta. (Bolond beszéd! Hogy *ajándékozhat* nekem a feleségem valamit, ami az *enyém*? Ha pedig nem az enyém, akkor köszönöm az ilyen ajándékot.) S rá azonnal megsimította a guta a nagy paszitanál! Hát akkor én meg-egyeztem veled, hogy abba hagyom az ellenségeskedést a Zápolya pártjával. Hát én meg is tartottam a szavamat. Tehetek én róla, hogy a Zápolya hívei mind átpártoltak hozzám? Tehetek én róla, hogy magyar, székely, szász és oláh mind egyszerre azt kívánta, hogy én legyenek Erdély fejedelme? Én csak azt tettem — amit az ország rendei kívántak. Ha ez a szerencsétlen Roggendorf hagyta volna Budát Budának, s jött volna, ahogy én tervezém, seregestül Erdélybe, most Ferdinánd volna ott a király: én a fejedelem. De hát Szolimánnak gyorsabb csze volt. Hirtelen beküldé ellenem Musztafa basát és Péter moldvai vajdát ötvenezer emberrel Erdélybe. — Én a jó, hűséges ezredeimmel ismét bevettém magamat Fogaras várába, s minden ostromot visszavertem emberül.

— Tapasztalásból tudom, hogy Fogaras vára bevehetetlen.

— Ekkor ezt a ravaszságot gondolta ki a török. Összehívatta az erdélyi rendeket, mind a három nemzetet, s az országgyűlésnek eléterjeszté a szultán akaratát. Engemet meghágy Erdély vajdájának, csupán azt kívánja, hogy Ferdinánd király helyett János Zsigmondnak ismerjem el a fensőbbségét. Azontúl szelíd hatezer forintokat kíván hűbérül a szultán, melyért minden pártfogásával biztosítja Erdélyt, akit azután soha semmi ellenség nem fog háborgatni többé.

— Írásba adta ezt?

— Írásba is adta; de még annál többet is tett a basa. Nekem

menedéklevelet küldött Fogaras várba, hogy jöjjenek le hozzá a kiegyezésre.

— Aranybetűs menedéklevelet?

— Még annál is többet. Négy túszt küldött fel a várba, akik kezesül szolgáljanak értem, hogy semmi bántódásom nem lesz. — Az a négy túszt a török sereg legelőkelőbb bégjeiből lett kiválogatva. Ilyen biztosítás mellett én a hadnagyaimmal együtt leszálltam Fogaras várból a basa táborába, ahol a legnagyobb tisztességgel lettem fogadva. Musztafa sátorában mindent apróra megrostáltunk, s a szerződést aláírtuk, megpecsételtük kölcsönösen. — Ekkor a moldvai vajda, az a bizonyos Péter! nagy ölelkezések között meghív a saját sátorába barátságos lakomára. Én azt elfogadtam, s a hadnagyaimmal együtt vígan hozzáálltunk a torozáshoz. A poharazás közben előhozakodik vele a vajda, hogy milyen karakán dáridóban vett ő részt egyszer Nagy-Váradon, amidőn a király asztalánál meg akarták mérgezni egy aranypohárral a Ferdinánd-pártiak. — Én az asztra ütöttem az öklömmel mérgesen: „Az nem igaz! Az én pártom nem volt méregkeverő soha!” Erre Péter vajda még nagyobb ütött az öklével az asztra: „De bizony igaz! Ha akkor a jámbor Fráter György meg nem kapja a kezemet, ki nem önti a bort a földre, — a bor egybe füstöt vetett a pallón, — hát holt ember vagyok!” — „Akkor ez a barát gonosz praktikája volt!” kiálték én. — „De pedig a barátot ne sértegesd; mert az igaz lelkű ember!” — „Mit? Igaz lelkű? Pokol szövétneke! Gychenna fajzatja!” — Eközben úgy összevesztünk a baráton, hogy immár nem az aszta, hanem egymásnak a fejét ütögettük ököllel, kancsóval. Az én hadnagyaim s a vajda bojárjai mind belekeveredtek a verekezésbe: a sátor oldalát is kidöntöttük, s egymáson hempereg-tünk. Ekkor loholt oda nagy sietve a szomszéd táborból Musztafa basa a jancsárokkal. Azok meg hirtelen szétválasztottak bennünket egymás keze közül. Csupa karmolás volt mindegyikünknek a képe. A basa előadatta velünk a versengés

okát, ami fölött hajba kaptunk. — Azt megértve, keményen lechordta Péter vajdát, hogy minek sértette meg a vendégjogot. Azután magára vállalta, hogy mint egyedül illető bíró, a szultán elé fogja bocsátani ezt az egész keveredést. A padisah most Belgrád felé jön. Az csak egy bakugrás Fogarashoz: ott igazságot fogunk találni. Én kaptam a színlelt pártfogáson, Musztafára bíztam a lelkemet, s most itt vagyok, ahol te vagy: a szultán örökös oltalma alatt; van holtig való ételem, italom, cifra öltözetem; de amellet rab vagyok.*

— Hát a Fogarasban hagyott túsok?

— Azokról kisült, hogy mind a négyen basaruhába öltöztetett komisz tevehajtsárok voltak.

Ez is a rendes tréfájuk közé tartozott a török hadvezéreknek.

Bizony együtt maradt holtig a szultáni pártfogás cifra rabságában a két magyar főúr. Rövid ideig egy harmadik is került közéjük: Laszkó Jeromos, akit mint Ferdinánd követét tartóztatott le a szultán.

A nagyeszű és sámsoni nagyerejű ember a török rabságban annyira összeroskadt, hogy amidőn Majláthtal, Török Bálinttal összekerült, már csak két mankón tudott járni, s ő, aki tíz nyelven szónokolt folyékonyan, most már csak egyen tudott beszélni: csak lengyelül, azt is akadozva, a többit egy szélhűdéstől elfelejté.

A szultán megtudva foglyának nyomorék voltát, odavitette őt maga elé, s nagylelkűen megadta neki a szabadságát.

Mire a nyomorék ember azt mondá a szultánnak nyavalyás tréfával:

— De, fölséges uram, ha megetted a húsomat, csak edd meg mármost a csontomat is.

Ott is halt meg a szultán kenyerén.

* Így adja elő az eseményt Bechet.

Fráter György Verbőczyvel, Petrovichcsal és a csausz agával visszatért Budavárába.

A csausz aga adta át a királynénak az athnámét, melyet Fráter György titkára, Pesty Gáspár latin fordításban olvasott fel a királyné előtt.

Verbőczy sírt keservesen, Petrovich fújt dühében, Fráter György hidegvért mutatott. Izabella keserűen mondott köszönetet a szultánnak az iránta és fia iránt való gondoskodásért, a főuraknak pedig azt mondá:

— *Én ezt tinektek gyarló asszony létemre előre megmonddm; mármost ti, férfiak levén, lakjatok abban, amit ti magatok kerestetek.*

Ezzel Fráter György ismét visszatért a szultán táborába, ahol még többen voltak visszatartva a főurak közül, azoknak a szabadon bocsátását kikérni.

A szultánnal azonban három napig nem lehetett beszélni. Nagy ájtatosságra készült.

Szolimán basa, a budai helytartó e három nap alatt a budavári „Boldogságos Szűz” német templomát átalakíttatá török mecsetté. A harangokat leszedette a toronyból, az oltárt, szent szobrokat kihordatta a templomból, a szentképeket, a remek freskókat levakartatta a falakról, s aztán az egészet bemeszeltette világoskékre, a párkányzatokra arany betűkkel mázolatva alkoráni mondatokat.

Mikor ez készen volt, akkor a szultán fellovagolt a várba a két fiával együtt, s leszállva az új mecset előtt, leveté a saruit, s mezítláb ment be az új mecsetbe, s ott végzé az ájtatosságát teljes két óráig. Mikor visszatért, éppen a déli szúrát éneklé a müezzim a mecset tornyában.

A többi templomokban a harangozás meg volt tiltva. Reggel délben, estve csak az egy szó hangzott a toronyból: „La illah il Allah, Mohammed razul Allah!”

Történt vala ez „Keresztelő János fejjvételének” ünnepén, tizenöt évvel a mohácsi néptemető ütközet után, ugyanazon napnak keserves évfordulóján.

Másnap délelőtt megjelent a nisandzsi-basi a királyné előtt. Még egy cifra írással telepingált levelet hozott a számára. Ez volt a király kinevezési athnáméja.

Azt is felolvasák latin fordításban a királyné előtt. A végén ez volt.

„Esküszöm neked, János király, Alláhra, az én hitemre, az én *nyeldekölő gégémre*, az én kardom pengéjére, az én mindennapi kenyeremre, hogy amint felnősz bajszos, szakállas embernek, azonnal visszaadom neked Budavárát és a Dunától a Tiszáig terülő tartományt. Addig is légy az én árnyékomban bizodalommal.”

A királyné nem állhatta meg, hogy el ne nevesse magát (ilyen az asszony!), s gúnyosan mondá a magyar uraknak:

— Eszerint most már semmi egyébre ne legyen gondunk, mint hogy a király mentül hamarább felnőjön, s bajszot, szakállt cresszen; s a Mindenható addig a szultán nyeldekölő gégéjét épségben megtartsa. Most pedig induljunk útnak. Az ökrök itt vannak.

Fráter György a királyné és az ország kincseit társzekerekre rakatá. A szultán ötven ökröt küldött előfogatul: azokat a szekerek és hintók elé fogták, s felülének. Csak a királyné hintóját vontatták lovak.

Izabella, mielőtt királyi várát elhagyná, egy falitükörre felkarcolá gyűrűje gyémántjával ez emlékezetes mondatot: „Sic fata volunt” (Így akarja a sors.)

Budáról, Pestet kikerülve, kompokon szállíták át a királyi udvart a túlsó partra. Ott várt reá egy aga háromszáz lovas szpáhival, akik kíséretül voltak rendelve. A magyaroknak fegyverük sem volt.

Az ökör vontatta hintókkal bizony nagy lassan lehetett előrehatolni. Az éjszakát a mezőn felütött sátorokban tölték el az urak és hölgyek. Távol a sátoroktól tanyáztak őr-tüzek mellett a szpáhik. A farkasok üvöltöttek szerte a nádasokban.

S még egy rém járt velük egy úton mindenütt. A keleti pestis. Ezt a kíséző szpáhik hozták magukkal. Ahol ezek éjjel tanyáztak, ott reggel temetőt hagytak maguk után. Mikor Tisza-Varsányba megérkeztek, már csak fele volt meg a szpáhiknak. — S e rettenetes mirigy a királyné kíséretét is megtelepte. Varsányon az öltöztető frajját temetteté el és a felolvasó mesterét; s valahány városba megérkezett, mindenütt hagyott hátra egy síremléket, valamelyik kedves cselédje fölött.

Végre utolérték a királyi udvart a bivalyos szekerek, melyek a magyar urak és hajdúk fegyvereit szállíták. Akkor azután, amint kardot érzett az oldalán Fráter György, megköszönte szépen a szpáhi agának az eddigi kíséretet; mármost visszamehet a csapatjával Budára.

De az aga azt felclé, hogy őneki parancsolatja addig kísérni a királyt és az anyját, amíg a várába meg nem érkezik.

Fráter György aztán úgy mesterkedett, hogy amint Tisza-Varsányban az udvari had, a nagy koplalás után, a vendégszerető nép asztalánál jól kiette magát, a hintók elé fogott ökröket kicserélé jó futó alföldi lovakkal; s egy éjjel, amidőn a szpáhik a mezőn elfeküdtek, úgy elvágatott előlük, hogy reggelre kelve a szpáhik nyomát sem látták a királyi udvarnak: a tengert mutató délibáb nem mondá meg nekik, merre mentek.

Így azután Gyulán, Kún-Szent-Mátonban temetést, rekvizitum tartva, eljutott tizednapra a királyné a számára rezidenciának kirendelt Lippa városába. Az egy hatalmas sáncokkal védett város volt, a közepén egy még erősebb fellegvár: abban volt a királyi palota; vastag kőfalú boltozatos épület, jégverem hidegségű nagy termekkel; a királyné szobájában szalmából fonott ágyak, festetlen szekrények; az ablakok üveg helyett hólyaggal behúzva.

Ferdinánd király is jelentette, hogy él még.

Megint küldött szép, remekművű órát a szultánnak követei által, s szépen megköszönve neki, hogy a hadseregét Budánál tönkreverte; azon reménykedett, hogy őneki békét fog hagyni. A jó barátságért ajánl a szultánnak negyvenezer arany évenkénti adót.

Erre a szultán azt felelte a német követeknek:

— Köszöntetem a királytokat! Örülök, hogy olyan jó indulattal van irántam. Én sem vagyok őiránta rosszabbal. Nem is akarok az idén nála látogatást tenni Bécsben. Ellenben a cifra órát vigyétek vissza; mert más ajándékot várok tőle, amit megkapván, atyai pártfogásomat fejére borítom. Ezen ajándékok Visegrád, Tata és Esztergom várai. Ezeket kérem szépen a királyotoktól.

A követek hüledezének e kívánság hallatára, s azt mondák, hogy ilyen ajándék megadására nincsen semmi igazság a tarsolyukban.

— No hát menjetek vissza Bécsbe, és hozzátok el; de siessetek vele; mert ha késlekedtek, addig el találok foglalni mind a három várat.

S ezzel Szolimán szultán visszatért Sztambulba; Budán hagyva druszáját, Szolimán basát helytartónak, Verbőczy Istvánt ország bírójának.

A jó öreg Verbőczy bizony nem sokáig bírászkodott Budavárában. Az is keserves hivatal volt. A Budán és Pest városában őrségül hagyott janicsárok, besliák, delik csúnya, rakoncátlan nemzetségek voltak: akik miatt örökös volt a lakosság panasza.

A derék főbíró serény volt a panaszok megorvoslásában, s ha valakinek a marhájában kárt tevének a török katonák, törvényt látott fölöttük, s az ítéletét Szolimán basa híven végrehajtá. Hanem ha a törökök valamely kereszténynek a feleségével, leányával gonoszul forgolódnak, ebben a basa csak nevetnivalót talált: hisz nem tettek neki kárt! A töröknél

nincs tízparancsolat. Az asszony nem megy lélekszámba; sőt még marhának sem számít.

Így történt egy ízben, hogy a janicsárok és szpáhik egy Pest vidéki kastélyból elraboltak egy fiatal úriasszonyt; akit, mint-hogy rendkívüli szépség volt, a szultán háremébe küldeni szándékoztak. Mikor az elrabolt nőt, a nyeregbe vetve, hurcolta magával a város utcáin végig a szpáhi; szembe jött rá Márkus deák, az országos bíró tollforgója. A magyar nő rimánkodva kiáltá neki, hogy szóljon mellette az országos bírónak, szabadítsa meg attul a veszedelemtül, hogy őt elküldözzék a szultán háremébe. Szabadulásáért mind átadja egész birtokát az országos bírónak.

A jó Márkus deák rögtön futott fel Verbőczyhez, elmondani, amit látott és hallott.

Az országos bíró azonnal előhozatta a nyerges lovát, s a deákja kíséretében ellovagolt a janicsárok kaszárnyájáig.

Amint a kaszárnya előtt ácsorgó janicsárok meglátták Verbőczyt a lován ügetve közelíteni, elkezdék a kiabálást:

— Ihol jön az a gyaur, aki minket meg szokott botoztatni, ha valamit lopunk! Nosza most megfogdossuk, s levágjuk a fejét!

Márkus deák azonban tudott törökül, s nagyon megrettenvén, megrántá a principálisa mentéjét.

— Kegyelmes uram, ne menjünk mi oda, mert ha mi azt a nemesasszonyt ki akarjuk szabadítani, bizony a magunk feje szakad oda!

Erre a kancellár keservesen fohászcodék fel:

— Jobb lett volna nekem az ostrom alatt meghalnom, mint ezt a nyomorúságot megélnem.

Azzal megfordult, otthagya a janicsárokat és az úrhölgyet, s visszatért a várba Szolimán basához.

A basa ott tartotta magánál ebéden, s könnyű vérrel vette Verbőczy panaszát az elrabolt nemes úrhölgy miatt.

Ebéd után nagyon elbúsultan tért vissza a házába Verbőczy,

s elkezdett valami levelet írni a szultánhoz. De közben elővette valami fájdalmas bágyadtság.

— Fiam, úgy fázom — mondá a körülötte forgolódo Imre fiának.

— Borbélyt hívassak?

— Nem, fiam. Papot inkább. De az nincs Budavárában. Míg Zsámbékról idejő, addig én meghalok.

Az ifjú látta a jelekből, hogy atyját a pestis lepte meg. Erre a hírre szétszaladt a palotából az egész cselédség.

Csak az egy legényfia a kancellárnak maradt az atyja mellett mindhalálig. Az is tevé a koporsóba, s eltemetteté minden harangszó és papi beszterelés nélkül, ami meg volt tiltva a török városban.

— Megállj, hitetlen pogány! — mondá Verbőczy Imre. — Keservesen megfizetek neked az apám haláláért, de még inkább a temetéseért.

Jó Verbőczy Imre nem sokat kapott örökségbe az atyja szörnyű nagy tudományából, de annál többet bírt a jó karjában a fegyverforogás mesterségéből. Bizony hekatombával róttá le később az apja gyászolását.

A FEKETE HERCEG

Mikor már a királyné udvarhölgyei eléggé kilamentáltak magukat az új rezidencia nyomorúságos állapota fölött, megérkezik Fráter György, aki a kincses társzekereket kísérve, nem tarthatott lépést a királyék hintóival. Örvendetes vigasztalást hozott a királynénak.

— Nem itt lesz a fölséges asszonyom lakása, ez csak a katonák számára való. Túl a Maroson van Sólomos vára. Abban lakott rendesen boldogult János királyunk, mikor Lippáról intézte a hadjáratát.

S azonnal dereglyékre szállíttatá az egész udvari cókmókot, s felvitte őket a Lippával átellenben fekvő Sólomos várába, mely Zápolya által igazi fejedelmi kényelemmel volt berendezve. A koronát és a kincseket is ide szállították. Sólomos vár erkélyéről aztán egészen szépnek tűnik fel Lippa nagy tornyos templomaival, erős bástyáival s a *Boszborða* hegytetőn emelkedő hatalmas fellegvárával, mely a török időkben „*Koazta Bea*” nevet viselt. A piac közepén fakadt fel egy gazdag vízű forrás.

A királynét elhelyezve a sólymosi várkastélyban s ellátva minden élelemmel, maga Fráter György visszasietett Lippára, az ottani várparancsnokkal, Varkócs Tamással tanakodni. Ez volt az első ember, akitől megkérdezhetette, hogy mi minden történt egy év alatt széles e hazában, amíg ő Budavárában be volt zárva.

... Tehát ismét Lippán volt! Ahol ezelőtt tizenkét esztendővel. Ismét ott volt, ahol akkor — Magyarország visszafoglalásá-

nak a kezdőbetűjénél. Magyarország ismét romba volt dűlve, a nemzet tetszhalálba süllyedve: mindenki kétségbeesett a haza sorsa felett, csak Fráter György nem. Ha tizenkét év előtt volt bátorsága hozzáfogni ahhoz az óriási munkához, ami egy eltemetett nemzetnek a feltámasztása, hogyne lett volna most?

Akkor ő semmi sem volt, mint „iste monachus Georgius” Előtte, mellette, körülötte pedig egy sereg önző, saját hasznát vadászó, egymás ellen torzsalkodó, szolgálni rest, parancsolni tudatlan, elhatározásaiban ingadozó, elpártolásra mindig kész főúr, püspök, kapitányok, püspökségre áhítozó főurak, generálisságot követelő püspökök, csatatérkerülő kapitányok: népszaroló mindegyik. — Most azok már mind elmúltak: ő maga maradt egyedül. Cselekedhetett a saját tanácsa szerint. Török Bálint fogságba vitelével ő maradt a „királyi gyám” címén az ország kormányzója. Itt volt még Petrovich is: de az nem vett számot. Mint Zápolya természetes testvére, a királyi családhoz tartozott, s dohogott is néha, mikor a rácai között volt, hogy neki kellett volna János után a trónra következni; de azon csak nevettek. A derék temesi gróf ostoba volt, gazdag és fősvény, és mindenekfelett tohonya rest. Ezzel nem is közölte a dolgát soha Fráter György.

Előtte állt a nagy „semmi”, és abból neki nemzetet, országot kellett teremteni. Egy új ivadékot kellett más erkölcsökben fölnevelni: a régi lejártá magát. Ehhez kellett neki tíz esztendei békés munkálkodás. Sem pénz, sem hadsereg, sem rend az országban, és ő tisztán látta maga előtt egy egész évtizednek a munkatervét.

Egy vezéreszméje volt; azt a részét az országnak, mely az ő kormányzatára volt bízva, elvonni a harcokból; folyvást fegyverben gyakorolni, de soha ütközetbe nem vinni; hanem a két hadakozó felet, a németet és a törököt egyre hitegetni a szövetségével, az alatt gyűjteni haderőt és kincseket az ország számára; hogy amikor egyszer a sors kedvező alkalmat ad, az elvesztett önerejével visszafoglalhassa.

Egy nagy veszedelm̄ állt el̄tte. Az erdélyi rendek nem akarták János Zsigmondot, a gyermeket, királynak elfogadni; ők önálló fejedelemséget akartak alkotni saját vajdájuk alatt. Fráter György legelső dolga volt Kolozsvárra sietni, ahol az egybegyűlt rendek el̄tt egy hatalmas beszédet tartott, melyben leírta az ország veszedelmét, felmagasztalva az erdélyiek hazafiúságát, lelkükre kötö nagy hivatásukat Magyarország újjáalkotásában, beszélt nekik Izabella királyné fejedelmi érneiről, testi szépségéről, lelkieréről, a magyarok iránt való igaz hűségéről, s ezzel a beszédével úgy megnyerte az erdélyiek szívét, hogy egy szívvel és lélekkel hűséget esküdtek Izabella királynénak és János Zsigmond királynak; de azzal a kikötéssel, hogy Fráter György legyen a vajdájuk.

Petrovichnak megint volt mind morogni: „Ez a barát már meg az erdélyi vajdaságot is magához kaparintotta”. Fráter György nem nevezte magát vajdának, csak országos bírónak. Azonban az erdélyi aranybányák, sóaknák megnyíltak el̄tte, éppúgy az iparos szász városok kapui s a székelyek szívei: mind a három kifogyhatlan kincseknek tárháza.

A királynénak is nagy öröme telt, mikor az erdélyi főurak egész hosszú kocsisorral, csengős ötös fogatokon robogtak fel Sólomos várába, hogy őt meginvitálják kincses Kolozsvárra. Nagy készséggel hagyta magát elragadtatni általuk. De még jobban elragadták azok a gyönyörű tájak, melyek a Maros mentén egymást váltogatják: a szép, rendezett városok (miket még a török nem látogatott meg), a derék főúri kastélyok, a pompás népviseletek, a jól művelt földek, a jámbor, jószívű népek. Mikor pedig Kolozsvárra megérkezett, egészen más világban találta magát, mint az eddigi volt. — Erdélyben volt igazi délceg magyar fiatalság, amit Budán alig látott; itt volt életkedv, vidám mulatság, lovagjátékok; az egy egész külön világrész volt: a magyar földglóbusz; itt voltak művészek, tudósok, énekesek; voltak nyomtatott könyvek és emberek, akik könyvekből beszélnek, itt ismét megtalálta Iza-

bella Boccaccio regéit, amiket anyja, Sforza Bona udvaránál megkedvelt. Ezek az urak táncolni is tudtak. Amellett, hogy verekedni is jól tudtak.

Izabella meg volt elégedve a cserével, és nem panaszkodott. Fráter György pedig dolgozott a tervein. Erdélyből visszahódítani Magyarországot: egy magyar király alatt.

Ez a terve azonban mindjárt az elején nagy megpróbáltatás alá került.

Ferdinánd király a török szultán visszataszító válasza után komolyan hozzáfogott egy újabb hadjáráthoz Magyarországnak a török rabiga alól felszabadítására. Összehívta a magyar országgyűlést, s a hű vármegyékkel megszavaztatá a hadilletéket, amit azok ki is állítottak. Perényi fővezérsége alatt tizenöt-ezer főnyi lovas sereg gyűlt össze. A német fejedelmek is nagy segélysereget küldtek Magyarországra. Károly császár spanyol ezredekkel küldött; Medicis herceg és Sforza Pallavicini olasz csapatokat hoztak, s a pápa is háromezer olasz muskétással járult e hadviseléshez, akiket a hős Vitelli vezetett. Komáromnál nyolcvanezer főnyi derék sereg állt együtt, ellátva kétszáz ágyúval s támogatva egy hatalmas hajóhaddal.

Ha ennek a jól rendezett hadseregnek maga Ferdinánd király áll az élére, s határozott haditerv mellett nyomul előre, bizony meg nem állt volna Nándorfehérvárig, s Szolimán szultánnak letörhetett volna a félholdjának a szarva.

Hanem hát Ferdinánd királynak nem voltak hadibabérok utáni vágyai. Ő maga Bécsben maradt.

A győzhetlen armádia vezéreül pedig kinevezte a brandenburgi határgrófort, Joákimot; akit „fekete hercegnek” csúfoltak, azért, hogy egy testőrezredet tartott, melynek fekete páncélja volt, fekete sisakja, fekete tollal, s ő maga is ennek az egyenruháját viselte, mikor az ezredet egzecérozta. Olyan mesterségesen szalutálni a dárdával s olyan szép kanyarulatokat tenni dobszóra a világon egy ezred sem tudott, mint a Joákim fekete légiója.

S hogy még tökéletesebb legyen a hadviselés, Joákim örgróf mellé odarendelt Ferdinánd király egy haditanácsot, mely állt tizenkét német generálisból.

S amikor aztán ez a hatalmas sereg mind együtt volt Komárom körül, akkor a haditanács összeült kicirkalmazni, hogy mitévők legyenek. Efölött eltanakodtak egy álló hónapig.

A jó Perényi és a vitéz olasz Vitelli váltig unszolták a fekete herceget, hogy mozduljon már, vigye őket Budavára alá. Ott most nincs több háromezer töröknél, annak is fele nyavalyás. Maga a vezér, Szolimán basa is meghalt dögben, a bástyák még a tavalyi ostrom óta romokban hevernek, most egy rohammal el lehet foglalni az erősséget; a haditanácsosok nem hallgattak rájuk.

Nagyon furfangos tervet komponáltak a bécsi állambölcsek. Legelőbb is Szolimán szultánhoz küldtek követet, akinek az volt a feladata, hogy Szolimánt biztosítsa Ferdinánd jóakaratáról, békés szándékáról, s ajánljon neki most már százezer aranyat évi adó fejében. Mintha egy nyolcvanezer főnyi tábor gyülekezését Komárom körül titokban lehetett volna tartani! Másfelől pedig Izabellához küldtek Erdélybe magyar urakat, akik a királynénak följajánlják a szepesi hercegséget, fejedelmi jövedelmet Erdély átengedéséért. S a királyné hajlott ez ajánlatra, kész volt fiastul együtt *elvezettetni* magát Erdélyből. Akkor aztán Erdély hadainak kellett volna megkezdeni a támadást Szolimán ellen, a szultán fő haderejét maga ellen vonva, amikor végtére Joákim örgrófnak könnyű munkája lett leszen az ármádiájával előrenyomulni.

Csakhogy mind a két helyen gazda nélkül csinálták a számadást. A szultán nem értette a tréfát, hanem nagy sietve küldé Bali bég budai vezér segítségére Ulomán basát, a boszniai helytartót egy dandárral, aki aztán azalatt, amíg Joákim haditanácsa a mappát böködte az ujjával, a rongált várfalakat helyreállíttatá, ágyúkkal megrakta, s készen várta a támadást. Buda és Pest között egy hatalmas vasláncot húzatott keresztül,

s ezzel elzárta a német hajóshadnak a város alá vonulását, s a hajóhíd elfoglalását.

A másik oldalon is kárba veszett az igyekezet. Fráter György neszét vette a királynéval folytatott cselszövénynek, s sietett azt széttépni, megtöltve a királynének mindenféle egyezkedést Ferdinánddal az ő tudta nélkül; Erdélyt nem engedte a készülő háborúba belesodortatni, készületlen hadaival bizonyos áldozatul.

Végre megállapodásra jutottak a haditanácsok. Kisütötték, hogy nem Budavárát kell a hatalmas ármádiának megtámadni; mert az kemény falat, abba még a foga is beletörhet valakinek, mint a szegény Roggendorfnak; hanem Pest városát kell megostromolni. Ha azt elfoglalja a hatalmas hadsereg, a török úgy megijed, hogy esze nélkül szalad haza: a Boszporuszig meg sem áll.

Nagy lassan alászállának a pesti síkságra. A magyarok és olaszok a város falaihoz közel ütöttek táborn a „királyi kert” tájékán, a német birodalmi sereg jó távol az ágyúktól a Rákos mezején.

Hét napot itt is eltarisznýáztak apró csatározásokkal. Egy ízben az olaszok, magyarok és Zrínyi Miklós horvátjai egy kirohanó török csapatot emberül összevágának. Ekkor végre elhatározá magát a fekete herceg, hogy hozzányúl az „ultima ratio regum”-hoz: az ágyúkhöz, s elkezdé hatvan ágyúból lövetni az ócska pesti bástyákat. Azok nagy hamar összeomlottak, s ha akkor rögtön a részre rohannak az ostromlók, egy hajrá alatt beveszik a várost. — De a fekete herceg azt mondá, hogy „elég volt az mára”; elébb a haditanácsot kell összehívni: az határozza meg, minő rendben, milyen echelonban történjék meg a csapatok rohamra vezetése. Ezt is Roggendorftul tanulták! Ez eltartott másnap délig. Ezalatt Juszuf basa, Pest védője, új árkot ásatott a leomlott fal mögött, azt meghordatta rőzsekötegekkel, szurokkal, lőporos zsákokkal, az ágyúit pedig mind a tört réssel szemben egy magas kőrákáson állíttatá fel.

A bölcs haditanács rendelkezése szerint legelső sorban kellett a rohamra indulni a pápai olasz gyalogoknak, azok mögött voltak felállítva a magyar lovasok.

A fekete herceg nem akart kimaradni a nap dicsőségéből. Elővezetteté a fekete páncélos légióját.

— No ördögös fickók! Menjetez ti is háborút látni! Meglátom, hány török fejet hoztok haza!

Azok aztán kikerestek egy szép száraz helyet, ahol nem ázik fel a lábuk a tocsogóban. S ott tökéletes sorfalat képezve, felállának. A dárdáik hegye oly egyforma sort képezett, mintha posztónyíró ollóval nyírták volna egyenletesre. Három strucc-toll volt a sisakja mellett mindegyiknek. A zászlótartójuk egy óriás volt.

A jeladó ágyúlovásra megkezdték a rohamot a pápai csapatok, akik könnyűszerrel verték el a résről a törököket. Midőn azonban az éjjel ásott árok fölé jutának, akkor Jusszuf basa meggyújtatá a lőporos zsákokat, azok felrobbantak, s lángba boríták az egész sáncárkot. Ámde a derék olasz vitézek azért mégis bátran előrenyomultak, s egész a főtörlaszig hatoltak. Itt azután a Juszuf basa ágyúi fogadták őket emberirtó kartácstűzzel.

A magyar lovasság, látva ezt a veszedelmét az olaszoknak, nem nézhette azt tovább tétlenül, leugrált a lovairól, s kivont karddal rohant Vitelli harcosai segélyére. Azonban a törökök is a legjobb csapataikat állíták velük szemközt, s a harc elkeseredetten folyt a városban, eldöntetlenül. *Száz somogyi gulyáslegény* (bubulci), fokossal a kezében, egész a város piacáig tört előre, legázolva a szemben talált janicsárokat, onnan kiabáltak: „Jertek utánunk! Nyitva a város!” De biz azokat magukra hagyták, s ott levágtának.

A fekete légió mindezt nézte, nagy lelki nyugalommal.

Perényi maga odanyargalt a fekete légió ezredeséhez, hogy trombitáltasson már, rúgtassa neki a katonáit az ostromnak, most az ideje közé vágni a töröknek; de a katonai akadémiában

mevelkedett főtiszt azt a választ adta, hogy őneki nincs a haditanácstól utasítása adva az ostromban tetteleges részt venni.

Perényi vágatott a fővezérhez, hogy hívja hát össze a haditanácsot, s adja ki a rendeletet a fekete légiónak, hogy siessen a magyaroknak és olaszoknak segítségére az ostromnál.

Ezalatt azonban az emberséges Jusszuf basa megszánta a szegény fekete páncélosokat, hogy ott a verőfényen úgy izzadnak hiába, s a hatvani kapu köröndjéről nekik szegeztetett tizenkét *szakállast*, s azokból egyszerre kilövette rájuk a láncos golyóbisokat, úgyhogy huszonnégy fekete páncélos rögtön túlvilágra szenderült.

No, nem kellett a dicső fekete légiónak utasítás a fő haditanácstól; de úgy eliramodának, hogy Jusszuf basa ágyúit többé utol nem érték őket. Elöl szaladt az óriás a nagy standardéval.

Nagy lett az elszörnyedése e rémeset fölött a fekete hercegnek.

„Huszonnégy fekete páncélost kilőni a sorból! Akik bele sem ártották magukat az ostromba! — Ártatlan nézők valának! — Még a dobost is agyonlőtték! Aki igazán nem bántott senkit. — És még Kunczot, a fligelmannt, aki fél kézzel megcsinálta mind a hat parádét a dárdával! Ez istentelenség! Ilyen pogány haddal keresztény vitézeknek harcolni nem illik!”

A haditanács azonnal összeült, s most már sietve és nem temporizálva, elhatározá, hogy *a hadjázat be van fejezve*.

Az ostromnál a magyarok és olaszok hétszáz embert veszve, visszaverettek, s a győzhetlen ármádia, a nyolcvanezer vitéz ezt nézte, vállra vetett dárdával.

Vissza kell vonulni! Ez volt a haditanács bölcs határozata.

Mégpedig szép rendben. Fődolog az ágyúkat megmenteni!

Éjjel kezdték meg a visszavonulást. Elöl Joákim herceg a fekete légióval (huszonnégy ember hiányzott belőle!) utánuk az ágyúk. Azok után jött a birodalmi lovasság. Hátul hagyták a gyalogságot. (Éppen, mint Roggendorf! Ugyanaz az okos taktika.)

Igaz, hogy leghátul volt hagyva a magyar lovasság Perényi alatt, s a főhaditanácsnál — a papiroson — ez szerepelt fedezetül.

Ámde jól ismerjük a dörgést. Mikor a magyar katonának azt mondják, hogy a hadjárat be van fejezve; az rögtön elpárolog.

Amint a bölcs haditanács kiadta a rendeletet, hogy most már fussunk, a magyar lovasság úgy szétiramodott Tolnába, Baranyába, hogy Perényi mellett nem maradt más, mint a zászlótartók, akiknek nem volt sarkantyú a saruján.

Ekkor aztán Juszuf basa kiment a városból, négyezer lovas szpáhival, s ez a kicsiny dandár olyan dűlást követett el a visszavonuló birodalmi gyalogságban, hogy ha segítségükre nem jön a vitéz olasz Vitelli, aki ezredeit zárt sorokban állítá a törökök elé, az egész hatalmas ármádia nyomorultul szétveretik.

Egy török lovag odakiáltott Vitellinek:

„Ugyan, te derék olasz, mit ontod az olasz vért? Téged nem bántunk mi! Állj félre előlünk!”

*De a pápa vezére és csapata híven megtartá a kötelességét, s önfeláldozással védte a dicstelenül futó nagy hadsereget.**

Maga Ferdinánd azt írta e hadjáratról a bátyjának, Károly császárnak: „A kárról, a veszélyről nem is szólok; a vezérek agyában volt a hiba. Nagyobb gyalázat még sohasem érte a német birodalmat.”

Amilyen sötét folt ez a kudarc a történelemben, olyan fényes igazolása ez Fráter György hazaszerető elméjének. Hogy ő nem vette ki belőle a neki és Erdélynek szánt osztályrészt.

(A jó Szerémi György mind előre megjósolá ezt a veszedelmet, mivelhogy a német birodalmi seregek vezérfejedelmei mind lutheránusok voltak, s azok közül Szász Móric magát

* Bechet adata.

Melanchton Fülöpöt is magával hozta, s azzal prédikáltatott a sátorában).*

Valakinek azonban meg kellett lakolni e világraszóló kudarcért.

A sok mihaszna fejedelmi vezér, a mamlasz haditanács mind nem akarta azt keresztfiául fogadni: utoljára ráfogták a magyar vezérré, Perényi Péterre, hogy ő árulta el a birodalmi sereget a törököknek.

Mit árult volna el? Azt, hogy nyolcvanezer derék vitéz kész elszaladni négyezer török szpáhi elől?

Ráfogták, hogy éjjel beszökött Memhet béghez a várba, s azzal fújta a követ a németek ellen. Amint Esztergom alá értek, hirtelen megrohanták a sátorában, vasra verték, idegekéből alakított törvényszék elé állították, mesemondásba illő negyven vádat olvastak a fejére, s elítélték életfogytig tartó fogságra.

Az a Perényit, aki legtöbb sikert vívott ki Ferdinándnak, s legnehezebb csapásokat mért János királyra; aki Izabellát Budavárában ostromolta, aki a Ferdinánd-párti magyar hadsereg bálványa volt!

Az volt a bűne, hogy nagy volt a gazdagsága, s sokan voltak, akik meg akartak rajta osztozni.

Ez a vérlázító erőszak, igaztalanság egészen összedönté Ferdinánd kártyavárát Magyarországon.

A leghívebb főurak otthagyták: maga Thurzó Elek is letette az ország pecsétjét, s haraggal vált meg a bécsi udvartól.

És az egész világ azt beszélte, hogy még itt is Fráter Györgynek a keze dolgozott.

* „Gens contumacia, gens rebella, gens superba, gens absque licentia Christi pastore. Et nil praevalerunt adversus Turcarum. Non observabant sanctorum adiuvamina, sed potius absque ordine comedebant carnes in die jejunii”. Nagyböjt napon húst ettek, az lett a veszedelmük.

Ismét egy nagy név lett veressel keresztülhúzva azon a hosszú lajstromon, melyre az útját álló híres emberek voltak feljegyezve. Versenytárs, ellenség mind elfogyott már. Újaknak kellett támadni — a jó barátokból.

SZÉKESFEHÉRVÁR VESZEDELME

A szerencsétlenség nem marad vénleánynak: mindig akad párja. A német ármádia dicstelen elvonulása után következett Szolimán betörése. Most már büntetni jött. A Ferdinánd pártján levő országrészt jött behódítani.

Az erős Siklós vára, melyben Perényi Péter deákja volt a várnagy, egy szóra megnyitá a szultán előtt kapuit. Ez volt a bosszú a fogságra vetett főuráért. — Pécs városa alá érve, az „öt egyház” városának küldöttsége feleúton eléje jött, felajánlva hódolatát, s mikor a szultán azt kérdezte tőlük, hogy kit kívánnak főispánul; azt felelték: „Nem kell nekünk magyar úr főispánnak, hanem *Kászon basa!*” Ezért az illendőség-tudásért marék aranyat adott nekik, s ott hagyta Kászon basát.

Innen tovább haladt a szultán seregével: a hódolni siető jobbgyságtól kalauzolva. A parasztok szája tele volt panasszal a földesuraik ellen. Ugyan örültek rajta, hogy a török elkergette a nemesuraikat. No csak várjak, majd tirátok is eljön a hét péntek egy héten! A nemesség otthagya a hegytetőkön épült várkastélyait, s főispánjainak, Verbóczy Imrének és Kápolnay Ferencnek vezetése alatt, két zászlóaljjal Székesfehérvárba menekült.

Ez a királyi temetkező város akkoriban hatalmas erősség volt: körül átgázolhatatlan ingoványoktól védve, a homlok-részén pedig erős bástyatornyokkal ellátva.

Szolimán elébb Budára vonult be; onnan Esztergom alá szállt, s annak a falait kezdte el töretni háromszázhetvenöt

ágyúval. Spanyolok voltak a várnagyok, Lascano és Salamanca: kilencednapra feladták a várat. Tatát első felhívásra átadta Taxis Ferdinánd. Legvitézebbül védte Valpó várát a derék Árkay Mihály, aki hat hétig állt ellent az ostromnak: ami alatt háromezer golyót lőttek a várába.

Ekkor azután egész haderejével Székesfehérvár ellen fordult a szultán. Ő maga személyesen intézte az ostromot, bár az első tekintetre fel tudta becsülni az akadályokat.

„Ha hegytetőn volna ez a vár, majd hamar elfoglalnám; de lapályon épült várat megvívni nagy sor!” Ezt mondta a szultán.

Mégis egy merész próbát tett. Azon az egy úton, mely járható, egy hosszú hadoszlopot tolt előre: rácokbul, bolgárokbul tatárokbul volt összeállítva az ostromló had; azokat hátulról a janicsárok kergették előre buzogányokkal.

De a vártornyokat vitéz hajdúk védték, onnan Borsodbul, akik nem fáradtak ki az öldöklésben, s ahogy ember hátán ember nyomult fel az ostromlábtókon a falakra, úgy verték le azokat folyvást, pörölyvel, szekercével. A szultánnak három-ezer halottja maradt a sáncárkok között, s akik felhatoltak a falakra, s a városba betörték, azokat az utcákon vagdalták össze; s azoknak a hulláit aztán a nagy öblű mozsarakba tették, s úgy lövöldözték vissza a szultán táborába.

Szolimán elszörnyedt e csodavitézségen, s rögtön abbahagyá az ostromot, s oly gyorsan vonult el Fehérvár alól, hogy az futásnak is beillett. A magyarok annak is vették, s Verbőczy Imre, Kápolnay Ferenc kapitányaik alatt kirohantak a távozó törökökre, s egész Siófokig vágták őket kegyetlenül. Itt azonban a szultán rendbe állítá a hadait, s kétoldalt „mint a sárkány a szárnyaival” körülfogá a magyar lovasságot. Kápolnay elesett a besliák nyilaitól, Verbőczy Imre keresztülvágta magát a szpáhikon: de már nem tudott Székesfehérvárra visszatérni; el volt vágva az útja: a Vértesbe menekült.

Derék vitéz volt! Ahány török lovas futtában utolérte, annak mind egy csapással leütötte a fejét.

Ekkor aztán Szolimán szultán újra visszatért Fehérvár alá; melyet most már csak a hajdúk és a talián meg a német csapatok védelmeztek. Maga a polgárság nem vett részt a vár-védésben. Ők semlegesek maradtak. Hanem ahelyett, hogy puskát fogtak volna: illetlen taglejtésekkel bosszanták a falakról a törököket, amikre a szultán azt mondta, hogy „szemtelen-ség!”

Ekkor aztán Szolimán előparancsolta a környékből a paraszt-ságot, s nekiállította őket a Vértes erdőnek, kivágatta velük a szálfákat. Kétezer jármos ökör hurcolta azokat a város alá. Ezekből rakatott egy széles hidat a mocsáron keresztül odáig, ahol a városnak csak igen alacsony falai voltak, s ezen a hídon keresztül indítá rohamra a csapatait. De a vitéz hajdúk az alacsony falakról is visszaverték az ostromlókat. Tíz nap folyton megújították a rohamot: ekkor a magyarok kifáradtak, s azt mondák a németeknek: „Álljatok már egy nap ti a falakra, mi hadd együnk, igyunk és aludjunk egyet”. És aztán úgy tevénnek. Jól ettek, ittak: aztán lepihentek.

Ekkor újból jött a bástyák ellen a török had a hídon át. A németek és taliánok nem bírták a rohamot fenntartani, s hátat adtak. Az álmukból felriadó hajdúk hirtelen fegyvert ragadva, szembe rohantak az utcákba tóduló törökökkel, jó hadnagyuk, Varkocs György (a Tamás öccse) vezetése alatt, s ugyan nagy vérontást követtek el: úgyszólván mind a két harcoló fél kifáradt a verekezésben.

A hadnaggyal együtt ott járt, a harcolókat buzdítva, a kemény szívű pap, Celesztin apát, a feszülettel kezében, s lelkesíté a derék vitézeket a pogányok ellen. Most bizonyítá be, hogy mit képes tenni hite és vallása mellett, akinek az igazán a szívében fekszik.

Míg a hajdúk bivaly bőr páncélokkal övezék fel a derekaikat, az apátúr vértzet helyett azt a szentelt pergament borítá a mellére, melyet Kelemen pápa bullája ékesített: az a János királyt exkommunikáló bulla. Ez volt az ő páncélja.

A városi polgárok pedig, amint azt látták, hogy az ellenség betört a hóstádba, gyorsan bemenekülének a belső várba, s feltekerték a felvonóhidat.

A derék vitéz hajdúk aztán, mikor már látták, hogy a török had baromsokasága már-már erőt vesz a németeken és taliánokon, és ők minden oldalról közre vannak szorítva, felkiabáltak a belső vár kaputornyát őriző polgárokhoz, hogy bocsássák le a felvonóhidat; ők is hadd meneküljenek a belső várba.

A polgárok azonban gúnyjal felelének vissza.

„Vannak tinektek Mózeseitek és prófétáitok: kövessétek azokat!”

S nem bocsáták be a magyar véreiket a belső várba.

Sőt csúfondárosan előhurcolák a templomból kitett szent szobrokat, a fából faragott és ékesen megaranyozott Szent Péter és Pál szobrait, azoknak a nyakára kötelet kötöttek, s ekként egy gerendára függesztve, előtolták a torony ablakán, lekiabálva a kinn rekedt vitézekre.

„No hát, ti bálványimáddók! Itt vannak a szenteitek, akikhez imádkozni szoktatok. Most énekeljetek már hozzájuk: segíts, Szent Pál, segíts, Szent Péter! Most tegyenek értetek csudákat, ha adatott nekik!”*

E kegyetlen szavakra páter Celesztin, a torony felé fordulva, megátkozá a csúfolódókat, s aztán megáldotta a körülötte letérdepelt maroknyi vitéz magyar népet, s akkor mindannyian, kardjaikat ragadva, ezzel a kiáltással: „Jézus Krisztus: Szűz Mária” a törökökre rohanának. Páter Celesztin volt az első, aki dárdaütésektől átverve, összeroskadt: a hősök pedig harcoltak az utolsó csepp vérük kihullásáig, és egy is közülök meg nem adta magát; hanem azon volt, hogy drágán adja el az életét. Szolimán szultánnak huszonnégyezer halottjába került az esztergomi és fehérvári diadal.

* Szerémi naplója.

A belső várba szorult polgárok aztán jobbnak találták egyeség útján feladni a várat a szultánnak. Az egyességlevélben kikötötték, hogy a szultán olyan pártolásban részesítse őket, „ahogy őfelsége szokta”.

A szultán azt mondá rá, hogy „dobró”

S aztán ott hagyta a városnak kormányzóul *Dülbendár* basát.

És annyi híres városnak és erős várnak a meghódítását elénték csendesesen Ferdinánd király, Károly császár és a német fejedelmek. Nagy sokára összegyűjtének egy hadsereget Pozsonynál; de mikor már Ferdinánd király meg akart indulni a serege élén Szolimán ellen, akkor a nagyúr, dolgát elvégezvén, visszatért Nándorfehérvárra, s erre a németek azt mondták, hogy oda csak nem szaladhatnak utána, s hagyták az ország második és harmadik fővárosát, Esztergomot és Székesfehérvárt török kézen. — Száz évig ott maradtak!

A fehérváriakkal pedig nagyon ocsmányul kezdenek bánni a befészkelte törökök. Minden asszonyt és leányt magukénak tekintének. Ez pedig a polgároknak semmiképpen sem tetszett. Felmentek panaszra *Dülbendár* basához, hivatkozva a szultán aranybetűs kegylevelére, amelyben biztosítva van nekik minden pártfogás, ahogy őfelsége a szultán szokta.

— No hát mit akartok? *Így szokta a szultán!* Ez a török erkölcs!

S hogy ebben a polgárok nem akartak megnyugodni, sőt nagyon lármáztak, a basa megfogott közülök egyet, s levágatta a fejét; másnap levágatta kettőét, harmadnap háromét, és így tovább. Nyolcadnapon a polgárok rimádkodtak, hogy meg vannak már elégedve: ne folytassa tovább a megnyugtatót.

— Dehogy vagytok ti még megnyugtatta — monda *Dülbendár* basa, s még folytatta tovább a fejlevágatást, egész tizenhétig.

Akkor aztán a polgárok szépen visszavitték Szent Péter és Szent Pál szobrait a templomba, s elhelyezték az oltár fölé:

a Lajos nevű prófétájukat szélnek eresztették, s visszatértek a római katolikus hitre.

— Most vagytok már megnyugtatta — mondja nekik Dülbendár basa. — *Így járnak azok, akik a szenteiket megcsúfolják.*

Ekként adja elő a dolgokat Szerémi.

Mivelhogy Dülbendár áttért renegát volt, aki lelkében híve maradt a keresztény vallásnak, s ekképpen visszatéríté a fehérváriakat, amiért megérdemli, hogy a neve a hittérítők közé feljegyeztessék.

De nemcsak ezzel bizonyítá be a török basa a szent dolgok és emberek iránti titkos buzgóságát, hanem még inkább a következő rendelete által.

A csatában megölt Celesztin apátnak a casulája alatt megtalálták Kelemen pápa bulláját: elvívék a basának. Dülbendár abból a bullából megértve, hogy Zápolya János a pápa által exkommunikáltatott: rögtön felhozatta a királyok sírboltjából Zápolya szarkofágját, s kiveteté a cimeterium udvarára: „annak nincs helye a szent királyok között!” Aztán levelet írt Fráter Györgynek, hogy János király koporsóját vitesse el a királyok közül, s temettesse el máshová.

Eképpen ama keményszívű pap még holta után is meg tudta üldözni a halott királyt, s végrehajtá rajta az exkommunikációt még alvó porában is.

AZ ÚJ ELLENSÉGEK

Fráter Györgynek a szívét ez az eset rendíté meg legjobban. Ha volt még a lelkében egy szikrája a török iránti szeretetnek, azt is kioltá ez a kegyetlen csúfság. Kidobni János király holttestét a királyok sírboltjából.

Ilyen törökkel a szívében kellett neki tovább folytatni a hódolat játékát.

Ebből a szégyenteljes hadjáratbul ügyesen ki tudta húzni magát.

Mind a két fél követelte tőle, hogy jöjjön a segítségére. Azt felelte nekik, hogy nincs hadserege. A szultánnak pedig engesztelésül küldött katona helyett nyolcszáz szekér eleséget, amit még szívesebben fogadtak.

Hogy mit tett ezután Fráter György? Annak a jellemzésére a francia életíró szavait idézzük:

„A kormányzó gondoskodása mellett a királyné oly fényes és mívelt (polie) udvart talált maga körül Erdélyben, mint Budán, s miután nagy hajlandósága volt a fényűzésre és mulatozásra, ennek a kielégítésére mindent elkövetett, úgy-hogy a királyné évek során át boldog és nyugodt uralkodás édességét ízlelheté. — A kormányzó (Fráter György) ezalatt minden gondját a népek boldogítására fordítá: virágzásra hozta a vallást, az igazságszolgáltatást, a művészeteket, mesterségeket és a bőséget. — Mindig azt tartotta szem előtt, hogy abban az állapotban és akaratban tartsa fenn a nemzetet, hogy egy napon a gyámfia, a király hatalmát nemcsak e szép részében a királyságnak: de egész Magyarországon is helyre-

állíthassák. S amíg e házafiú dicsvágyat ébren tartá a nemzetben, nem feledkezett meg annak a kényelméről és biztonságáról. A saját jövedelmét is feláldozva, emeltetett középületeket, haszonra és művelődésre, építtetett erősségeket Erdély védtelen pontjain, s Nagy-Várad környékén, azokat megrakta jól begyakorolt zsoldos hadakkal, akik fölé derék, hű kapitányokat helyezett; az urak közül pártfogolta azokat, akiknek eszük és érdemük volt, s különösen kegyelte a székelyeket, akik a legharciasabb és legkifáradhatlanabb népek, mindig készek a felhívásra hadirendbe állni.”

Így ír a részrehajlatlan francia tudós Fráter Györgyről.

A magyar kortársak azonban más véleményen voltak. Nekik Fráter György kormányzása kiállhatatlan zsarnokság volt. Mindenki irigykedett rá, s ezek az alattomos torzsalkodók, meg a cselszövésben felnőtt olasz udvarhölgyek, az élvhajhászó lengyel udvaroncok úgy felingerelték Fráter György ellen a királynét, hogy Izabella elhatározta megszabadítani magát e nehéz ember zsarnoksága alól, aki őt mulatásaiban, fényűzésében akadályozza. A királyné már a saját jegypénzét költö: azt a bizonyos *tízezer aranyat*.

A Zápolya-kincsek lassankint mind Petrovich kezébe vándoroltak zálogba. A jó nagybácsi adogatott a királynénak azokra pénzt, szaracénus uzsora mellett.

A királyné azon kezdte Fráter György ellen a támadást, hogy felszólítá, adjon számot, hová tette az ország jövedelmeit egész kincstárnokságának az ideje alatt.

Fráter György erre röviden válaszolt. János király haláláig a számadások Verbőczy Istvánnak lettek átadva megvizsgálásra. Azok ott elégték a kancellár padlásán Buda ostromában. Az azóta felszaporodott számadásokat majd be fogja mutatni János királynak, mihelyt az olvasni megtanul. (Már hétesztendő volt.)

És Fáter Györgynek igaza volt. *Abban az időben* nem volt szabad nyilvánosságra hozni sem a jövedelmeit, sem a kiadá-

sait az országnak. A közjvedelmek legnagyobb része mind olyan volt, hogy ha felfedezik a forrását, rögtön bedugul. Még nagyobb veszedelem támadt volna belőle, ha a kiadásokat dobra ütik: a titkos ajándékozások a török nagyvezéreknek, tolmácsoknak, magának a szultánnak; a titkos ügynökök fizetése Bécsben, Rómában, Toledóban, Jászvásárban; az új erősségek emelése, a hadak felfegyverzése, különösen a nagyváradi ágyúöntő műhely, mihelyt közhír szárnyára kap, egyszerre rázúdítja Erdélyre a török haragját. Ezt vétek volt kérdezni, s bűn lett volna rá felelni.

Majd ha a király olvasni tud! Az pedig még az öreg Átsem ismerte.

Ekkor a királyné összehívta az erdélyi országgyűlést, hogy az lásson törvényt a barát feje fölött.

Fráter Györgynek vesztett ügye volt az országgyűlés előtt. A főurakat bántotta az, hogy fölöttük egy barát uralkodik; a szász követek keseregtek ellene a rajtuk behajtott adó miatt. Batthyányi Orbán haragudott rá, hogy nem órá bízta az ország főkapitányságát, s nyílt ellensége lett. Török János, a Bálint fia, el volt keseredve ellene atyjának török rabságban elhunya miatt, akiről azt hírelték, hogy Fráter György okozta az elfogatását. Majláth Istvánnak a hívei mind ellene esküdtek, mert azt hitték, hogy ő tartja vissza a vezérüket a Jedikulában; de legnagyobb ellensége volt a királyné, aki a zordon, rideg erkölcsű papi gyámban világi örömeinek megcsorbítóját látta. Török János készült az országgyűlésen a királyné ügyét védelmezni, s Fráter Györgynek ugyan el volt készítve az útja a vérpadhoz, ha ezen az országgyűlésen megjelenik.

Hanem a barátnak megint segítségére jött a saját édes esze.

Nem az országgyűlésre ment el; hanem a királynéhoz.

Izabella fejedelmi haraggal fogadta a barátot. Szemére hányta, hogy dicsőült férje, János király, minő alacsony sorsbul emelte őt fel a legmagasabb méltóságra! Eszébe hozta a

haldokló szavait, melyekkel nejét és gyermekét a barát oltalmába ajánlja; s ő most háládatlanul, szívtelenül eltűri, hogy királynéja és királyi gyermeke szükséget szenvedjen: maga kincseket gyűlt halomra, s a királyi asztalra csak morzsákat juttat.

Végezé keserves sírással.

Fráter György engedé a feje fölött lezúgni a királyi harag mennyköveit s a rájuk következett záport egyaránt.

Akkor aztán elővette az ékesenszólását, s világos képet rajzolt az ország állapotairól a királyné elé; de legékesebb beszéd volt az, amidőn előszólítá apródjait, s azok egy vasszekrényt cipelének be, melynek kulcsait átadá Fráter György Izabellának.

— Íme lássa felséged, hogyan sáfárkodtam az ország vagyonával, felséges asszonyom és királyi gyámfiam javára.

A királyné által felnyitott vasszekrényben tízezer darab lizimakhus arany volt felhalmozva.

Hát ez már okos beszéd! Az ilyen cáfolattól rögtön felszáradtak a királyi könnyek. Izabella kezét nyújtá Fráter Györgynek, sőt az arcát is megcsókolta. Végre nevetni kezdett, s azt mondá, hogy előre tudta ő, milyen jó ember a barát, s most már fel lévén világosítva, átlátja, hogy mindent az ország javára cselekedett.

Itt rendbe hozván a dolgát, Fráter György Mineróna úrhölgy felé fordult, aki nagyon duzzogni látszott.

— Kegyelmednek pedig, bájos szép amazon, szintén meghoztam azt, amit ígértem: egy délceg vőlegényt, az előkelő *Zborniczky Miklós* herceget, aki íme általam küldi kegyelmednek a jegygyűrűjét — és a jegypénzt, kétezer darab oroszlanos tallérokban.

Erre aztán Mineróna úrhölgy is zokogásra fogta a dolgot; de ügyelt rá, hogy a könnyei kárt ne tegyenek az arca hajnal-színében.

Ekként mind a két asszony meg lévén nyerve, Fráter György ismét ura volt a helyzetnek.

A két, jókedvre derített hölgy kétfelül karonfogva a kedves zsrnokot, átvezeté őt a királyi gyámfiának a szobájába, hogy annak is bemutassa a hódolatát.

A gyámi feladat akként volt felosztva a két tutor között, hogy Fráter György vezette az ország ügyeit, jó Petrovich Péter pedig a királyi gyermek nevelését.

Mikor a gyermek-király szobájába benyitottak, éppen ebben a foglalatosságban találták a gyámot és növendéket. Petrovich négykézláb mászott a földön, János Zsigmond pedig a hátán ült, mint egy lovon, s pattogatta a korbácsát fölötte, kiabálva: „deh te ráró!”

Fráter György nagyon restellte ezt a dolgot.

— Uram, Petrovich Péter; temesi gróf uram. Ez már mégsem kegyelmedhez méltó pozitúra.

A temesi gróf mérgesen felelt vissza.

— Hát mi közö ahhoz kegyelmednek? Ha én a királyommal lovast játszom?

— Megigazítom magamat. Nem kegyelmednek illetlen, hanem a királynak; hogy ilyen lovat választ magának. Majd adok én a királynak egy szép kis tatár lovat, amin hetykén lovagolhat.

Erre a gyermek-király rögtön leugrott a nagybátya hátáról, s odafutott Fráter Györgyhez.

— Hol van az a kis ló?

— Az a kis ló itt van már az udvaron felnyergelve. Hanem annak az ám a szokása, hogy az olyan gyereket ledobja a hátáról, aki nem tudja elmondani az Úr imáját: a miatyánkot.

— Én pedig nem tudom. Péter bácsi azt mondja, hogy az embernek kipotyog a foga az imádkozástul. Aztán minék nekem az a „miatyánk”? Az én atyám király volt. A „mindennapi kenyerünkért” sem könyörgök én, mert én kenyeret nem eszem: csak húst meg tortát.

Fráter György kemény dorgáló szóval fordult a gyám-társa felé.

— Uram, temesi gróf uram, ez nem jó nevelés! Nem így bízták kegyelmedre a királyt.

Petrovich durván förmedt vissza.

— Ne tanítgass engem, te barát, móresre! Én királynak nevelem az öcsémet, nem papnak!

Azzal tele pofával fújtatva eltávozott a szobából, engedelmet sem kérve a királynétól.

A barát aztán ölébe vette a kis királyt, s elkezdett neki szép meséket mondani: míg az annyira megszelídült, hogy össze hagyta tenni a kezét, s elmondta Fráter György után a miatyánkot végig. Másodszor aztán már elmondta magától. Olyan tűz-esze volt — a gyermeknek!

Az egybegyűlt rendek várták ezalatt nagy gyürkőzéssel Fráter Györgyöt az országgyűlésen.

Nagy lehetett az elbámulásuk, amidőn érkezni láták a bíborszínű hintót a nyolc fehér lóval: a hintóban a királynét a hátulsó ülésben, mellette a kormányzót, Fráter Györgyöt, vezéri öltözetben, kardosan, szemben az első ülésen Mineróna hercegnőt; a hintó mellett pedig a miniatúr paripán lovagolva a kis királyt, a szultántól kapott arany buzogánnyal a kezében.

Az országgyűlés termébe Fráter György vezeté fel a királyt és királynét kezén fogva. Az esztrádon három baldakinos szék volt felállítva: a középsőbe ült János Zsigmond, ő volt a főszemély; jobbrul a királyné, balrul Fráter György. — Petrovich már nem fért el. Neki oda alant Mineróna hercegnő mellé kellett ülni; aki egyre azzal bosszantotta, hogy milyen derék ember ez a barát!

A felriadó üdvkiáltás után a királyné szólalt fel: előadva szép latin nyelven, hogy a „főbíró” már őneki teljes számadást terjesztett elő kincstárnoki hivataláról. Ez előterjesztés világ elé nem hozható, mert akkor az ellenségeink is megtudják; a rendek nyugodjanak meg abban, hogy a királyné az ország és a király jóvoltára törtéteknek találta a főbíró által tett kiadásokat.

Hát ha ilyen hatalmas szószólója akadt Fráter Györgynek, mint Izabella királyné, akkor ki szólhatott volna ellene? A rendek egy lélekkel kiáltának a királyné szavaira helyeslést; s Fráter György legmérgeesebb ellenfele, Battyhányi Orbán (lelkében igaz hazafi) állt fel azzal az indítvánnyal, hogy ha a királyné ily bizalommal ragaszkodik Martinuzzihoz, akkor kiáltásák őt ki a rendek Erdély kormányzójának. Ez meg is történt, s e naptul fogva Fráter György alkotmányosan megválasztott kormányzója, valódi fejedelme volt Erdélyországnak.

A jó Petrovich mérgesen rúgta ki a széket maga alul e választás után.

— Hát akkor én mi vagyok? A király lova?

Azzal nagy mérgesen otthagya az országgyűlést; kocsijába vetette magát, s dúlfúlva vágatott haza Temesvárra.

Az országgyűlés e pillanat hatása alatt egészen megfordult. Írماغja sem maradt annak a pártnak, mely Fráter György ellen szövetkezett, s mely még egy nap előtt eltipró többséget számított.

Bizonyosága ennek a csodaváltozásnak az, hogy ugyanazon országgyűlés, mely az eddigi adók miatt a fejét akarta kérni Fráter Györgynek, a kormányzó bölcs beszéde után új adót szavazott meg, ahogy Tinódi Lantos Sebestyén diák énekli:

„Egy pénz héával egy forintot szörzenék, Hogy török császárnak adót szörzenének, Mert mindenkor ez törvénye Magyaroknak. Forintot héával az adóban szednének!”

Hej, de okos törvényük volt a régi magyaroknak! Minden adóforintból egy pénzt visszatartani magnak!

Nemsokára e nevezetes országgyűlés után megtartották Mineróna hercegasszony lakodalmit, a jeles Zborniczky Miklós lengyel főúrral, amely alkalommal az ország is hozzájárult az udvarhölgy kelengyéjéhez (Tinódi szerint): *„Mineróna asszony elházásításban, Zborniczky Miklóssal törvényházaság-*

ban. Ott szép ajándékot az ország mutata. Szegény köznemes nép kit váltiglan bána”.

A menyegzői táncvigalomban a királyné kezdé meg a táncot: együtt lejtven el a szép palotást a kormányzóval. A barátról az irigyei is elismerték, hogy még „dali táncot járni” is jobban tud, mint valamennyi fiatal leventék.

Mineróna nagyon meg volt elégedve, mind a kelengyével, mind a vőlegénnyel, ki őt magával viendő volt haza, Lengyelországba.

A vánkostánc végzi a lakodalmat, mely abból áll, hogy egy selyemvánkost zeneszó mellett vándorolni küldenek, férfi viszi hölgyhöz, hölgy viszi férfihoz; arra letérdepel: hölgy megváltja magát egy csókkal, férfi egy arannyal; ki-ki azt választja magának, aki neki tetszik. Ebből a táncból a királyné sem vonta ki magát, s bizony ő kapta a legtöbb — aranyat váltságban. De aki a legtöbb aranyat fizette, az bizonyára Fráter György volt. Azért, hogy ősz szakálla volt. Mikor végre Mineróna vitte a selyemvánkost Fráter Györgyhöz, s letérdelt a vánkosra, az egész udvar gonosz-kás mosollyal nézte ezt a példát. Mindenki tudta jól, hogy minő halálos ellensége Mineróna a barátnak, azt is tudta, hogy a remete azért boronálta össze ezt a házasságot, hogy a viperamérgű udvarhölgyet eltávolítsa a királyné mellől. Azért is a világ truccára olyan hangos csókot adtak egymásnak, hogy azt meg lehetett hallani az egész teremben.

A csókváltságban Fráter György egy, a rendes aranypénznél nagyobb aranyat adott Minerónának. Az egy KOZON arany volt, melynek egyik lapjára a figura alá három X volt verve.

Mineróna elérté a célzást: odasúgott a barát fülébe.

— Ez a XXX jelenti a „*harminc ezüstpénzt*” — Ez a Júdás-csók díja. Ne legyen igaza kegyelmednek. Én nyilvános ellensége voltam. De itt marad utánam egy rosszabb ellensége,

mint én. Nem visel asszonyruhát, de azért mégsem férfi.
Ott van a Júdás!

— Látom én azt, pedig nincsen itten. (Petrovichot érték.)

A vőlegény azonban megelégette a vánkostáncot, s élt azzal a jogával, hogy a táncnak véget vessen, a trombitásokkal a menyasszonykísérő nótát zendítette rá takarodóul.

„VITÉZ TÖRÖK JÁNOSRÓL EMLÉKEZEM”

Ez országgyűléstől fogva Fráter György tudott élni a maga méltóságával. Elhagyta a remetei egyszerűségeit, váradi székhelyén s Új-Bálványos várában egészen kormányzóhoz méltó udvart tartott, ahol a fejedelmek követeit fogadhatá. Bécsben, úgy mint Augsburgban, Toledóban úgy, mint Versailles-ban, Velencében, Rómában tudták azt jól, hogy Magyarország ügyeit Nagy-Váradról intézik. A szultán is elismerte a barátot kormányzónak. Az ő követei forgottak minden külföldi hatalmasságnál.

Azok pedig folyvást harcban álltak egymással; s ezekben a harcokban számítottak a magyarok fegyverére is. Viszontag ők is bejöttek egyszer-egyszer Magyarországra a török ellen harcolni, s itt sok vért elvesztegettek, úgyhogy akkoriban Magyarországot a „németek cimetériomának” nevezték.

Ferdinánd király a magyar ezredeket felhasználta a protestáns német fejedelmek elleni hadjárataiban. Ahelyett, hogy a török ellen fordította volna a vitézségüket. A szász fejedelmet, *Frigyes Jánost*, Wittenbergánál magyar ezrek győzték le, s egy magyar huszár: *Luka Józsa* megsebesíté és elfogta, sőt mint *Pethő Gergely* krónikásunk feljegyzé: *Szentgyörgyi Miklós gróf, egy jeles hadviselő vitéz, fogta volt meg a gallus királyt, Ferencet, a Ticinum város alatt.* Mire volt ez jó a magyaroknak?

Ebben a minden politikai és vallásos izgalmak általános káoszában kellett Fráter Györgynek keresni az utat a maga nemzete számára. Az igazságosan ítélő történetbúvár előtt

Fráter György nemcsak korának, de nemzete történetének legnagyobb diplomatájaként fejlődik elő.

Azt mondják, hogy mindenkit megcsalt; hát őt nem akarta mindenki megcsalni? Ez a diplomácia. Csakhogy ő jól értesítetté magát Európa minden hatalmasságainak szándékairól, s nem hagyta magát véletlenek által meglepetni; azt pedig, hogy ő mit tervez, senki sem találta ki. Még sejteni sem tudták, hogy ő a váraiban egy egész hatalmas hadsereget tartogat, amivel minden órában ott csaphat le, ahonnan veszély közelít.

Legtöbb vesződése volt magával a királynéval. Annak Gyalu várát rendezte be fejedelmi székhelyül; hanem ott a királyné unta magát. Bécsből szüntelen küldöztek le hozzá magyar főurakat, akik megújították az alkudozásokat Erdély és fél Magyarország átengedése végett. Most már a szepesi hercegség helyett az oppelni hercegséget kínálták János Zsigmond királynak; Izabellának gazdag évdíjat.

Fráter György helyeselte az alkut; de elébb azt követelte, hogy Ferdinánd hagyjon fel a német fejedelmek elleni áldatlan háborúval, s hozza ki a seregeit Magyarország védelmére: különben az egész országot elfoglalja Szolimán. Valamennyi magyar főúr, aki Ferdinánd pártján volt, ugyanazt követelte, amit Fráter György.

Izabella azonban türelmetlen volt: minden módon menekülni akart Erdélytől, a magyar koronától, a magyar fájdalomtól.

Egyszer már el akart szökni fiastul Erdélyből, Petrovich és Patóczy biztatására. Fráter György azonban, aki a királyné minden lépését őriztette, gyorsan parancsot küldött az erdélyi városoknak, hogy a királynét be ne bocsássák, s a derék szászok a kormányzó parancsát fogadták meg, leereszték a sorompókat a királyné hintója előtt, s annak egész udvarával vissza kellett térni Gyalu várába. Volt aztán hét országra szóló panasz: hogy a gonosz barát fogolyképpen bánik a királynéval, s még a várából sem engedi kimenni.

És Fráter Györgynek erre igen erős oka volt. Ferdinánd király, midőn végre egy hatalmas, csataképes hadsereget hozott össze, midőn minden magyar készen állt a török rabiga ellen feltámadni, akkor egy olyan nagyszerű meglepetést szerzett a magyaroknak, ami túltett még a „fekete herceg” lángeszű *retirádáján* is. Ferdinánd király a legnagyobb hadi készülődés közepett egyszerre csak békét kötött a török szultánnal hét esztendőre, a legmegalázóbb föltételek mellett. A magyarok ezzel le voltak verve egész a fekete földig!

Egész Európa fölajdult erre a békekötésre; a pápa, a császár szemrehányó leveleket írtak Ferdinándnak; de ő azt felelte, hogy már lekötötte a szavát. S keresztény fejedelemnek a szavát meg kell tartani.

És Izabella akkor akarta átadni az országot Ferdinándnak! Amidőn a legjobb hívei is elpártoltak a királytól. A hűséges főurak otthagyták Bécsét és Pozsonyt, mind Erdélybe siettek, s Fráter Györggyel conventiculumot tartva, olyan határozatot hoztak, hogy János Zsigmondot megkoronázzák királynak, s Erdélyt és Magyarországot a szultán fennhatósága alá bocsátják. Ezt a határozatot tíz magyarországi főúr írta alá és egy asszony: a fogságban tartott *Perényi Péter neje*; egy élő férj özvegye: — így küldték el a szultánnak.

Ha ekkor János Zsigmondot megkoronázzák, Ferdinánd elveszti egész Magyarországot. Ezért kellett Fráter Györgynek erőszakkal visszatartani Erdélyben Izabellát és a fiát. Amiért kegyetlen zsarnok lett a neve. Azt tette, amit a helyzet parancsolt. Nem ő rontotta el a Ferdinánddal való egyezkedést, hanem Ferdinánd szerencsétlen békekötése a törökkel.

No, de jól adta a sors, hogy nincsen olyan rossz a világon, aminél még rosszabb is ne jöhessen: így aztán a kisebb rosszbul jó lesz.

Szolimán szultán a tíz főúr ajánlatára azt a választ adta, hogy kész beleegyezni János Zsigmond megkoronáztatásába; ha a magyarok átengedik neki *Temesvárt, Becse és Becskerek*

várait, — melyeket ezennel követel is tőlük; ha nem adják: elveszi.

Ez annyit jelentett, hogy adják át még a temesi bánágot is török szandzsákságnak.

Erre a pokolbeli követelésre aztán nem maradt más kijárásuk a magyaroknak, mint az áttérés a Ferdinánd hűségére — mindenestül.

Fráter György lemondott a török pártfogásról; szétépte nagy terveit: egy nemzeti király alatt felvirágzó Magyarországról. A hajótöröttnek a part felé kell menekülni, akárki országa van ott. Most már ő mondta, hogy át kell adni Ferdinándnak a Zápolyák országát. Így legalább megnyeri a békét az ország. Ferdinándnak hét évre van békekötése Szolimánnal. Ha a magyar Alföld, a Bánság és Erdély Ferdinánd birtokába száll át, akkor ennek az országrésznek is biztosítva lesz a békesége hét esztendőre. S ez a hét év is élet!

Mindenki ezt akarta már. A török kényúri követelés után nem maradt más választás.

Ferdinánd király végre-valahára elérte azt a vágyát, hogy senki sem ellenezte a nagyváradi kötés végrehajtását: maga Fráter György minden föltételbe beleegyezett; a királyné mehet már a fiával az opuliai hercegségbe, ahová nemrég szökve akart menni.

Ámde ekkor egyszerre új ellenség támadt. — Maga a királyné.

Amint Petrovich megtudta, hogy Fráter György beleegyezett a Ferdinánddal való kiegyezésbe, s Ferdinánd őt megerősíti Erdély helytartója állásában, egyszerre feltámadt benne az *ostoba emberek nagyravágyása*: a legveszedelmesebb indulat, mert ez nem nézi, hogy mit gyújt fel a tűzzel, amit lángra szított.

Legelőször is a királyné szívében gyújtott fel egy nemtelen haragot. Ő, aki mindig futni akart Ferdinándhoz; aki kulcsolt kezekkel rimánkodott neki, hogy kísértesse ki innen,

most egyszerre az ellenkezőre fordult; egy olasz udvaroncát (Salvazzit) futtatá Szolimánhoz: elárulva a szultánnak, hogy Fráter György megalkudott Ferdinánd királlyal, Erdély és a korona átadása végett, hogy őt és fiát meg akarja fosztani trónjátul, országátul: kéri a szultánt, küldjön seregeket az oltalmára, s törje össze az ő zsarnokát, Fráter Györgyöt!

Izabella királyné hitta fel Szolimán szultánt, hogy Fráter Györgyöt pusztítsa el a világról!

Egyetlen igaz barátját, a legnagyobb magyar hazafit, gyermekkora óta jóltevőjét, kiadta az ő maga, az országa, a keresztény világ ellenségének!

Nem jöhetett ez a szívéből. Nem támadhatott ez az ő lelkében. A nagy hájfejú Petrovich, meg az a sok ármánykodó olasz, lengyel udvaronc tette ezt az ő nevében.

De meg volt téve.

Magyarok is járultak hozzá. Batthyány Orbán haragosa volt a barátnak, Losonczy Pál gyűlölte, mint papot.

Aztán volt a királyné udvaránál két fiatal levente, *Török János* és *Patóczy Ferenc*, akik mindketten halálosan szerelmesek voltak a királynéba.

Nem volt ez világi szerelem; hanem az a mesevilágbeli rajongás a sárkányölő lovag részéről az üldözött hölgy iránt. Gyönyörűségnek tarták érette meghalni. S azon versenyeztek egymással, hogy melyik fogja kettőjük közül hamarabb ontani a vérét szíve bálványáért.

Török János, mint fiatal suhanc, atyjának, *Török Bálint*nak török rabságba hurcoltatása után felmene Bécsbe, s ott Ferdinánd király udvarában vállalt szolgálatot. Lovaglásban, de különösen törrel való vívásban, mindenek fölött kitüntette magát. A magas udvar gyakran gyönyörködött az achillesi alkatú ifjában, mikor az a lovagjátékokon egyedül két ellenlovaggal szemben elfogadá a tornát. Az egyikkel vívott görbe karddal, bal kézzel, a másik ellen hosszú, háromélű egyenes törrel a jobbjobban; a lovát csak a térdeivel irányozta.

Mikor aztán Ferdinánd leküldöze a követeit Izabellához alkudozni, a jó Nádasdy Tamás kíséretében egyszer Török János is lejött, s akkor esett bele abba a tündéri szerelembe a királyné iránt; ott is maradt annak a szolgálatában.

Majd megismerkedve a korra nézve egyivású Patóczy Ferencsel, midőn ifjak módjára szíveiket egymásnak kitárták, megtudák, hogy mind a ketten a királynéba szerelmesek.

Ettől fogva aztán örök fegyverhűséget esküdtek egymásnak, s felfogadták, hogy vérüket, életüket Izabellának fogják szentelni.

Tehát ezek is szaporíták a királyné vakon követő híveinek táborát. Török Jánosnak volt százhatvan huszárja, mind akképpen gyakorolva, hogy egyszerre karddal és tőrrel vívjon, és hatvan muskétása, aki egyúttal karddal vívó hajdú is volt.

A török szultán első hallásra nem akarta hinni, hogy Fráter György az ő hatalma ellen szarvakat merjen emelni; elébb csaszokat küldte a baráthoz, annak az örve alatt, hogy szerzenek tőle szelindek (molosszus) kutyákat és nyúlhajtó agarakat. Ezek nem tudtak a barátból kivenni semmi okosat. Ellenben a szultán tolmácsa, Mahmud, akit Bécsbe küldött, azzal a bizonyos hírrrel tért vissza, hogy bizony átadta Fráter György Ferdinánd királynak Erdélyt, fél Magyarországot; hozzá is nyúlna a király, ha forró nem volna a gesztenye.

Ekkor aztán Szolimán szultán, a maga haragjának teljességében, visszaküldé Mahmud béget Ferdinándhoz és Izabella királynéhez, mind a két *vazalljának* megparancsolva, hogy a rebellis barátot, azt a Fráter Györgyöt, ahol kapják, megfogdossák, láncra verjék, úgy küldjék Sztambulba; ha élve el nem foghatják, a levágott fejét utazzassák a szultánhoz.

És egyúttal, parancsolatja nyomatékául, elrendelé a szultán, hogy a királyné nagybátyja, Petrovich támadja meg a rác hadaival Nagy-Váradon Fráter Györgyöt; Péter vajda törjön be Moldvából a Székelyföldre, István vajda török-oláh dandárral rontson be a Királyföldre; végre a budai beglerbég: Kászon basa, az egész török hadsereggel nyomuljon Szegeden

Aradon, Déván keresztül Erdélybe. Négyfelől indítá meg a nagyúr, a királyok királya! a fegyveres támadást — a szegény fehér barát ellen, akinek ötödik ellenségül ott volt maga a királyné, Petrovichcsal és vakbuzgó magyar testőrvitézzeivel.

Ekkor mutatta aztán meg magát a barát a maga egész titáni nagyságában.

Karddal rontottak rá, karddal felelt vissza! S egy rövid hónap alatt szétverte mind a négy támadó ellenséget, hogy sebeit nyalva futott valamennyi vissza a hazájába, s megtrágyázta a magyar földet a hulláival!

De tartsunk rendet.

Amint Fráter György meghallá, hogy a királyné visszatásítja a Ferdinánddal kötött egyezséget, s az országot fegyverfogásra hívja fel Fráter György kormányzó ellen, minden haladék nélkül megindítá Új-Bálványos várban gyűjtött hadait Erdélybe: a két Mártonffyt, akik Marosvásárhelyen hadakat gyűjtöttek ellene, megfogatta s lenyakaztatá. A hadserege saját zászlói alá esküdött; melyeken az Utyessenovics címer a pálosok rendcímerével volt egyesítve: *az egyszarvú veres mezőben és a kenyeret hozó Illés-holló kék alapon.* A királynénak még ekkor nem volt több, mint kétezer katonája, azokkal nagy sietve Gyulafehérvárba vonult vissza. Fráter György a nyomában. Harmincezer főnyi rendes serege volt, ellátva ágyúkkal. Ott körülzárta a várban a királynét és hívei seregét. Aztán várta, hogy mely oldalról fogják hát megtámadni.

A királyné udvarában nagy lett erre az ijedség. Senki sem számított arra, hogy Fráter György a fegyverre fegyverrel fog felelni. A saját honfiai a királynénak nemigen tartoztak a vitéz hadverő lengyelekhez; azok Tinódi jellemzésekként *„hamar megröppenének, kiknek csak bujaság és tánc kell kedveknek. Esznek, isznak, leányok körül csellyegnek, Királyné asszonyoknak könyörögni kezdenek: Igen jók nem vagyunk mi táborban lakni, Kérjük felségedet, ne akarj kiküldeni Münket a táborba, ott kin nyomorogni. Jobbak vagyunk itt ben felségednek szolgálni.”*

Ekként aztán Izabella a vele tartó őrseregnek a vezetését rábízta Török Jánosra és Patóczy Ferencre.

Fráter György Ekemezőn ütött tábornok derékseregével. Gyulafehérvárt csak körülzárta, és nem ostromoltatá. A királynét kímélte. Folyton izengetett be hozzá a várba; de a királyné minden békeföltételt visszautasított.

A Cunctator-rendszerrel még azt is elérte Fráter György, hogy a királyné által behívott pártfogók mindenütt dúlással, a fegyvertelen nép öldöklésével nyomultak előre: ezáltal azoknak a magyar és szász uraknak, akik a török, oláh, rác segítséget olyan nagyon áhították, kegyetlen leckét szolgáltattak.

Egy kora hajnalban, arra ébred Fráter György, hogy ugyancsak erősen ágyúznak Gyulafehérvár táján. Rögtön lóra ült, s odavágtatott a táborból.

Az történt, hogy a székelyek, megunva a várakozást, minden vezéri parancsszó nélkül nekifordíták az ostromágyúkat a várfalaknak, s elkezdék azokat rombolni; mire Fráter György odaérkezék, már akkorra nagy rést lövének a bástyán.

Fráter György haraggal kiálta a pattantyúsokra: „Ki parancsolta nektek az ágyúzást?”

— Magam la! — pattogott vissza egy kurta zekés atyafi: még nem is „lófő”, csak afféle „pixidárius”. — Én mondtam, mindnyájan megállták, és tesszük, ahogy illik. Mü nem jövének ide azért, hogy mogyorót törjünk a fogunkkal a te királynéd számára. A mi országunkat kétfelül is háborgassa az ellenség: gyerekünk, asszonyunk fut a homoród-almási barlangba, mü meg itt süssük a makkot? Azért, ha te, barát, létániát mondani jöttél ide, hát akkor „Dominus vobiscum”, — de mü már ott vagyunk, hogy „Secula seculorum Amen!” s úgy széttörjük ezt a rongy várat itten, királynéddal, királyoddal együtt, hogy még a pora sem marad: aztán megyünk haza ellenséget verni.

Ez igazán székelyül volt mondva.

Fráter György megtiltá a további ágyúzást, a székelyek táborában pedig tartott egy hathatós beszédet, amellyel megnyugtatta őket. Ő maga fog még ma felmenni a királynéhoz az ostromolt várba; lelkére fog beszélni, hogy távolítsa el a sok behívott ellenséget az országból; ha aztán a királyné nem hajlik a szóra: azonnal az ellenségre fogja vezetni a hadait, s kiveri azt az országból.

Ebben a székelyek megnyugodtak.

Fráter György azonnal követet küldött fel a királynéhoz; személyes beszélgetést kérve tőle: azalatt egyikét a királyné főkapitányainak kívánva ideküldetni túsul.

Ketten voltak: Török János és Patóczy Ferenc, mind a ketten délceg fiatal vitézek, mind a kettőnek egy volt a szerelme. Olyan szerelem, mely célját soha el nem éri.

Mikor Fráter György izenetét meghozá a várba a követ, azt mondá Török János Patóczynak:

— No cimborám, most itt az óra, amelyben bebizonyíthatjuk a mi bálványunknak, mennyire imádjuk. Kezünkre adta az Isten az ő gonosz tirannusát: idejön a barát! Kettőnk közül az egyiket leküldi a királyné a táborba túsznak; a másik itt marad. A többit tudod már. Aki kettőnk közül itt marad a királynéval, ugyan keresztülrontja a háromélű törét a barátnak a lelkén; a másik, aki kezesül ment érte, bizonyos kínhalált szenved. Akit a királyné választ.

Patóczy kezét adott rá.

A királyné Patóczyt választotta túsul Fráter Györgyért: azt küldte le az ekemezői táborba. Török János maradt mellette.

Abban a szobában, ahol a királyné fogadta Fráter Györgyöt, volt egy rejtett fülke, melyet Hunyadi János arcképe takart el; oda rejtőzék el vitéz Török János.

Fráter György a maga egyszerű fehér barátcsuhájában jött fel. A királyné violaszín gyászban fogadta: atyját, Zsigmond királyt gyászolta, ki ez évben költözött el ez árnyékvilágból.

Mikor a barát a királynéval szemben lett, csak leborult térdre a lábaihoz, s megragadva a királyné kezét, elkezdte neki szemrehányást tenni; de a szava csupa zokogás volt.

— Óh én édes leányom! Én drága királyném! Mit cselekedtél az én szép országgal? Azért, hogy „engemet” összetöröss, behívtad a magyarnak minden kegyetlen ellenségét; négy oldalon gyújtottad fel e kies, szép hazát.

— Nem tudok felőle — rebegé a királyné megrendülve.

— Te nem tudsz felőle? Hát ki adta a kardot és üszköt Cserepovics kezébe, hogy a rác hadakkal pusztítsa végig a magyar Alföldet? Vegye ostrom alá Csanádot, Hunyad várát? Ki írt levelet Péter vajdának, hogy rontson be a moldvaiakkal s a krimi tatárral a Székelyföldre? Ki nyitotta meg az ország kapuját István vajda előtt, hogy oláh és tatár hadakkal áraszsa el a Királyföldet? Ki küldött követet a budai beglerbéghez, Kászon basához, hogy jöjjön az egész török hadsereggel egyenest Erdélybe? Talán nem is tudod, hogy útjában végigpusztította a Maros vidékét, s már itt ül az előhada Déva várában, s tanítja a megkínzott szüzeknek a te nevedet átkozni.

A királyné megrettent, és sírva fakadt.

— Isten látja: én ezt nem akartam!

— Csak engemet akartál összetörve látni. No, hát töress össze; itt vagyok a kezedben. Idehoztam neked ajándékba ezt az én ősz fejemet. Ne emlékezzél rá, hollyan szeretettel, mekkora hűséggel szolgáltalak mindig. Vágasd le a fejem, s aztán próbáld meg az én véremmel meg a te könnyeiddel eloltani azt a szörnyű lángot, amivel az országaidat elborítottad!

A királyné a kezét tördelte kétségbeestében.

— Istenem. Jehova szent Atyám! Hűsz én nem ezt kívántam.

Fráter György ekkor felállt a térdéről, s nyugodt hangon beszélt.

— Tudom, királyném, hogy te nem sejtetted, minő rémségeket költesz fel szavaddal. Ha lett volna melletted egy

ember, akinek helyén van a szíve és az esze, bizony nem tettet volna ezt. De akikkel körül van véve fölséged, azoknak vagy esze, vagy szíve meg van rontva. Íme itt van az a Török János, felséged hadainak főkapitánya, akinek az atyját, a dicső emlékű Török Bálintot a hitetlen ozmán zsarnok láncokban hurcolta magával. Isten úgy legyen a bírám a másvilágon, amilyen igaz, hogy én mindent elkövettem a megszabadítására: meseváltásdíjat ajánlék érte. Most veszem a hírét, hogy az én dicső barátomat megváltotta már a jóságos Isten, s török rabláncából felvitte magához.

A királyné rémkedve tartá a kezeit Fráter György ajkai elé, mintha vissza akarná tiltani a beszédét.

A rámában az a festett kép, a hős Hunyadi képe hogyan reszket: hangot ad, mintha zokogna! Fráter György tovább beszélt.

— Én e gyász hírre tábori misét tarték a megdicsőült nagy hazafi rekviemére, amíg a fia, a huszonötéves levante, kardját köszörüli itt fenn, hogy atyjának gyilkosaival, a pogány törökökkel vérszövetséget kötve, végigpusztítsa a saját hazáját! Hát ez nem a te munkád, királyné asszonyom?

Ennél a szónál megmozdult a nagy arckép rámástul, sarkán elfordulva, s a rejtett fülkéből előlépett ifjú Török János. Férfiúi harag lángolt az arcán, gyermeki könny ragyogott a szemében. Háromélű tőre volt a kezében.

Nem Fráter Györgyhöz, hanem a királynéhoz beszélt.

— Ezt nem mondtad nekem, királyné asszonyom! Óh hogy imádtalak, mint egy oltárképet! Hűséget esküdtem neked életre-halálra. De ha tudtam volna, hogy te a törökkel kötél szövetséget, hogy a hitetleneket hívtad az országba, inkább levágtam volna azt az esküre felemelt három ujjamat. És most legyenek elkarhozva, legyenek a Szentháromság által megbüntetve, de mégis megtöröm az én hűségemet tehozzád, királyné, s kardomat, szívemet adom a te ellenségednek, a te zsarnokodnak, aki engem apám gyilkosaira enged rohannom.

— Fráter György! Vigy magaddal. Kétszáz vitéz harcos jön utánam. Az egy kívánságom, hogy én ronthassak legelől kegyetlen bosszút állni apám hóhéraim!

A királyné abban a percben, amidőn Török János előlépett a rejtekéből, egyszerre odaveté magát Fráter György keblére; mintha a saját testével akarná őt megvédelmezni. És amidőn az ifjú levante nemes kifakadását végighallgatta, arcán a rémület átváltozott megdicsőüléssé. Átfonta két karjával az ősz ember nyakát, csókolta az arcát; könnyörögve szólt hozzá.

— Atyám! Csodatevő szentem! Mentsd meg az országot!

— Hát nem te hívtad be a törököt az országba? — szólt Török János a királynéhoz.

— Átkozott legyen az az óra, melyben azt tettem. „Mea culpa! mea maxima culpa!”

— Akkor áldd meg ezt a kardot, mely a te bűnödnek a zsoldját le fogja fizetni.

És a királyné áldva tette a kezét az ifjú hős tőrére.

Fráter György halkan rebege: „Amen”.

Azután a királynéhoz szólt.

— Királyné asszonyom. Te parancsoltad, hogy mentsem meg az országot. Megmentem. Török János, ifjú vitéz: tied legyen az első diadal.

Az ágyúk még azon órában újból eldőrdültek; de ez örömmel volt. A királyné és a kormányzó közötti kibékülés hírmondója. Izabella magyar csapatai álltak Fráter György seregének az élére, kardjaik hegyét a török felé fordítva.

Négy oldalról támadták meg Fráter Györgyöt a szultán vazallusai — gyöngye királyné kérésére, erős nagyúr parancsolatjára; Fráter György egyszerre csapott le mind a négy ellenségnek a fejére. Még nem is egyiket a másik után, de egyidőben verte vissza valamennyit.

Petrovich rác hada Cserepovics vezetése alatt tízezred magával vívta Csanád várát, melynek sáncait Fráter György hadnagya, *Perusich* Lázár védte nagy vitézül. Ide *Varkocs Tamást*

küldé Fráter György a nagyvárad dandárral a vár fölmentésére. A vitéz kapitány nem sokat haditanácsozott, hanem amint kora hajnalban megpillantá az ellenség táborát, rohamra trombitáltatott, s megütötte az álmából riadó rácságot. Erre Perusich hadnagy is kirohant Csanádból a védősereggel, s úgy elpaskolták kétfelől Cserepovics hadát, hogy az minden ágyúját, zászlóját otffelejtve, futott hazafelé; útközben fele elveszett a diadalmas üldözők fegyvere életől.

A másik betörő sereg Mihály vajdáé volt, ki tizenkétezer oláhval, tatárral jött be a vöröstoronyi szoroson a Királyföldre. Ez ellen Kendy János kapitányát küldé Fráter György négyezer harcossal. Az ojtózi szoroson betört moldvai vajda, István ellen pedig elbocsátá a székely hadait. Még maradt egy akkora hadserege, hogy ő maga, személyes vezénylete alatt szembe szállhatott a budai beglerbég, Kászon basa derékseregével, mely ágyúk és lovasok nagy ereje mellett jött Magyarország felől, s előhadával már elfoglalva tartá Déva várát, Erdély délnyugati kapuját. — Fráter Györgynek is volt elég öreg ágyúja, hogy ezt a várat ostrommal visszavegye. De hát elég volt erre a diadalra vitéz Török János, akit a barát, ő nagy kívánságára, a maga csapatjával előrebocsátott.

Amint az ifjú vitéz meghallá, hogy Kászon basa előhada megszállta Dévát: a válogatott szpáhi-lovassága benn van a városban, *Feru aga, Ali csausz, Gyurbát vajda* vezetése alatt, egy zászlóalj szarácsi kinn a mezőn táborozik:

„Erre Török János szólla ilyeket: Régen kértem a felséges Úr Istent, Hogy adjon éltomben oly jó szerencsét, Törökökkel adjon nekem ily ügyet. Bátorsággal Török Bálint fogságát, Én megtorl-hassam szörnyű halálát, Nem nézhetöm jószágom pusztulását, Bizony megkésértöm a basa hadát.”

A Lantos éneke elmondja aztán az egész hőstettet a leghívebb közvetlenséggel.

Éjfél után indítá Török János a kis csapatját Déva alá. „Nagy vígan az úr trombitát fúvata, Lovagját, gyalogját el-kiindítá.

Száztizenhárom lovat számláda, Hatvanhét gyaloggal éjjel indula.”

S trombitaszó mellett rohanta meg a várost: három vitéze fejszéssel berontá a kaput, a többiek a palánkon hágtak keresztül. Ez a maroknyi vitéz had a legnagyobb tivornya közepelepte meg a városban a törököt, kik ott a házakban istentelenkedtek az elragadozott fiatal hölgyekkel. Keserű halállal fizetének meg a tiltott édességért: az utcákon, a házakban ölték őket szerte. Egy része a felriadt török hadnak futott a fellegrvár felé; de annak a kapuját már elállta Török János, ki egyszerre ért oda az igyekező Gyurbát vajdával: „*Jelős fővitéz embör, mondják, hogy volt, Öltözeti neki mert szép gazdag volt, Az Feru agának agatársa volt, Egy szablyával viadalnak állott volt. Egy ő maga Török János már vala; Hegyes törrel derékban úgy találá, Sorompóhoz a törököt nyársalá.*”

Magát Feru agát a dévai parasztok kaszabolták darabokra.

A rövid harc alatt a törökök „*kétszer negyvennégy holttetést otthagynak*” azokon kívül, akik foglyul esének; míg a magyarok közül csak „*négy vitézők halálát szándk*”

Így állt bosszút vitéz Török János szívserette jó édesapjának szomorú fogságban történt haláláért.

„*Csuda-szép nyereséggel ők járnak. Török János küldé az kincstárnak. Egy törököt, egy zászlót az barátinak. — Megköszöné, mint szerelmes fiának.*”

Akik ez öldöklésből megmenekülhetnek, a város palánkjain átugrálva, azok a törökök rémmesékkal riaszták fel a mezőn táborozó szarácsi zászlóaljat. Arra az is megfutamodék, s szaladt valamennyi lóhalálában vissza a beglerbég táborába.

Vitéz Török Jánosnak azonban még több volt az ész a fejében, mint a vitézség a két kardhordó karjában. Bölcsen látta ő, hogy nagy bolondság volna neki a maga csipetnyi hadával a törököt üldözni, Kászon basa derékhadának a torkába futni. — Fordítá a dolgát: megértve, hogy Kendy János kapitány az oláhországi betörő sereggel van szemben, rögtön

ő is arrafelé indult, valamennyi trombitát és dobot a törökök elhagytak, mind magával cepelvén, úgyhogy csaknem minden katonájára jutott egy trombita vagy dob.

A vöröstoronyi szorosban történt ütközet részleteit a francia író, *Bechet* jegyezte fel. Kendy (*Quendi*) négyezer emberével tizenhatezer főnyi ellenséggel állott szemben. Azt a ravasz taktikát követte, hogy a seregét megosztá: a nagyobb részét a szorosban felállítá, a kisebbet pedig egy magas hegyről jártatá alá, zászlókkal, dobszóval az ellenség láttára: a hegyről leszálló ezredek azonban az erdőbe jutva, megint áttértek a hegy túlsó oldalára, s ugyanazon az úton megint levonultak: úgyhogy a vajda azt hitte, hogy arról az oldalról egy egész ármádia közelít ellene; s ő is akként állítá fel a hadai zömét. Mikor aztán a vajda serege a képzelt ellenséggel fordult arcvonalban, akkor Kendy János az egész dandárát összevonva, lelkesen rohant rá a felgombolyított ellenségre. Ugyanekkor megszólaltak a dobok és trombiták a betörő had háta mögött, melyek egy új ármádia megjelenését hirdették; pedig csak dobok és trombiták voltak. Török János kis csapatja jött onnan felül. — De ezzel oly zavarba hozta a betörő hadat, hogy az lelkét vesztve, hátat adott Kendy Jánosnak, s bár négyen voltak egy ellen, ötezer ember veszteséggel hagyták ott a csatatért, lovaikat, ágyúikat, zászlóikat, s aki elfuthatott, hazáig meg sem állt.

Kászon basa, a budai beglerbég, maga ott táborozott huszonötzernyi hadával a Marosvölgyén, arra várva, hogy elébb a másik három oldalon betörő hadoszlopok fogják oldalt és hátba a barátot: akkor aztán ő csap le a fejére Allah segítségével.

Allah másképp rendelé.

Egymás után jövének futvást a hióbhírnökök a táborába.

A legelső volt a jó Cserepovics, a futó rác hadaival.

„Nyakunkon a barát! Annyi a serege, mint a mezőn a sáska. Elfoglalta rohammal Nagy-Lakot, Egrest, Oroszlámot, Petrovich várait! Száz ágyú van vele!”

A futó had megtízszerezi a verő ellenséget, s ágyúszónak hallja a mordálydurranást.

Ez még jól ki sem jajgatta magát, midőn jön vágatva, nagy ordítással Déva felől a megriasztott előhad, a nagy mézárálásból megmenekült *Kéván vajdával*, ki maga sebekkel volt elborítva, feje, keze bekötözve.

„Hátunkban a *barát!* Elfoglalta Déva várát! Angyali alakok harcolnak mellette, akik az égből repülnek alá! Nincs előttük bezárt erősség! Nincs előttük emberi vitézség! Még a páncél sem védelmez meg ellenük: azt is keresztülrontják.”

S még azon éjjel felverték Kászon basát az álmából a veres-toronyi ütközetből elmenekült tatár lovasok.

— Végünk van! Itt jön a *barát!* Úgy nőnek ki a földből a magyar katonák, mint a gomba az erdőn. Oda van a vajda hadserege!

Kászon basa ijedtében „Jézus Máriát” kiáltott. Elfeledte renegát voltát: a régi szent nevek jutottak a nyelvére.

Hanem aztán helyreállítá a mohamedán hitet.

— Ez a barát ördög; mert különben egyszerre három helyen nem adhatna ütközetet. Ördög ellen pedig ember nem harcolhat. Allahnál a segítség! Így volt megírva a Kizmet Könyvében.

S nehogy ő maga is két tűz közé szoruljon: nagy hirtelen felszedette a sátrait, s anélkül, hogy Fráter György derékhadát látta volna, vert hadképpen futott haza Budaváraig. Varkocs Tamás ütötte a hátát egész a Tiszáig.

Fráter György aztán ekkor a negyedik betörő sereg, Illés moldvai vajda ellen fordult, ki István öccse vereségét megbosszulni jött második haddal a székelyekre; — de az meg sem várta a találkozást; hirtelen visszavonult a havasokon a maga országába. — És Fráter György sohasem üldözött futó ellenséget.

Egy hónap alatt tiszta volt az ország az ellenségtől.

A barát négy hadseregét a szultánnak verte el fegyverével.

És mégsem az volt a legnagyobb csodatette.

Hanem az a bámulatra méltó remeklése, amit tollal kivívott.

E négyszeres diadal után azonnal levelet írt a szultánnak, melyben előadta tetteinek okait: magát szépen kimenté, ellenségeit eláztatta, s annyira vitte a szultánt, hogy az visszaküldé Mahmud tolmácsát Erdélybe Izabellához és Petrovichhoz, ezzel az izenettel:

„Szót fogadjatok ezután a barátoknak: mert ha még fellázadtok ellene, én megyek benneteket engedelmességre tanítani, s azt nem köszöni meg az ország”.

Ezért nevezték Fráter Györgyöt ördögi karakternek.

SIC FATA VOLUNT

Ugyanakkor, amidőn a török szultánhoz írt levelében azt bizonyítá Fráter György, hogy mindaz, amit eddig tett, a nagyúr iránti hódolatból történik, egy, a pfalzi fejedelemhez írt levelében „a Krisztus kínszenvedéseire kéri Károly császárt, küldjön fegyveres segílyt Magyarországra a keresztény vallás megmentésére”.

Tíz év óta sikerült már neki ezzel a kettős arccal játszani, anélkül, hogy a maszkját egyszer is elejtette volna. (Még most sem tudjuk igazán, melyik volt a *maszk!*)

Mikor a törökkel beszélt, annak azt bizonyozá, hogy ő csak a nemzetét szereti, jobban, mint a hitét: inkább akarja Mahomed árnyékában nemzetét magyarnak megtartani, mint a kereszténység fényében németté átváltozni.

Mikor pedig Ferdinándhoz írt, annak arra esküdözött, hogy ő a vallásához ragaszkodik inkább, mint a nemzetéhez, s kedvesebb előtte az oltár, mint a nemzeti címer hármassal.

Mind a kettőt el lehetett hinni.

És voltaképpen egyiknek sem mondott valót.

Nem kellett neki sem a német, sem a török.

Egyedül akart maradni, maga akart uralkodni Erdélyországban.

Lángesze és tapasztalatai megtanították rá, hogy ez a kicsiny ország, mintegy természet adta erősség, hivatva van arra, hogy egész Magyarország újjáteremtője legyen. Földje gazdag, szirtje gazdag; de leggazdagabb a népeinek lelkiülete. Hazaszerető szívek, kardhoz és munkaszerszámmal egyformán

szokott kezek. Tanult,-mívelt nemesurak, szolgásgot nem ismerő székelyek és szászok.

Ez a pálos barát, a korszellemet háromszáz évvel megelőzve, írta e napokban Ferdinánd királynak, hogy hívja össze a magyar országgyűlést, és *szabadítsa fel a jobbdágynepet*. (1550!—1848!)

Ez a nagy, nemzetalkotó eszme Martinuzzi György szívében született.

„A török szabadságot ígér a parasztnak, s ezáltal a rácokat részben megnyerte magának; mert az elnyomott ember örömet ad hitelt ilyes ígéretnak, habár még nagyobb rabságba süllyed. S mi vagyunk ennek okai, mert a pórt annyira elnyomtuk, hogy nejjén és gyermekén kívül édes mindenétől megfosztatott.”

Ezt a magasztos elvet Erdélyben erőre lehetett emelni; ott székely és szász nem szolgált úrnak: de Nagy-Magyarországon perhorreszkálta azt nemcsak a nagy király, de még jobban a kiskirályok.

Fráter Györgyöt kikiálták demagógnak, Antikrisztusnak, Dózsa Györgynek.

A király körül csellyengő nemesurak új összeesküvést forraltak ellene, s mikor már Fráter György annyira vitte a megkezdett tervét, hogy Izabella királyné és Ferdinánd király teljesen megegyeztek: amaz a korona és ország átadásában, emez a fejedelmi kárpótlásban, s az ország alkotmányos jogainak fenntartásában, sőt Ferdinánd eljegyzé János Zsigmondnak vele egyidős leányát, Johannát (egyetlen eset, hogy egy Habsburg fejedelmi ivadék egy magyar nemes fiával cseréljen jeggyűrűt!), amidőn már Ferdinánd király és Károly császár beküldék hadaikat Castaldo spanyol és Pallavicini olasz vezéreik alatt, akikhez csatlakozott Báthory és Nádasdy magyar serege, s ezek már Debrecen alatt táboroztak: akkor egyszerre összesúgtak az elégedetlen magyar nemesurak, s az enyedi országgyűlésen kikiáltották Fráter Györgyöt a haza ellenségének,

s Balassa Menyhárttal az élükön, kitűzték a királyné zászlóit, megtagadva a szerződés elfogadását. Balassa fegyverhez nyúlt. Aki pedig nem is volt erdélyi főnemes; hanem egyike azoknak a magyarországi váruraknak, akiket a múlt években Salm Frigyes rablókalandjaik miatt sziklafészkeikből kiforgatott: egy kalandhős, akinek a zűrzavarban csak nyernivalója lehetett.

Fráter György rögtön ott termett a hadaival, s jöttenek hírére szétfutott az országgyűlés: a királyné Gyulafehérvárról fiával együtt Szászsebesre menekült, otthagya a várban egész kincstárát, a koronával együtt.

Fráter György most már félretett minden kíméletet: ostromágyúival összetörette Gyulafehérvár falait, s az elfoglalt várból a királyné kincseit és a koronát magához véve, személyesen vitte el azokat Szászsebesre, átadva csorbíthatlanul mindent a királynénak.

Ismét előkerültek a régi jelenetek; a szemrehányások, a könnyhullatások, a bocsánatkérések s a kölcsönös kiengesztelődés.

Petrovich nem volt ott. Ő a puskaporfüst elől elhúzódott Temesvárra, onnan írt dühítő leveleket a szultánnak.

A királyné ráállt a Fráter György által eléje terjesztett egyeségre. Lemondott a koronáról: elfogadta a fia számára az opelni és ratibori hercegségeket.

E szerződéssel ment Fráter György Ferdinánd biztosai, Nádasdy és Castaldo elé.

Fejedelmi pompával tartá felvonulását, nyolc fehér ló által vontatott hintóban, kétszáz hajdú és négyszáz huszár által kísérvé.

Midőn Castaldo táborába érkezett, kiszállt a hintóból, nyerges lovára kapott fel, úgy vágatott a biztosok elé. Castaldo és Nádasdy ölekezéssel fogadták a barátot, ki a szerződést velük is aláíratá Ferdinánd király nevében.

Ekkor aztán a nyolclovas hintót Izabelláért és a fiáért küldte

el Fráter György. Úgy utazott együtt a királyi udvar a fegyveres haddal Kolozsvár felé. Fráter György és Nádasdy Tamás kétfelől a hintó mellett lovagoltak.

Útközben megállíttatá a menetet Fráter György, s könnyes szemekkel adott számot a királynénak mindarról, amit teljes életében tett a Zápolya családjáért. Most is az ő javát akarja, s lesz még idő, amikor neki ezért Izabella köszönetet fog mondani. Legyen hát a királyné vidám és jókedvű!

Hanem ő maga nem tudta a zokogását visszafojtani.

A királyné is sírt, s csak annyit válaszolt, hogy hinni akar Martinuzzi szavainak: Isten adjon neki erőt szándékaihoz.

Kolozsváron már egybegyűltek az ország rendei, midőn Izabella megérkezett, s kinyilatkoztatták, hogy elfogadják az egyezményt. Az országházból a főegyházba vonultak, ahol az egyezés megtartására letették az esküt, elébb Ferdinánd biztosai, azután Izabella, saját és fia nevében, végül Utyessenovics Martinuzzi György, Erdélynek ezentúl is kormányzója. A koronát és a szent jelvényeket azonnal átadták.

Ez országos cselekvény után Kolozs-Monostorba ment át az udvar és az országos rend, ahol a gyermek János Zsigmond király eljegyzése az oltár előtt egész szertartással ment végbe. — Ilyen szomorú vőlegényt még nem láttak soha. — Igaz, hogy a menyasszonyt az öreg Nádasdy képviselte.

Két hét volt adva a királynénak, hogy Erdélyből elutazására elkészüljön.

De hátra volt még két ember, akivel számolni kellett. Az egyik volt a szultán követe, Hali csasz, a másik Petrovich.

A török azért volt itt, hogy sürgesse János Zsigmond megkoronáztatását. Fráter György szép szóval (és még szebb csomó arannyal) megnyugtató a törököt, hogy most még éppen maga a koronázás nem mehetett végbe, mert János még nagyon gyermek: a korona férfi fejre való; de majd eljön az ideje. Ezúttal csak a lakodalmát ülik (ahhoz már elég idő), s nemsokára az anyjával együtt csak azért távozik el

Erdélyből, hogy a saját magyarországi fővárosában, Kassán megtartsa a menyegzőjét királyi menyasszonyával.

És Hali csausz híven elhitte a barátának ezt a mesét, s ezzel tért vissza Sztambulba. — S még a szultán is elhitte.

De nehezebb ember volt Petrovich. Ő a Bánság vajdája volt: valamennyi várnak ura, s vele nem lehetett meséket elhitetni. Végre maga Izabella kérte őt fel, hogy adja meg magát. Ekkor aztán átadta Temesvárt jó Losonczy Istvánnak, Ferdinánd kapitányának a többi várakkal, Becsével, Becskerekkel, Lippával Karánsebessel együtt, s nem fogadta el a munkácsvári cserét: azt mondta, hogy ő a királynéval együtt megy bujdosásba. Esze kevés volt, de szíve nagy volt a derék főúrnak.

Ott is volt a királyné kíséretében, midőn Izabella útra kelt Kassa felé.

Fráter György Szentkirályig kísérte a királynét és fiát. Itt érzékeny búcsút vett tőlük, mint a kettőt megcsókolva, s mindegyiknek egy erszényt ajándékozott ezer arannyal.

Maga ott maradt az út közepén, midőn a királyné kocsijai tovább vonultak fel a hegytetőnek.

Mikor az utolsó szekér is eltűnt a hegyorom mögött, a por is elszállt utána, akkor érezte Fráter György, hogy milyen üres lett a világ körülötte. Nincs többé itt az az asszony, aki sír, fenyegetőzik, szid, haragszik, gonoszkozik; aztán megint kiengesztelődik, bocsánatot kér, hízeleg, jó lesz. Nincs többé senkije!

A távozó királyné pedig, midőn Zilahon túl, Erdély határán túl pihenőt tartott, hogy még egyszer visszatekintszen az elhagyott kicsiny, de boldog országra, elővette a szívét a nagy fájdalom. Egy hársfa kérgébe felvéste a nevét és a jelmondatát: „*Sic fata volunt!*”

Így akarja a sors!

LVII. FEJEZET

A PÁLOS BARÁT

Mikor Fráter György visszatért a királyné kíséretéből Kolozsvárra, leveté a lovagruháját, tokjába tette a kardját, felölté a fehér csuhát. Úgy fogadá a tisztelkedésre érkező királyi személynököket; Nádasdyt és Castaldot.

— Uraim, az én munkám be van fejezve — mondá nekik. — Magyarország és Erdély egy király alatt, egy országgá egyesült. Most énnekem semmi dolgom többé e világban. Eleget fáradtam, küzdöttem, sokat ellenségekkel, jó barátokkal még többet; öregember vagyok, megtört lélek vagyok. Nincs már egyéb óhajtásom, mint egyedül maradni az én Istenemmel. Én megyek a sajlóádi pálos klastromomba vissza, s ott végzem, ahol elkezdtem.

— Azt kegyelmed nem teheti — mondá Castaldo. — Őfelsége kegyelmedet Erdély vajdájává és Magyarország kincstárnokává nevezte ki. Őfelsége kegyelmednek a címeit még szaporítani is fogja; Magyarország primásának bíborszéke várakál; oda kegyelmedet fogja őfelsége beültetni. S ahogy bizton tudom, őszentsége, Pál pápa már elküldé kegyelmed számára a kardinális kalapot.

(Tehát erdélyi vajda, primás és kardinális! Az egykori kandallófűtő fiú!)

A barát arca nem változott derültté.

— Engem a fényes címek nem csábítanak. Sohasem használtam őket, sohasem pompáztam velük. Voltam, vagyok és leszek — „Fráter György”.

A spanyol gyanakodó természetű volt. Ebből a szavából

Fráter Györgynek azt következtette, hogy ő ezeket a magas polcotokat mind alacsonyolja, még fennköltebbre vágyik; a fejlődémségre.

Ekkor azonban Nádasdy Tamás fogta gyóntatóba Fráter Györgyöt.

— Tudod, Fráter György, hogy én mindig ellenesed voltam, sohasem szerettelek. Azért, mert sok eszed volt. Most is, ha jó barátod volnék, azt mondanám; „ugyan jól sugallta a spiritus familiarisod, hogy itthagyd most ezt a theatrum mundit, s hazamenj Sajó-Ládra, csendesen nézni, hogyan nőnek a kertekben a káposztafejek; amidőn az országos zűrzavar sűrűje kezdődik; mert itt bizony arra a fejre, aki itt vezetni akar, semmi gyönyörűség nem vár. Azt mondanám, ha jó barátod volnék, hagyd itt ezt az eszeveszett népet, hadd falja fel magamagát, engedd a királyoknak és hercegeknek, hadd ökleljék egymást a koronáikkal, s ez a sok vaksi főnemes hadd menjen a falnak a fejével; te magad pedig mosolyogva nézzed a nevetni való tragédiát, halálveszedelmet a szőlőlugasod alól! De mivel ellenesed vagyok, rosszat akarom, azért azt kívánom neked, hogy maradj itt; azon a főhelyen, melyet elfoglaltál. Ezekkel az átkozott ördögökkel, akik ez országot kívül-belül marják, egyedül te tudsz megküzdeni, a náluknál nagyobb ördög; a csalfáknak az eszén te jársz keresztül, a náluknál csalfább. Te boszorkánymester vagy, ki az egyik tenyeredben aranyat tudsz teremteni, a másikban fegyveres sereget. Te varázsló vagy, aki pokolbeli bűvészzel meg tudod vakítani az ellenségedet. Ezért oda is jutsz, a Tar Lőrinc tüzes nyoszolyája szélére. Ezért kívánom, hogy itten maradj. És azt se hidd, hogy háládatosok leszünk hozzád; se én, se a királyom, se a nemzetem! Szidni, átkozni fogunk, ellened incselkedünk, s mikor lehet, elejtünk. Keserűséggel van színgig az a pohár, ami a számodra meg van töltve, Fráter György! Ez az a bizonyos pohár, amelynek elmúlásáért ese-

dezett a nagy názáreti király a Gecsemáne-kertben. Ő nem futott el tőle; te elfuthatsz, itt a töviskoszorú vár!

— Itt maradok! — kiálta fel Fráter György. (A bíbornoki kalap nem csábítá el; hanem mikor a töviskoszorúról szóltak, az itt marasztá.)

S aztán kezét nyújtá Castaldónak, az is az övét neki.

Az a kéz ölte meg.

E siker után Castaldo magára hagyta a két magyar főurat. Meg volt felőle győződve, hogy az ő kecsegtetése a bíbornoki kalappal bírta rá Martinuzzit a kormányzói állás megtartására.

Négyszemközt maradván, azt kérdezé az országbíró a kormányzótul:

— Mit szándékozol tenni legelőbb?

— Erre ugyan, ha azt tekinteném, hogy ellenségek vagyunk, nem tartoznám felelni; de miután van egy közös jó barátunk, Magyarország, s azt egyformán szeretjük, elmondom előtted a szándékomat. Legelőször is haladéktalanul megküldöm a török szultánnak az évi adóját Erdélynek, ötvenezer aranyat.

— Mit cselekszel? Hiszen Erdély mátul fogva Ferdinánd király tartománya.

— Nem ért ehhez az országbíró! A szultán nem tudja meg, hogy Izabella királyné és Ferdinánd király között ilyen szerződés kötötett.

— Már meg is tudta. Azt hiszed, a szultán csak a csaszok fülén keresztül hall? Nem láttad azt a francia marquis-t, aki az egész ünnepek alatt folyton közöttünk járt?

— Marquis d'Ormev. A francia király követe volt. Most is itt van.

— Az rögtön megírta a királynának, hogy mi történt itt. Izabella leköszönt, János király elhagyta az országot, Ferdinánd hadai bejöttek Erdélybe. Ezt a tudósítást lóhalálában küldé el a francia király Sztambulba. Ezóta az a szultán kezében van.

— De az én követem nyomban a sarkára hágott a francia követnek, az én tudósításommal, melyben híven elmondom

a szultánnak mindazt, ami nálunk történt. Lakodalom volt itt, nem trónváltozás. János király eljegyzését tartók a templomban Ferdinánd király leányával. Castaldo és Nádasdy nem hadvezérek voltak, hanem násznagyok, amit hadseregnek nézett a marquis, az nászkíséret; nálunk ez így szokás, ha vége lesz a „tyúkverőnek”, a nászvendégek hazamennék. Izabella János fiával kiment Erdélyből, de itt maradt Magyarországon, Kassa fővárosában, mely az ő birtoka; ott fog János király egybekelni a menyasszonyával.

— Hát ezt mind el fogja neked hinni a szultán, kivált, ha az adót is megküldöd neki; de hogy tudsz hímet varrni arról, hogy Petrovich átadta Ferdinánd királynak valósággal a temesi bánságot? Hogy Ferdinánd ezredei el is foglalták már Temesvárt, Lippát, saját kapitányai alatt, s minden bánsági erőd felcserélte Ferdinánd zászlóival Zápolya zászlóit?

— Csodálom, hogy olyan dolgot kérdezhetsz tőlem, amire már magad megfcléltél. Azt mondad; Petrovich adta át a bánságot, Temesvárt Ferdinándnak. Akkor ez Petrovich dolga.

— De ő ezt Izabella parancsára tette, s Izabellát te kényszerítéd a szerződés elfogadására.

— Ezt te tudod, de a szultán nem tudja. Én pedig eltagadom. Nádasdy elkezdett hahotával kacagni.

— Ez remek csélcspás! Hát te most a szegény, jó buta Petrovich hátán mászol ki a hínárból, aki kézzel-lábbal ellenkezett a kiegyezés ellen, s most ő viselje a te bűnödöt?

— Hiszen nem bűn, hanem erény volt a kiegyezés. Én az erényemet ruházom át a jó öregre, akinck úgyis mindegy már, akár szereti a szultán, akár haragszik rá.

— Ördögi praktika!

— Te mondad, hogy ördög vagyok.

— Hanem ennek a *csúfságnak** lesz majd egy komoly oldala. A szultán elhisz neked mindent az utolsó szóig. Pet-

* „Tréfa” helyett használták e szót.

rovich volt az ő elárulója. Téged megtart a kegyében. Erdélyt háborítatlanul hagyja, kivált miután megmutattad neki, hogy a támadását négy oldalon vissza tudtad verni, s még jobban is odaverhettél volna, ha akarád — hanem helyett a Bánságot fogja megtámadni teljes erejével. Hát akkor, ha Ferdinánd királyt Temesváron és a Bánságban támadja meg Szolimán szultán, mit fog akkor tenni az erdélyi vajda?

— Erre is felelek neked; nem az országbírónak, aki nekem ellenségem, hanem Nádasdy Tamásnak, aki igaz magyar hazámfia. Tehát ha azt látom, hogy Ferdinánd király az ő vezéreivel, teveled, Báthory Endrével, Castaldóval olyan haderőt állít a török ellenébe, mely képes azt Temesvárnál feltartóztatni, akkor bizony mondom neked, hogy én innen Erdélyből egy olyan armádiával rohanok ki, aminőt még magyar nem vezetett, s a törököt közrefogva, letöröm a szarvát. Ha azonban ti csak holmi dibdáb csapatokkal álltok ki a török elé, s csak azért, hogy futástokkal megmutassátok neki az utat; ha Ferdinánd király, Károly császár, meg a vitéz magyar főurak nem tudnak több sereget összehozni Magyarország védelmére ennél a mostani „násznépnél”, akkor én itthon maradok, lábhoz teszem a puskát, s ha csak jajgatni tudtok, még én is titeket ütlek, hogy még jobban jajgassatok.

— Becsületes válasz! Világos szó!

— Egy ördögtül. Egy csélcsapótul. Mármost tudod jól, hogy miben járok. S majd ha hallani fogod, hogy a törökkel barátkozom, ítéld meg a most hallottak szerint: mi a szó? mi a szándék? mi a cselekedet? Ez alatt a fehér csuha alatt páncéling van. Ha magyarok és németek összefogva, komolyan verekesznek a törökkel, a barát leveti a csuhát, s együtt verekszik velük; de ha a magyarok csak káromkodni tudnak, akkor a barát összehúzza a csuháját és imádkozik. Én Erdély kormányzását elvállaltam. Erdélyt megtartom, oktanul föl nem áldozom. Ez a kulcsa mindannak, amit mondok és cselekszem.

LVIII. FEJEZET

ULOMÁN BASA

Úgy történt, ahogy Nádasdy előre látta. Szolimán szultán egész kedélyes humorral fogta fel a helyzetet. Elhitt Fráter Györgynek mindent. A barát az ő híve; annak tehát békét hágy. Ő lássa, mit fundál Erdélyben. Az áruló Petrovich, aki átadta a Bánságot Ferdinándnak, azt kell megbüntetni. Szegény Petrovich nem hitte volna, hogy ennyit fogják emlegetni a nevét.

Kászon basa kudarcát is megbocsátá a szultán — a győzteseknek. Ha Török János százhetvenhárom vitéze elkergeté a beglerbég huszonötezer harcosát, az Török Jánosnak dicsőségre válik. (Atyja fia!) Ezért a beglerbéget illeti meg a büntetés. Azt lenyakaztatá a szultán, s helyébe budai basának Alit küldé — az cunuchot. Ez legalább egy dologban nem volt férfi; de a többiben ugyancsak az volt.

Az új beglerbéget pedig, Szokolovics Mchemet basát (egy rác pap renegát fiát) beküldé a Bánságba, nyolcvanezer főnyi haddal, ötven ágyúval a tartományt behódítani.

A rác eredetű nagyvezér mindenütt nemzetebeli őrséget talált a várakban, s azok egymás után nyiták meg előtte a várkapukat egy barátságos felhívásra. Báthory Endre, Ferdinánd vezérc, akinek a Bánságot védelmezni kellett volna, látva a húszszoros ellenséges hadat, egyszerre olyan köszvényt kapott a lábaiba, hogy nem tudott lóra ülni; amiből azonban olyan jól kigyógyította a török vezér, hogy a Marosig tudott szaladni; ott találkozott Ferdinánd másik vezérével, Sforza Pallavicinival. Akkor volt együtt a kettőjüknek hatezer fegyveresük.

Ugyanannyi lehetett Castaldónak is, Nádasdy huszárjait is odaszámítva.

Szokolovics már október elején Lippáig hatolt, anélkül, hogy egy puskát kisütöttek volna ellene. Itt is tárt karokkal fogadta a lakosság, s kényszerítte a magyar őrséget a várból kivonulni. A beglerbég Lippán ötezer szpáhít és kétszáz jancsárt hagyott, Ulomán basa vezényelte alatt akinek első dolga volt a belső várban kutat ásatni. Ezt ma is „basa kútjának” nevezik.

Fráter György eddig meg sem mozdult.

Hatvanezer harcosa volt sátor alatt a kenyérmezsei síkon. Azokat jó fegyelemben tartá, s bőven élmezte. Castaldónak adott harmincezer forintot a katonái zsoldjára.

Ezalatt folyvást jöttek-mentek nála a török csaszok, arab nyelven írott levelekkel, ami nagy szemet szúrt Castaldónál.

E táborozás alatt történt az, hogy Fráter György belső íródcákja, Pesti Gáspár, éjnek idején megszökött az urától, felkereste Castaldo sátorát, s sűrű könnyhullatások között mondá el neki, hogy őrizze a fejét a baráttól, mert ez a pokollal cimboráló ember csak azon törekszik, hogy Castaldo seregét a törökök kezére játssza; elmondta a spanyolnak mindazon levelek tartalmát, melyeket a barát az ő tollába diktált a török szultánhoz és vezérekhez.

Ezt a felfedezést közölte Castaldo a királlyal, aki ország-nagyjainak tanácsára azt az utasítást küldé a vezérnek, hogy inkább előzze meg ő a barátot, s tegye el láb alól.

Ezalatt Szokolovics Mehemet basa Temesvár alá vonult derékseregével, s hozzáfogott annak az ostromához.

Itt azután derék harc fejlődött a várvédők és ostromlók között. Losonczy István naponkint kitört az ellenségre, s meg-
hiúsítá a támadásait.

— No most, uraim, itt az ideje az indulásnak — monda Fráter György. — Most már harcolnak a magyarok.

És sikerült neki egy követet bejuttatni Temesvárba Loson-

czyhoz, azzal az izenettel, hogy tartsa erősen magát, jön a felmentő sereg.

Azonban egyúttal a beglerbéghez is sietett egy követő Fráter Györgynek, olyanforma izenettel, hogy most már vége a csúfságnak, jön a komoly dolog; jó lesz hazavakarodni.

Szokolovics Mchemet ezt nem is mondatta magának kétszer, hanem amint Fráter György és Castaldo hadai a Marosvölgyén előtörtek, rögtön felszedette a sátorait, s abbahagyva az ostromot, visszavonult Becse váráig.

Fráter György tehát ismét elérte a célját vérontó ütközet nélkül. Temesvárt felszabadítá egy levél írásával.

A kettős játékot még mindig folytathatá. Nem vette észre, hogy minő halálos mérgekkel játszik.

Most végre eljött az idő, hogy el kellett vetnie valamelyik álarcát, s az igazi képével jelenni meg a világ előtt. A vezérek haditanácsa elhatározá, hogy miután Szokolovics Mehemet nagyvezér Temesvár alól elfutott, s még tovább is futni készül, Lippa várát fogják ostrom alá venni és visszafoglalni.

Itt azután meg kellett vallani Fráter Györgynek, hogy ki hűségét tartja: Szolimánét-e vagy Ferdinándét?

Castaldo elkezdte a város falait lövetni, s három napi ágyúzás után hatalmas rést törtetett az alsó klastrom alatti bástyán.

A vezérek elhatározták, hogy Szent Imre napján, délután két órakor rohamra viszik a csapatjaikat.

Egy fiatal spanyol vitéz, dicsvágyó kedvében, nem várhatá meg a rendelt órát, hanem sokkal elébb nekiindula *hatedmagával* a törésnek, s azon beugorva, vakmerő harcot kezdett a törökkel. Azokat ott ugyan darabokra vágták; de a nagy sivalkodásra felzendült a tábor, urak és legénység az ebéd mellől felugrálának, s lovaikra kapva, vágattak a vívott falakhoz. A gyalogság lajtorjákat támasztott a bástyák oldalához, azokon nyomult fölfelé.

— No vitéz ellenséges hazámfia — monda ekkor Fráter

György Nádasdy Tamásnak. — Lássuk, hogy melyikünk tűzi ki hamarább a falpárkányra a maga zászlóját!

Azzal mind a ketten leugranak a lovaikról, kezükbe ragadták a saját nemzetségük címeres zászlóit, s úgy vezették a csapatjaikat a vívott bástyák felé.

Csodaharcot látott a világ e helyütt. A két öregember oly hős módon harcolt, oly halálmegvető bátorsággal vitte fokrul fokra elő a zászlóját, s védte azt kardjával egész tömeg janicsár ellen! Talán az egyiknek az adott meszerőt a karjába, hogy e napon hitte megalapítani nagyra hivatott családja dicsőségét; a másiknak meg az, hogy itt vélte becsülettel bevégezhetni a terhes életet. De sem golyó, sem kard nem fogta egyiket sem. Zászlóikat odatűzheték egymás mellé a megvívott falra. Az ostromló sereg minden oldalon a városba hatolt. Ulomán basa népének egy részével a belső várba menekült; a kinnrekedt szpáhik a Maros felé nyíló kapun kitörének, de ott éppen szembe találkoztak vitéz Török Jánossal, ki most már ezredet vezényelt. A szpáhikkal dühös harcot kezdett; ő maga azoknak a főemberét hegyes törével leszúrta, s a nagy viadalban maga is hét sebet kapott; de a szpáhikat mind a Marosba szorították, s aki a túlpartra átvergődött, azt a spanyolok ölték meg. A lippai diadalnap háromezeröttszáz halott és fogoly török árával lett megfizetve.

„Ezt hogy hazudod el a török szultánnak, meg hogy magad vitted elől a hágcsón a zászlódat?” mondá Nádasdy az ostrombul visszatérő Fráter Györgynek, kivel Castaldo sátorában a győzelmes ostrom után összetalálkozték. Fráter Györgynek az arca fekete volt a lőporfüsttől, és foltos a vértől, de ragyogó az erős indulattól. Ez volt hát az igazi arca?

Castaldo azt mondá neki:

— Menjen csak kegyelmed, mossa le az ábrázatját szaporán a dicsőség kormátul: mert olyan izenetem van kegyelmedhez, amelynél az arca teljes ragyogását óhajtanám látni.

Mikor aztán Fráter György ismét odakerült Castaldo sátorá-

hoz, harcban összetépett ruháit felváltva és arcát tisztára mosva: ott találta az előtt összegyűlve mind a vezéreket, kapitányokat, és tábori káplányokat és pópákat, azok mögött a tamburokat és trombitásokat, mintha nagy tábori misére készülének.

És akkor előhozatá a sátorból Castaldo a nagy vastokokba zárt függőpecsés irásokat. Az egyik volt Ferdinánd király dekrétuma, melyben Martinuzzi Utyessenovics Györgyöt, legjobb hívét kinevezi csztergomi prímásnak. A másik pedig III. Pál pápa brevéje volt, melyben a püspököt, a kereszténység védelmében tett nagy és hősi szolgálataiért a kardináli bíborral ruházza fel.

Az okiratok felolvasása után dob- és trombitaszó hangzott fel háromszor, mit a hadirendben felállított ezredek vivátkiáltása követett; közbedörögtek az elfoglalt bástyákon az ágyúk, hirdetve urbi et orbi a nagy örömhírt.

S e nagy dicsőség, felmagasztalás közepett a barátnak az arcán egy vonás derülése, egy színváltozás árnyalata sem mutatá az örömet. Hideg maradt, mozdulatlan, mint egy szoborkép.

Ez a mozdulatlan arc volt a halála.

Ulomán basa ezeröttszáz törökkel a belső várba vette magát.

Miután kútja volt, vízben szükségét nem szenvedett, eleségül ott volt a sok paripa. A fellegvár bástyái erősek voltak, dacoltak az ostrommal.

Castaldo felszólítá a basát kapitulációra.

Ulomán azt felelte rá, hogy csak tisztességes elvonulás mellett, fegyverrel a kézben, lobogó zászlókkal adja át a várat.

November vége felé járt az idő. Esős, ködös, csatakos napok.

Az erdélyi hadsereg haza kívánkozott. Székelyek, szászok, oláhok mind nem voltak rendes zsoldba vett katonák, hanem felkelő seregek, akik egy hadjáratra vállalkoztak, de téli táborozás előtt ugyan hazatértek.

Fráter György azt ajánlá a társvezéreknél, hogy el kell fogadni Ulomán basa ajánlatát. Hadd menjen Allah hírével a maga hazájába. Elég nagy diadal lesz, ha Ferdinánd seregei

egy ötezer töröktől védett erős várat ostrommal elfoglaltak. Az első töröktől visszafoglalt vár e hosszú hadjáratban.

Még *talán* valami más is járhatott a barát eszében.

Ulomán basa nevezetes alakja volt a történelemnek.

Találkoztunk vele a fekete herceggel megvívott harcoknál, amikben annyi diadalt aratott. Azóta is híres harcai voltak a Zrínyickkel. De legtöbbit nyomott mellette az eredete.

Ahogy francia kútforrásunk értesít: Ulomán basa a perzsa Szófi hűgának a férje volt, aki a sógora iránti haragból átszökött annak ellenségéhez, Szolimánhoz. (Uloman *le persan.*) Asszony volt a kérdésben. Szolimán udvaránál nagy kedvezésben részesültek a renegátok. De semmi keresztény pribék nem állt előtte olyan nagy becsben, mint a perzsa hittagadó, aki elhagyja a siita vallást, s áttér a szunnita hitre. Ezért áll nagy értékben Ulomán Szolimán előtt. S ezt Fráter György jól tudta.

Azt képzelte, hogy ha ő Ulomán basát ép bőrrel hazamene-
külni segíti, az hálából ismét kiegyenlíti az ő tartozását a török szultánnál.

Fráter György addig ijesztgette Castaldót a beglerbég és budai Ali basa közeldésével, saját serege szétbomlásával, míg az beleegyezett a török basa által felajánlott kapitulációba. Elmehet Ulomán egész seregével, fegyverestül, poggyászostul: csak az ágyúit hagyja hátra.

Fráter György még egy szekérsor élelemről is gondoskodott a török had számára, s kíséretül odaadta melléjük Cserepovics rác kapitányt a szercezsánjaival. Azok éjjel, fáklya- és lámpafény mellett vágtak neki az útnak.

Eddig ez mind jó lett volna. Azonban a magyar táborban akadt két kapitány, aki összebeszél, hogy az elvonuló török sereget útközben megtámadja, levágja és prédát tesz benne. Alávaló terv volt: nem méltó se magyarhoz, se keresztényhez. Kapitulált ellenséget a váron kívül megrohanni, leöldösni.

De meglakoltak érte a kapitányok. Az egyik volt Horváth

Ferenc, a másik Balassa Menyhért (Tinódinál Balási), ugyanaz a rabló várúr, aki Izabella dolgában fellázadt, s aztán nagy sietve Ferdinándhoz visszapártolt. A megtámadott Ulomán bég harcosai fegyverre kaptak, s a martalócokat szégyennel visszaverték, Balassa Menyhértnék a combját keresztüllőtték. Azok nagy gyalázkodással visszakullogtak a magyat táborba.

S ezt mind Fráter György rovására írták. Ő segített Ulomán basának megmenekülni: őmiatta fáj Balassa Menyhért átlőtt lábszára!

Eközben Szokolovics Mehemednek egy levelét elfogták, mely Fráter Györgyhez volt intézve. Ebben ez volt írva:

„A szultán, mihelyt az uraságod által küldött adót kezéhez vette, rámparancsolt, hogy Erdélyt háborítatlan hagyjam. Ezért hagytam fel Temesvár vívásával. Uraságod pedig, farizeusok és haramiák társaságában, szablyákkal, rudakkal és fáklyákkal Lippa ostromdba fogott. Emiatt Ali budai basa seregével ide jött hozzám. De én őt a szultán parancsa mellett visszaküldöttem, mert, mint Cicero mondja, adott szavunkat az ellenség irányában is illik megtartanunk. Uraságod másképp cselekszik, mint levelében beszél. Jó lesz a dolog végét meggondolni, s a császár hatalmára gondolni!”

Ezzel még gyanúsabbá lett Fráter György Ferdinánd vezére előtt. Bőszült volt ellene az egész magyar-német had. De kivált az olaszok.

Sforza Pallavicini így ír e napokban Ferdinándnak:

„Nincs olyan ész, mely ennek az embernek a természetét fel tudná fogni. Ugyanabban a pillanatban sír és nevet. Egyszer ígér, másszor tagad. Úgy beszél, mint egy szent, s úgy cselekszik, mint egy ördög. Ez az ember inkább török, mint keresztény, inkább Lucifer, mint János. Fogásai és árnányai a beglerbéggel különfélék. Követei, levelei szünet szüntelen mennek a törökhöz, s onnan vissza hozzá a csauszok. Azt mondja, mindez jó célra történik. Mikor a szavaiért legjobban felindulok ellene, a tetteit helyeselnem kell. Kitalálja a gondolataimat. Kérem az Istent, világosítson fel, mit tegyek ezzel az emberrel.”

Martinuzzi a lippai napok után minden dolgát megírta Ferdinánd királynak és Károly császárnak: világosan, őszintén. Elküldte nekik a beglerbég leveleit is. Mind a két uralkodó meggyőződött ez irataiból, hogy Fráter György helyesen cselekszik. Válaszoltak is rá. Ferdinánd a vajda kitűnő ügyességét és hűségét magasztalá, Károly császár azt írta neki: *„Bátorságod és lelki nagyságod által egymagad állasz ez idő szerint az egyház férfiai között, aki karral és tanáccsal oltalmazod a hitetlenek dühe ellen a kereszténységet.”*

Fráter György ezeket a leveleket már nem olvasá.

LIX. FEJEZET

HETVEN NAPIG TEMETETLEN

Eljött a december. Az erdélyi hadsereg hazaoszlott. Castaldo és Sforza Pallavicini hadaikat téli szállásaikra küldék Erdélyben. Fráter György a saját testőrezredét is szabadságra küldé: a hadviselés télen pihent.

December 12-ikén, András napján, érkezett meg Fráter György alvinci kastélyába, tábori fáradalmait kipihenni.

A krónikás feljegyzi e napról, hogy azon szokatlan természet csodái voltak; zivatar volt, villámlott, mennydörgött, sűrű zápor esett, délután fényes szivárvány ragyogott az égen, mely után kemény északi szél támadván, egyszerre átcsapott az időjárás csikorgó hidegbe. Luca napjára jéggé fagyott minden folyó.

Castaldo és Pallavicini néhány nap múlva Fráter György vendégei voltak a kastélyban, s vacsoránál együtt mulattak vele.

Fráter György annyira gyanútan volt, hogy még a rendes testőrcit is előreküldé Gyulafehérvárra: nem tartott maga mellett mást, mint Vas Ferenc apródját és Ferrári Márk olasz titkárját.

Szent Özséb napján, Luca után harmadnapra, korán reggel kopogtatott a kardinál ajtaján a titkárja, Ferrari Márk.

Fráter György éppen a hórait végezé, az imazsámolyrul kelt föl. Pongyola ruhája, egy drága prémcs kaftán volt rajta. Kinyitá a titkárjának az ajtót.

Ferrari egy levelet adott át a kardinálnak, amit az felbontott s elkezdett olvasni. A titkár ruhaujjából markába csúsztatá a gyilkot.

De nem volt bátorsága a rémtettet végrehajtani: visszahúzódott.

Ámde az ajtóban állt Pallavicini, az visszalökte, s az ajtót behúzta clötte.

Ekkor Ferrari odaszökött a kardinálhoz, s törével a nyakába döfött.

— Mi ez? — kiálta föl Fráter György, visszafordulva. A gyilkos még egyszer a nyakába szúrt.

De a hatalmas, erős férfi egy ökölcsapással leteríté a nyomorultat, s kicsavarta kezéből a gyilkot. Ekkor berohant a mellékszobában rejtőző többi orgyilkos, köztük Pallavicini, s karddöfésekkel, pisztolylövésekkel leterítették a kardinált, aki „Jézus Mária!” kiáltással rogyott össze, s kiadta lelkét.

A kiáltására elősiető apródját, Vas Ferencet is hét sebbel át-szúrva leterítették, s halottképpen otthagyták az ura mellett.

Azután levágták a kardinálnak azt a fülét, melyről híres volt, hogy születése óta szőrös, s hőstettük tanújelül elküldék Ferdinándnak.

Azzal otthagyták a halottat. A kincsein megosztottak.

Az alvinci várkastélyból mindenki elfutott.

A sebeiből felocsúdó apród a gyilkosok eltávozta után felvászorgott, s a faluba menekült: ott ápolták a jobbágyok rejtegetve, míg magához tért.

A nagy ember pedig ott feküdt a tornác márványán *letven napig temetetlen*. Senki sem kérdezősködött utána. Csak amidőn a félcépült apródja hírt vitt a gyulafehérvári barátoknak ura haláláról, azok mentek érte, s eltemették a kolostorukban. Sírkövén ez epitáfiummal: „*Omnibus moriendum est*”. (Mindenkinek meg kell halni.)

A francia közmondás így szól: „C'est plus, qu'un crime; c'est une faute!” (Ez több, mint bűn, ez hiba!)

A bűnért fölmentést adott a pápa a gyilkosoknak; de a hibát megbosszúlta a nemezis. Fráter Györgyöt elveszítve, elveszté Ferdinánd Erdélyt.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Bechet	[A. Bechet:] <i>Histoire du ministère du Cardina Martinusius</i> . . . Paris, 1715.
Horváth	Horváth Mihály: <i>Magyarország történelme</i> . 3—4. k. Pest, 1871—1873.
Horváth: <i>Frater Gy. élete</i>	Horváth Mihály: <i>Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete</i> . 3. kiad. Pest, 1872.
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
N	Nemzet
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100. k. Bp. 1894—1898. — Fráter György: 81—82. k. 1898.
Szalay	Szalay László: <i>Magyarország' története</i> . 3—4. k. Lipcse, 1853—1854.
Szerémi	Szerémi György: <i>Magyarország romlásáról</i> . Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. Bp. 1961.
sh.	sajtóhiba
[]	között a sajtó alá rendező kiegészítései

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A regény sajtó alá rendezésének általános elveit lásd az első kötet jegyzeteinck azonos című fejezetében.

Lap: Sor:

- 6 : 4 kasszájában alig (N: kasszájába alig)
- 7 a hadipénztáradat. (N: a hadi pénztárunkat.)
- 8 : 9 Erdély magában egy külön ország. (N: Erdély külön magában egy ország.)
- 9 : 6 ellenkirálya *ilyen* hadseregeket (N: ellenkirálya hadseregeket)
- 12 közeledését (N: közeledtét)
- 10 : 8 két csukát (N: hét csukát)
- 23 egyenkint (N: egyenként)
- 29 bal kézzel (N: balkezeivel)
- 32 sosem (N: sohasem)
- 11 : 1 a török *folyvdst* ráncigált; utoljára az okosabb (NK: a török *egyre* ránczigált; utoljára *is* az okosabb)
- 15 a vacsoránál Nagy Gergely (N: a vacsoránál *még* Nagy Gergely)
- 19 a barátkozó cimborák (NK: a barátságos cimborák)
- 21 beváltsák (N: beváltják)
- 25 akarta ezt (N: akarta azt)
- 28 uraknak neveire (N: uraknak *a* neveire)
- 12 : 15 országpalota alatti rést (N: országpalota *előtti* rést)
- 18 ellenében *így* (N: ellenében *ugy*)
- 21 legártatlanabb (NK: a legártal*mat*lanabb)
- 23 lehetett *eljutni* (NK: lehetett *lejutni*.)
- 30 minden oldalról növekedett. (N: minden oldalon növekedett.)
- 13 : 3 adogatta fel (N: adogatá fel)
- 10 nincs rajta (N: *nincsen* rajta)
- 23 akik elől harcolt (N: aki *alól* harcolt)

Lap: Sor:

- 13 : 24 odaszúrták a kövek (N,NK: odatűzték a kövek)
14 : 8 puskát, s futottak (N: puskát és futottak)
15 : 11 amellest. Folyvást (N: a mellett, folyvást)
13 ülni és látni maguk (NK: ülni, látva maguk)
16 : 10 hagyják ezt (N: hagyják azt)
27 Ha értette ezt valaki. (N: Ha értette volna azt valaki.)
17 : 1 mind ellenese volt (N: mind ellene volt)
8 emez egy sok fábul (NK: emez sok fábul)
10 aztán (N: azután)
14 fehérruhás (N: fehér csuhás)
egyedül a hazája (N: egyedül hazája)
15 se világi vagyon, se dicsőség (N: sem világi vagyon, sem dicsőség)
18 : 16 bizonyára az egyszer (N: bizonyára ez egyszer)
18 hazaküldé Bécsbe (N: hazaküldte Bécsbe)
20 a király bölcsen ezután is (N: a király ezután is)
21 a csataterveiket. (N: a csataterveket.)
19 : 26 kirántva egy kétélű (N: kirántott egy két élű)
30 aztán (NK: azután)
20 : 8 mind e napig (N: mind e mai napig)
15 aláguriták (N: aláguritották)
21 5 akinek a szeme láttára (N: akinek az ő szeme láttára)
22 : 1 monda (N: mondá)
8 alunni (NK: aludni)
12 ami bánt: onnan azt ki (N: ami bánt: azt onnan ki)
23 szükségeire (N: szükségére)
23 1 a koronát és a jelvényeket (1893, NK: a koronát és jelvényeket)
4 A pince gondja (N: E pincze gondja)
5 a budai pldosoknál (N: a budai papoknál)
12 s e rekesztékben (N: s a rekesztékben)
17 megvédelmezd (NK: megvédelmezzed)
24 : 1 ezüstpénzért, egy pénzzel kevesebbért (NK: ezüstpénzért, kevesebbért)
25 11 mulasd magad (N: mutasd magad)
26 12 a kalocsai érseki székbe (1893: a kalocsai székbe —sh.)
16 Kevesleni (NK: keveselni)
24 a bölcs tanácsadást (NK: a bölcs tanácsadást)
26 nem nyomván többé a lelkét (N: nem nyomván lelkét)
30 tartott Buddn, mint (N: tartott, mint)
27 : 28 elmondta sorba (N: elmondva sorba)

Lap: Sor:

- 27 : 33 kérdezé (N: kérdé)
28 : 15 azután (NK: aztán)
28 árnyékában lehessek (1893: árnyékába lehessek)
31 testvérhúgomrul, kit (N: testvérhugomról, akit)
29 : 14 megürült (N: megüresült)
28 azután (NK: aztán)
30 : 30 töröknek (N: törököknek)
33 monda (N: mondá)
31 : 4 se nem köszönt, se nem (N: sem nem köszönt, sem nem)
6 mozlem (N: mozlím)
10 Grittitől, s sietett (N: Grittitől és sietett)
26 kerítése (1893, NK: kertelése)
32 : 2 se lát, se hall (N: sem lát, sem hall)
7 kiálta (N: kiáltá)
15 csókokat hintve (NK: csókot hintve)
18 lábairól (N: lábáról)
23 háborgatni, amíg (N: háborgatni, míg)
30 Ha a világon (N: Ha e világon)
33 : 15 aranylánc van, a király (N, 1893: aranyláncz van, király)
17 mint ezt (N: mint azt)
18 amért (N: amiért)
20 vajdánál. (N: vajdánál).
34 : 32 a legalsó pokolba (NK: a legalsóbb pokolba)
35 : 3 monda (N, NK, mondá)
18 a napfényen (N: a napfényén)
36 : 1 Hisz ez (N: Hisz az)
3 a tintás tollát (N: a tintás tollat.)
5 csak ennyi (N: csak annyi)
14 a közeli Bakonyerdőbe (N: a közel Bakony-erdőbe)
17 A király azalatt sok dámvadat (N: A király ezalatt sok szép dámvadat)
21 hogy azalatt (N: hogy ez alatt)
33 sorba elmondá (N: sorra elmondá)
37 : 18 hívathatta (N: hívhatta)
18 nemesi nevén (1893: nemesi néven)
31 monda (N: mondá)
38 : 7 A dözse fattyút! (N: A dözse fattyút!)
8 kiabáltak (NK: kiabáltak)
11 se a te reverendádhoz, se mihozzánk. (N: sem a te reverendádhoz, sem mihozzánk.)
14 nem osztályoskodom. (N: nem osztályoskodom.)

Lap: Sor:

- 38 : 18 kormányzatát (N: kormányzdsát)
30 bízzák (NK: bizták)
32 Gyermeck-e a király (N: Gyermekek e király)
34 Frangepán Ferenc. (N, 1893, NK: Frangepán György —
elírás)
- 39 : 3 siet a tüzet, csakhogy (N: siet, csak hogy)
12 volt az (N: volt ez)
23 le a helyeitekre. (NK: le helyeitekre.)
- 40 : 2 vissza a kardjaitokat (N: vissza kardjaitokat)
3 elutazott a fiaival (N: elutazott fiaival)
9 országbul: egyszerre (N: országból, az egyszerre)
11 kérdezé (N: kérdezi)
16 engem egész (N: engemet egész)
19 király példája (N: királynak a példája)
nemzetünknek nagy (N: nemzetünk nagy)
- 41 6 a tíz körmünkre állnánk, s kivonánk (N: a kis körmünkre
állnánk, s kivonnánk)
12 Simon és a Drugethek? (N: Simon, a Drugethek?)
32 csakhogy mai világban (NK: csakhogy a mai világban)
- 42 : 1 derék, rendes zsoldoszeidei (N: derék zsoldos ezreidei)
5 Ahhoz pedig legelőször is (N: Ahhoz legelőször is NK:
Ahhoz pedig először is)
7 Jól feyverzett (NK: Jól felfegyverzett)
13 te ezt (N: te azt)
18 olaj a tengerre. (NK: olaj tengerre.)
19 jó lesz (N: jól lesz)
22 hogy holnap (N: hogy majd holnap)
23 kérdezé (NK: kérdé)
26 az úri társaságot. (N: az ivó társaságot.)
31 nyakába (N: nyakára)
33 ki Gritti (N: ki a Gritti)
- 43 : 14 fürkészett és turzott, míg (N: fürkészett, míg)
21 az az aranybánya (N: az a bánya)
24 olyan gazdag telerre (N: olyan telerre)
30 kellett rá lenni (N: kell rá lenni)
- 44 : 5 elárulta a János (N: elárulta János)
10 töröknek is; lett (N: töröknek és lett)
17 akit török nevéen (NK: a kit a török nevéen)
híttak (NK: hívtak)
18 s annálfogva (N: s ennélfogva)
19 mivelhogy (N: minthogy)

Lap: Sor:

- 44 : 27 atyafi odasereglett (N: atyafi *is* odasereglett)
45 3 s a bortul (NK: s bortól)
9 most a szultáné. (N: most a szultáné *leszen*.)
23 nemzetiségedet (1893, NK: nemzetségedet)
31 fejét; *de* biz (NK: fejét; biz)
32 (az NK-ban az „Elég volt annak. ” kezd. mondat új be-
kezdésbe kerül)
46 1 mondták (N: mondák)
7 végire (N: végére)
18 monda (N,NK: mondá)
23 művelnek (N: művelnek)
27 én jövő (N: én *a* jövő)
47 2 helyére, hová (N: helyére, *a* hová)
13 Gritti *csimeres* pecsétjével (N: Gritti *csinos* pecsétjével)
14 Legelőször is saját (N: Legelőször is *a* saját)
21 került ez (N: került *az*)
48 4 a hét gelsei ördög (N: a gelsei hét ördög)
6 másnak szóló levél (1893: másnak szóló levelét —sh.)
49 3 Szolimán *csak* egy játékbáb (N: Szolimán egy játékbáb)
13 Csodálkozunk rajta (N: Csodálkozunk rajtad)
14 ez embert (NK: *ezt az* embert)
18 Valamikor lehet még ebből (N: Valamikor lehet, még *lehet*
ebből)
29 Az lett anyja (N: Az lett *az* anyja)
33 se földön, se égben. (N: *sem* földön, *sem* égben.)
50 11 védeni (N: védni)
22 se egy szál széna, se egy szem zab (N: *sem* egy szál széna,
sem egy szem zab)
32 túl volt *már* a derék (N: túl volt a derék)
34 volt *már* inkább (NK: volt inkább)
51 6 Egyik nap *a* nádorispán (N: Egyik nap nádorispán 1893:
Egyik nap a nádorispán)
30 a konyha és *a* pince (N: a konyha és pince)
52 7 vele; *az* a kis (N: vele; *ez* a kis)
15 Se pénzt, se katonát (N: *Sem* pénzt, *sem* katonát)
17 monda (N, NK: mondá)
29 aztán (N: azután)
53: 3 mondá ezt (N: mondta azt)
13 az még Lengyelországból (1893: az meg Lengyelországból)
25 nekik ez az olasz (N: nekik az olasz)
54 2 üttetett, s sátor (N: üttetett és sátor)

Lap: Sor:

- 54 : 9 forintot *a* gyalogosoknak (1893: forintot gyalogosoknak)
33 fejeteket (N: fejeiteket)
- 55 : 26 *a* királyi tekintélyét (NK: *a* király tekintélyét)
28 *s* ezért (N: *s* azért)
30 *a* királyi várba (NK: *a* várba)
- 56 : 12 *se* gyalog, *se* lóháton. (N: *sem* gyalog, *sem* lóháton.)
17 *hog*y *én* megírtam (N: *hog*y megírtam)
23 *hog*y *a* Kristófrul (NK: *hog*y Kristófról)
26 kezét csuhája (N: kezét *a* csuhája)
27 aztán (N: azután)
29 elemésztik, *s* *a* királyhoz írt leveleket (NK: elemésztik,
a királyhoz írt levelet)
- 57 27 armadáiival (N: ármádiáiival)
- 58 16 *s* kötéllel *a* nyakán (N, 1893: *s* kötelet *a* nyakán —sh. vagy
elírás)
27 *a* vármegyéken (N: *a* vármegyében)
- 59 14 monda (N, NK: monda)
- 60 3 nehánya (N: nehánya)
14 mért hozta ezt *kigyelmed* az országtanács (N: mért hozza
ezt *nagyságod* az országtanács NK: miért hozta ezt *kegyelmed*
az országtanács)
26 aztán (N: azután)
28 csináljon *a* Boriskából (N: csináljon Boriskából)
- 61 3 fiúsíttathatja. (NK: fiusíthatja.)
10 fáradni *a* kincstartó (NK: fáradnia *a* kincstartó)
18 meghagytam leánynak (1893, NK: meghagytam *a* leánynak
—sh.)
28 kiálta (NK: kiáltá)
29 *kegyelmed* (N: *kigyelmed*)
32 neki ezt (N: neki azt)
33 *a* születését, eredetét (N: *a* születése eredetét)
- 62 4 utánakiálta (NK: utána kiáltá)
13 hadjáratban (N: hadjáratokban)
29 győzhetlen (NK: győzhetetlen)
32 közepett. Egy (N: Közepette. Egy)
33 parasztnép angyalokhoz (N: parasztnép *arkangyalokhoz*)
- 63 1 juttassa *ez* országot (N: juttassa *az* országot)
6 mondhatja *az* olvasónak (N: mondhatja olvasóinak)
7 ostromát, *s* olvasd (N: ostromát és olvasd)
27 vezérlete (N: vezénylete)
- 65 10 ágyúkkal *törette* (N: ágyúkkal *lövette*)

Lap: Sor:

- 65 18 védőszeregül. (N: védőrségül.)
31 Vízi ütköztet (N: Vizütköztet)
- 66 12 hogy amíg (N: hogy míg)
15 átevező (NK: átvezető)
értesíték (N: értesítették)
25 szultáni sátor (N: szultán sátor)
26 a pákászok (N: a rákászok)
30 hírül hozták (1893:, NK: hírül hozzák)
- 67 1 falvat, eleséget (1893: falvat, eleségét —sh.)
- 68 9 ifjú *levente* ekkor (N: ifju *akkor*)
30 az *otthon* (N: az *itthon*)
- 69 1 S *fogá* a körtefa (N: *Fogja* a körtefa)
2 állaton, *akit* (N: állaton, *kit*)
mindaddig, *amíg* (N: mindaddig, *míg*)
3 *végre* ezt (N: *végre* *azt*)
9 *valamennyit az* a fehér (N: *valamennyit* a fehér)
12 rávert pálcával (N: rávert *a* pálczával)
17 Ezért *a* véredet (N: Ezért véredet)
19 meg sem pihent. *A* Grittiék is (N: meg sem pihentek és Grittiék is)
32 volt *Ferdinándnak* egész (N: volt egész)
- 70 3 se a *mathesist*, se a *logikát*. (N: *sem* a *mathezist*, *sem* *logikát*.)
5 *kigondolt*, *holyan* (NK: *kigondolt*, *olyan*)
7 *Bálint*, *Bakics* (N: *Bálint és Bakics*)
Bakics Pál (N, 1892, NK: *Bakics Antal* — elírás)
30 *alapján a* hajtásba (1893, NK: *alapján* hajtásba)
34 *ungorkodék a* principiális (N: *ungorkodék* *princzipiális*)
- 71 8 tartottak, *mikor* (NK: tartottak, *a* *mikor*)
11 rengeteg *nagy* ellenséges (N: rengeteg ellenséges)
12 *szétbomlott* (N: *szétoszlott*)
23 fogta az oldalát *nevetésben* (N: fogták az oldalukat *nevetésben*)
33 *legnagyobb* (N: *legjobb*)
- 72 4 *azután* (N: *aztán*)
7 *ezalatt* (N: *az alatt*)
12 *felnyitatták* Gritti (NK: *felnyitatták a* Gritti)
14 *tivornyát, amelyben* (N: *tivornyát, melyben*)
25 *kérdé* (N: *kérdi*)
29 *ki azzá*. (N: *ki arra*.)
- 73 4, 8 *monda* (N: *mondta*)

Lap: Sor:

- 73 8 Éppen *ma* kaptam (N: Éppen *most* kaptam)
33 ott *a* saját (N: ott saját)
- 74 1 került a sor (N: kerül*vén* a sor)
18 összeesküvést *forralnak* a (N: összeesküvést *terveznek* a)
21 ajánlkoztak (N: ajánlkoznak)
a *foglyul ejtett* királlyal (N: a királylyal)
23 ugyanezen napokban (N: ugyane napokban)
26 állítatá (N: állítá)
28 többet vissza (N: többé vissza)
30 diákat, *aki* (NK: diákat, ki)
- 75 3 Ezt nem (N: *Azt* nem)
4 monda (N, NK: *mondá*)
25 engemet elfogjon (N: engem elfogjon)
27 tartottam *a* keresztvízre (N: tartottam keresztvízre)
- 77 2 vezérük halála (N: vezére halála)
5 nyáron *az* a hosszú (N: nyáron a hosszú)
- 78 8 várait, *uradalmait*, melyeket atyjától örökölt. (N: várait, melyeket atyjától, *Ujlakytól* örökölt)
15 Ferdinánd Jánosnak inkább az özvegy (N: Ferdinánd inkább Jánosnak az özvegy)
22 vitéz, *sok* szolgálatot (N: vitéz: szolgálatot)
- 79 : 25 Bálint emiatt (N: Bálint *a* miatt)
- 80 4 börtönre (N: börtönbe)
5 csapatjaival (N: csapatjával)
- 81 13 jött *üdvözlésére* Czibak (N: jött Czibak)
18 tudta *neki* elfelejteni (N: tudta elfelejteni)
24 volt *a* névszerinti (N: volt névszerinti)
26 miatt, melyet (N: miatt, *amelyet*)
31 amit *a* kardjával (N: amit kardjával)
32 elhatározásra (N: elhatározásokra)
- 82 5 buzogányát, másikba *a* damaszkuszi (NK: buzogányát, *a* másikba damaskusi)
28 eléje, s fogják (N: eléje *és* fogják)
- 83 5 jobb és bal kezével (N: jobb és balkézzel)
8 a Mohamed paradicsomának kapuja sarka. (N: a Mohamed paradicsom kapujának sarka.)
26 mulattaták (N: mulattatták)
- 84 17 innen tudta meg (NK: innen *nem* tudta meg)
- 85 12 ottan a nádban (N: ott a nádban)
15 bebizonyítsa, *miszerint* nem (N: bebizonyítsa, *hogy* nem)
19 mondták (N: mondák)

Lap: Sor:

- 85 : 26 *abban* tiz (N: *abba* tiz)
32 a *te* kezedben (N: a kezedben)
34 Amit *az* egy (N: Amit *ez* egy)
- 86 6 Aki *ennek* (N: Aki *annak*)
7 minden *búját-baját* (N: minden *buját*)
15 be a *fölséges* füstillatot. (N: be *e* *fölséges* füstillatot. NK: be a füstillatot.)
28 a *sátordba* (N: a *sátorba*)
30 azzal *köpönyege* (N: azzal *a* *köpönyege*)
- 87 2 *vajdájuk levégott* fejét (N: *vajdájuk* fejét)
6 *másszor* (N: *máskor*)
14 *tudta titkolni* (NK: *tudta eltitkolni*)
15 (az NK szövegében az „*Azt tette az ellensége...*” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
- 88 14 *kérdezé* Majláth. (NK: *kérdezte* Majláth.)
30 *híják* (NK: *hívják*)
- 89 2 *éjszaka az egész* (NK: *éjszaka egész*)
8 *üzent* (N: *izent*)
22 *köszönte* be. (N: *köszönt* be.)
31 *viszont kérte* (N: *viszont arra* kérte)
- 90 34 *kezedre, láncsal* (N: *kezedre, a lánczczal*)
- 91 4 *valaha e szomorú* (N: *valaha a szomorú*)
15 *pedig azt* (N: *pedig ezt*)
17 *bégnék, s útnak* (N: *bégnék és utnak*)
32 *eléje jött* Kun (N: *eléje jön* Kun)
- 92 12 *janicsárjaival* (N: *janicsárjaival*)
30 *ezek még az ő* (N: *ezek meg az ő*)
- 93 5 *se gyerek, se bortul* (N: *sem* gyerek, *sem* bortul)
6 a *dolgát* (N: a *dolgot*)
19 *mindenitek a maga* (N: *mindenik a maga*)
21 a *halálítéletet* (N: a *halálos itéletet*)
24 *talált fegyveres* hadakra (NK: *talált* hadakra)
28 *hibázva* mondja (N: *hibásan* mondja)
32 *be ez a* (N: *be az a*)
- 94 6 *amiben nagy* (N: a *miben a király* nagy)
- 95 4 *nimfeák fehérzöld* (N: *nimfeának* fehérzöld)
8 *körülvették, mely* (N: *körülvették, a mely*)
- 96 3 *alá, s aztán* (N: *alá, és aztán*)
5 *lesz a magyar* (N: *lesz-e a magyar*)
9 *mint a többi fántomok* (N: *mint a fantomok*)
16 *ott állt előtte* (N: *ott áll előtte*)

Lap: Sor:

- 96 : 32 uratlan maradt (N: uratlanul maradt)
- 97 : 12 viseli ezt (N: viseli azt)
- 22 ismeretes a jó konyhájáról (N: ismeretes a konyhájáról)
- 24 a szép Szent László-templomában (N: a Szent László szép templomában)
- 25 se prédikációját (N: sem prédikációját)
- 30 gúny és szidalom (N: gúny és siralom)
- 32 te érnekem (N: te nekem)
- kardját a kezembe (N: kardját kezembe)
- 98 12 kolostor már, hanem (N: kolostor, hanem)
- 20 monda (N: monda)
- 27 kellemetes (N: kellemes)
- 28 rá nézve. (N: rá nézve.)
- 32 meg szállni. (N: meg szállani.)
- 99 7 sóhajtta fel (1893, NK: sóhajtá fel)
- 15 A király és királyné (N: A király és a királyné)
- 26 a szépségben, jóságban (N: a szépségben, a jóságban)
- 34 ültetve (N: ültette)
- 101 7 már ez gyöngé (N: már az gyöngé)
- 12 árvák részére (N: árva részére)
- 16 özvegyet, árvákat (N: özvegyet, az árvákat)
- 27 száztizenkétezer (N: száztizenhét ezer)
- 28 van a pénz? (N: van az a pénz?)
- 102 3 találtunk (N: találunk)
- 4 az az egyik (NK: az egyik)
- 14 tartja készen (1893, NK: tartja készen. --sh.)
- 15 már ez (N: már az)
- 103 7 („A vendég urak nevettek rajta.” mondat a N szövegéből kimaradt.)
- 19 üdvéért (N: üdvéért)
- Te gyóntattad meg (N: Te gyóntattad őt meg)
- 25 se csendeset, se fényeset. (N: sem csendeset, sem fényeset.)
- 30 Megtagadod királyod (N: Megtagadod a királyod)
- 104 : 9 ok az volt (NK: oka az volt)
- 19 halálítéletén (N: halálítéleten)
- 105 1 a jó sors (N: a sors)
- 16 refektoriumban, nagy (NK: refektoriumba, nagy)
- 34 összelelkezének s csókolóznak (N: összelelkeznek és csókolóznak)
- 106 9 monda (N,NK: monda)
- 11 házigazdánk most — monda (N: házigazdánk. —Monda)

Lap: Sor:

- 106 : 21 se nem eszem, se nem iszom (N: *sem* nem eszem, *sem* nem iszom)
34 azt a Grittit. (N: az a Grittit.)
- 107 18 nem úgy híják, hogy „csonfülü”? (N: nem így hívják, hogy a „csontfülü”?)
- 108 9 faciet sculptile (N: facies sculptile)
23 aki kámzsájába (N: aki a kámzsájába)
29 csélcsapónak! (NK: csélcsapnak!)
33 se ő (N: *sem* ő)
- 109 25 az udvaroknál (N: az udvarnál)
27 De meg azért (N: De azért)
- 110 6 lelkesült a valódi (1893: lelkesült, valódi —sh.)
- 111 15 lesz e pompára (N: lesz a pompára)
- 112 15 s ezóta (N: s azóta)
- 113 7 a sok borítaltól. (N: a sok borivástól.)
17 ott ül — Laszkó (N: ott ült Laszkó)
18 néhány (NK: néhány)
19 ültette, s egy (N: ültette és egy)
26 kiálta (NK: kiáltá)
29 monda (NK: mondá)
- 114 3 monda (N,NK: mondá)
26 akkorra a lengyel vendégurak (N: akkorra a vendégurak)
29 léssen. (N: légyen.)
- 115 1 felbontatta (N: felbontotta)
6 hajaszála (N: hajszála)
8 is ott volt (N: is itt volt)
21 választ vesz (N: választ is vesz)
27 állapotomat (N: álláspontomat)
32 ugye ez (N: ugyan ez)
- 116 2 Felugrott a karszékéből. (N: Felugrott karszékéből.)
16 megcsókolta az orcáját. (N: megcsókolta orcáját.)
20 És a királynénál. (1893, NK: A királynénál.)
30 fog-e ezért (N: fog ezért)
34 tündérszép hajadont (N: tündérszép királyi hajadont)
- 117 11 és Ferdinánd (1893: és a Ferdinánd —sh.)
16 kiegyezhetem. (N: kiegyezhetek.)
32 velem e békepontokat (N: velem a békepontokat)
- 118 32 szemléletével. (N: szemlélésével.)
- 119 11 egész haragra (NK: egészen haragra)
12 indulattal lihegve (N: indulattól lihegve)
32 főúrnak (NK: főúrnak)

Lap: Sor:

- 120 1 főnökárú (N, 1893: főnökárú)
7 se hite, se becsülete (N: sem hite, sem becsülete)
17 földesúr lesz (N: földesuruk lesz)
31 állíttatá (N: állítá)
- 121 10 árestombban (N: áristombban)
- 122 8 melyek a város (N: amelyek a város)
19 kikergessék őket a városból. (N: kikergessék a városból.)
20 megfeddéz ez elsiertett (N: megfeddéz az elsiertett)
22 Melanchton tanai számára (N: Melanchton számára)
- 123 11 s azt mondá (N: s aztán mondá)
34 elérté azt (N: elérté ezt)
- 124 1 vetve a kínos (N: vetve e kínos)
3 monda (N,NK: monda)
9 hogy ő a király. (1893, NK: hogy ő király.)
13 Én meg a debreceni (N: Én a debreceni)
- 125 1 vesztegethet; mert (N: vesztegethetsz; mert)
11 egy hajaszálát nem (N: egy haja szálát sem)
16 arabusul (N: arabul)
17 Hát mármost (NK: Már most)
- 126 : 24 sem a tanácsosai (N: sem a tanácsosa NK: sem tanácsosai)
- 127 : 23 vánkösát a feje (NK: vánkösát feje)
24 estenkint (N: esténként)
áломra a szemeit (NK: álomra szemeit)
30 engesztelhetetlen (N: engesztelhetlen)
- 128 : 6 gyeplübe (N: gyeplőbe)
31 mosod a kezeidet (NK: mosod kezeidet)
- 129 : 13 kiállíttatja (N: kiállítja)
14 küldöttét megsérté! (N: küldötteit megsérté!)
- 16 azonban ezt sajnálok (N: azonban sajnálok)
19 váradat (NK: váradat)
20 tégedet magadat (N: téged magadat)
- 130 12 nincsen, ki (N: nincsen, aki)
20 az a merev aszkétai (N: az a rideg aszkétai)
28 el, és az is (N: el, az is)
30 szabadulsz a Morhut (N: szabadulsz Morhut)
33 aki ezt neki (N: a ki azt neki)
- 131 1 küldtél (N: küldél)
- 132 5 idézz-e elő (N: idézesz elő)
7 ítéletét, a saját (N,NK: ítéletét, saját)
18 hogy bemehezz ezen (1893: hogy bemehepsz ezen)
23 olyan nagyon (N: olyan igen nagyon)

Lap: Sor:

- 133 : 10 magaviseleteért (N,NK: magaviseletéért)
13 szánakoznám *inkább* fölötted. (N: szánakoznám fölötted.)
17 pergamentekercset. (N: pergamen tekercset és *olvasni kezdé.*)
25 átadám (NK: átadtam)
32 mivelhogy *a* padisah (1893: mivelhogy padisah —sh.)
- 134 9 levetköztették mezítenre (N: levetköztették mezítenre)
11 kezeire (N: kezére)
12 ne *tehessen.* (N: tegyen.)
28 megölesse-e leányának (N: megölesse-e a lányának)
29 ellen esküdött is össze (N: ellen is esküdött össze.)
- 135 3 tudhatja *más,* csak (N: tudhatja meg csak)
17 megvigasztalva távozott *el.* (N: megvigasztaltan távozott.)
20 eltávozásával ismét összehívátá a szultán (N: eltávoztával ismét összehívta a szultán)
25 Abul-Nahnumánzádet (N: Abul-Nahnumánzárdét)
28 Ezen szent (N: E szent)
30 mert akkor *nincsen* életben. (N: mert ekkor nincs életben.)
- 136 : 8 érthetlen (NK: érthetetlen)
- 137 : 9 ha *ez* a te leveled (N: ha *az* a te leveled)
23 van *az* égben (N, 1893: van égben)
29 *kivett* (NK: kitett)
- 138 3 műveli (N: műveli)
4 karjainál (NK: karjánál)
15 monda (N: mondá)
19 szolgáltatót, amidőn (N: szolgáltatót, midőn)
- 139 1 térdéig (N,NK: térdéig)
16 sóhajta fel (N: sóhajtott fel)
23 város, melynek (N: város, amelynek)
28 a *lundeni* érseket (N: a *budai* érseket)
30 Perényiek, pécsi püspök (NK: Perényiek, a pécsi püspök)
32 a nagyvezér, *Ibrahim.* (N: a nagyvezér.)
- 140 12 hogy *ez* a nagy (N: hogy *az* a nagy)
20 asszonyrul. (N: asszonyomrul.)
- 141 17 padba *beültették.* (N: padba *leültették.*)
22 éneklí a gyülekezettel (N: *énekelte* a gyülekezettel)
- 142 9 keresztre feszítés (N: keresztre feszítettés)
24 *Hisz ez* (N: *Hiszen ez*)
30 Megfeszítették (NK: Megfeszítették)
32 felméne *a* mennyekbe (N: felméne mennyekbe)
- 143 : 12 Aztán (N: Azután)
28 a lelkésszel (1893, NK: a lelkészekkel —sh.)

Lap: Sor:

- 144 6 monda (N: monda)
13 legényfiával (1893, NK: legényfiaival)
16 lépcsők körül (1893, NK: lépcsők között)
23 monda (N: monda)
- 145 13 annak a felső (N: annak felső)
20 Se szakácsné, se macska (N: Sem szakácsné, sem macska)
- 146 5 egyesíték ez arcon (N: egyesíték az arczon.)
6 volt az asztalán (N: volt *felnyitva* az asztalán)
28 ahol ezt a koronát (N: ahol azt a koronát)
- 147 7 Tégedet is (NK: Téged is)
- 148 7 megtartja a hűséget (N: megtartja a hűségét)
9 Debrecen városa tornyaiból le nem dobhatja (N: Debreczen városa le nem dobhatja tornyából)
12 se ünnep, se búcsújárás (N: sem ünnep, sem bucsujárás)
26 apátúnak (N: apátnak)
30 meg volt rendülve. (N: meg volt rendítve.)
- 149 12 Ez az istenítélet fölöttetek. (NK: Ez az Isten ítélete fölöttetek.)
14 vernek e város (N: vernek a város)
15 távozz innen. (N: távozzál innen.)
20 hogy ez verve (N: hogy az verve)
- 150 11 ami pedig (NK: mi pedig)
20 kihirdettetvén, az excommunicatio óta (1893, NK: kihirdettetvén, excommunicatio óta)
23 se világi javadalmakkal, se fenyegetésekkel (N: sem világi javadalmakkal, sem fenyegetésekkel)
28 Nápolyba, (N: Nápolyban)
egyúttal a király által utasított (NK: egyúttal utasított)
30 visszavonását. (N: visszavonását.)
- 151 8 felcni, hogy János (N: felcni: János)
- 152 2 se fülét, se farkát (N: sem fülét, sem farkát)
9 félreverhessük. (N: félreverethessük.)
- 153 9 Egész Debrecen (N: Egészen Debreczen)
- 154 6 kézen fogva (NK: kezén fogva)
20 ritmusaira (N: ritmusára)
23 elitől (1893, NK: elitől —sh.)
- 155 4 De az nem az eddig hallott latin szöveget *hangoztatá*, hanem (N: De az nem az eddig hallott latin szöveget, hanem NK: De nem az eddig hallott latin szöveget, hanem)
- 17 katedrába (N: katedrára)
- 156 1 sakramentumot. Kenyér és bor, melyet (N: sakramentumot, kenyér és bor *képében*, melyet)

Lap: Sor:

- 156 : 11 szolgáltatták. (N: szolgáltaták.)
21 napja: a bíró uram (N: napja, bíró uram)
32 megtaláljuk ezt (N: megtaláljuk azt)
- 157 : 8 néhány (N: néhány)
12 izenetet (N: üzenetet)
15 körüle (N: körülte)
17 kapucium a tarkóján. (N: kapuczineros a tarkóján.)
18 levelét elolvasta (1893, NK: levelét olvasta)
25 hogy azt (N: hogy ezt)
26 nélkül ütöttük (1893, NK: nélkül sütöttük)
- 158 18 előhuzakodék (NK: előhozakodék)
29 apáturat (N: apáturt)
- 159 11,17 monda (NK: monda)
25 diákokat, kik (1893: diákokat. Kik)
29 cselekedetéről (N: cselekedetéről NK: cselekedeteiről)
30 lantpengetés mellett (1893: lantpengése mellett NK: lant
pengése mellett)
33 pokolban járt volt. (N: pokolba bement volt.)
- 160 6 szörzésért egyik (N: szörzésén egyik)
20 azonfölyül (NK: azonföljül)
25 (az N szövegében az „Így történhetett meg...” kezd.
mondattal nem indul új bekezdés.)
28 (az N szövegében a „Hanem e naptól fogva. kezd.
mondat új bekezdésbe kerül.)
- 161 4 a vallása is (NK: a vallás is)
8 elismerik őt Magyarországon (NK: elismerik Magyarországon)
- 162 11 ráadásba. (1893: rádásba. —sh.)
22 apródonkint (N: apródonként)
- 163 : 26 kihúznod, mert (N: kihuzni, mert)
- 164 : 14 Perényiek és maga (N: Perényiek s maga)
15 Bálint, kinek (N: Bálint, akinek)
21 hadseregekkel, melyek (N: hadseregekkel, amelyek)
- 165 : 12 hatva e hivatás (N: hatva a hivatás)
13 szava, melyet (N: szava, amelyet)
18 kő, melyen (N: kő, amelyen)
20 ugyanekkor egy protestánsüldözést (N: ugyanekkor a protes-
tánsüldözést)
- 166 : 29 te ezt a békeszerződést (N: te azt a békeszerződést)
kihirdeted (1893, NK: kihirdetéd)
- 167 14 nyugodt orcával (N: nyugodt arczával)
- 168 8 kelepcéjében fogta (N: kelepcéjébe fogta)

Lap: Sor:

- 168 11 ennél *ravaszabb* (N: ennél *rosszabb*)
16 őt *szidják.* (N: őt *szidják.*)
23 *re infecta* (1893, NK: *re infecta*)
- 169 5 *sincsen, hogy* (N: *sincs, hogy*)
7 *védik meg* (N: *védték meg* NK: *védik még*)
- 170 14 *gyűjténk hadsereget* (N: *gyűjténk a hadsereget*)
15 *németek és az oláhok* (N: *németek és oláhok*)
25 *vagyunk az urak* (N: *vagyunk urak*)
33 *magát Csicsóvár* (1893, NK: *magát a Csicsó vár*)
- 171 14 *sokezernyi erős hadakat* (NK: *sok ezernyi hadakat*)
33 *magaddal e fényes* (N: *magaddal a fényes*)
- 172 19 *csak szó-fia* (NK: *csak a szó-fia*)
34 *azt gondoltam* (NK: *azt gondolom*)
hogy az a százötvenezer (N: *hogy a százötvenezer*)
- 173 13 *mikor ezt a remeket* (N: *mikor azt a remeket*)
19 *monda* (N,NK: *mondá*)
23 *Decebál, utolsó dák király sírját* (N: *Decebálnak, utolsó dák királynak sírját*)
28 *a mai kor minden cifra* (N: *a mai kor cifra*)
30 *pedig itt volt* (N: *pedig ott volt*)
- 174 4 *énnekem* (N: *én nékem*)
- 175 10 *elvállalta a fővezérséget Fráter György.* (N: *elvállalta a fővezérségét maga Fráter György.*)
22 *alatt aztán összetalálkozott* (NK: *alatt szintén összetalálkozott*)
30 *mondá* (N: *monda*)
- 176 19 *monda* (NK: *mondá*)
27 *fárasztania magát* (NK: *fárasztani magát*)
- 177 9 *szolgáltassa azt ki* (NK: *szolgáltassa ki*)
hogy az a lázadó (NK: *hogy a lázadó*)
12 *monda* (N,NK: *mondá*)
- 178 24 *egy országtanács elfogadhatta!* (N: *egy Zápolya elfogadhatta!*)
34 *soha többet a gyaurok* (N: *soha a gyaurok*)
- 179 20 *kiálta* (N: *kiáltá*)
21 *abból a serlegből!* (1893: *abból serlegből!* ---sh.)
24 *levő gyilkos méregtől* (N: *levő méregtől*)
33 *monda* (N,NK: *mondá*)
- 180 11 *németek: ezt keservesen* (1893: *németek: azt keservesen*)
22 *én a mai napon* (1893, NK: *én mai napon*)
31 *monda* (N,NK: *mondá*)

Lap: Sor:

- 182 13 *Én ennyi* (N: *Én annyí*)
15 *Kibékülök a keresztény* (N: *kibékülök — keresztény*)
- 183 11 *levelét, melyben* (N: *levelét, amelyben*)
29 *a tornácra, a tornácról* (N: *a tornácba, a tornáczból*)
- 184 21 *ha ez a kettőtök* (N: *ha az a kettőtök*)
- 186 10 *halaványsággal* (NK: *halványsággal*)
20 *koronaórárt, ki* (N: *koronaórt, aki*)
24 *azon föltétel alatt* (N: *az alatt a feltétel alatt*)
- 187 10 *Zápolya barátai* (1893, NK: *Zápolya baráti*)
11 *örült bizony, hogy* (N: *örült tehát, hogy*)
16 *hitvallására.* (N: *hitvallásra.*)
- 188 11 *vőfélye* (N, 1893, NK: *vőfénye — sh.*)
27 *se szeri, se száma* (N: *sem szeri, sem száma*)
társzekereknek, melyeknek (N: *társzekereknek, amelyeknek*)
31 *ugyanennyi* (N: *ugyanannyi*)
aztán (NK: *azután*)
- 189 9 *udvarnál sem* (NK: *udvarnál nem*)
10 *menyasszonyát, ki* (N: *menyasszonyát, aki*)
27 *éltét* (NK: *életét*)
- 191 3 *végigálmodta, Dózsa* (N: *végig álmodta; — a Dózsa*)
- 192 3 *Őt ezen három* (N: *Őt e három*)
12 *amidőn a szép asszony* (N: *amidőn szép asszony*)
14 *kocsira, színházra, fürdőre* (N: *kocsira, fürdőre*)
22 *hogy az egy lengyel* (N: *hogy egy lengyel*)
30 *akik mind adót* (N: *a kik adót*)
- 194 19 *míg az belegeyezett* (N: *míg belegeyezett*)
- 195 23 *monda* (N: *mondá*)
28 *nyomdokaiba lépkedjünk* (N: *nyomdokaiban lépkedjünk*)
33 *közelíteni, amíg* (N: *közelíteni, míg*)
- 196 1 *hazavergődött* (N: *haza vetődött*)
7 *fátyolát, s azt* (*fátyolát és azt*)
- 197 4 *nap. Felségednek* (N: *nap és felségednek*)
6 *három napon és három éjszakán túl* (N: *három éjszakán túl*)
25 *monda* (N: *mondá*)
- 198 1 *király itt* (N: *király is itt*)
10,30 *monda* (N: *mondá*)
17 *se Gergely pápát, se Alberik* (N: *sem Gergely pápát, sem Alberik*)
- 199 2 *pápai brévékkel* (N: *pápai levelekkel*)
9 *férfi ez elasszonyosodott* (N: *férfi az elasszonyosodott*)
- 200 4 *sürgetősebb* (N: *sürgetőbb*)

Lap: Sor:

- 200 : 15 végzi panaszlevelét (N: végzi *a* panaszlevelét)
21 gyakorol, ágyúkat (N: gyakorolja, ágyukat)
23 Új-Bálványos név alatt (N: Új-Bálványos *vár* név alatt)
- 201 : 7 (az NK szövegében „A királyné különösen ingerült volt.
kezd. mondattal új bekezdés indul.)
- 202 : 3 számadásokat, melyeket (N: számadásokat, amelyeket)
6 jött, s végül (N: jött és végül)
10 eledelét (N: eledelt)
- 203 : 13 tettek *a* férjeik (N: tettek férjeik)
- 205 : 20 királyotok (N: királytok)
21 aztán Majláth Ferdinándhoz fordult, s most (N: aztán
Ferdinandhoz fordult Majláth s most)
28 tartományaira (N: tartományára)
29 se János, se Ferdinánd. (N: *sem* János, *sem* Ferdinánd.)
33 kell *nekik* se püspök (NK: kell se püspök)
- 206 : 3 fizetett, *s* a papi (N: fizetett; a papi)
34 várát (N: várat)
- 207 : 18 fonál (N: fonál)
26 arca *sápadt* volt (N: arca *fehér* volt)
27 átszellemült megnyugvást (NK: átszellemülő megnyugvást)
32 pápának *e* verse (N: pápának *a* verse)
- 208 : 23 legyezők mögé (N: legyezők mögé)
arcaikat (NK: arczukat)
- 209 : 3 hü embere *volt.* (N: hü embere.)
10 *s* aszerint (N: *s e* szerint)
13 monda (N: monda)
18 néhány (NK: néhány)
- 210 : 34 megöljék (N: megöldössék)
- 211 : 12 ezt a levelet (N: ezt a leveletem)
30 szövegét *a* hú (NK: szövegét hú)
- 212 : 2 kísérteté. (N: kísérté.)
10 pedig, mely (N: pedig, amely)
- 213 : 5 kiált, melyeket (N: kiált, amelyeket)
7 azután (N: aztán)
10 bezárkóznak (N: bezárkóztak)
17 se emberében, se marhájában (N: *'sem* emberében, *sem*
marhájában)
- 214 : 8 De *ezt* a szultán (N: De *azt* a szultán)
- 215 : 15 megkeresztelték, *az első* szent kirdly nevére, Istvánnak és
nagybátyja nevére, Zsigmondnak. (N: megkeresztelték, *apja*
és nagyapja nevére egyesítve „János Zsigmondnak!”)

Lap: Sor:

- 215 33 (az N szövegéből a lábjegyzet hiányzik.)
216 8 alacsony *sorsbul* legfőbb (N: alacsony *rangból* legfőbb)
9 nagy *nemzetségű* (N: nagy *nemességű*)
25 eltitkolák (NK: eltitkolták)
29 Fogaras várban (N: Fogaras várban)
217 10 aztán, *a mély* (N: aztán mély)
218 4 legtúlcspongóbb költői (1893: legtúlcspongó költői)
7 lett *a nemzetnek* (N: lett *e nemzetnek*)
8 rokon *ez országban*: még (N: rokon *az országban*, még
NK: rokon *népei közt*: még)
9 a *nyelvüket sem* (N: a *nyelvét sem*)
16 magát *ez ország* (N: magát *az ország*)
21 nevezteték. (1893, NK: neveztetnék.)
24 hagyva meg (N: hagyta meg)
219 14 (az N szövegében a „Másnap a rákosi országgyűlés után.
kezd. mondattal nem indul új bekezdés.)
16 ugyanczen évben (N: ugyanez évben)
220 4 kisleányát, *István* Zsigmondot (N: kis fiát, *János* Zsigmondot)
221 18 nevettek ezen, hogy (N: nevettek *azon*, hogy)
22 ily mulatságosan (N: ilyen mulatságosan)
22—23 (között az N szövegében a következő mondat áll:
„*Fels Lénárdot haza hitták, penzióba tették.*”)
27 az *üzenetet*. (N: az *üzenetet*.)
33 az országukból (N: az országból)
222 9 (az N szövegében az „Ugyanekkor a szultán. kezd.
mondat új bekezdésbe kerül.)
17 se Ferdinánd tanácsadói, se a magyar főurak, se (N: *sem*
Ferdinánd tanácsadói, *sem* a magyar főurak, *sem*)
19 küldött leányához (N: küldött *a* leányához)
20 le fia (N: le *a* fia)
223 7 kiálta alá (N: kiáltá alá)
20 garadákban (N: garadákban)
25 voltak a só- és fűszerraktárban. A bástyák (N: voltak a
só- és fűszerraktárak. A bástyák)
29 katonaság között (1893, NK: katonaság előtt)
30 maga a *polgárság* (N: maga a *gyalogság*)
225 2 Buda *István* Zsigmondé (N: Buda *János* Zsigmondé)
10 még *e* század (N: még *a* század)
19 megkísérté (N: megkísérlé)
226 3 utánuk eredének (N: utána eredének)

Lap: Sor:

- 226 : 9 *hogy a magyarságáért* (N: *hogy magyarságáért* NK: *hogy a hazdjáért*)
- 227 : 7 (az N szövegéből az „Azokkal is megértették a beavatottak. . .” kezd. mondat kimaradt.)
- 229 : 11 *monda* (N: *mondá*)
20 *egész hadi erejével* (N: *egész haderejével*)
22 *nem lesz többé* (N: *nem lesz nálunk többé*)
- 230 : 19 *se casula, se infula.* (N: *sem casula, sem infula.*)
34 *fejeiket* (NK: *fejüket*)
- 231 : 20 *áll e lemondásnak* (N: *áll a lemondásnak*)
24 *határozatban az egész* (N: *határozatban aztán az egész*)
- 232 : 7 *együtt egész* (NK: *együtt egy egész*)
12 *Ha ezen balsors adta* (N: *Ha e balsors adta*)
21 *közeit* (N: *köveit*)
- 233 : 18 *Azt a titkos ajtó kulcsát.* (N: *A titkos ajtó kulcsát*)
21 *azután* (N: *aztán*)
- 234 : 1 *hamarább* (N: *hamarabb*)
4 *nagy sereget* (N: *nagy hadsereget*)
- 235 : 2 *lehozatva* (N: *lehozatta*)
13 *Izabellát, István Zsigmondot* (N: *Izabellát, János Zsigmondot*)
22 *a faltörést* (N: *a faltörést*)
33 *ezzel* (N: *S azzal*)
- 236 : 1 *vakmerőn* (NK: *vakmerően*)
14 *S e viadallal* (N: *S a viadallal*)
naszádosi, kik (N: *naszádosi, akik*)
17 *Záray Jeromos* (N: *Záray János*)
- 237 : 3 *A királyné és udvara felsietett* (N: *A királyné udvarával együtt felsietett*)
9 *s e büszke* (N: *s a büszke*)
13 *amikért az a másik* (N: *amiért az a másik*)
33 *mondta a királyné* (N: *mondá a királyné*)
- 238 : 6 *alá, s a királyi* (N: *alá és a királyi*)
12 *Szép biztatás* (1893: *Szép biztosítás*)
15 *porfellegtől, melyet* (N: *porfellegtől, amelyet*)
17 *S a pokoltűzben* (N: *S e pokoltűzben*)
30 *volt: ez egyszerre* (N: *volt, az egyszerre*)
33 *tűzforgatag* (N: *tűzfergeteg*)
- 239 : 1 *monda* (N: *mondá*)
30 *vezéreivel* (N: *vezérével*)
- 240 : 9 *semmit sem* (N: *semmit nem*)

Lap: Sor:

- 240 : 20 csapat, melyet (N: csapat, amelyet)
34 a Boldogasszony-templom cimeteriumában (N: a Boldogasszony templomának cimeteriumában)
- 241 1 akiken ez éjjel (N: akiken az éjjel)
6 s akkor aztán (NK: s aztán)
- 242 : 16 se rohammal, se tűzakkal, se árulással (N: sem rohammal, sem tűzakkal, sem árulással)
- 243 : 26 hogy miután egy széles (N: hogy mivel egy széles)
- 244 : 10 sáncait; de nemsokára (N: sáncait; nem sokára)
11 sátorába (N: sátorába)
13 a harci zajgásból (1893, NK: a hosszú zajgásból)
29 nézte ezt az apokalipszis jelenetét (N: nézte az apokalipszis e jelenetét)
- 245 4 néhány (N: néhány)
18 szultán e kincshalmaz (N: szultán a kincshalmaz)
- 246 : 13 serege a gályái (N: serege gályái)
19 monda (NK: monda)
31 monda (N,NK: monda)
34 megparancsolá a krónikásának (N: megparancsolá krónikásának)
- 247 : 33 elszállítás, melyhez (N: elszállítás, amelyhez)
- 248 : 13 Ő nem látná (N: Ő sem látná)
14 véleménye, melyet (N: véleménye, amelyet)
16 meghíni (N, NK: meghívni)
25 közrefogták (N: közrefogák)
- 249 1 A két fiát, ki mellette állt kétoldalt (N: Két fiát, kik mellette állottak kétoldalt)
7 neje, Mirmah szultána sátorába (N: nejének, Mirmah szultánának sátorába)
15 ember az a barát! (N: ember ez a barát!)
17 ördögökkel cimborál. (N: ördögökkel cimborás.)
32 Hogy az a Fráter (N: Hogy ez a Fráter)
- 250 15 tartott, melyre (N: tartott, amelyre)
33 értette ezt mind, de egy arcvonásával sem árulta el magát. (N: értette azt mind, de egy arcvonásával sem árulta el. NK: értette ezt mind, de egy arcvonással sem árulta el magát.)
- 251 16 (az 1893-i kiadás szövegében — valószínűleg tördelési hiba folytán — az „Ekkor a szultán Fráter György felé fordult. . .” kezd. mondat az „A beglerbég megfenyegeté ököllet a barátot.” mondat helyére került és viszont. Az ily módon

Lap: Sor:

összszavart szöveget vette át az NK is. Az N alapján — az értelmi összefüggéseknek megfelelően — állítottuk helyre a szöveget.)

- 251 16 Ekkor a *szultán* Fráter (1893, NK: Ekkor a *bég* Fráter)
22 monda (NK: *mondá*)
- 252 1 (az NK szövegéből az „A szultán ezzel a szóval visszabocsátá. . .” kezd. bekezdés kimaradt)
15 néhányadmagával (N: néhányad magával)
16 néhány (N: *néhány*)
21 kihirdetteté (N: *kihirdeté*)
26 (az N szövegében „A jancsár aga. ” kezd. mondat nem kerül új bekezdésbe.)
jancsár aga (N: *janicsár* aga)
talapzatára, s onnan (N: *talapzatára és onnan*)
- 253 3 *játszatott* (NK: *játszott*)
játszhatott (NK: *játszathatott*)
5 ki, *csak* kimuzsikáltatta (NK: ki, *kimuzsikáltatta*)
9 jancsár agával (N: *janicsár* agával)
21 csörgettyűvel (N: *csörgetyűivel*)
28 osont *el* reggel (NK: *osont le* reggel)
magát várpalotai (NK: *magát a várpalotai*)
- 254 9 mint pártfogónkat *hívtuk meg, és nem mint meghódítóinkat*
fogadtuk el. (NK: *mint pártfogónkat fogadtuk el.*)
- 255 7 basának, ki (N: *basának, aki*)
20 kérdeze (N: *kérdezte*)
24 királynénak és az ő (N: *királynénak s az ő*)
33 hozzá *ez* athnámét (N: *hozzá az* athnámét)
- 256 6 naponkint (N: *naponként*)
13 monda (N: *mondá*)
- 257 6 foghatom pártodat (N: *foghatom a pártodat*)
19 őrzé, oda (N: *őrzé s oda*)
- 258 9 az ilyen ajándékot. (NK: *az ily ajándékot.*)
29 felsőbbbségét. (N: *felsőbbségét.*)
- 259 14 a torozáshoz. (NK: *a borozáshoz.*)
24 De pedig (N: *Te pedig*)
32 Azok *meg* hirtelen (N: *Azok nagy* hirtelen)
34 előadatta *velünk* a versengés (NK: *előadatta a versengés*)
- 260 24 megtudva (N: *megtudta*)
- 261 9 a főuraknak *pedig* azt (N: *a főuraknak azt*)
- 263 4 a szpáhi~~kn~~nak. (1893, NK: *a szpáhinak.*)
16 aztán (N: *azután*)

Lap: Sor:

- 263 22 *mondá meg* (N: *mondta meg*)
24 *Kún-Szent-Mártonban* (1893, NK: *Kun-Szent-Mártonon*)
30 *szalmából fonott* (N: *szalmából font*)
- 264 15 *hüledezőnek e kívánság* (N: *hüledezőnek a kívánság*)
31 *az ítéletét* (N: *az ítéletet*)
- 265 6 *a nyeregbe vetve* (N: *a nyeregbe vette*)
9 *kiáltá neki* (N: *kiálta neki*)
30 *janicsárokat* (NK: *janicsárokat*)
- 266 7 *idejő, addig* (N: *idejön, addig*)
16 *temetéseért.* (N: *temetéséért.*)
17 *atyja* (N: *apja*)
- 268 7 *(az N szövegében az „Előtte, mellette, körülötte. ” kezd. mondattal új bkezdés indul.)*
10 *főúr, püspök, kapitányok* (N: *főúr, püspökök, kapitányok*)
24 *kelltt neki tíz* (NK: *kelltt tíz*)
34 *az elveszettet* (N: *az elveszetteket*)
- 269 6 *felmagasztalva az erdélyiek* (N: *felmagasztalá az erdélyiek*)
14 *már meg* (N: *már még*)
- 270 2 *Ezek az urak táncolni* (N: *Ezek táncolni*)
18 *járult e hadviseléshez* (N: *járult a hadviseléshez*)
23 *s Szolimán szultánnak letörhetett volna a félholdjának a szarva.* (N: *s Szolimán szultán félholdjának letörhetett volna a szarva.*)
33 *mint a Joákim* (NK: *mint Joákim*)
- 271 18 *Míntha egy nyolcvanezer* (N: *Míntha nyolcvan ezer*)
22 *átengedéseért.* (N: *átengedéseért.*)
- 272 4 *sietett azt* (N: *sietett ezt*)
27 *volt az* (N: *volt ez*)
34 *állítatá* (NK: *állítá*)
- 273 10 *oly egyforma* (N: *olyan egyforma*)
28 *előre, legázolva* (N: *előre, s legázolva*)
- 274 14 *a törökök elé* (NK: *a török elé*)
22 *írta e hadjáratról* (N: *írta a hadjáratról*)
27 *igazolása ez Fráter* (N: *igazolása Fráter*)
- 276 21 *gazdagsága, s sokan* (N: *gazdagsága és sokan*)
25 *Thurzó Elek is* (N, 1893, NK: *Thurzó Imre is — círás*)
jegyzet Nagyböjt napon (N: *Hogy böjt napon*)
- 278 11 *illendőségtudásért* (N: *illendőség tudásért*)
18 *hegytetőkön* (1893: *hegytőkön —sh.*)
23 *a homlokrészén* (N: *a homlokrészen*)
26 *kezdte el töretni* (N: *kezdte töretni*)

Lap: Sor:

- 280 : 15 megújították (N: megújíták)
23 alatt, s ugyan (N: alatt és ugyan)
31 Míg a hajdúk jó (N: Amíg a hajduk a jó)
33 mellére, melyet (N: mellére, amelyet)
- 281 : 2 betört a hóstádba (1893, NK: betört a bástyákba)
8 Ők is hadd meneküljenek (N: hadd meneküljenek ők is)
22 nekik (N: nékik)
- 282 : 5 azt mondd (N: azt mondta)
- 283 : 3 monda (N: mondd)
13 megtalálták (N: megtalálák)
17 annak nincs (N: ennek nincs)
- 284 : 25 nemcsak e szép (1893, NK: nemcsak a szép)
- 285 : 3 jövedelmét (N: jövedelmeit)
6 begyakorolt (N: begyakorlott)
15 cselszövésben (1893, NK: cselszövényben)
21 A Zápolya-kincsek lassankint mind (1893, NK: A Zápolya-
-kincsek mind)
24 a támadást (N: a támadását)
- 286 : 31 ment el; hanem (N: ment, hanem)
- 287 : 5 Végező keserves sirással. (N: Végező sirással. NK: Végező
keserves sirással.)
9 állapotairól (N: állapotáról)
10 előszólitá apródjait (N: előszólitá az apródjait)
11 be, melynek kulcsait (N: be, amelynek kulcsát)
21, 33 lévén (N: levén)
- 288 : 2 őt a királyi (N: őt királyi)
3 bemutassa a hódolatát. (NK: bemutassa hódolatát.)
5 vezette (N: vezesse)
19 Majd adok én a királynak (N: Majd én adok a királynak)
33 fordult a gyámtársa (NK: fordult gyámtársa)
- 289 : 15 láták (NK: látták)
22 kezén fogva. (NK: kézen fogva.)
31 megtudják (N: megtudhatják)
- 290 : 17 pártnak, mely (N: pártnak, amely)
18 szövetkezett, s mely (N: szövetkezett, és mely)
21 országgyűlés, mely (N: országgyűlés, amely)
- 291 : 5 dái (N: déli)
8 mind a kelengyével, mind (NK: úgy a kelengyével, mint)
9 vőlegénnyel, ki (N: vőlegénnyel, aki)
29 volt, melynek (N: volt, amelynek)
- 293 : 11 fegyverére (N: fegyvereire)

Lap: Sor:

- 294 5 minden hatalmasságainak szándékairól (N: minden hatalmasságainak *minden* szándékairól)
8 ő a váraiban (NK: ő váraiban)
9 ahonnan veszély (NK: ahonnan *a* veszély)
19 ki a seregeit (NK: ki seregeit)
30 leereszték (NK: leeresztették)
- 295 9 A magyarok *ezzel* le voltak (NK: A magyarok le voltak)
14 az országot (NK: az országot)
34 Temesvárt, Becse (N: Temesvár, Becse)
- 296 1 várait, — melyeket (N: várait, *amelyeket*)
4 is török (N: is *a* török)
16 S *ez* a hét (N: S *az* a hét)
24 Ámde *ekkor* (N: Ámde *akkor*)
28 egyszerre *feltámadt* (1893, NK: egyszerre *támadt*)
- 297 2 futtatd (N: futtatta)
13 meg *az* a sok (N: meg *a* sok)
- 298 7 megtudák (NK: megtudták)
18 barátból (N: barától)
- 299 : 13 egyezséget (NK: egyességet)
20 A királynénak *még* ekkor (N: A királynénak *már* ekkor)
26 udvarában nagy lett erre az ijedség. (N: *meg* lett erre a nagy ijedség.)
- 300 18 elkezdék (N: elkezdték)
32 aztán (NK: azután)
- 301 : 34 el *ez* árnyékvilágból. (N: el *az* árnyékvilágból.)
- 302 7 fel *e* kies (NK: fel *a* kies)
24 rá, *holyan* szeretettel (N, NK: rá, *milyen* szeretettel)
31 térdéről, s nyugodt (N: térdéről *és* nyugodt)
- 303 4 hadainak (N: hadának)
30 volna azt (N: volna *ezt*)
- 304 13 óra, melyben (N: óra, *amelyben*)
23 de *ez* örömjel (N: de *az* örömjel)
28 vazallusai — gyöngé királyné kérésére, erős nagyúr (1893: vazallusai, — *a* gyöngé királyné kérésére, erős nagyúr NK: vazallusai; *a* gyöngé királyné kérésére, *az* erős nagyúr)
33 várát, melynek (N: várát, *amelynek*)
- 305 8 fegyvere élétől. (N: fegyverei élétől.)
12 betört moldvai vajda, István ellen (N: betört István moldvai vajda ellen)
15 derékseregével, mely (N: derék seregével, *amely*)
25 zászlóalj *szarácsi* kinn (N: zászlóalj *szaraczen* kinn)

Lap: Sor:

- 307 23 zászlóikat, s aki (N: zászlóikat és aki,
308 5 vajdával, ki (N: vajdával, aki)
27 aztán ekkor (N: aztán akkor)
28 fordult, ki (N: fordult, aki)
- 311 4 ír*a* napokban (N: ír*a* napokban)
11 ilyes ígéretn*e*k (N: ilyen*e* ígéretn*e*k)
12 vagyunk en*n*ek (N: vagyunk ann*a*k)
34 Györgyöt a haza (1893: Györgyöt az haza —sh.)
- 312 20 puska*p*orfüst (N: puska*f*üst)
23 elfogadta *a* fia (N: elfogadta fia)
32 barátot, ki (N: barátot, aki)
- 313 4 megállítatá (NK: megállítá)
7 neki ezé*r*t (N: neki azé*r*t)
15 egyezségi (N: egyességi)
19 Kolo*z*s-Monostorba (1893: Kolo*z*tor-Monostorba)
- 314 29 és *a* jelmondatát (NK: és jelmondatát)
- 315 1 kíséretéből (N: kíséréséből)
14 vajdájává és Magyarország (N: vajdájává s Magyarország)
23 Sohasem használ*t*am őket, sohasem pompáz*t*am velük. (NK:
Soha sem pompáz*t*am velük.)
- 316 22 akik ez országot (N: akik az országot)
29 hogy itte*n* maradj. (N: hogy itt maradj.)
31 se én, se a királyom, se a nemzetem! (N: sem én, sem
királyom, sem a nemzetem!)
32 s mikor (N: s amikor)
33 ami *a* számodra (N: ami számodra)
- 317 18 szultánnak az évi adóját Erdély*e*nek, ötvenezer (N: szultánnak
Erdély évi adóját, ötvenezer)
- 318 10 fogja neked hinni a szultán (NK: fogja hinni neked a szultán)
26 Én az erényemet (NK: Én az enyém*e*t)
- 319 12 ellenébe, mely (N: ellenébe, am*e*ly)
22 hogy még jobban (N: hogy jobban)
- 320 3 békét hágy. (N: békét hágy.)
6 hogy ennyit (N: hogy annyit)
17 a tartományt behódítani. (NK: a tartományt meghódítani.)
- 321 6 jancsárt (NK: jancsárt)
17 Pesti Gáspár (NK: Pesti Gábor)
19 mert ez (N: mert az)
25 a vezérének (NK: a vezérnek)
32 monda (N, NK: mondá)
- 322 9 felszedette *a* sátorait (NK: felszedette sátorait)

Lap: Sor:

- 322 : 20 *azután* (NK: *asztán*)
28 *kezdett a törökkel.* (N: *kezde a törökkel.*)
34 *monda* (N, NK: *mondá*)
- 323 4 *zászlóit, s úgy* (N: *zászlóit és úgy*)
8 *azt kardjával* (N: *azt a kardjával*)
13 *odatűzheték* (NK: *oda tűzheték*)
17 *Jánossal, ki* (N: *Jánossal, aki*)
21 *aki a túlpartra* (1893: *a kít a túlpartra —sh.*)
26 *Györgynek, kivel* (N: *Györgynek, akivel*)
- 324 : 9 *pápa brevéje* (1893, NK: *pápa levele*)
16 *S e nagy* (N: *S a nagy*)
- 325 34 *se magyarhoz, se keresztényhez.* (N: *sem magyarhoz, sem keresztényhez.*)
- 326 2 *rabló várúr* (N: *rablóvezér*)
10 *Szokolovics Mehemednek* (N: *Szokoli Mehemednek*)
30 *szünet szüntelen* (N: *szünet-szüntelen*)
34 *tegyek ezzel* (1893, NK: *tegyek azzal*)
- 328 2 *Erdélyben.* (NK: *Erdélybe.*)
12 *nehány* (NK: *néhány*)
19 *végezé, az imazsámolyról* (N: *végezé s az imazsámolyról*)
- 329 14 *fülét, melyről* (N: *fülét, amelyről*)
15 *elküldék* (N: *elküldték*)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 12 *a pápa excommunicálta mind a királyt, mind a vele tartó magyarokat* — a Ferdinánd kívánságára 1529-ben kimondott egyházi átokról mind Szalay (4. k. 93.), mind Horváth (4. k. 66.) megemlékezik. Szalay azonban arra is rámutat, hogy ennek ellenére „a' szentszék és Zápolya között soha sem mérgesedett el a' viszony” (4. k. 188.), Horváth pedig elmondja, hogy „a pápa az átkot egy titkos consistoriumban mindjárt negyednapon levette” Jánosról, „e feloldozást mindazáltal Ferdinánd s a császár iránti tekintetből nyilván kihirdetni nem akarta” (4. k. 74—75.)
- 6 2 *calendas graecas* — bizonytalan időpontban, sohanapján
 11 *lement Kolozsvárra, ahol már volt egy könyvnyomtató intézet* — a kolozsvári nyomda (amelyet Hoffgreff György alapított, majd a vezetését átvevő Heltai Gáspár fejlesztett igazán jelentőssé) csak 1550-ben kezdte meg működését. Itteni, az 1530 táján lejátszódó eseményekkel kapcsolatos említése tehát anakronisztikus.
- 19 „*Az erős Isten uraknak Ura!*” — az 50. zsoltár első sora (Szenczi Molnár Albert fordításában)
 „*Erős várunk nekünk az Isten*” — az egyik leghíresebb protestáns egyházi ének kezdősora. Szövege és dallama egyaránt Luther Mártontól való. Magyar fordítását a hagyomány Skaricza Máténak tulajdonítja.
- 7 24 *olajkáros* — különféle apróságokat árusító vándorkereskedő
 25 *tavernicus* — tárnokmester (feudális közjogi méltóság). A regény cselekményének időpontjában pénzügyekre teljesen már nem terjedt ki a tárnokmester hatásköre. (L. az 1. k. 98 : 16 sorához fűzött magyarázatot is.)
- 8 10 *Bánffy János* — részt vett a mohácsi csatában; Mohács után mindvégig János király párthíve, 1530—34 nádor
 17 *Roggenendorf Vilmos* — Wilhelm Freiherr von Roggenendorf

Lap: Sor:

- stájerországi származású császári hadvezér, lovassági tábornok. A mohácsi csata után Szapolyai és a török ellen harcolt; vezető szerepe volt Bécs védelmében. Budát hadával két ízben: 1530. okt. 31.—dec. 19-ig és 1541. máj. 6—aug. 26-ig sikertelenül ostromolta a Szapolyai-pártiak ellen.
- 8 19 *Károly király* — ti. V. Károly császár
21 *Bánffy Boldizsár* — Tallóczy Bánffy Boldizsár, Mohács után I. Ferdinánd több hadjáratában hadvezér
- 9 21 *Augustinus-barát* — Ágoston-rendi szerzetes
- 10 2 *a magyar labanc urak* — a XVII. században keletkezett „labanc” szó itteni használata anakronizmus
4 *kontratánc* — eredetileg angol tánc, amelyben a férfiak és a nők két külön sorban, egymással szemben állottak
22 *róta* — kör, kör alakú csoportozat
31 *gyakdos* — szúrkál, döfköd
33 *mint Ezékiel próféta viziójában a szárnyaiknál összenőtt kerubimok* — az utalás az „Ezékiel próféta könyve” nevű ótestamentumi könyv 1. részében leírt látomásra vonatkozik.
- 11 26 *extemporizál* — rögtönöz (itt: lódít)
- 13 2 *dobosok* — Szerémi ír arról, hogy a kétkerekű taligára helyezett hordókat „dobosoknak” hívták a budaiak: „Et sic fundebamus super bigas in doleum, id est ad *dobos*: ita vocabant Budenses.” (Szerémi György *Emlékirata Magyarország romlásáról*. Pest, 1857. 289.)
9 *A beslia, mikor harcba indul, minden öltözetet levegőre magarul* — Ez a (minden történelmi alapot nélkülöző) kijelentés nyilván Jókai írói fikciója. Több más művében (*Szeretve mind a vérpadig*. JKK 41. k. 33.; *A három márványfej*. JKK 50. k. 51.; *Az új földesúr* — Utószó. JKK 13. k. 347.) a „waraégerck”, ill. „varégek” néven ismert középkori normann törzscről állítja ugyanezt.
- 15 22 *Dóczy János* — II. Ulászló főkamaraosa, 1525—1526-ban királyi kincstartó; Mohács után János királyhoz csatlakozott, s Grittivel kötött szoros szövetséget. 1533-ban a Gritti ellen felkelt zendülők megölték.
- 16 16 *a vajda* — Czibak Imrénének erdélyi vajdává való kinevezése csak a regény következő fejezetében történik meg. Jókai tehát kissé elébe vág a fejleményeknek, amikor már itt mint „vajdát” említi.
- 17 4 *eladták volna őt „huszonkilenc” ezüstpénzért* — a biblia szerint Iskarioti Judás harminc ezüstpénz fejében árulta el Jézust

Lap: Sor:

- 17 20 *tiara* — itt: főpapi fejedő
barétum — három- v. négyszögletű papi sapka
- 18 5 *signum* — jel, jegy
- 13 a „*rozsomák*” *havában és a „Mars” órájában* — Roggendorf 1530. okt. 31-én érkezett Buda alá. A Jókaitól említett állítólagos asztrológiai dátumokra vonatkozólag nem ismerünk adatokat.
- 31 *Egy ízben erre a szóra fakadt Ferdinánd király.* — Horváth szerint (*Frater Gy. élete. 29.*) Fráter György történelmi szerepe „eléggé kitűnik magának Ferdinánd királynak azon mondatából is, hogy csak ezen remetét irígyli ‚a vajdának’, ki egymaga felér tízezer fegyveressel”.
- 20 13 *„Ebet ebbel maratok!”* — Ferdinánd e szavai amelyekkel Bodó Ferenc kiadatását megtagadta, magyar nyelven olvashatók Szerémi emlékiratának latin szövegében is. (Szerémi György *Emlékirata Magyarország romlásáról.* Pest, 1857. 205.)
- 22 25 *ászok* — gerenda, amelyre a pincében a hordót fektetik
26 *akona* — a hordó szája, nyílása
- 23 29 *Szomorú az én lelkem mindhaldlig* — Jézusnak a Gecsemáné kertjében mondott szavai (Máté evangéliuma 26. rész. 38. vers.)
- 26 2 *casula* — miseruha
33 *komparadzi* — bomba- v. gránátvető török tüzér
- 31 4 *szelámozott* — utalás a „szelám”, ill. „szálem” mohamedán üdvözlési formára
16 *hostád* — külváros, előváros
32 *„La illa, il Allah: Mohammed razul Allah!”* — Egy az isten, Allah: Mohamed Allah küldötte
- 36 17 *„ibi, ubi”* — ott, ahol (éppen van, tartózkodik)
- 37 4 *susurratio* — suttogás
- 41 23 *Kaczidni* — Johann Katzianer (l. az 1. k. 281 : 6 sorához fűzött magyarázatot) nevének magyaros formája
- 43 4 *Statileo* — Statileo János (megh. 1542), dalmát származású magyar főpap, diplomata. Mohács után János királyhoz csatlakozott, aki erdélyi püspökké nevezte ki, és fontos diplomáciai feladatokkal bízta meg. Nagy része volt az 1538-i váradai béke megkötésében.
- 10 *„leo ruber”* — vörös oroszlán
- 11 *a régi rómaiak idejében gazdag aranybányamívelés volt Dáciában* — Megemlékezik erről Jókai *More patrio* c., 1858-ban keletkezett erdélyi útleírásában (JKK *Cikkek és beszédek.* 5. k.

Lap: Sor:

- 155—56.), valamint *Az arany ember* c. regényben (JKK 24. k. 150—51.) is. *A három márványfej* c. regényben (JKK 50. k. 102—03.) a római hódítók által Dalmáciában megindított aranybányászatra utal.
- 43 14 *turzott* — próbaásással kutatott hasznos ércek után
- 15 *a verespataki aranytermő hegyre* — Verespatak község már a római uralom idején, majd a XVI. sz.-tól kezdve ismét az arany- és ezüstbányászat fontos központja volt. Jókai — második erdélyi útja során — 1858. okt. 17-én járt itt.
- 44 11 *teszkeredzi* — török főméltóságok szolgálatában álló írnök, titkár; pénzügyi tisztviselő a szultáni udvarban
- 45 15 *Tyll Eulenspiegel* — agyafúrt braunschweigi parasztfiú (megh. 1350). A vándor mesterlegényként lakóhelyét állandóan változtató és környezetéből mindenütt csúfot űző Tyll alakja köré szövődött történeteket egy XVI. sz.-i (s a következő évszázadokban is rendkívül elterjedt) német népkönyv foglalta össze. A témának számos későbbi irodalmi feldolgozása is ismeretes.
- 21 *Gott sei bei uns!* — Uram, segílj!
fukszszventzer — hízelgő, csúszó-mászó, talpnyaló
- 46 9 *corpus delicti* — bűntárgy, bűnjel
- 16 *az egész királyföldet* — az erdélyi szászok lakta (hosszú időn át bizonyos mérvű közigazgatási önállósággal is rendelkező) területet nevezték Királyföldnek
- 48 8 *a Sion hegyén* — a biblia szerint (Mózes II. könyve 20. rész) Isten a Szinai-félszigeten, a Szuezi és Akaba öblök között elterülő Szinai-hegyen (és nem a Jeruzsálem szomszédságában levő Sion-hegyen) közölte Mózesrel a tízparancsolatot
- 49 12 *Maga. Thurzó Elek azt írta a királynak.* — Szerémi szerint „az igaz és jó Thurzó Elek úr sokszor írt leveleiben János királyhoz, hogy egyáltalán ne higgyen neki, mert tudja meg királyi felséged, hogy mi csodálkozunk, hogy oly nagy méltóságra fogadtad fel őt [Laszkit], mert ő egy jó ivó, parázna, részeges, játékos, állhatatlan” (Szerémi 216.)
- 28 *bajránnünnepi* — a mohamedánok „bajrámm” nevű, évente kétszer megtartott főünnepén a szultán nagyszabású fogadást rendezett
- 50 34 *Szerémi. „Tranquillus”-nak nevezi a jó urat* — Szerémi egy helyütt (224.) említést tesz Tranquillusról, Gritti helyetteséről. Ezt a közlést vonatkoztatja Jókai — teljesen önkényesen — Szenté várnagy általa kitalált figurájára.

Lap: Sor:

- 51 13 *ejtel* — erdélyi bormérték, kb. másfél liter
- 54 : 18 *burdzsella* — puhafából készült hajó
- 56 12 *a csatdik* — a 'csoport', 'csorda' jelentésű „csata” tájszót Jókai más műveiben is használja
- 58 7 *halberdó* — Állj, ki vagy! (= Halt! Wer da?)
- 60 1 *Kanizsai Borbála* — Kanizsai László (l. az I. k. 236 : 9 sorához fűzött magyarázatot) leányának, Nádasdy Tamás későbbi feleségének keresztneve valójában Orsolya volt. Kanizsai Orsolya (megh. 1571) korának egyik legműveltebb asszonya, a reformáció és a magyar nyelv terjesztője volt.
- 61 32 *Jurisch* — Nikola Jurišić (1490—1543) horvát főnemes, Ferdinánd párthíve. 1528-tól Kőszeg várának kapitánya. 1528-ban, majd 1529-ben Ferdinánd követe a konstantinápolyi Portán. 1532-ben mint Kőszeg várának kapitánya a Bécs ellen vonuló török sereg ostromát aug. 5-től 28-ig állta, s ezzel nagy mértékben hozzájárult a Bécszet fenyegető veszély elhárításához.
- 62 26 *végigrumindl* — végigrág
- 63 7 *Keresd fel a történelemben Kőszeg ostromát.* — ennek az eseménynek *A kőszegi hősök* címmel külön fejezetet szentelt Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (JKK 68. k. 16—21.) is.
- 23 *kilencvezernyi gyalog és harmincezernyi lovas tömegben volt egyesítve* — Szalay (4. k. 128.) ír arról, hogy „Bécsben és Bécsnek környékén kilenczvezér gyalog és harminczezer lovas” várta a török hadak érkezését.
- 66 8 *Karantán* — Kärnten, Karintia (Ausztria egyik tartománya)
- 69 23 *Egyedüli sikert Laszko Jeromos vlvott ki* — Szerémi elmondja, hogy a király Laszkit — Momen vajda naszádos török gyalogosaival — Palota vára alá küldte Móré László ellen. „Két hónapig törték felette ugyanannak a várnak a falait. Móré Ficsor László megrémült”, magához hívatta Laszkit, „nagyon megajándékozta ezüst- és aranyedényekkel, s így megszabadította őt Vajvodich Laszki.” (Szerémi 222.) Szalay (4. k. 139.) és Horváth (4. k. 105.) is írnak Palota várának 1533 nyarán történt elfoglalásáról. Mindketten megemlítik, hogy Mórénak a várban őrzött kincsein az ostromló hadak osztoztak meg zsákmányként.
- 70 21 *lex Bajuvariorum* — lex Baiuvariorum, a bajoroknak a IX. században keletkezett, egyházi és világi intézkedéseket egyaránt tartalmazó törvénykönyve

Lap: Sor:

- 70 : 34 *ungorkodék* — *kötekedett*, vitakozott
71 : 21 *Wese* — Johann Wese dán származású főpap és diplomata, lundeni érsek. Miután Dániából kiűzték, V. Károly császár szolgálatába állt, aki fontos diplomáciai feladatokkal bízta meg. 1538-ban — több éven át húzódó tárgyalások után — az ő közvetítésével kötötte meg Ferdinánd és János a váradi békét.

Nogarola — Graf Leonhard von Nogarola, 1532 május—júniusában járt (Josef von Lamberggel együtt) követségben a szultánnál

25. *A szultán. . . engedtc. a követek által a térdeit csókoltatni* — Szalay részletesen ír (4. k. 140—48.) azokról a tárgyalásokról, amelyeket Ferdinánd megbízottjai (csak hogy nem Wese és Nogarola, hanem Schepper Kornél és Zárai Veszpazián) 1533 májusában és júniusában folytattak Konstantinápolyban. A követek Esztergom kulcsait is átadták a nagyvezérnek. Magával a szultánnal — aki fiává fogadta Ferdinándot — jún. 23-án találkoztak. „Schepper és Zárai Szolimán' térdét csókolták; kezéhez nem nyúltak, mert nem mozgatta.” (4. k. 146.)
- 72 13 *szaturnaliák* — hétnapos örömnünnep Saturnus isten tiszteletére az ókori Rómában; átv.: elfajult, vad mulatozás, kicsapongás
- 73 7 *az Athméidán piacon* — az Athmeidán nevű, az Aja Szófia mecset közelében levő nagy konstantinápolyi térség egykor versenyek és más látványosságok színhelye volt
- 75 : 33 „*sub miti pastore lupus vellera cacat*” — Magyarul: gyapjút piszkol a farkas a tétlen pásztor alá. Szerémi eredeti szövege — amelyet Jókai nyilván emlékezetből idézett — a következőképpen hangzik: „Sub moli pastori lupus lanam kakat.” (Szerémi György *Emlékirata Magyarország romlásáról*. Pest, 1857. 142.)
- 78 : 24 *ingratissima persona* — nem kedves (különösen rossz szemmel nézett) személy
- 79 15 *mint Dávid király Uriással* — a biblia szerint (Sámuel II. könyve 11. rész) Dávid izraeli király palotája tetejéről meglátta a szomszédban lakó Bethsabét, Uriás feleségét, amint éppen fürdött. Magához hívatta, és házasságtörést követett el vele. Ezután megparancsolta hadvezérének, hogy állítsa Uriást a csatában a legveszedelmesebb helyre. Uriás ott is veszett. Dávid később feleségül vette Bethsabét. Erre a történetre Jókai más műveiben is gyakran hivatkozik

Lap: Sor:

(Az arany ember. JKK 25. k. 64.; Egy hírhedett kalandor a XVII. századból. JKK 35. k. 129.; Szabadság a hó alatt. JKK 36. k. 172.; Szeretve mind a vérpadig. JKK 41. k. 328.; A lőcsei fehér asszony. JKK 46. k. 73.; A három márványfej. JKK 50. k. 220.)

- 80 17 ezen viszontagságos idők alatt országgyűlések is tartottak Magyarországon — arról a négy — elsősorban az ország védelmének ügyével foglalkozó — tanácskozásról, amelyet a rendek képviselői a két ellenkirály mellőzésével folytattak le (az 1531. márc. 4-i baboccai, márc. 19-i bélavári, nov. 1-i zákányi és 1532. jan. 1-i kenesei gyűlésről) mind Szalay (4. k. 106—07., 114—15.), mind Horváth (4. k. 76—77., 80—83.) megemlékezik. Horváth szerint a zákányi gyűlésen elhatározták: „a nemzet ezentúl csak egyet s pedig azt ismerje el királyául, ki az országot képes leendő sikeresen védelmezni, s jelen nyomorúságos aléltóságából kiragadni [. .] Különbben készebbek magukat egyenesen a török alá vetniök, mi, ha a két király viszálykodása ezután is tart, úgyis elmaradhatatlanul be fog következni.” (Horváth 4. k. 81.)
- 81 12 *Majdát István* — főnemes (1502—1550). Mohács után először Ferdinándhoz csatlakozott, s tőle nagy birtokokat nyert, majd 1528-ban János királyhoz pártolt át. 1534-ben a Gritti elleni felkelés élére állt, s kivégeztette őt. Ugyanabban az évben erdélyi vajda lett. Utóbb pártütést szervezett János király ellen, majd annak halála után országos főkapitánnyá választatta magát, s nyíltan a fejedelmi hatalomra tört. E célból a Portával is kapcsolatba lépett, de credimény nélkül. 1541-ben a moldvai fejedelem elfogta, és a török fővárosba kísértette. A Héttoronyba zárták, ott halt meg.
- 84 29 *Amilyenül a nyemecek a Szibinyáúi Jankó fiát, a Mátyus Kráit elküldték a paradicsomba* — Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (JKK 67. k. 288.) is utalt arra a hiedelemre, amely szerint Hunyadi Mátyás király halálát mérgezett fűgek okozták.
- 31 *miroboláns* — csodálatos, elképesztő
- 85 33 *mint Faraónak a hét kövér tehene* — utalás a Józsefről és testvéreiről szóló bibliai történet egyik mozzanatára. Az egyiptomi fáraó először hét kövér tehenet látott álmában, majd pedig hét sovány tehenet, akik az előbbieket felfalták. József ennek alapján megjövendölte neki, hogy hét bő termésű

Lap: Sor:

- évet hét sovány esztendő fog követni birodalmában,
jóslata be is teljesedett.
- 86 11 *kadina* — török asszony
- 87 15 *Lollia* — elírás *Fulvia* (megh. i. e. 40) helyett, aki Marcus Antoniusnak, Cicero ellenségének felesége volt. Ő gyalázta meg (Dio Cassius elbeszélése szerint) a halott Cicero fejét oly módon, hogy — gúnyolódó szavak kíséretében — kivágta belőle a nyelvet.
- 22 „*miként Julius Caesar Pompejus feje fölött*” — Gnaeus Pompeius Magnus — miután a római polgárháború során i. e. 48-ban Pharszalosznál Julius Caesartól vereséget szenvedett— Egyiptomba menekült. Ott megölték, és fejét a győztesként Egyiptomba érkező Caesar elébe vitték. Caesar (amint Plutarkhosz is elbeszéli) a fej láttán könnyekre fakadt.
- 88 18 *tivatulus* — fiktív székely méltóságnév. Jókai a *Báldványosvár* c. regényben (JKK 43. k. 107.) is említi.
- 25 *czine mintye* — tartsd eszedben! (bosszúállásra figyelmeztető román felkiáltás)
- 26 *Patóczy Miklós* — erdélyi nagybirtokos, János király párthíve
- 90 30 *Amadé István* — alországbíró, tanácsos, óvári, majd budai várkapitány (1485—1540)
- 91 32 *Nagyváradiig csak elhatolt, ott azonban eléje jön Kun Gothárd* — Horváth (4. k. 114—15.) ír arról, hogy János király „mintegy ezernyi dandárral aug. 29-kén Nagyváradra indult, s ott várta be a dráma kifejlését; mert ott Statileo püspökkel és Kun Gothárddal találkozáván, megértette, hogy az ingerültség ellene is nagy a tartományban, mindenki őt okolván a zsarnok olasz felmagasztalása miatt.”
- 92 32 *pristáldus* — bírói hivatalt viselő személy (l. az 1. k. 168 8 sorához fűzött magyarázatot is)
- 93 4 *Vestra dominatio illustrissima* — Méltóságos uraságod (Szerémi művében előforduló latin kifejezés)
- 22 „*Sicut unum canem*” — mint egy kutyát
- 95 3 *csivatag* — fiatal, gyenge
Plutarch — Plutarkhosz (i. sz. 50—125) görög történetíró és bölcselő; *Párluzamos életrajzok* c. műve nemcsak az ókorban, hanem — különösen a reneszánsz óta — később is igen kedvelt olvasmány volt
- 5 *ninfea* — tündérrózsza, vízirózsza
- 97 12 *dalmatika* — a katolikus szerpapok fehér, két bíborszegéllyel átszőtt, térdig érő széles nyílt ujjú ünnepi szertartási ruhája

Lap: Sor:

- 97 33 *Malchus* — a biblia szerint (János evangéliuma 19. rész) így hívták a jeruzsálemi főpap szolgáját, akinek a fülét Simon Péter apostol (és nem szent Péter apostol) a Gecsemáné kertjében — Jézus Krisztus elfogatásának pillanatában — levágta
- 98 6 *dioecesis* — egyházmegye
- 13 *luperkália* — a tavasz ünnepe az ókori rómaiaknál; itt: kicsapongás, tivornya
- 17 *Krisztus szava volt, amit a házasságtörő asszony védelmére mondott* — a biblia szerint (János evangéliuma 8. rész 7. vers) Jézus — amikor egy házasságtörő asszonyt vezettek eléje, akit Mózes törvénye értelmében meg kellett volna kövezni — így szólt: „Aki közületek nem bűnös, az vesse rá először a követ.”
- 21 *Belzázár lakomája* — Belzázár (Belsacar) Babilonia utolsó királya volt (uralk. i. e. 555—538). Uralmát a perzsák döntötték meg. Jókai utalásának háttérében nyilvánvalóan az a bibliai történet (Dániel könyve 5. rész) húzódik meg, amely szerint Belzázár Babilon elfoglalásának előestéjén nagy lakomát rendezett. A lakoma közben egy láthatatlan kéz a „mene, telkel, fáesz” (= megszámláltatott, megmérgetett, könnyűnek találtatott) szavakat írta fel a falra. Értelmüket Dániel próféta fejtegette meg, megjósolva azokból Belzázár bukását.
- 100 10 *pokuldció* — poharazgatás, ivászat
- 21 *perduellis* — felségsértő
- 101 : 22 *Dobó Ferenc* — Göncruszkai Dobó Ferenc. Egy ideig beregi főispán volt. 1542-ben Ferdinánd fogságába esett.
- 104 2 *nuncium* — hír, üzenet
- 5 *austeritás* — szigorúság, merevség
- 28 *impedimentum* — akadály
- 105 1 *a Sphinx taldós meséjének* — egy ógörög monda szerint a Sphinx rejtvényt adott fel Thébai polgárainak, és addig követelte, hogy emberáldozatot vessenek eléje, amíg akad valaki, aki rejtvényét megoldja
- 6 *Alsziráth* — a mohamedán vallás tanítása szerint az utolsó ítélet napján a feltámadt halottaknak „által kell menni az úgy nevezett Alsirat hídon, mely vékonyabb a szőr-szálnál, és élesebb a beretvánál, két-felől tövis bokrokkal vagy on megakrva, alatta fekszik a pokol, felette égnek a hívőknek

Lap: Sor:

- világosító lámpások". (Decsy Sámuel: *Osmanográfia*. Bécs 1788—89. 1. k. 218.)
- 105 12 *exorcismus* — ördögűzés
18 *superlátos* — mennyezetes
- 106 14 *amabilis confusió* — szeretetre méltó, kellemes zűrzavar
17 *hora regia* — a hivatalos ügyek elintézésére rendelt idő (jogi műszó). Itt átv.: éppen a kellő, a legjobb idő.
28 *casus* — eset, ügy
- 107 7 *sérió* — komolyan
15 *familiaris* — nagyobb úr szolgálatába szegődött nemes
16 „*sztara baba*” — vénasszony (= gyáva ember)
20 *Kohanyicskák* — kedveskék
21 „*Prezsepiorka*” — przepiorka (= fűrj, táncfajta)
28 *Nye Bojsza!* — Ne félj!
- 108 6 *félnederes* — féleszü, idióta
9 *Sed non faciet sculptile regiestas vestra!* — Ne bolondozzék királyi felséged!
14 *marcifánk* — a marcipánt Jókai más műveiben is „marcifánk”, ill. „marcafánk” néven emlegeti. Készítésének módját *Az osztrák—magyar monarchia írásban és képben* c. műben (1. k. Bp. 1888. 302.) egy XVI. sz.-i magyar szakácskönyv alapján a következőképpen írja le: „A híres marczaánk (a mivel a sirásban telhetetlen gyereket engesztelik) készült megpirított mandulából draganttal keverve, keményítővel behintve, tojással megkeverve, krétába bemártva, skarláltal megfestve s aranyfüsttel beragasztva. Ez is 'jó annak', a ki szereti.”
29 *Fiat piscis!* — legyen hal (azaz fogjuk rá a húsrá, hogy hal, vagyis bőjti étel). Bőjt alól való feloldozás a katolikus egyházban. Itt átvitt értelemben: fogjuk rá a bűnre, hogy nem bűn.
Non parlamus super eo plus! — Ne beszéljünk többet róla! (hibás — olással kevert — latinsággal)
- 109 11 *canonica visitatio* — egyházlátogatás: az egyházmegye fejének bizonyos időközönként végzett szemleútja az egyházközségekben az egyházi fegyelem ellenőrzése és a felmerült bajok orvoslása céljából
- 110 1 *A részrehajlatlan francia élettró azt jegyzi fel.* — Bechet művének 102—03. lapján teszi a szóban forgó megállapításokat, amelyeknek eredeti szövegét Jókai lábjegyzetben idézi.

Lap: Sor:

- 110 20 *hevér* — bányász
- 112 33 *gönci hordó* — régi magyar űrmérték
- 113 10 „*tri szto bđow tancz*” — háromszáz özvegyasszony tánca (lengyelül). Jókai több regényében is említést tesz az ilyen nevű régi táncról. A *Szép Miháld*hoz fűzött szerzői jegyzetekben (JKK 32. k. 309.), valamint *A Damokosokban* elbeszéli a vele kapcsolatos történetet is, amelyet az *Ungarischer Simplicissimus*ból merített: „Híres nóta volt ez akkoriban; akként keletkezett, hogy egy aranybánya összedőlt, s egyszerre háromszáz bányamunkást temetett el halottul. Mielőtt a nagy szerencsétlenségnek híre futamodott volna, a bánya tulajdonosa, gazdag magyar főúr, pompás lakomát rendezett a kastélyban, s arra felhívatta a háromszáz asszonyt, akiknek a férjeik ott veszték a bánya dűledékei alatt, s fényesen megraktálta őket; mikor aztán már jó kedvök lett a sertül, bortul, akkor megfűvatta a trombitásával az új nótát, aminek a láb alá való hangjaira a menyecskék táncra kerekedtek, s egymással párijában ugyan rúgták a port. Mikor azt a legvígabban járták, a palota ura elkiáltja magát: ‚no még soh’sé láttam háromszáz özvegyasszonyt egy rakáson ilyen vígan táncolni’ [. . .] Hanem a nóta maga elterjedt egész Erdélyországban, s mindennyütt úgy hívták, hogy a ‚háromszáz özvegy tánca’ ” (JKK 44. k. 112.) Itteni említése valószínűleg anakronizmus.
- 115 7 *kubikulárius* — szobainas, belső inas, komornyik
- 117 2 az „*énekek énekében*” — Jókai utalása az „Énekek éneke” nevű ótestamentumi könyv 4. részére vonatkozik. Az „Énekek éneke” (amelynek szerzőjéül a szöveg Salamon királyt nevezi meg) voltaképpen héber szerelmi dalok és lakodalmi énekek sorozata. A bibliába való felvételét az tette lehetővé, hogy a szövegnek a zsidó, ill. keresztény hit-tudósok allegorikus értelmet tulajdonítottak.
- 119 24 *jukundus* — vidám, kedves, derűs
- 33 *baccalaureatus* — a legelső egyetemi fokozatot megszerzett személyek elnevezése a középkorban
- 120 11 *algoritmus* — eljárás azonos típusú matematikai feladatok megoldására; itt: talány, rejtvény
- 22 *bokdly* — nemesfém-ből készült díszes serleg
- 122 4 *Melanchton* — Philipp Melanchthon (1497—1560) német humanista, Luther munkatársa a reformációban, az ágostai hitvallás előkészítője

Lap: Sor:

- 122 5 *Bálint Áron* — a történeti források „Bálint pap” néven említik Debrecen első protestáns prédikátorát. A „Bálint” név oly módon jött létre, hogy Jókai a Bálint nevet (teljesen önkényesen) nem kereszt-, hanem vezetéknevének tekintette, s megtoldotta az Áron keresztnévvel.
- 7 *thuribulum* — füstölő
- 130 *salavári* — török viselet, bugyogóhoz hasonló, térdig érő férfi, ill. női nadrág
- 125 2 *miként a másvilágon a „Monkár” és „Nakir” angyalok* — ezek az angyalok vallatják ki a halottakat a mohamedán vallás szerint
- 26 *hoszpodár* — fejedelem, uralkodó (a szláv „goszpodár”-ból)
- 128 10 *A harmadik kakasszóig megtagadja a veszélybe jutott mestert a tanítvány* — bibliai allúzió: az evangéliumok szerint Jézus az utolsó vacsora során így szólt Péter apostolhoz: „Bizony mondom neked, hogy ma, ezen az éjszakán, mielőtt a kakas kétszer szólna, háromszor tagadsz meg engem.” (Márk evangéliuma 14. rész. 30. vers) Jövendölése be is teljesedett.
- 129 13 *Demir kapu* — vaskapu
- 17 *Ghirai kám* — I. az I. k. 125 16 sorához fűzött magyarázatot
- 130 14 *Beata Virgo, patrona Hungariae* — Boldogságos Szűz, Magyarország szerzője
- 132 29 *iblisz* — az ördög, rossz szellem neve a korábban
- 133 8 *Szelim szultán sorsára fog jutni* — ez az utalás tévedésen alapul. I. Szelim szultán, akiről itt egyedül lehetne szó, nem végezte életét erőszakos halállal. Ellenkezőleg: ő volt az, aki apját, II. Bajazidot (uralk. 1481–1512) előbb lemondatta a trónról, majd megmérgeztette, ezután pedig két fivérért — akik szintén igényt tartottak az uralkodásra — ugyancsak megölette. III. Szelim szultánt 1808-ban valóban meggyilkolták a reformtörekvéseit ellenző janicsárok, ám az ő személyére a XVI. sz.-ban játszódó regény kapcsán természetesen nem gondolhatunk.
- 21 *Dzemadi-el-avvel hónap* — a mohamedán időszámításnak ez a hónapja (Dsemâdi el awwel) az európai időszámítás szerint dec. 15-től jan. 13-ig terjedő időszakot foglalja magába.
- 23 *a tsiragán palotában* — az isztanbuli Giragan Sarayról van szó
- 24 *Allah akbár!* — Az isten hatalmas! (mohamedán felkiáltás)
- 26 *szeraszkiér* — nagyvezér, a hadra kelt török hadsereg fővezére

Lap: Sor:

- keresztény vallás Krisztus feltámadásának ünnepévé tett meg)
- 148 31 *kástélyozás* — valószínűleg: büntetés, fenyítés (a latin „castigare” igéből)
- 149 5 *filiszteusok* — palesztínai néptörzs az i. e. I. évezredben, amellyel a zsidók sokat háborúskodtak
- 6 *satelles* — kísérő, cimbor, csatlós
- 7 *Bál* — a nap és az ég istene a főnóciáknál
Procul este profani! — Távól legyetek innen, avatatlanok!
„Jézus pedig fogá a kötelet, és kikorbácsolta vele a templomból a kufárokat!” — Jézus jeruzsálemi tartózkodásának erről a mozzanatról mind a négy evangéliumban szó van (Máté 21. rész; Márk 11. rész; Lukács 19. rész; János 2. rész). Jókai saját szavaival foglalja össze a bibliai elbeszélés lényegét.
- 26 *Fugias cacodaemon!* — Menekülj, gonosz szellem!
- 28 *citocitissime* — gyorsan, igen gyorsan
- 150 26 *III-ik Pál* — Alessandro Farnese (1468—1549, uralk. 1534-től). Tevékenységének középpontjában a reformáció elleni harc állt. Támogatta a jezsuitákat; az ő kezdeményezésére ült össze a tridenti zsinat.
- 151 4 *III. Pál pápa mind Frangepán érseket, mind a többi János király által kinevezett püspököket. megerősítette* — mind Szalay (4. k. 188.), mind Horváth (4. k. 138.) beszámolnak arról, hogy 1538 nyarán III. Pál pápa követe, Rorari (Röhrrer) Jeromos (tehát nem Frangepán Ferenc) elhozta Magyarországra a János király által kinevezett püspökök megerősítését.
- 12 *csak nemrég ostromolták meg Károly császár hadai Rómát* — ez az esemény (az ún. „sacco di Roma”) 1527 májusában — tehát legalább 8—10 évvel a regény e részletében ábrázolt események előtt, még VII. Kelemen pápasága idején — ment végbe. A császári zsoldban álló német landsknechtek napokon át garázdálkodtak Rómában; több ezer embert legyilkoltak, a város egy részét teljesen lerombolták.
- 18 *proseltya* — itt: hitbuzgó személy
- 26 *monachus* — szerzetes
- 31 *mint a szeksta gyerekeknek* — azaz mint a régi (de csak a regény cselekményének koránál későbbi időpontban kialakult) gimnázium hatodik osztályába járó kisdíáknak
az egzamenti gratulációt — azaz a nyilvános, ünnepélyes vizsga alkalmával a jelenlevőkhöz (elsősorban a tanárokhoz) intézett üdvözlő beszédet

Lap: Sor:

- 152 3 *Eb ura fakó!* — a mondás szó szerinti jelentése: ebnek ura a kutya (= azt tesszük, amit akarunk, nekünk nem parancsolnak). Állítólag ezekkel a szavakkal fosztották meg trónjától I. Józsefet az 1707-i ónódi országgyűlésen. (Vö. O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* Bp. 1957. 71.)
- 4 *majd leszek én Nagy Sándor, aki azt kettévágom!* — utalás a „gordiusi csomó” történetére
- 12 *Három verset húzasson* — azaz három ízben húzassa meg a harangokat
- 15 *peremptorius* — rögtöni, hirtelen, haladéktalan
- 21 *„vivos voco, mortuos plango, fulgura frango”* — az élőket hívogatom, a holtakat siratom, a villámokat megtöröm (egy középkori leoninus vers töredéke; harangokon szokásos felirat)
- 153 10 *supplicálva* — könyörögve
- 11 *infula* — püspöksüveg (itteni, „papi főveg” értelemben való használata téves)
- 23 *Nec secus facturis!* — Másképp ne cselekedjél!
- 154 20 *Clemens Marot* — Clément Marot (1496—1544) a francia reneszánsz egyik nagy lírikusa. Zsoltárfordításait nem saját szerzeményű melódiákra, hanem másoktól származó dallamokra készítette. A Marot- és Béza-féle zsoltárfordításhoz tartozó dallamok (az ún. genfi zsoltárok) rövidesen a többi protestáns egyházakban is elterjedtek. Ezeket a dallamokat (és részben a francia szövegeket) vette alapul Szenczi Molnár Albert magyar zsoltárfordítása is, amely azonban csak a XVII. sz. elején — tehát a cselekmény időpontjánál lényegesen később — készült el.
- 23 *„Tebenned bízunk eleitől fogva!”* — a 90. zsoltár első versszaka (Szenczi Molnár Albert fordítása)
- 32 *„veni sancte Spiritus”* — jöjj, Szentlélek úristen; középkori eredetű, fontosabb események alkalmával tartott istentiszteleteken, valamint a prédikáció előtt énekelt katolikus egyházi ének kezdő szavai
- 156 1 *elfogadá kettős alakban a szent sakramentumot* — ti. kenyér és bor alakjában. A római katolikus szertartásnál — a protestánsnál szemben — a hívek csak kenyér (ostya) alakjában veszik magukhoz az oltáriszentséget.
- 2 *„Vegyétek, egyétek, ez az én testem”* — Jézusnak az utolsó vacsora során mondott szavai (Máté evangéliuma 26. rész 26. vers; Márk 14. rész 22. vers)
- 12 *katheközálás* — kérdés-felelet formájú hitoktatás

Lap: Sor:

- 156 15 *emmaus* — szeretetvendégség, ingyenes lakoma. (Az elnevezés annak emlékét őrzi, hogy — a biblia szerint — a feltámadt Krisztus tanítványaival Emmaus községbe tért be, s ott asztalhoz ült velük.)
- 17 *igrecesek* — igricek; a középkori vándor énekmondók, mulattatók (joculatorok) egyik — a szláv nyelvekből a magyarba átkerült — elnevezése
- 26 *szelemenfa* — a szarufákat alátámasztó, vízszintesen elhelyezkedő és a tető gerincével párhuzamos gerenda
- 157 21 „*Veni, vidi, vici!*” — Jöttem, láttam, győztem! (Julius Caesarnak tulajdonított, szállóigévé vált mondás)
- 158 20 *Verancsics* — Verancsics Antal (1504—1573) dalmáciai származású főpap, diplomata, humanista történetíró. 1530-ban János király titkára lett, s előbb a Szapolyai-ház, majd 1549-től Ferdinánd szolgálatában teljesített fontos diplomáciai megbízásokat. Egeri püspökké már Ferdinánd nevezte ki 1557-ben. 1569-ben esztergomi érsek lett.
- 21 *Eszéky* — Eszéky János (megh. 1542), János király párthíve, 1539-től pécsi püspök, diplomáciai megbízásokat is teljesített
- 29 *deficientiába helyezés* — elaggott, az egyházi funkciók el látására képtelenné vált papok részére létesített intézménybe való elhelyezés (ezt bizonyos esetekben mint az egyházi büntetés egyik fajtáját alkalmazták)
- 159 9 *perspektíva* — távcső
- 14 „*a smalkaldi szövetség*” — 1530. dec. 31-én kilenc protestáns német fejedelem és tizenegy birodalmi szabad város Schmalkalden thüringiai városban szövetséget kötött, azzal a céllal, hogy V. Károly császárral szemben megvédelmezzék vallási és politikai függetlenségüket. János király, ill. Fráter György többé-kevésbé rendszeres kapcsolatokat tartott fenn a schmalkaldi szövetség egyes tagjaival. Az 1530-as évek második felében felvetődött egy olyan elgondolás is, amelynek értelmében az összes európai uralkodók (köztük Ferdinánd és János, valamint a schmalkaldi szövetség résztvevői is) egy törökellenes háború céljára egyesítették volna erőiket. „A smalkaldi szövetség tagjai a hozzájuk küldött lundeni érsek felszólítására csak azon föltétel alatt ígérték segílyt a török ellen a császárnak, ha elébb a vallási viszályokat egy általános béke által megszünteti s az új vallási felekezetnek szabadságot biztosít.” (Horváth 4. k. 141.) Minthogy V. Károly erre nem volt hajlandó, a terv nem vált valóra.

Lap: Sor:

159 : 17 *Habet rectum!* — Igaza van!

20 „*Il faut donc faire bonne mine au mauvais jeu*” — Jó képet kell vágni a rossz tréfához

26 *conviva* — lakoma-vendég

28 *a históriás énekeket Zsigmond királynak és császárnak az ő cselekedeteiről* — Tinódi Lantos Sebestyén *Zsigmond császár és király krónikája* c., 1552-ben keletkezett műve csak a szerző halála után, Heltai Gáspár *Canciondlé* (Kolozsvár, 1574) c. gyűjteményében jelent meg nyomtatásban. A verses krónika zárórészébe Tinódi belefoglalt — bizonyára átalakítva — néhány strófát egy régebbi eredetű, még a XV. sz.-ban keletkezett énekből, amely Rápolti Tar Lőrincnek, Zsigmond király lovagjának „pokoljárását” örökítette meg. (A „pokoljárás” voltaképpen színhelye: a „Szent Patrik purgatóriuma” nevű írországi zarándokhely egy mérges kigőzölgésekkel teli barlang volt, ahol az oda belépők elkábultak, és különféle látomásaik támadtak.) Tinódi művének ezt a részét idézi Jókai. Az általa kihagyott versszak a következőképpen hangzik: „Sok párta nélkül való leányokat, Szép menyecskéket és szép ruhásokat, Kiknek Zsigmond megmérte köldökeket, Hosszaságokat, és ő szép tügyeket.”

161 22 *Pozsonyban diétát ültek* — a Ferdinánd-párti rendek 1537. jan. 25-én Pozsonyban megnyílt országgyűléséről mind Szalay (4. k. 167—68.), mind Horváth (4. k. 132.) beszámol. Horváth szerint a rendek kérték a királyt, „hogyan az ország szabadságait újra erősítse és sértetlenül tartsa meg”.

162 6 *Ferdinánd már ilyen szóra fakadt...* — „Én azt kívánom — úgymond egy levelében Ferdinánd — mi az övé; ő pedig azt, mi az enyém.” (Horváth: *Frater Gy. élete*. 36.)

19 *ipecauanha* — Dél-Amerikában honos növény; gyökerét hánytatónak használják

163 6 *szandzsákság* — helyesen: szandzsák (török közigazgatási egység, az elajet része)

11 „*si vis pacem, para bellum*” — ha békét akarsz, indíts háborút

22 *mándruc* — a nép képzeletében élő, a macskafélék közé tartozó vérengző vadállat. Jókai különféle műveiben nem egészen azonos értelemben használja a szót. *A kiskirályok* egyik szerzői jegyzetében (JKK 48. k. 270.) a következőképpen értelmezi: „Ősmagyar neve az oroszlánnak.” Másutt viszont „párduc” jelentésben is szerepelteti.

165 13 *az a szava, melyet a lundeni érsekhez intézett* — Jánosnak ezt

Lap: Sor:

a kijelentését Horváth (*Frater Gy. élete.* 82.) nem az 1536-i nagyváradi tárgyalások kapcsán, hanem más összefüggésben említi. Szerinte János 1539-ben üzentte meg a nagyváradi béke kihirdetését sürgető Ferdinándnak, „hogy, miután jelentékeny segély bizonyossága nélkül a békét kihirdettetni annyi volna, mint magát országából a török által kiűzetni: bizossítsa őt Ferdinánd mindenekelőtt öröksége birtokában, s e feltétel alatt kész a békét akár Konstantinápolyban kihirdettetni”

- 165 : 26 „*sub Jove*” — a szabad ég alatt (= hajléktalanul)
- 31 *gyönyörű székesegyházával, mely szent Péter és Pálnak volt felavatva* — a székesfehérvári székesegyház, amelyben a királyokat koronázták, valójában a Boldogasszonynak volt szentelve. A Szent Péter-templom délnyugatra állt.
- 33 *Ha már a Béthel is elszakad a Siontól!* — a palesztinai (Jeruzsálem közelében levő) Béthel az ószövetségi zsidóság egyik nevezetes helye volt. A bibliai hagyomány szerint itt élt Ábrahám, a Béthel (Isten háza) nevet pedig Jákob — aki itt álmodt látott — adta a településnek.
- 166 19 *plága* — csapás, szerencsétlenség
- 167 21 *az egész hadsereg. hétézer kiustrált labancból és háromezer szabad martalóc spanyolból áll* — Horváth (*Frater Gy. élete.* 76.) ír arról, hogy Ferdinánd 1538 augusztusában (tehát már a nagyváradi béke megkötése után és nem az 1536-i eredménytelen tárgyalások idején) „Laszkó Jeromos vezérlete alatt hét ezer labanczot, három ezer veterán spanyolt, ugyanannyi magyar huszárt indított meg a Dunán János segédmére. ” Horváth szerint ez a hír „új lelkesedésre, buzgalomra ébreszté az országot”
- 26 *Az érsek e tandéskozás után azt írja Fráter Györgyről* — az itt hivatkozott kijelentést ténylegesen nem Wese érsek, hanem — jóval későbbi időpontban: 1551-ben — Sforza Pallavicini tette. Sforza e levélbeli nyilatkozatát Jókai — Horváth nyomán — később az LVIII. fejezetben részletesebben is idézi. Horváth egyébként több helyütt utal azokra a levelekre is, amelyeket az 1536-i tárgyalások idején Wese érsek intézett Ferdinándhoz, de sehöl sem idéz belőlük olyan kitételeket, amelyeket a Jókai szövegében előforduló megállapítással lehetne azonosítani.
- 168 18 *Frangepán is kapkodhatott már a levegőbe az elröpiült bíbornoki kalap után* — Horváth (*Frater Gy. élete.* 59.) a lundeni érsek

Lap: Sor:

- véleményére hivatkozva jelenti ki, hogy „Frangepánnak inkább a bibornoki kalap, mint maga a béke s a ország java feküdt szívéen”
- 168 23 *re infecta* — dolgavégezetlenül
- 169 4 *Klissza* — vár Dalmáciában; a törökök 1537-ben foglalták el. Mind Szalay, mind Horváth megemlékeznek az ebben az évben Szlavóniában és Dalmáciában lefolyt harcokról. Itt „a francia király által izgatott török már kora tavasszal háborgatni kezdé Ferdinánd birtokait” (Horváth 4. k. 133.) „Krussics Péter s a' pápa segédhadai, mellyek Klissza felmentésére küldettek, Murad verbosniai bég által, Salonához közel, megverettek [. . .] s a' klisszai fellegvár [. . .] török kézbe jutott.” (Szalay 4. k. 173.)
- 15 *Szilizstria* — bulgáriai kikötőváros a Duna jobb partján
- 17 *Csicso vára* — egykori erdélyi vár Dés közelében, Csicso-újfalú fölött. A XVI. sz.-ban Petru Rareş moldvai vajda birtoka volt. 1538-ban János király csapatai négy hónap ostrom után bevették.
- 18 *Jászvásár* — Iasi; 1565 és 1862 között a moldvai fejedelemség székhelye volt
- 170 21 *Csécsy* — helyesen: Cecey (Csecsey) Lénárd, mint a Szapolyaiak híve előbb tállyai kapitány, majd 1536—52 között Kassa és Felső-Magyarország főkapitánya volt
- 173 8 *Hozott magával a fölséges szultán számára ajándéknul egy pompás aranyvedret* — Bechet könyvének 191—92. lapjain ír arról a különleges szerkezetű óráról, amelyet Ferdinánd követői 1541-ben adtak át Szolimánnak, s amelyet a szultán elragadtatással szemlélt. Jókai korábbra teszi az esetet, de egyébként Bechet előadását követi.
- 21 *Új-Báldányosvár* — vár a későbbi Szamosújvár mellett (tehát nem az egykori Sarmisegethusa helyén, amely a hajdani Hunyad megyében feküdt), Fráter György 1540-ben építtette.
- 22 *Sarmisegethusa* — az ókorban a dákok egykori fővárosa, majd i. sz. 106-tól Ulpia Trajana római tartomány fővárosa (a mai Gradište falu helyén)
- 23 *Decebál* — a dákok királya az i. sz. I. sz.-ban. Több ízben győzte le a római hódítók seregét, ám i. sz. 106-ban súlyos vereséget szenvedett Trajanustól, és öngyilkos lett. Egyes antik írók elmondják, hogy mikor tudomást szerzett Trajanus csapatainak közeledéséről, rabszolgáival elvezettette

Lap: Sor:

- a Sztrigynek (a Maros egy kis mellékfolyójának) vizét régi medréből, a vízmeder fenekére boltívet építtetett, abba rejtette el kincseit, majd a vizet újra visszabocsáttatta medrébe. 1545-ben a Sztrigy vizében — egykorú magyar történetírók feljegyzése szerint — valóban nagy mennyiségű aranyat találtak. Az viszont, hogy fellelték — és a szultánnak ajándékképpen elküldték — volna Decebál páncélját és sisakját, Jókai írói fikciója. Szalay (4. k. 167.) csak arról tesz említést, hogy azok között a kincsek között, amelyeket Fráter György 1536-ban a porta jóakarátának megnyerése céljából ajándékként Konstantinápolyba küldött, „Erdélyben kiásott drágálatos régiségek” is voltak.
- 174 33 *Bebek* — Bebek Ferenc, Mohács után előbb Ferdinánd, majd 1530-tól János király híve volt. 1540-ben újból Ferdinánd pártjára állt, később Izabellához szegődött, majd Mohamed szultánnal erdélyi vajdává nevezette ki magát. Izabella 1556-ban mint hazaárulót kivégeztette.
- 175 2 *Fels Lénárd* — Leonhard, Freiherr von Vels, I. Ferdinánd hadvezére. 1540-ben eredmény nélkül ostromolta Budát. Részt vett az 1542-i sikertelen hadjáratban is.
- 176 : 24 *Adrinápoly* — Edirne, Drinápoly; város Törökország európai részén, 1265—1453 között az Ozmán Birodalom fővárosa
- 178 10 *Szent István király dekrétuma* — Szent István szóban forgó törvénye (az I. törvénykönyv XXXIV. cikkelye) a varázslót vagy méregkeverőt a sértett fél rokonainak szolgálatja ki, hogy akaratuk szerint ítélkezzenek fölötte. Jókai egyébként a Corpus Iurist (amelyben az említett dekrétum valóban megtalálható) tévesen minősíti Werbőczy művének. (Werbőczy csak a Tripartiumot írta.)
- 15 „*Salus reipublicae suprema lex esto*” — Az állam java legyen a legfőbb törvény (Cicero egy mondatának átalakítása révén keletkezett szállóige)
- 27 *sub camera caritatis* — egymás között, bizalmasan (= szerető jóakarát színe alatt)
- 180 18 *karafina* — korsó, palack
- 27 *körömpróbáig* — egészen a fenéig
- 182 7 „*Eheu, jam satis est!*” — Hajh, elég már!
- 10 *a püspöktóba* — a Nagyvárad szomszédságában levő Püspökfürdő hévizes tavába
- 183 6 „*pereat*” — vesszen! le vele!

Lap: Sor:

- 185 7 „a háromszáz özvegyasszony táncát” — l. a 113 10 sorhoz fűzött magyarázatot
- 13 *fáklyatánc* — égő fáklyával v. gyertyával lejtett tánc (főként lakodalmak alkalmával)
- 187 10 *azok orrát, fülét akarták levágtatni Laszkonak* — mind Horváth (4. k. 142—43.), mind Szalay (4. k. 186—89.) elmondja, hogy Ferdinánd 1539 őszén (tehát már jóval Perényinek Jánoshoz való csatlakozása után) Laszkit küldte követként a portára. Perényi fiának ügyéről ebben az összefüggésben nem tesznek említést. „A’ dívánnak Zápolyához szító tagjai Laski’ orrát, füleit tanácsolák levagdaltatni, mások börtönről szólottak; de a’ gazdag ajándékok, mellyeket a’ basák számára magával hozott, kiségitették a’ bajból. .” (Szalay 4. k. 188—89.)
- 16 *Zwingli* — Ulrich Zwingli (megh. 1536), a reformáció helvét (szakramentárius) irányzatának megalapítója
- 33 „*Pelbárt*” — célzás Temesvári Pelbárt (1455 körül—1504) ferencrendi szerzetesre, európai hírvű skolasztikus egyházi íróra és szónokra, aki azonban — Jókai állításával ellentétben — nem volt püspök
- 188 31 *sinkorán* — vadászeb, kopó (a francia „chien courant”-ból)
- 33 *lyüki* — bohóc, udvari bolond
- 190 6 *mazur* — a szó itt „mazurka” jelentésben szerepel
- 23 *Carnisprivium* — húshagyókedd
- 29 *dulár* — martalóc
- 191 12 „*kérlátó*”, „*tyúkverő*” — a lakodalom után, a maradék elfogyasztása céljából tett látogatás az új házaspárnál, ill. a nászvendégeknél
- 192 5 *Szent Antalnak a megkísértetése a pusztában* — Szent Antal (250—356), a szerzetesség megalapítója, az egyiptomi sivatagban remetéskedett. A róla — többek között a gonosz lélek által történt megkísértéseiről — szóló legendák számos irodalmi és képzőművészeti alkotás tárgyát szolgáltatták. Jókai többek között *Fekete gyémántok* (JKK 20. k. 58.), *Egy játékos, aki nyer* (JKK 26. k. 62.), *A kiskirályok* (JKK 48. k. 192.) és *Páter Péter* (39.) c. regényeiben utal a Szent Antalt megkísértő démonokra.
- 194 11 *kriminális inkvizíció* — bűnügyi nyomozás
- 24 *kollációzott* — falatoztatott
- 196 4 *gyóntatócédula* — bizonyítvány az elvégzett húsvéti gyónásról

Lap: Sor:

- (*schedula confessionis*), amelyet a gyóntató ad a gyónónak. Jókai más műveiben is említi (*Szeretve mind a vérpadig*. JKK 42. k. 115.; *A lőcsei fehér asszony*. JKK 46. k. 32.). Az itteni összefüggésben való szerepeltetése természetesen önkényes írói fikció — annál is inkább, mert ezt az egyházi szokást csak az 1549-ben (tehát csaknem egy évtizeddel János király halála után) tartott kölni zsinat vezette be.
- 196 7 „*c'est effroyable!*” — ez rémes!
16 *Ami vízen Nagy Kristóf keresztülgázolt, abba Faraó népestül belefulladt* — a mondás részben szent Kristóf vértanúra vonatkozik (róla l. az I. k. 110 : 24 sorához fűzött magyarázatot), részben pedig egy ószövetségi történetre (Mózes II. könyve 14. rész) utal, amely szerint az Egyiptomból menekülő zsidókat üldöző sereg az utolsó emberig — élén a fáraóval — belefulladt a tengerbe. (Korábban a zsidók előtt viszont — isteni parancsra — szétnyílt a tenger, és így ők száraz lábbal kelhettek át rajta.)
- 197 8 *brève* — rövid, kisebb jelentőségű kérdésről írt pápai bulla
9 *Alberik érsek* — Albericus (megh. 1106) Benedek-rendi szerzetes, aki a montescassinói kolostorból jött Magyarországra, és a XII. sz. első éveiben Kálmán király megbízásából írásba foglalta az ország törvényeit. Jókai tévesen nevezi érseknek.
- 198 11 *szegény kékbeli emberekkel* — a „kékbeli” szó azoknak a szerényebb sorsú személyeknek: kiscgazdáknak, mesterembereknek stb. megjelölése volt, akiknek ünneplő ruhája rendszerint kék posztóból készült
- 200 14 *Akkor ez halálos bán volt egy miniszternél: most próbálud meg!* — az 1880-as évek közepétől a búza világpiaci ára — az olcsó amerikai búza versenyé következtében — állandóan csökkent. Ez a körülmény a gabonaexportban elsörendűen érdekelt magyar földbirtokosok (s különösen az amúgy is kevésbé versenyképes kis- és középbirtokosok) számára súlyos nehézségeket okozott, s nem kis mértékben járult hozzá e réteg gazdasági és társadalmi hanyatlásához, a földtulajdonosok számának folytonos apadásához. A dzsentri politikai érdekképviseleteként ekkoriban lépett színre és vált rövid idő alatt jelentős tényezővé az ún. „agrárius” irány, amely mindenekelőtt a mezőgazdaságot védelmező, a kis- és középbirtokosságot a pusztulástól megóvó kormányzati intézkedéseket (vámrendszabályok stb.) követelt. Jókainak

Lap: Sor:

- az — egyéb vonatkozásokban is konzervatív programot hirdető — agráriusok elveivel való szembenállását itteni megjegyzésének ironikus hangneme is érzékelteti. (L. még erre vonatkozólag *A kiskirályok*. JKK 48. k. 332—38.)
- 201 9 *polikinelló-színház* — a régi olasz komédiák sztereotip bohóc-figurája viselte a „Polichinello” nevet, tehát nyilván az olasz vígjátékokhoz hasonló művek színházi előadásáról van szó
- 202 10 „*Esmég cipót hámozz, György! azt mondom.*” — Ez a sor Tinódi *Chronicájának* eredeti szövegében nem található meg. Az *Erdéli história* c. krónikás éneknek abban az újabb lenyomatában viszont, amelyet Heltai Gáspár *Cancionde* (Kolozsvár, 1574) c. kiadványába iktatott be, az első rész 116. sora után egy hét versszak terjedelmű — bizonyára nem Tinóditól származó — betoldott rész szerepel. Ennek egyik strófája így hangzik:
- „Látván király barátanak nagy akaratját,
Hogy mindenfelé felmagasztalná magát,
Meggzölyítá őtet, keményen dorgálá:
,Cipót esmét hámozz György! ő neki monda.
- 25 *Habeat sibi!* — legyen neki! legyen meg az akarata! (bibliai kifejezés)
- 204 20 *Bárcaság* — termékeny vidék Erdélyben; nagyobb része a régi Brassó vármegyéhez tartozott
- 205 6 *Bethlen Farkas* — a Szapolyaiak, majd Báthory István híve (megh. 1590)
- 206 5 *a liegnitzi herceg* — Herzog Friedrich III. Liegnitz. (A liegnitzi hercegség Sziléziában volt.)
- 8 *Hoffmann* — Johann Hofmann gróf (1492—1564), stájerországi születésű államférfi; I. Ferdinánd kincstárnoka, a titkos tanács tagja volt
- 207 33 „*Praegnans servatur, simul et partus liberatur*” — a terhesnek segítségére van, a magzatot egyszerre kiszabadítja
- 210 2 *egész animóval* — lelkesen, nagy lendülettel
- 211 4 *talik írás* — l. az I. k. 84 : 33 sorhoz fűzött magyarázatot
- 213 4 *csak a barátira haragusznak, aki ellen százezer ökörnek a kiontott vére kidlt* — Horváth szerint (*Frater Gy. élete*. 101.) az erdélyi rendek követői, akik Fráter György önkényes adókvetési módszerei ellen tiltakoztak a királynál, azt is szóvá tették, hogy „a szászoktól már többet csikart ki százezer ökörnél. ”

Lap: Sor:

- 213 8 *Balassa* — Balassa Imre (megh. 1550). János király 1534-ben erdélyi vajdává nevezte ki. 1540-ben Majláth Istvánnal együtt fellázadt János király ellen. Ezért a tordai országgyűlésen halálra ítélték, de az ítéletet nem hajtották végre. Később Ferdinándhoz csatlakozott, aki 1544-ben erdélyi főkapitánnyá tette.
- 214 25 *Tinódi pedig azt énekli.* — ez a mozzanat Tinódi eredeti szövegében nem szerepel, hanem csupán az *Erdéli história* 1574-i kiadásába beillesztett, már korábban említett (l. a 202 10 sorhoz fűzött magyarázatot) toldalékban van róla szó. A János király és Fráter György összetűzéséről szóló, fentebb idézett rész a következőképpen folytatódik:
- „Barát ezt hallván ő magában gondolá,
„No jobb meghaljon király előszer!” — monda;
Váradból új cseresznyéket béhozata,
Tordán mérget néki azokban adata.”
- 214 23 *Szerémi azt mondja* — Szerémi szerint Perényi Péter és Fráter György titokban elhatározták, hogy a királyhoz küldenek „egy fizikus doktort gyomrának kitisztítására, mert János király nem bírt emészteni” A Perényi ajánlólevelével ellátott olasz orvos meg is jelent János erdélyi udvarában. Amint a király az általa készített italt megízlelte, „mindjárt földre csett, s a szegény király mondja: Fogjatok meg és tartsatok, mert ez az én utolsó ételöm és italom” (Szerémi 251—52.)
- 218 18 *Verancsics püspök így ír a királynéről* — Jókai itt tulajdonképpen nem Verancsicsot, hanem Horváth Mihály alábbi mondatát idézi: „A királyné, ki fiatalága, a gyász által emelt szépsége, eszessége, ékes beszéde és nyájassága által mindenkit annyira elbájolt, hogy „az erények és kegyelmek tárházának neveztetnék’, semmit sem mulasztott el, hogy az összegyűlt urakat és nemeseket a maga és fia iránti hűségben megerősítse.” (Horváth: *Frater Gy. élete.* 129.) Horváth az általa idézőjébe tett szavakhoz fűzött lábjegyzetben utal Verancsicsra mint forrásra, Jókai viszont önkényesen az egész szövegrészt Verancsicsnak tulajdonítja.
- 219 3 *szandzsák* — Jókai „szandzsák bég” (= a szandzsák vezetője) értelemben használja ezt a szót
- 6 *Perényi már akkor nagy fordulást tett* — „Perényi Péter [.]

Lap: Sor:

- János' halálának hírére Sárospatakon harangszóval, ágyudörgéssel 's italosztással üllötte az eseményt." (Szalay 4. k. 198.)
- 219 : 12 *Őt bízta meg a főkancellársággal* — Perényi nem főkancellár, hanem 1540-től 1542-ig kancellár volt.
- 16 *János király ugyanezen évben adá ki azon rendeletét, mely a budavári polgárokat. . . magyar nemesi rangra emeli* — ez az állítás téves. A szóban forgó rendelkezés ténylegesen tíz évvel korábban, Budá 1530-i ostroma után született meg. „Zápolya a' budai polgárokat, ez alkalommal kitüntett hűségökért egytől egyig megnemesítette. . ." (Szalay 4. k. 101.) Jókai talán Szalaynak azt a megjegyzését (uo. 210.) értette félre, amely szerint Ferdinánd, „hogy a' város polgárságát magának megnyerje [. . .] Zápolya azon levelét, melly a' budai polgárokat egytől egyig az ország nemesinek sorába iktatá, részéről is megerősítette. . ."
- 21 *cavalier servant* — hölgykísérő, szolgálattelvő lovag
- 23 *courtoisie* — udvarlás
- 33 *csausz aga* — főcsausz, a hírnökök főnöke (régii török udvari méltóság). Jókai forrásai csak arról írnak, hogy Szolimán „egy csauszt" küldött Budára a tényállás felderítése céljából. A „csausz aga" kiküldésére való utalás, valamint a Rusztán bég elnevezés Jókai írói fikciója.
- 220 : 25 *nostras* — a mieink közül való (= protestáns)
- 221 27 *A szultán azonban nagyon rosszul fogadta ezt az üzenetet* — Szalay (4. k. 205.) elmondja, hogy Laski — Ferdinánd megbízottjaként — 1540. okt. 31-én érkezett meg Konstantinápolyba. „Érkezését megelőzte a' hír Ferdinánd újabb hadjáratáról Buda ellen. Emlékezel-e válaszomra, — rivalla clébe [. . .] a' szultán — mellyet ama szerződésre nézve (a' nagyváradit érti) tavál adtam volt? — Emlékezem. — Mondd el. 'S Laski elmondotta, hogy Jánosnak nem állott hatalmában szerződésre lépnie azon ország iránt, melly nem az övé, hanem a' szultáné. — 'S mi célra küldötte urad hadait az én országomba? viszonzá Szolimán [. . .] Fegyverszünetet kér a' nyár végeig; 's aztán felfegyverkezik, hogy Budát megtámadhassa. Most tél van, de a' tél után tavasz és nyár következik." Laski a kihallgatás után „a' nagyvezir' házába záratott"
- 222 2 *Khalil* — Khalil (Halil) bej, a budai tartomány adóhivatalának tisztviselője a török uralom kezdetén, 1546-ra összecírta

Lap: Sor:

a budai kerület összes adóforrásait. Munkájára („Halil bég deftere”) a törökök határviták alkalmával még jóval később is hivatkoztak. (Halil működéséről l. még Szalay 4. k. 248.; Horváth 4. k. 206—07.) Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művébe külön fejezetet iktatott *A Chalil könyve* címmel (JKK 68. k. 32—33.). Itt többek között így ír: „Ez volt a török alá tartozó Magyarországnak az „alkotmánya”, corpus juris, száznegyven esztendőn keresztül. Minden paragrafusa azt mondá, hogy „fizess!”” Ezúttal viszont a Khalil említése némileg a későbbi fejlemények előlegezésképpen hat, hiszen 1540-ben — János király halálának és Laski itt érintett konstantinápolyi követjárásának évében — a „Khalil könyve” még nem készült el.

222 : 8 *E nevezetes alakja a történelemnek ott is végezte be nyughatatlan életét* — Jókai itt eltér a történelmi tényektől, amelyeket pedig Szalay munkájában is megtalálhatott. Szalay elmondja, hogy Szolimán, aki 1541-i magyarországi hadjáratára is magával hozta és fogolyként Nándorfehérvárott hagyta Laskit, szeptember végén szabadon bocsátotta őt, „mert a fogoly egészsége már annyira meggyengült, hogy minden órán halálát lehetett várni [. . .] Laski, szabadulása után, Krakóba ment, hol december 22-én meghalt.” (Szalay 4. k. 218., 224.) Jókai helyett Bechet előadásának adott hitelt, amely szerint Laski a Héttoronyban, ahová Szolimán záratta, nyomorúságosan fejezte be életét. (Bechet 158.) Az LI. fejezetben (nyilván Szalay alapján) utal ugyan rá, hogy a szultán vissza akarta adni a halálosan beteg Laski szabadságát, de úgy állítja be a dolgot, mintha a fogoly nem kívánt volna élni a felajánlott kegyelemmel.

25 *Salm Frigyes* — helyesen: ifjabb gr. Salm Miklós, Ferdinánd hadvezére, majd királyi főkapitány volt

223 : 15 *fortifikátor* — erődítőmester

16 *spanyol lovasok* — hegyes fa- és vasrudakból összeállított, szöges dróttal befont mozgatható akadályok

20 *vendely* — túrós, zsíros v. vajas bődön

225 4 *La petite ville* — a kisváros. Jókai utalása Bechet művének 131. lapjára vonatkozik: „Enfin l’armée ennemie arriva devant la petite ville de Pest. . .” (Az ellenséges hadsereg végül Pest kicsiny városához érkezett. . .)

7 *hatvani kapu* — Pest egyik régi városkapuja, amely a mai Kossuth Lajos utca és Rákóczi út találkozásánál állt

Lap: Sor:

- 225 : 8 *a mostani Nemzeti Színház helyén* — a mai Rákóczi út és Múzeum körút sarkán. Itt állt az 1837-ben megnyílt Nemzeti Színház épülete, amelyet 1908-ban lebontottak.
- 10 *Ezeknek egyikében még e század elején a vándor magyar színészek tarták előadásait* — a mai Régiposta és Galamb utca találkozásánál állt az a bástyaépítmény (az ún. „rondella”), amelyet 1774-ben színházzá alakították át. Eleinte csak német színészek játszottak benne, később (kb. a századfordulótól 1809-ig) a hét bizonyos napjain magyarok is. 1815-ben lebontották. Jókai *Eppur si mouve* c. regényében ábrázolta a rondellában fellépő magyar színtársulat tevékenységét (JKK 23. k. 111—28.). A rondellában működő német színházról a *Rab Ráby*ban (JKK 38. k. 6., 100.) tesz említést.
- 226 2 *Nyáry Ferenc* — Ferdinánd-párti kapitány, később lovászmester, a magyar tanács (Ferdinánd országrészén a király mellett működő tanácsadó testület) tagja
- 3 *Horváth Bertalan* — utóbb huszárkapitány Gyulán
- 21 *Bebek Imre* — gyulafehérvári prépost és II. Lajos titkára volt, később áttért a lutheránus hitre, és János király, majd Izabella szolgálatában állt
- 227 32 *volapük* — J. M. Schleyer német lelkész által 1878-ban megalkotott mesterséges nemzetközi nyelv. Jókai érdeklődött a volapük iránt. Erről tanúskodik az a tény, hogy könyvtárában megvolt Zsigmondy Béla *Volapük nyelvtan* (Bp. 1888.) c. könyve. (A példányt jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.) Szerepel Jókai *Csel* — *csal* c. elbeszélésében is. (92. k.)
- 228 9 *Most érkezett vissza Drinápolyból Bozza Bende követünk* — Bozza Benedek konstantinápolyi követségéről Jókai forrásai közül egyedül Szerémi emlékezik meg. Szerémi szerint Bozza Benedek a János-párti magyar urak megbízásából arra kérte Szolimánt, védje meg János király fiának trónját a Budát ostromló németektől. „Hogy ezeket a császár meghallotta, megígérte, hogy örömmel eljön a gyermek miatt, megszabadítani őt a németek torkától. Bozza megjött a vidám hírrel Budára, s előadta a választ a magyarok báróinak.” (Szerémi 254.)
- 230 29 *ordlia* — istenítelet (középkori bizonyító eljárás, amelynek egyik válfaja volt a párbaj is)
- 231 26 *finta* — színlelt, tettető
- 234 14 *Révay* — Révay Ferenc (megh. 1553), Ferdinánd-párti

Lap: Sor:

- nagyúr, a magyar tanács tagja, főispán, majd királyi személy-
nök, utóbb nádorhelyettes
- 234 31 *Jovius* — Paolo Giovio (1483—1552) orvos, püspök, olasz
történetíró nevének latinos formája. *Jovius Historia sui
temporis* c. műve a magyar történetírásnak is fontos forrása.
Jókai utalása nem közvetlenül erre a munkára vezethető
vissza, hanem Horváth Mihályra. Ő idézi — Jovius művének
39. könyvére hivatkozva — Fráter György szóban forgó
kijelentését (Horváth: *Frater Gy. élete*. 156—57.), amelyet
Jókai a saját — kissé tömörített — szövegezésében illeszt be
regényébe. Horváth a következő lapon (uo. 158.) egy láb-
jegyzetben kétségét nyilvánítja Jovius teljes szavahihetőségé-
vel kapcsolatban: „A dicsekvés, elbizakodottság nem volt
Fráter György jellemében; s úgy ez mint a sertvések annyi-
szori szerepeltetése aligha nem Jovius képzeletének szüle-
ménye.”
- 236 17 *Záray Jeromos* — Ferdinánd-párti hadvezér és diplomata,
fiumei kapitány. Buda 1541-i ostroma során szerzett sebébe
halt bele. (Szalay 4. k. 210.)
- 239 33 *Palczán Ferenc* — helyesen: Palczán Péter (1503 körül—
1558), 1530—41 Szapolyai-párti budai bíró, 1541-ben
(miután a Budának Ferdinánd kezére játszását célzó terv
meghiúsult) kimenekült a városból, és mint Ferdinánd híve
Pozsonyban élt
- 240 14 *Bornemisza Gergely* — budai városi tanácsos; testvérével,
Bornemisza Tamás tanácsossal és posztókereskedővel együtt
részt vett a Ferdinánd-pártiakkal folytatott titkos meg-
beszéléseken
- 34 *cimetériom* — templom körüli temetőkert
- 242 12 „*Fides et virtus*” — hit és erény
- 24 *a regensburgi gyűlésen* — Szalay (4. k. 207—08.) szerint
Ferdinánd 1541 júniusában Nádasdy Tamás és Frangepán
Ferenc kíséretében részt vett a német birodalmi rendek
regensburgi gyűlésén. Frangepán beszédében felkérte a
rendeket: „mentenek meg a' török düh elől nem a' magyar
nemzetet, hanem Németországot Magyarországon [...]'
'S a' rendek gyors segélyül csakugyan négy hónapnyi zsol-
dot ígértek tízezer labancz' és kétezer lovas számára, de a'
gyors segéd ez alkalommal is elkésett. .”
- 243 18 *a bécsi főhaditanácstól* — a bécsi Hofkriegsrat-ot 1556-ban
szervezték meg. Itteni említése kisebb anakronizmus.

Lap: Sor:

- 244 8 *a fehérvári kapun* — I. az I. k. 102 2 sorhoz fűzött magyarázatot
- 245 10 *Rusztán basa* — Rüsztém pasa, Szolimán veje. 1541-ben a török táborban visszatartott magyar urak kiszabadításán fáradozott.
- 252 : 11 *Turkovics Miklós* — budai bíró (Kemény Zord idő c. regényében Turgovics)
- 14 *Szolimán basa* — anatóliai kormányzó, 1541—42-ben budai pasa. Istvánffy Miklós (*A magyarok történetéből*. Bp. 1962. 179.) szerint „magyar származású” pasa volt.
- 15 „*Dzsigerdilen*” — Jókai *Az utolsó budai basa* c. elbeszélésében, valamint *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében is említést tesz erről az elnevezésről: „... a törököknél ‚Dzsigerdilen’ volt a neve (szív gyönyörűsége)” (NK 68. k. 146.) Budát azonban ténylegesen nem nevezték így. Az Esztergommal szemközt levő Párkány (ma: Sturovo — CsSzK) viselte a Dzsigerdelen (= májlyukasztó) nevet.
- 253 25 *Kevésbé találta tréfásnak ezt az állapotot a derék vitéz Podmaniczky János* — Az egykorú krónikás, akinck feljegyzését Szalay idézi munkájában (4. k. 221.), elmondja, hogy „Podmaniczky János, ki okos ember vala, látván hogy a’ dolog nem jól vagyon, szakálát elmetszi, szürcsuhába felöltözik, és puttont vállára fogván, éjjel elszökik Budából; Palota várába, ki ő háza vala, mene.”
- 257 15 *Olimán* — perza származású kiváló török hadvezér, boszniai beglerbég; több magyarországi hadjáratban vett részt. A 271. lapon és az LVIII. fejezetben „Ulomán basa” néven szerepel.
- 17 „*Qui habet tempus, habet vitam!*” — Aki időt nyer, életet nyer!
- 258 10 *paszita* — keresztelő alkalmával tartott vendégség, lakoma
- 262 1 *nisandzsi-basi* — főírnok; a szultáni udvar egyik vezető tisztviselője, ő vezette rá az iratokra a szultán aláírását
- 265 1 *Az asszony nem megy lélekszámba* — a mohamedán vallásnak a nők alacsonyabbrendűségét hirdető tanairól Jókai több művében is megemlékezik. A *Török világ Magyarországon* c. regényben Azraële így panaszkodik: „Miért imádkozzanak a nők? Nekik nincs sorsuk. Velők az történik, amit uraik akarnak, ha uraik boldogok, ők is azok, ha uraik elvesznek, ők is elvesznek. Ez a sorsuk a földön, s *tovább* nincsen semmi. Nekik Allah nem adott lelket, hogy az életen túlról legyen

Lap: Sor:

- gondjuk. A paradicsomban elvégzik az ő kötelességeiket a hurik, akik örökké fiatalok maradnak.” (JKK 4. k. 234.) Az *arany ember*ben is szó esik arról, hogy a „mohamedán nő semmi, csak egy virág, lehull és elmúlik, lelke virágillat, elfujja a szél, és nincs többé”. (JKK 24. k. 239.) A *Damokosok* c. regényben Kalme jelenti ki: „Allahnak semmi gondja asszonyokra. Kutya, macska, madár, asszonyi állat él, hal, kileheli a páráját, s aztán nem vár se jót, se rosszat.” (JKK 44. k. 154.)
- 266 14 *Verbőczy Imre* — Werbőczy István fia, mint Ferdinánd-párti nagyúr harcolt a törökök ellen, 1542-ben Tolna megye főispánja lett
- 267 21 *Varkócs Tamás* — sziléziai eredetű családból származó katona (megh. 1576). 1541—48 egri, ezután nagyváradai várkapitány. Jókai tévesen teszi meg Lippa kapitányának.
- 268 6 „*iste monachus Georgius*” — az a György barát
- 269 32 *itt voltak művészek, tudósok, énekesek* — Jókai itt néhány évtizeddel későbbi állapotokat vetít vissza az 1541 körüli időszakba. Erdély (mégpedig elsősorban a fejedelmi udvar székhelye: Gyulafehérvár és nem az inkább polgárok lakta Kolozsvár) csak a XVI. sz. utolsó harmadában vált a reneszánsz szellemétől áthatott, élénk olasz kapcsolatokkal rendelkező humanista művelődés egyik központjává. „Boccaccio regéit” 1541 táján alighanem még csak igen kevesen ismerték Magyarországon — noha az első (nem olasz eredetiből, hanem latin közvetítő szövegből készült) magyar Boccaccio-átdolgozás: Istvánfi Pál *Voltér és Grizeldisz* c. verses széphistóriája már 1539-ben (valószínűleg éppen János király és Izabella esküvője alkalmából) megszületett.
- 270 16 *Medicis herceg* — Jókai forrásai közül egyedül Bechet (210.) tesz említést arról, hogy „Jacques de Medicis” is vezetett ekkor olasz segédcsapatokat Magyarországra
- Sforza Pallavicini* — a Pallavicini régi olasz grófi család lombardiai ágából származó hadvezér; 1542-ben Magyarországon, majd 1551-ben Erdélyben működött; 1552-ben török fogságba esett
- 18 *Vitelli* — Alessandro Vitellit, a pápai segédcsapatok vezérét Bechet (210.) mint korának egyik legkiválóbb katonáját jellemzi
- 27 *a brandenburgi határgrófit, Joákimot* — Joachim Hektor (1505—1571) brandenburgi választófejedelemről van szó,

Lap: Sor:

- aki a német birodalmi seregek 1542-i, csúfos kudarcba fulladt magyarországi hadjáratát vezette
- 272 20 *Zrínyi Miklós* — horvát eredetű főnemes (1508—1566), Ferdinánd híve, 1542—61 horvát bán, 1561-től szigetvári kapitány
- 22 „*ultima ratio regum*” — a királyok legutolsó érve (Francisco Ximenez spanyol bíboros és államférfi nevezte így az ágyúkat)
- 28 *échelon* — csapatok lépcsőzetes felállítása
- 274 14 *standarté* — zászló
- 20 *flügelmann* — jobb- v. balszélső (Flügelmann)
- 24 *temporizálva* — halogatva
- 275 31 *Szász Móric* — Móric szász választófejedelem (1521—1553, uralk. 1531-től), a német birodalmi seregek 1542-i magyarországi hadjáratának egyik vezére
- 276 29 „*Genis contumacia. . .*” — a Szerémi művéből vett idézet első két mondata a Wenzel-féle kiadás 376. lapjáról, a harmadik a 379. lapról való. Magyar fordításban: „Gyalázatos nép, lázadó nép, kevély nép, Krisztus pásztorának engedélye nélküli nép. Semmit sem fognak elérni a törökökkel szemben. Nem tisztelték a szentek támogatását, hanem bűnös módon húst ettek a böjt napján.”
- 279 1 *Lascano* — Martin Lascano Ferdinand Musica, a korábban (i. k. 309 15) említett Lascano Tamás rokona
- Salamanca* — Francisco Salamanca, Ferdinánd szolgálatában álló spanyol katonatiszt. Esztergom feladása miatt mind őt, mind tisztársát: Martin Lascanot hosszabb ideig vizsgálati fogságban tartották.
- 3 *Taxis Ferdinánd* — helyesen: Taxis (Tasso) Hannibál, Tata olasz származású várparancsnoka. Tata ostroma idején tanúsított magatartása (a vár azonnali feladása) miatt később Komáromban lefejezték.
- 280 : 23 *Varkocs György* — Ferdinánd-párti hadvezér, 1541-ben Pestnél harcolt a török ellen, 1543-ban Székesfehérvárnál mint a vár parancsnoka, annak védelmében esett el. Istvánffy Miklós (*A magyarok történetéből*. Bp. 1962. 171.) szerint nem öccse, hanem anyai nagybátyja volt a korábban említett Varkocs Tamásnak.
- 282 6 *Dülbendár basa* — költött név. A „dülbendár” szó volta-képpen egy — a szultán mellett belső szolgálatot teljesítő — udvari tisztviselő megjelölése. Jókai *A fehér rózsá* és *A jani-*

Lap: Sor:

- csárok végnapjai* c. regényeiben is ilyen értelemben fordul elő.
- 283 1 *Lajos nevű prófétájukat* — Szeréminek az az utalása, amelyet Jókai itt belesző regényébe, Szegedi Lajos (megh. 1583) protestáns prédikátorra és bibliafordítóra vonatkozik. Szegedi 1543-ig — a város török kézre kerüléséig — Székesfehérvárott működött. Élete második felében különböző erdélyi városokban volt prédikátor. (Vö. Horváth János: *A reformáció jegyében*. Bp. 1953. 408.)
- 284 10 *A szultánnak pedig engesztelésül küldött katona helyett nyolcszáz szekér eleséget* — Szerémi (283.) ír arról, hogy Fráter György 1543-ban a szultán parancsára „nyolcszáz szekeret küldött eleségekkel” a török sereg részére.
- 14 *a francia élettrő szavait* — Bechet művének 205—07. lapjain teszi a Jókaitól idézett megállapításokat.
- 285 23 *szaracénus uzsora* — a középkori Magyarországon „szaracénusoknak” az ide bevándorolt, mohamedán vallású, nagyrészt bolgár eredetű izmaelitákat nevezték, akik kereskedéssel és különféle pénzügyi műveletekkel (adószedés, pénzverés) foglalkoztak, s akikben a lakosság a maga kiszípolozóit látta. Ez a történelmi körülmény, amelyre Jókai több művében utal (*Minden poklokon keresztül*. JKK 45. k. 30.; *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. JKK 67. k. 114—15.) magyarázza a „szaracénus uzsora” kifejezés használatát.
- 286 19 *Török János* — Török Bálint fia (megh. 1562), eleinte Izabella, majd Ferdinánd párthíve, több ízben sikeresen harcolt a törökök ellen
- 287 16 *lizimachus arany* — ennek a régi aranypénz-fajtának (ugyanúgy, mint a 291. lapon említett „Kozon” arany) a nevével Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* (Bp. 1868—1873.) c. munkájában (I. k. 122.) találkozott Jókai. Orbán művéből készített, a 22. sz. zsebkönyvben olvasható feljegyzései között — a notesz 48/v. lapján — ezek a szavak is szerepelnek: „Lizimachus kozon aranyak” (JKK *Följegyzések*. II. 293.)
- 290 : 25 „*Egy pénz héával egy forintot szörzének. . .*” — Az idézet (ugyanúgy, mint a néhány sorral alább következő, Mineróna hercegnő esküvőjére vonatkozó részlet) Tinódi *Erdéli história* c. művének első részéből való. Jókai a Heltai Gáspár *Canciondlé* c. kiadványában megjelent formát idézi, amely

- olykor — egy-egy szó erejéig — eltér Tinódi eredeti szövegétől.
- 293 5 *Versailles-ban* — Versailles csak 1682-ben lett a francia királyi udvar székhelye Párizs helyett; ebben az értelemben való említése itt tehát anakronisztikus
- 18 *Frigyes János* — János Frigyes (melléknévén: a Nagylelkű) szász választófejedelem (1503—1554. uralk. 1532—1547). Az ún. schmalkaldi háború folyamán 1547. ápr. 24-én Mühlbergnél vereséget szenvedett V. Károly seregeitől, fogságba esett, és a választófejedelemségről való lemondásra kényszerült. Pethő Gergely krónikájának alább említendő kiadása tévesen 1546-ra teszi ezt az ütközetet, amelyről többek között így ír: „Károl Császár, a' Magyarok segítségével [. . .] meg veré Friderik Jánost, a' Saxóniai Herczeget, Wittembergánál az Albis vize mellett. Itt Luka Jósa a' Herczeget arczul vágá és elevenen meg fogá, kit a' Magyarok nagy tisztességgel a' Császárnak bé mutatának.” Az esetről Szalay (4. k. 250.) is megemlékezik.
- 20 *Pethő Gergely* — krónikaíró (1570 körül—1629). *Rövid magyar Cronica* c. műve, amely csak halála után jelent meg nyomtatásban (Bécs, 1660), 1626-ig mondja el az eseményeket, Habsburg-párti szellemben. Művét később Spangár András és Kovács János folytatták. Jókai könyvtárában *A magyar krónikának rövideden lerajzolt sommája* (Pozsony 1742—49.) c. kiadás volt meg. (A példányt jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.) E mű az 1549-es évből csak azt az eseményt említi meg, hogy gróf Szentgyörgyi Miklós elfoglalta Ferdinánd számára Lévát, Szitnyát és Csábrágot, s mellesleg elmondja Szentgyörgyiről, hogy „ez fogta vólt meg a' Gallus Királyt Ferenczet, a' Ticinum Váras alatt”
- 22 *Ticinum* — a lombardiai Pávia város latin neve. Az 1525-i páviai csatában itt ejtették foglyul V. Károly császár seregei I. Ferenc francia királyt. Jókai az itteni összefüggésben, az 1540-es évek viszonyai kapcsán indokolatlanul hivatkozik erre a lényegesen korábbi, még Mohács előtt lezajlott eseményre.
- 294 15 *az oppelni hercegséget* — oppelni hercegség az Odera jobb partján terült el, és 1163—1532 között a felső-sziléziai hercegek székhelye volt. 1532-ben — amikor a felső-sziléziai hercegek férfiága kihalt — Ferdinánd császár osztrák tulajdonná tette. 1742-ben Poroszországhoz került.

Lap: Sor:

- 294 27 *Patóczy* — Patócsy Ferenc (megh. 1552), János király, majd Izabella párthíve, Gyula várának főkapitánya és Békés megye főispánja. Fráter György egyik legnagyobb ellenfele volt. Jókai teljesen önkényesen teszi meg később „délceg fiatal vitéz”-nek.
- 295 17 *conventiculum* — összejövétel, kisebb gyűlés
- 297 17 *Losonczy Pál* — helyesen: Losonczy Antal
- 298 14 *A török szultán. . . elébb csauszokat küldte a bardthoz* — Horváth elmondja, hogy Fráter Györgynél 1550 tavaszán három csausz fordult meg kémkedés céljából. „Ezek egyikét — így ír maga a kincstartó — [. . .] február 15-kén küldtem vissza. A harmadikat saját követeimmal [. . .] márczius 5-kén eresztettem útra. Ezek Brassóban Feredevics csausszal[. . .] találkoztak, ki tőlem szelindek kuttyákat (molossos) és nyulhajtó agarakat kért ura számára.” (Horváth: *Frater Gy. élete*. 256—57.)
- 32 *István vajda* — Illés moldvai fejedelem öccse, 1551-ben Szolimán parancsára negyvenezer emberrel betört Erdélybe; 1552-ben (miután Illést megfosztották trónjától) moldvai fejedelem lett, de rövidesen megölték.
- 299 16 *a két Mártonffy* — Mártonffy András és Bálint erdélyi nemesekről van szó, akiket Fráter György 1550-ben Székelyvásárhelyen kivégeztetett
- 29 *Tinódi jellemzéseikint* — az idézet az *Erdélyi história* első részéből származik. Az első sor pontos szövege így hangzik: „Rettene meg szívök kövély lengyeleknek. . .”
- 300 7 *Cunctator* — késedelmező. (Eredetileg Quintus Fabius Maximus római hadvezér kapta ezt a melléknevet, aki — Hannibál ellen harcolva — került a nagyobb összecsapásokat, és az ellenség kifárasztásának taktikájához folyamodott.)
- 23 *még nem is „lófő”, csak afféle „pixidrius”* — azaz a székelység legalsó rendjéhez tartozó személy. A székelyek ui. a Werbőczi Tripartitumában rögzített feudális jogrendszer értelmében mind nemesek voltak, és három rendre oszlottak: a főrendek (primores), lófők (primipili) és gyalogok (pixidarii) rendjére.
- 30 „*Secula seculorum Amen*” — Mindörökké, Amen.
- 301 29 *Abban a szobában. . . volt egy rejtett fülke, melyet Hunyadi János arcképe takart el* — Az ittenihez hasonló situációt ábrázol Jókai *Az arany ember* c. regényben (*A kettétört kard* c.

Lap: Sor:

- fejezetben) is: ott Timár Mihály rejtőzik el egy titkos fürkében, amelynek nyílását a sárkányölő szent György képe fedi el, s hallgatja ki Timéa és Kacsuka őrnagy beszélgetését.
- 302 10 *Cserepovics* — Cserepovics Miklós, szerb parancsnok Petrovics Péter szolgálatában
24 *holyan* — milyen, mekkora
- 303 13 *A rámában az a festett kép. . . hogyan reszket: hangot ad, mintha zokogna!* — Ugyanezzel a fordulattal él az író *Az arany ember* fentebb említett jelenetében: „Mi az? Sír az a sárkány ott azon a képen!?” (JKK 25. k. 163.)
- 304 34 *Perusich Lázár* — helyesen: Perusith Gáspár, Fráter György szerb familiárisa
- 305 9 *Mihály vajda* — költött név. A havasalföldi vajda ebben az időben (1545-től 1554-ig) ténylegesen Mircea volt.
26 „*Erre Török János szólla illyeket. . .*” — Jókai itt és a továbbiakban Tinódi *Enyingi Terek János vitézsége* c. históriás énekéből vett részleteket iktat a szövegbe. Az idézett részek az ének 101—08., 113—16., 165—69., 171—72. és 213—16. sorai.
- 308 27 *Illés moldvai vajda* — Rareș Péter fia, 1546—51 volt moldvai fejedelem, Erdélybe szultáni parancsra ütött be
- 311 7 *Ez a nagy nemzetalkotó eszme Martinuzzi György szívében született* — Az e mondathoz kapcsolódó idézetet Szalay művéből (4. k. 268.) vette át Jókai. A szóban forgó levélrészletet egyébként idézi — csakhogy eltérő szövegű magyar fordításban — Horváth (*Frater Gy. élete.* 307.) is. Ámde mind Horváth, mind pedig Szalay félreértették a levél szövegét, amely ténylegesen a jobbágyok szabad költözési jogának visszaállítását kívánja.
- 311 30 *Castaldo* — Giovanni Castaldo (1500—1562) cassanoi őgróf, V. Károly szolgálatában álló olasz zsoldosvezér. 1551-ben azzal a feladattal bízták meg, hogy katonailag biztosítsa Erdélynek a Ferdinánd uralma alatt álló országrészekhez való csatlakozását. A tevékenységével szemben mutatkozó mind erősebb bizalmatlanság hatására, a töröktől is szorongatva 1552 elején elhagyta Erdélyt.
- 31 *Báthory* — Báthori András (Endre), Báthori András szatmári főispán (I. az 1. k. 197 : 32 sorhoz fűzött magyarázatot) fia, Ferdinánd híve, 1552-ben erdélyi vajda. 1566-ban halt meg.
- 312 1 *Balassa Menyhárt* — felvidéki főnemes (megh. 1568). Kilencszer változtatta pártállását János, Izabella, János Zsig-

Lap: Sor:

- mond és Ferdinánd között, több ízben vallást is cserélt. *A Comedia Balassi Menyhárt drultatásáról* c. színjáték (Abrudbánya, 1569) az ő személyén keresztül állítja pellengérré a köpenyegforgató nagybirtokosokat. Jókai Horváth monográfiájából (*Frater Gy. élete.* 280.) vette át azt az adatot, hogy Balassa azért menekült Erdélybe, mert Salm Miklós kiűzte őt „magyarországi rabló fészkeiből”
- 314 8 *Losonczy István* — nagybirtokos főnemes, előbb János király, majd Ferdinánd párthíve. 1551-ben részt vett az erdélyi hadjáratban, ugyanebben az évben temesi főispán és Temesvár kapitánya lett. 1552-ben egyhónapi ostrom után a városi polgárság kívánságára kénytelen volt a várat feladni. Az elvonuláskor a törökök rátámadtak a várórségre; Losonczi is megsebesült, elfogták, majd lefejezték. Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében *Losonczy István, a temesvári hős* címmel külön fejezetben (JKK 68. k. 41—46.) foglalkozik ezekkel az eseményekkel.
- 316 9 *spiritus familiaris* — szolgálatkész házi szellem; kéznél levő bölcsesség
theatrum mundi — világszínház, a világ színpada
- 317 1 *a nagy názáreti király* — Jézus Krisztus
27 *Marquis d'Ormev* — költött név
- 320 12 *Ali* — Ali Khadim, 1551—53 között budai, majd karamániai, 1556—57 ismét budai basa
15 *Szokolovics Mehemet basa* — délszláv születésű renegát (megh. 1579), 1551-ben rumili beglerbég, később nagyvezér
20 *Báthory Endre*. . egyszerre olyan köszvényt kapott a ldbaiba — Ez a részlet Tinódi *Erdéli históriájának* következő sorain alapul:
- „Köszvén igen gyötri jó Bátori Andrást,
Sírva ohajt, nem szolgálhatja a királt. . .”
- 321 7 *Ulomán basa* — l. a 257 15 sorhoz fűzött magyarázatot
- 322 : 24 *Szent Imre napján* — nov. 5-én
- 324 9 *III. Pál pápa brevéje* — Fráter Györgyöt ténylegesen nem III. Pál pápa, hanem utóda, az 1549-ben trónra lépett III. Gyula nevezte ki bíborossá 1551 őszén.
- 325 8 *Ahogy francia kútforrásunk értesít* — Bechet könyvének 215. lapján tesz említést arról, hogy Olimán a „Sophi” (= sah)

Lap: Sor :

- leányát (nem pedig hűgát, ahogyan Jókai írja) vette feleségül, majd pedig összekülönbözött a sahhal, és Szolimán szultán szolgálatába állt, aki — ismerve érdemeit és tapasztalatait — különösen ragaszkodott hozzá.
- 325 8 *a perzsa Szófi* — I. Tahmasp (1514—1576, uralk. 1524-től) perzsa sah, aki több ízben folytatott háborút II. Szolimán ellen
- 14 *elhagyja a siita vallást, s áttér a szunnita hitre* — az Iszlám két fő irányzata közül a török birodalomban az ortodox jellegű szunnita tanítás, Perzsiában és Jemenben viszont a „szunna” (= mohamedán szokásjog) érvényét tagadó siita áramlat vált uralkodó vallássá. Jókai *A fehér rózsza* c. regényének első soraiban (JKK 7. k. 7.) ironikus hangnemben utal a szunniták és siiták közötti dogmatikai ellentétekre. Ehhez részben hasonlóan a *Minden poklokon keresztül* (JKK 45. k. 113.) c. regényében is érinti a kérdést.
- 328 : 11 *Luca napjára* — dec. 13-ra
- 17 *Luca után harmadnapra* — Fráter Györgyöt ténylegesen a dec. 13-át követő negyedik napon: dec. 17-én gyilkolták meg.
- 19 *a hórát végezté* — a nap meghatározott óráiban (horae canonicae) a katolikus papoknak bizonyos előírt imádságokat kell elvégezniük
- 329 30 *A bűnért fölmentést adott a pápa a gyilkosoknak* — a Ferdinánd ellen Fráter György megöletése miatt 1552 tavaszán megindított egyházi per — amelynek lefolyásáról Horváth (*Frater Gy. élete.* 369—76.) részletesen beszámol, és ugyancsak foglalkozik vele Szalay (4. k. 278—79.) is — 1555. febr. 14-én felmentő ítélettel zárult. Ferdinánd védőinek fő érve az volt, hogy Fráter György török kézre akarta játszani Erdélyt, és az orgyilkosság volt az egyetlen mód arra, hogy meggátolják őt szándékának valóra váltásában. Ezt az állítást hitelt érdemlő bizonyítékok egyáltalán nem támogatták, Ferdinánd azonban V. Károly császár befolyását is latba vetette a maga érdekében, és ily módon sikerült kieszközölnie a számára kedvező ítéletet.

*

Ezúton mondunk köszönetet a kiadvány lektorának, Sinkovics Istvánnak akinek sok értékes tanácsát és megjegyzését hasznosítottuk.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény első kiadásának címlapja és egyik lapja
- II. A regény egyik forrásának, Bechet francia nyelvű Martinuzzi életrajzának címlapja és egyik lapja
- III. Fráter György arcképe (XVII. századi festmény a Magyar Történelmi Képcsarnokban)
- IV. II. Lajos arcképe (Berhard Striegel egykorú festménye a brüsszeli Szépművészeti Múzeumban)
- V. A regény egyik fő forrásának, Szalay László történelmi munkájának egyik lapja
- VI. II. Szolimán szultán arcképe (Agostino Veneziano 1535-ben készült rézmetszete a Magyar Történelmi Képcsarnokban)
- VII. Izabella királyné (Egykorú festmény)
- VIII. Werbőczy István arcképe (Egykorú metszet)

- NÉVMUTATÓ

(A második kötet lapszámait dőlt szedéssel jelezzük. Fráter György nevét, amely úgyszólván minden lapon előfordul, nem vettük fel a mutatóba.)

- Acsády Ignác 373
 Albericus 382
 Amadé István 448, 367
 András, II. király 555
 Andrássy Gyula 358
 Andrássy Márton 465
 Anna magyar királyleány 390,
 562
 Anna magyar királyné 381, 548,
 558
 Anonymus 581
 Antal, szent 381
 Antonius, Marcus 367
 Apafi Mihály 506
 Arany János 364
 Arisztotelész 579
 Athinai Deák Simon 421, 431,
 433, 438, 440, 443, 551
 Attavante, Marco 557
 Attila 544
 d'Aubauis marquis 371
 Avila 500
- Ágoston, szent 555
 Árky Mihály 485
 Ártándy Balázs 438, 444, 550
 Ártándy Pál 397, 407, 438,
 443—44, 447—48, 550
- Bajazid, II. szultán 559, 371
 Bajomi Bence 425
- Bajza József 570
 Bakics Pál 412, 442, 444, 584—85
 Bakócz (Bakács) Tamás 546—47,
 559
 Balassa Imre 462, 465, 384
 Balassa Menyhért 494—95, 499,
 395—96
 Bali basa 467, 484
 Balica 423—24
 Bank Pál 494
 Batthyány Ferenc 583
 Batthyány Orbán 436, 445, 447—
 48, 465, 469, 473, 477, 488
 Bácsy Ferenc 475—76
 Bánffy Boldizsár 434, 448, 454,
 469—70, 361
 Bánffy János 360
 Báthori (Báthory) István 400,
 403, 406—08, 410—11, 423,
 427, 573—74
 Báthory Endre (András) macsói
 bán 410, 494—96, 498, 575,
 395
 Báthory András (Endre) erdélyi
 vajda 434, 395—96
 Beatrix magyar királyné 577
 Bebek Ferenc 475, 380
 Bebek Imre 471—72, 474, 387
 Bechet, A. 346, 362—63, 369—
 72, 374, 378, 383—86, 392,
 421—22, 430, 433, 436, 439,
 448, 452—53, 479, 481, 483—

- 85, 487, 492, 494, 508, 544,
566, 332, 369, 379, 386, 390,
392, 396
- Behrum csasz 393
- Bekényi Benedek 425, 435
- Belzazár (Belsacar) 368
- Beriszló Péter 571
- Bertalan püspök 555
- Bessenyi Gergely 409
- Besserer, Christoph 429, 591
- Bethlen Farkas 463, 383
- Béla, II. király 549
- Béla, IV. király 563
- Bélay Barnabás 393
- Béza, Theodore 375
- Bodó Ferenc 400, 403, 412,
415—16, 418, 437, 579, 585,
362
- Bogdán moldvai vajda 564
- Bonfini, Antonio 585
- Bonifác, VIII. pápa 590
- Bonifác, IX. pápa 555
- Bornemissza János 393, 560
- Bornemissza Gergely 475, 388
- Bornemissza Tamás 388
- Bosnyák Mátyás 573
- Both János 576
- Bozza Benedek 387
- Brandenburgi György gróf 549,
563
- Brodarics István 375, 408—09,
455, 457, 460, 582
- Brutus, Joannes Michael 375
- Bucholtz 498
- Burgio, Antonio 396, 398, 409,
578, 581
- Campeggio, Lorenzo 398—99,
578
- Capistrano, Giovanni 559
- Castaldo, Giovanni 494—96,
498—500, 395
- Castriota György 581
- Centorio degli Ortenzi, Ascanio
371
- Chrysostomus, szent 556
- Cicero, Marcus Tullius 367, 380
- Coriolanus, Gnaeus Marcius 590
- Corvin János hg. 380, 383—84,
542—43, 548—50, 578
- Czibak Imre 385, 415, 423—25,
434, 436, 438, 444—48, 504,
552, 585, 589, 361
- Czudar György 562
- Czudar Péter 562
- Czunya Miklós 355, 378—79,
408, 508—09
- Csáky Albin 360—61
- Csáky Elek 425
- Csáky Mihály 494
- Csáky Miklós 560
- Csecsey (Cecey) Lénárd 458, 379
- Cserepovics Miklós 395
- Cserni Jován 367, 376, 411—15,
423—24, 585
- Dávid János 584
- Deák Ferenc 358
- Decebál dák király 379—80
- Decsy Sámuel 369
- Detrik Kálmán 426
- Dezső Gyula 509
- Dévai Bíró Mátyás 575
- Dézsai Lajos 366, 379, 508
- Dio Cassius 367
- Diocletianus császár 543
- Dobó Ferenc 449, 368
- Dobozy Mihály 583
- Dóczy János 436, 444—45, 447—
49, 361
- Dózsa György 370, 389, 506, 547
- Drághfy János 403, 579

- Edelpeck Borbála 542 -
 Eggerer András 387—88
 Engel, Johann Christian 580
 Eötvös József 368
 Erasmus, Roterodamus 546
 Erdélyi János 553, 567
 Erdélyi László 346, 375—76, 379,
 332
 Erdélyi Miklós 417
 Eszéky János 465—68, 374
 Eulenspiegel, Tyll 363
 Eusebius, szent 565
- Faulfisch, Hieronymus 566
 Fekete János 420, 586
 Fels Lénárd 457—58, 469—70,
 380
 Ferdinánd, I. király 390, 393,
 412—15, 422—23, 427, 429—
 30, 439—45, 449, 451—55,
 457—63, 466—72, 481—85,
 487, 490—491, 495—99, 501,
 550, 552, 555, 562, 571—72,
 576, 578—79, 582—84, 587—
 88, 590—91, 360, 364—66,
 368, 376—81, 383—88, 391—
 93, 395—97
 Ferenc, I. francia király 419, 580,
 587, 393
 Ferrari, Mark Antal 500
 Fessler, I. A. 367
 Forgách Ferenc 375
 Forgács Simon 499
 Fortunatus (Szerencsés) Imre
 396—400, 404, 572, 580
 Fotiscus Otto 473
 Fraknói Vilmos 375
 Frangepán Ferenc 455—57, 590,
 374, 378—79, 388
 Frangepán Kristóf 399—400, 411,
 578, 583
- Frigyes (Fridrik) IV. császár 395,
 552
 Fugger 398, 573
 Fulvia 367
 Fumée, Martin 371
- Gajári Ödön 347
 Galamb Sándor 366
 Galeazzo, Giovanni 564
 Geréb Péter 551, 583
 Ghiczy István 445
 Gnojenszky Lénárd 582
 Gonzales de Camara 565
 Goethe, Johann Wolfgang 508
 Gorka Endre 472
 Gratz Gusztáv 357—58
 Gritti Antal 445
 Gritti, Lodovico 367, 422, 426,
 431, 433, 435, 437—53, 460,
 550, 552, 587—89, 361, 363,
 366
- Gyöngyösi Gergely 386—87
 György, szent 543
 Gyula, II. pápa 553, 556
 Gyula, III. pápa 498, 396
 Gyulai Farkas 503
 Hajdu Lukács 506
 Halász Imre 361
 Hammel Mihály 547
 Hankiss János 371—72
 Hannibál 394
 Hardegg-Glatz (Hardeck), Jo-
 hann 400, 578
 Hedvig lengyel királyleány 420
 Hedvig lengyel királynő 565
 Heltai Gáspár 378, 360, 377, 383,
 392
 Herberstein Zsigmond 494—95,
 549

- Herodes Agrippa 561
 Héderváry Ferenc 395, 401,
 575—76
 Hieronymus, szent 565
 Hoberdanác János 422—23,
 436—37, 585
 Hoffgreff György 360
 Hoffmann, Johann 463, 383
 Homonnai Drugeth Ferenc 385,
 417, 551
 Horváth Bertalan 387
 Horváth Ferenc 499
 Horváth György 464
 Horváth János 373, 509—10, 392
 Horváth Mihály 346, 365, 367,
 369—70, 372, 374—75, 377—
 81, 383—85, 389, 392—96,
 401, 404—06, 408—11, 413—
 14, 416, 421—22, 428—33,
 436—39, 441—60, 462—70,
 474, 476, 479—80, 483, 487—
 92, 494, 496—97, 500—01,
 508, 546—49, 553, 556, 563—
 64, 566, 570—71, 573—75,
 577—85, 587—88, 590—91,
 332, 360, 362, 364, 366—67,
 374, 376—79, 383—84, 388,
 394—97
 Horváth Péter 445
 Hunyadi János 391, 559
 Husz János 566

 Ibrahim nagyvezér 393, 423, 431,
 452—53, 460, 583
 Illés moldvai fejedelem 394—95
 Ilona magyar királyné 549
 Ipolyi Arnold 377, 558, 568
 István moldvai fejedelem 394
 István (Nagy) moldvai vajda 564
 István, szent 545
 Istvánffy Miklós 371, 375, 379,
 393, 408—09, 389, 391

 Istvánfy Pál 390
 Izabella királyné 381—82, 392,
 420, 451, 460—61, 467—72,
 477, 481—84, 487—96, 501,
 510, 380, 392, 394—95

 Jablonkay Gábor 565
 Jakab, szent 555
 Jaroszevska, B. 354
 János király I. Zápolya János
 János szász választófejedelem 586
 János Frigyes szász választófejede-
 lem 393
 János Zsigmond fejedelem 468,
 474, 481, 484, 490, 494—97,
 501, 591, 395
 János, XXII. pápa 555
 Jászay Pál 508
 Joakim brandenburgi választó-
 fejedelem 484, 390
 Jósika Miklós 368, 508, 510
 Jovius (Paolo Giovio) 472—73,
 388
 József, I. császár 375
 József, II. császár 508
 Juhász László 346, 379, 332
 Julianus, Flavius Claudius császár
 577
 Julius Caesar 446, 367, 376
 Junisz bég 451—52
 Jurišić (Jurisich) Nikola 364

 Kanisay Dorottya 583
 Kanisay László 403, 441, 579, 364
 Kanisay Orsolya 441, 364
 Katzianer, Johann 442, 585, 362
 Kazinczy Ferenc 364
 Kállay János 582
 Kálmán magyar király 549, 382
 Káltyi Márk 545

- Kálvin János 454, 571 -
 Károly, V. császár 372, 390, 442,
 451, 455—56, 459, 468, 491,
 552, 572, 587, 361, 365, 374,
 376, 393, 395, 397
 Károly, III. császár 577
 Károly Ágost nagyherceg 508
 Károlyi Árpád 375
 Kászon basa 422, 486, 589
 Kázmér lengyel király 544
 Keglevics Péter 393
 Kelemen, V. pápa 555
 Kelemen, VII. pápa 580, 374
 Kemény Zsigmond 364—66, 480,
 494, 509, 389
 Kendy Antal 494
 Kendy Ferenc 463, 492
 Kertész Manó 569
 Keszler József 362—64
 Khalil (Halil) bej 385—86
 Kinizsi Pál 568, 585
 Klaniczay Tibor 374
 Klára, szent 551
 Knauz Nándor 388
 Knézsa Tibor 388
 Komjáti Benedek 575
 Korlátkövy Péter 577
 Korniss Miklós 465
 Kossuth Lajos 581
 Kovács János 393
 Kőrösy Ferenc 449
 Krabat 563
 Krussics Péter 379
 Kun Gotthárd 385, 421, 445—46,
 448, 454, 552, 367
 Kürcz Antal 388
 Kvarkovszky 471
 Lajos, I. (Nagy) magyar király
 560, 565
 Lajos, II. király 374, 376, 390,
 394—95, 398—401, 403—04,
 407—08, 410, 412, 416, 432,
 554, 556—57, 560, 563, 571—
 73, 576—79, 582—84
 Lajos, XII. francia király 548
 Lajos, XIV. francia király 371—
 72
 Lang Máté 390
 Lascano, Martin 485, 391
 Lascano Tamás 422, 588, 391
 Laski, Hieronim 419, 422, 443,
 445—48, 450—51, 460, 468,
 507, 510, 587, 363—64, 378,
 381, 385—86
 Lasky I. Laski, Hieronim
 Laszko Jeromos I. Laski, Hiero-
 nim
 Laszky I. Laski, Hieronim
 László, V. király 373
 Leó, X. pápa 546, 559
 Liegnitz, Friedrich III. herceg 383
 Lipcsey Ádám 503
 Losonczy Antal 492, 394
 Losonczy István 498, 396
 Loyola Ignác 565
 Lufti nagyvezér 459, 372
 Luka Józsa 393
 Lullus, Raymondus 579
 Luther, Martin 394, 407, 551,
 360, 370
 Majláth István 445—47, 454, 458,
 462—65, 468, 480—81, 488,
 589, 366, 384
 Marot, Clément 375
 Martinovsich, Nicolaus 544
 Martinuzzi Jakab 383
 Maximilián I. Miksa császár
 Mária magyar királyné 390,
 400—01, 404, 406—07, 411,
 456, 556, 572

- Márkus Péter 464
 Mártonffy András 394
 Mártonffy Bálint 394
 Mátyás király 381—82, 386—87,
 398, 411, 542, 544—45, 547,
 549, 551—52, 554, 560, 563,
 578, 366
 Medici, Lorenzo 559
 Mehmed belgrádi basa 424, 588
 Melanchthon, Philipp 485, 370
 Mengli Ghirai kán 564
 Mercada 500—01
 Mészáros Lőrinc 560
 Miksa császár 380, 389—91, 395,
 547, 552—54, 556, 572
 Mincróna hercegnő 461, 470,
 490, 392
 Mircea havasalföldi fejedelem 395
 Mohay Gergely 417
 Molnár József 362
 Monino 500
 Móré László 412, 576, 364
 Móric szász választófejedelem 391
 Musztafa basa 481
- Nacsády József 510
 O. Nagy Gábor 375
 Nagy Miklós 510
 Nádasdy Tamás 427, 429—30,
 433, 438, 441, 448, 494—95,
 497, 499, 583, 591, 364, 388
 Névay László 504
 Nikolay Gergely 578
 Nogarola, Leonhard von 365
- Nyáry Ferenc 475, 387
- Oláh Gábor 504
 Orbán, V. pápa 559
- Orbán, VI. pápa 590
 Orbán Balázs 581, 392
 Orosz Ferenc 388
- Özséb, szent 555
- Paksy Gáspár 403
 Palczán Péter 475, 388
 Patóczy Miklós 446, 367
 Patócsy (Patóczy) Ferenc 492,
 494, 394
 Pál, III. pápa 374, 396
 Pekry Lajos 416, 461, 585
 Perényi Ferenc 410, 582—83
 Perényi Imre 391, 547, 582—83
 Perényi Péter 412—14, 430—32,
 458, 460—61, 463, 467, 469,
 471, 473, 475—76, 582, 381,
 384—85
 Perényi Péterné 490
 Perusich Gáspár 445, 395
 Pesty Gáspár 498
 Pethő Gergely 393
 Pethő János 498
 Petőfi Sándor 549
 Petrichevich Horváth Emil
 506—07
 Petrovics Péter 438, 445, 466,
 468, 473, 475, 477—78, 487—
 88, 491, 496—98, 591
 Péter vajda I. Rares, Petru
 Pintér Jenő 509
 Plutarkhosz 367
 Podmaniczky István 412, 582—
 83, 373
 Podmaniczky János 389
 Podmaniczky Mihály 410, 582
 Pompeius, Gnaeus 446, 367
 Pöstyéni Gergely 425, 440, 590
 Premisláv, II. tescheni herceg 551

- Prokóp, szent 551
 Pruisz János 547
- Rares, Petru 424, 446, 459—60,
 481, 379, 395
 Rákóczi Ferenc, II. 371
 Ráskay Gáspár 407, 581
 Révay Ferenc 413, 474—75, 387
 Révay István 422, 588
 Rincon 414
 Roggendorf, Wilhelm 470, 472
 —76, 360—62
 Rorari (Röhrer) Jeromos 374
 Rusztán basa 477—79, 389
 Rüm György 394
- Salamanca, Francisco 391
 Salamon izraeli király 563
 Salamon Ferenc 375
 Salm Miklós 469, 554, 585, 386,
 396
 Sárkány Ambrus 403, 578
 Scaramuzza 500
 Schepper Kornél 365
 Schiller, Friedrich 508
 Schleyer, J. M. 387
 Schlick János 582
 Schweiger, Salomon 381
 Scott, Walter 510
 Serédy Gáspár 422, 458, 475, 588
 Sforza, Beatrice hercegnő 549
 Sforza Bona lengyel királyné
 391—92, 419, 420, 564
 Sforza Pallavicini 498, 500, 507,
 378, 390
 Sieroszewski, Andrzej 354
 Simeon Stilites 562
 Sinkovics István 397
 Sismán István 442
 Skander bég I. Castriota György
- Skaricza Máté 360
 Somlyai Báthory István 385, 552
 Sótér István 356—57, 364—65,
 373
 Spangár András 393
 Sperfogel, Konrád 580
 Statileo János 438, 456, 362
 Stibitz 563
 Stöckel Lénárd 571
 Sulyok Balázs 575
 Sulyok István 575
- Szabó Tamás 425
 Szalay László 346, 365, 367,
 374—75, 377, 379—80, 389—
 91, 393—96, 400—01, 404—06,
 408—12, 422—23, 429—30,
 436—37, 441, 444, 460—61,
 468, 470, 474, 476, 480—85,
 487, 494, 496—99, 546—57,
 549, 553, 556—59, 570—74,
 577, 579—80, 583—84, 590,
 332, 360, 364—66, 374, 377,
 379—81, 385—86, 388—89,
 393, 395, 397
 Szalánczy János 447—48
 Szalkay I. Szalkán László
 Szalkán László 395—97, 402, 407,
 574
 Szapolyai I. Zápolya
 Szathmáry György 395, 547, 574,
 582
 Szádeczky-Kardoss Lajos 375
 Szász Károly 366
 Szegedi Lajos 392
 Szelim, I. szultán 559, 571, 371
 Szelim, III. szultán 371
 Szenczi Molnár Albert 360, 372,
 375
 Szentgyörgyi Miklós 393
 Szentmiklóssy Alajos 364

- Szerecsen János 582
 Szerencsés I. Fortunatus Imre
 Szerémi György 346, 369, 373—
 76, 379, 414—21, 423—26,
 428—44, 446—51, 461—62,
 464, 479—83, 485—87, 504,
 508, 564, 573—74, 576, 584,
 586—91, 332, 361—65, 384,
 387, 391—92
 Szécsy Tamás 403
 Székely György 374
 Szép Fülöp herceg 552, 556, 572
 Szigligeti Ede 549
 Szilády Áron 378
 Szilágyi Dezső 361
 Szilágyi László 413
 Szilágyi Sándor 375
 Szirmay Antal 569
 Szluha György 388
 Szokoli (Szokolovics) Mehemed
 bég 498, 396
 Szolimán basa 389
 Szolimán, II. szultán 393, 395,
 405—06, 409—11, 420, 422—
 24, 431, 452—53, 456, 459,
 476—82, 484, 491, 494, 498,
 571, 577, 587—90, 365, 372,
 379, 387, 397
 Szőnyi Benjámín 585
 Szulejmán I. Szolimán
 Sücs István 507
- Tahinasp, I. perzsa sah 397
 Tahy János 398, 578
 Tarczy Miklós 407, 581
 Tarló Máté 450
 Tarnowski, Jan 450, 585
 Tauber Gáspár 394
 Taubinger 591
 Taxis Hannibál 485, 391
 Teleki Mihály 506
- Temesvári Pelbárt 381
 Temesváry Gergely 409
 de Thou 371
 Thurzó Elek 403, 406, 408, 463,
 578, 363
 Thurzó Ferenc 567
 Thurzó Szaniszló 557
 Tinódi Lantos Sebestyén 369,
 374, 378—79, 394—95, 461,
 487, 490, 492—93, 499, 508—
 10, 569—70, 575—76, 377,
 383—84, 392—96
 Tisza Kálmán 357—58
 Tofana di Adamo 589
 Toldy Ferenc 545
 Tolnai Vilmos 578
 Tomicki (Tomiczky) Péter 380,
 510, 546
 Tomory Pál 391, 409—10, 416,
 562, 574
 Tornallyay Jakab 385, 551, 586
 Török Bálint 362, 394—95,
 412—16, 424, 427, 434, 442,
 444, 454, 456, 458, 463, 465—
 69, 476—78, 480, 504, 507,
 575—76, 585, 373, 392
 Török János 493—94, 499, 392
 Trajanus, Marcus Ulpius 379
 Tranquillus, Andronicus 478, 363
 Trefort Ágoston 363
 Turkovics Miklós 389
- Ujlaky Lőrinc hg. 398—99, 578,
 585
 Ujvári Pál 379
 Ulászló, II. király 374, 380—82,
 389—91, 510, 542, 544—49,
 551—54, 556—59, 562, 581,
 361
 Ulászló Hermann I. lengyel
 király 565
 Uticsenovic, Og. 375

- Varjas Béla 373
 Varkocs György 391
 Varkócs Tamás 390—91
 Vas Ferenc 500
 Vaszary Kolos 361
 Ványi Ferenc 507
 Várday Pál 393, 403, 415, 437, 579
 Vegedi Imre 463
 Verancsics Antal 364, 373, 375, 393, 480, 576, 376, 384
 Verbőczy I. Werbőczy István
 Verbőczy Imre 390
 Vergilius, Publius Maro 559, 587
 Versényi György 504
 Vid Sebestyén 414
 Vitelli, Alessandro 485, 390
 Vladiszláv I. Ulászló II. király
 Vojnics Ferenc 495
- Wagner, Carolus 580
 Wagner, Christoph 374, 377—79, 381, 482
 Weichselberger 423
 Wenzel Gusztáv 379, 439, 391
 Werbőczy István 365, 394, 396, 398, 402—04, 406—08, 411—12, 418, 425, 448, 460, 466—68, 477—80, 483, 573, 380, 390, 394
 Wese, Johann 455—57, 365, 378
 Wycliffe, John 574
- Ximenez, Francisco 391
- Zay Ferenc 379
 Zákány István 413
 Zápolya Borbála 361, 385, 391—92, 420, 546, 558, 564
 Zápolya György 400, 416, 562
 Zápolya István 384, 546, 548—49, 551
 Zápolya Istvánné 380, 546, 551
 Zápolya János 361, 370, 380, 385, 389—91, 395, 398—99, 404—06, 408, 411—41, 443—45, 447—68, 479, 487—88, 507, 510, 546—47, 550—52, 558, 562, 564, 576, 578—79, 581—91, 360—62, 365—67, 374, 376—82, 384—87, 394—96
 Zárai Vespázsián 365
 Záray Jeromos 388
 Zbornicki Miklós 490
 Zettricz (Cittrich) Ulrik 410, 563
 Zoby Mihály 408
 Zrínyi Miklós 391
 Zwingli, Ulrich 571, 381
- Zsigmond, I. lengyel király 389—92, 398, 420, 451, 469, 510, 546, 552, 558, 564, 586
 Zsigmond magyar király 543, 377
 Zsigmond Ferenc 356, 505—06
 Zsigmondy Béla 387

TARTALOM

XXXVII. Az első bankó	5
XXXVIII. A hét vendégfej	8
XXXIX. Az orgyilok	17
XL. Gritti	21
XLI. Junisz bég	95
XLII. Jó Török Bálint	140
XLIII. Péter vajda	161
XLIV. Izabella	186
XLV. Mire jó a lutheránus vallás?	194
XLVI. A fatális lencse	200
XLVII. A szultán pecsétje	209
XLVIII. Ünnepek és gyász	214
XLIX. Fiala anya	218
L. Buda ostroma	225
LI. A szabadító szultán	245
LII. A fekete herceg	267
LIII. Székesfehérvár veszedelme	278
LIV. Az új ellenségek	284
LV. „Vitéz Török Jánosról emlékezem”	293
LVI. „Sic fata volunt.	310
LVII. A pálos barát	315
LVIII. Ulomán basa	320
LIX. Hetven napig temetetlen	328

Jegyzetek	331
Rövidítések	332
Szövegváltozatok	333
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	360
A képmelléletekről	398
Névmutató	399

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
BUDAI ANIKÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

AK 1550 k 7275

Terjedelem: 20,6 (A/5) ív + 4 oldal melléklet
72342 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

